ИЗВЕСТИЯ

на

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО
ВЪ СОФИЯ

Книга VI.

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1924.

A 814 р

ИЗВЕСТИЯ

НА

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ

ИНВЕНТАРЕНЪ
№ 21414
16 ФЕВ 1956

КНИГА VI.

БИБЛИОТЕКА НА Б. З. К. БАНКА

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1924.

Съдържание

стр.

П. Мутафчиевъ, Пронията въ Византия и отношението й къмъ военната служба . . . . 1—30

Гавр. И. Кацаровъ, Тракийскитѣ беси . . . . 31—47

В. Н. Златарски, Български архиепископи-патриарси презъ първото царство . . . . 49—76

П. Никовъ, Образи на видинския князъ Михаила Шишмана и на семейството му . . . . 77—89

Ст. Станимировъ, Страница изъ живота и дейностьта на архим. Иосифа Соколски . . . . 91—162

Юрд. Трифоновъ, Византийскитѣ хроники въ църковнославянската книжнина . . . . 163—181

К. Стояновъ, България и българитѣ въ писмата на Молтке 183—193

Ив. Сакжзовъ, Известие за българската търговия въ Цариградъ презъ X. вѣкъ . . . . 195—203

Научни вести и оценки:

1. **Я. Тодоровъ,** Къмъ въпроса за капитализма и индустриалното развитие въ древна Гърция . . . . 205—212

2. **П. Мутафчиевъ,** Сборникъ на византийскитѣ грамоти . 213—216

Библиография . . . . 218—226

Отчетъ за дейностьта на Историч. Д-во презъ 1923—24 год. 227—293

Правилникъ за управлението на „фонда 41-й пѣх. полкъ“ при „Историческото Дружество“. . . . . 234—236

Пронията в Византия и отношението ѝ към военната служба.

(Глава от неиздадено изследване).

от П. Мутафчиев.

Въпроса за пронията, разглеждан до сега почти единствено в руската учена литература,[1] не е напълно осветлен. Без да си поставяме задачата да го подлагаме на всестранно разглеждане, ние ще се спрем само над известията, които имаме по него от византийски източници, и то с ограничената цел — да определим значението на пронията в военното устройство на Византия.

Прониите били земи, раздавани при известни случаи и условия обикновено от императорите. Те представяли найчесто обработваеми имоти, но в проиия били дарявани също тъй и пасбища, речни права, риболовни места и др.[2]

В некои грамоти вместо термина прония за означението на тоя вид владения, срещаме думата икономия.[3] Че и двете тия названия сж давани на една и сжща правна категория земи, лежи вжн от сжмнение. — Както прониите, тжй и икономиите, били царски дарения; и едните и другите могли да бждат работни или необработваеми имоти; положението на селяните, заети в тех, било еднакво, а еднакви били и особеностите, които ги отличавали в правно отношение от обикновената частна собственост.[1]

---

[1] В. Макушевъ, О проніи в древней Сербіи. Ж. М. Н. Пр. ч. 175 (1874) стр. 1—20. Ѳ. Успенскій, Значеніе византійской и южнославянской проніи (Сборникъ статей по славяновѣденію сост. и изд. учениками В. И. Ламанскаго. Спб. 1883. стр. 1—32). Също тъй и сътв. глава у Н. Скабалановичъ, Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ. Спб. 1884. стр. 263 сл. Статията на Макушевъ, Что такое пронія въ древней Сербіи (Чтенія импер. общ. ист. и древностей. I. 1868) ни е недостъпна.

[2] Acta et diplomata graeca medii aevi. Edid.. Fr. Miklosich et Ios. Müller. Vindobonae. 1871, IV. стр. 239. п. CL$_9$: *ὡς ἔχοντι εἰς πρόνοιαν τὰ δίκαια τοῦ ποταμοῦ;* Id. 241, п. III$_{11}$: . . *ἐδωρήθη πρὸς οἰκονομίαν . . τὸ καταῤῥέον ὕδωρ τῆς νῦν νομῆς . . . ἄνευ τῆς παλαιᾶς νομῆς* etc. Id. стр. 242. п. IV$_{15}$: . . *ἐπεὶ ἐδωρήθη μοι κατὰ λὸγον προνοίας. . . τὸ κατὰ τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης βιβάριον τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἕρμωνος.*

[3] Acta IV 241 п. III$_{11}$; V 89 п. II$_2$, 107$_4$, 109 п. XIV$_4$ (Sathas, Bibl. gr. med. aevi I 239$_7$, 240$_{27}$).

Дадените като пронии земи, тжй както ни ги представят грамотите от XIII—XV в., обикновено били доста големи и обхващали често пжти не само групи от отделни селски стопанства,[2] но и землищата на цели села.[3] Селените-парици, обработващи тия земи, били длжжни да плащат на прониарите некои от данжците, които се падали на държавата,[4] да им дават известна част от доходите си,[1] а също тжй да им работят безплатно определено време.[2] Всичко това образувало доходите на прониарите. Последните разполагали може би и с известни господарски права — административни или сждебни — над своите парици[3] и вжобще били техни представители пред властта и нейните органи.[4]

---

[1] Двете тия названия изразяват наверно само две различни гледища вжрху отношението между владетел и владение. Терминжт прония (*πρόνοια* — попечение), както и сжответният израз: земя дадена „въ попечение" (*εἰς πρόνοιαν,* Acta IV 39_{10}, 239 CL_9; VI 212 LXXXVI_8) наверно показват, че на последнята се гледало не като на имот, който требвало да служи за издржжка на дадено лице, а като на такжв, който бил поставен под негово попечение. Прочутата византийска способност да се прикрива сжщността на нещата сжс сжвсем неподходящи тем имена, намерила и тук едно великолепно приложение. По-кжсно терминжт икономия (*οἰκονομία*) — стопанство, — каквото в действителност е била земята, носеща приходи на лицето, комуто била дарена, — се явил, за да изрази по-правилно истинското отношение между прониар и владение. В това значение тоя последен термин ще се е употребявал наверно вжв вулгарния и всекидневен език и може би тжй ще требва да се обясни обстоятелството, че относно истински прониарски владения той се среща по-редко (доколкото ни е известно само в предвидените по-горе, заб. 3, четири случаи, най-ранният от които е от 1232 г.) и то само в правни документи, чийто език винаги стоялъ по-близко до всекидневния. В литературата, дето винаги господствува по-изисканата реч, доколкото знаем, той не се среща нийде за означение на такива владения. (Случаите, дето той е употребен, имат пред вид не сжщински пронии, както по-нататжк ще видим, а земи отъ сжвсем друг характер).

[2] Acta IV, 236 n. V_5; 71_6.

[3] Acta III, 173 n. XXXVII_3; 174 n. XXXVIII_4; IV 37_{11}; VI 212 LXXXVI_8.

[4] Acta III 173 n. XXXVII_{19}: *ἵνα λαμβάνωσιν εἰς προσόδιον αὐτῶν κατ᾽ἔτος πάσας τὰς ἀναγεγραμμένας δόσεις, χωρὶς μόνης τῆς τοῦ φλωριατικοῦ δόσεως, ἥτις ὀφείλει εἶναι τοῦ δημοσίου;* и по-горе: *λαμβάνων κατ᾽ἔτος ἐντὸς τοῦ προσοδίου αὐτοῦ πάντα τὰ δίκαια τοῦ κεφαλατικίου τῆς αὐτῆς χώρας.*

Главното отличие на прониарското владение от частната собственост и — което за нас е по-важно — от обикновените войнишки имоти било, че то се отстжпвало само за известен срок, най-често до живот, а понекога и докато траела службата или милостта на самодржеца. Прониаржт, освен че не могжл да продава получената земя, но немал право да я предава и в наследство. Само извжнредно царско благоволение могло да превжрне известна прония в наследствена собственост и това ставало само сжс специална грамота.[5] В некои случаи превръщането на еднаж дадените пронии в наследствени се декретирало, за да се ознаменува некакво тържествено събитие, както е било напр. при възцаряването на Мих. Палеолог.[1]

---

[1] Acta VI 211_{6}:.. *εἰ δ᾽ἴσως δὲ ἐπιμόρτως καὶ προνοιαστικῶς κατεῖχον αὐτὴν καὶ ἐδίδουν τὴν ταύτης μορτὴν ποτὲ μὲν τοῖς κατὰ πρόνοιαν ἔχουσι τὸ ῥηθὲν χωρίον* etc. Ср. с. 213_{11}. За мортата (*μορτή)*, която е представяла $^{1}/_{10}$ от прихода на земята гл. *Νόμος γεωργικός,* ed. Ferrini. Byz. Zeitschr. VII, стр. 560 § 10: *Μορτίτου μέρος δεμάτια θ, χωροδότου μέρος δεμάτιον ἕν*. Париците от нераздадените пронии плащали морта на дхржавата.

[2] Acta VI 254 n. CX представя интересен случай за парици, които не искали да работят наложената им ангария за земевладелците.

[3] Acta III 225_{23}: *καὶ ἄρχῃ οὗτος αὐτοῦ [τοῦ κάστρου τοῦ Φαναρίου μετὰ πάσης τῆς νομῆς αὐτοῦ] καὶ κεφαλατικεύῃ* etc.; ср. също 226_{8}. По вжпроса и Успенскій Значеніе и пр. 22 сл. Тоя пункт е сжмнителен, тжй като владенията, за които се отнася тая грамота заедно с други две още (стр. 173 и 174), едва ли ще сж представяли сжщински пронии. Вжрху това обстоятелство ние говорим и по-долу.

[4] Ср. за това документите Acta IV 36 сл., 41 сл. В последнята прониаржт изстжпва *δικαίῳ τε οἰκείῳ καὶ δικαίῳ τῶν παροίκων αὐτοῦ*. 41_{8}.

Ние разглеждаме тук само отношенията между прониарство и военна служба и за това не можем да се спираме на многото отделни вжпроси, свжрзани изобщо с прониарския институт. Вжпросжт за социалното и личното положение на париците напр. и на останалите видове прониарски селени е твжрде обширен и заплетен, за да може да се изясни в неколко реда. Ние го оставяме поради това на страна, като се надяваме, че друг пжт ще имаме вжзможността да се спрем по-подробно на него.

[5] Известни сж неколко такива грамоти, с които се отстжпва наследствено право вжрху еднаж дарувани пронии. В една от тех (Acta V 89 n. II), дето прониаржт молил *ἵνα τύχῃ χρυσοβούλλου καὶ κα-*

Друго едно съществено различие между войнишко и прониарско землевладение е, че войнишките стопанства, при определената и обикновено незначителна големина на всяко едно от тех, били обработвани от самите им стопани, когато прониарските владения разчитали изключително на труда на населяващите ги парици. Войниците най сетне живеели върху своите участъци, когато нищо не принуждавало прониара да

τέχει τὴν τοιαύτην γῆν ὡς γονικὴν, просбата му се удовлетворява с думите *ὀφείλει δε παραπέμπειν ταύτην καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ὀσφύος παῖδας καὶ κληρονόμους αὐτοῦ* (90_4). В друга една (id. п. XIV стр. 109) също се указва, че правото на прониара *παραπέμψαι ταύτην [τὴν οἰκονομίαν] καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ὀσφύος παῖδας καὶ κληρονόμους* му било отстъпено, след като тоя последният *ἐζήτησε καὶ παρεκάλεσεν, ἵνα πορίσηται χρυσόβουλλον τῆς βασιλείας μου, καί κατέχῃ . . . κατὰ λόγον γονικότητος* (109 п. XIV_2). Едно своеобразно изключение, при което даряването на икономия става едновременно с отстъпването на наследственно право върху ѝ, представя грамотата Acta V, стр. 107.

[1] Pachymeres, ed. Bonn. I 92_9, 97_{21}. — Изглежда, че принципът за временния характер на прониарското владение не ще е бил прилаган при прониите, дарявани на черкви, монастири и др. подобни учреждения. Че пронии са били раздавани и на тех, имаме, както по-долу ще видим, определени известия. От съдържанието на съответните дарителни грамоти не може да се извади заключението, че тия дарения се давали само за известен срок, след изтичането на който те требвало да бъдат освободени, както това било със светските пронии. Само честите потвърдителни грамоти, които черковните учреждения измолвали, обикновено от нови императори, са обстоятелство, което може да се намеква на временно отстъпено владение. Дали това потвърждение, обаче, е било необходимо или пък е представяло мерка, която се вземала за по-голема сигурност, ние не знаемъ. Това, което ни е известно, е — че нема случай — имот, дарен еднаж на черква или монастир, да бъде поискан обратно: той оставал винаги техно владение. Интересен е в случая и друг един факт — в актовете у Miklosich името прония не е дадено нито еднажъ на владения, дарувани на черквата. Те винаги се наричат *κτήματα*. Известен ни е само един случай — една недатувана простагма в зографския кодекс — дето се говори за *ἐκκλησιαστικαὶ πρόνοιαι καὶ μοναστηριακαί*. Actes de Zographou 119_3. Прилож. към Виз. Временник. Т. XIII. Другаде в същия кодекс се споменуват „икономии" на същия монастир (35_6 и 39_8).

свържe местожителството си с дарената му прония, чийто владелски срок бил ограничен.[1] Всички тия особености очертават една ясна граница между пронии и войнишки земи и последнята не требва да се не доглежда, когато искаме да получим ясна представа за едните и другите.

Обстоятелството, че прониарското владение представя известни аналогии със западно-европейските бенефиции, от една страна и от друга — че войнишките земи често се наричат с името пронии или пък обратното — че като владетели на пронии не еднаж се явяват военнослужащи, — всичко това е дало повод да се счита, че „даряването на пронии е предизвикано от военни съображения", че пронията се давала „предимно като награда на военни заслуги и под условие да се носи военната служба"[2] или поне, че тая служба била главното задължение на прониарите.[3]

Тоя възглед е основан не толкова на проучени отношения в самата Византия, колкото на известията, които имаме за пронията в Сърбия и в венецианските владения из западните краища на Балканския полуостров. В сръбските и венециански паметници пронията се споменува обикновено в свръзка с военната служба и прониарите се явяват предимно като лица, които сж задължени било лично да служат, било пък да представят определено число войници.[4]

Ние мислим, че целият въпрос требва да бъде разграничен и поставен на пò друга основа. — Преди всичко, когато се изследват отношения чисто византийски, не може да се дава особено значение на съобщения, имащи пред вид състояние в невизантийски земи. Дори когато е въпроса за страни, намиращи се под знака на византийската култура и за учреждения, заети или даже наследени от самата Византия, винаги требва да се има пред вид, че зад пределите на последнята една чисто византийска форма е могла да получи съдържание малко или много своеобразно и различно от това на своя пжрвичен тип. Отнесено кжм вжпроса за византийското прониарство, това значи, че заключенията за него не трябва да се градят вжрху данните, които имаме за прониарството в Венеция и Сжрбия.

---

[1] На случаи, дето прониарите не сж били местни жители, указват напр. грамотите Acta VI 212₈; V 107 и 109. За тех ще стане дума и по-късно.

[2] Успенскій ц. с., 22.

[3] Скабалановичъ ц. с., 265.

[4] Успенскій, ц. с. 22. Макушевъ, О проніи 16 сл.

Освен това, когато се говори, че даруването на пронии е предизвикано от военни сжображения, че тоя вид земевладение е свързан с военната служба и че в такжв смисжл той може да се уподоби на западно-европейските ленове — трябвало би да се определи по-точно и конкретно, какви собствено сж могли да бждат военните задължения, които земята ще да е налагала на владетеля си прониар. На запад притежателите на военни ленове сж били лица, длжжни лично да служат, или пжк такива, които трябвало освен това да се явяват на война с определено число вжоржжени войници, т. е с собствени дружини. За да си уясним следователно, какво е била византийската прония, ние трябва да потжрсим, дали при различните известия, които имаме за нея, могат винаги да се констатират задължения било от пжрвия, било от втория вид. С други думи това значи — дали всички прониари сж били военни лица или пжк, дето това условие не може да се констатира, дали сжществената обязаност, лежаща на техното владение е била да представят вжоржжени дружини. Ако ли тия две условия не могат винаги да се установят и, следователно, не сж били необходими, — то какжв е бил тогава смисжла на прониарската дотация?

На пжрво место стои вжпросжт за отношението между прониарство и лична военна служба. Когато се спираме на него, ние не можем да не отбележим още в самото начало, че изворите сочат на твжрде много случаи, при които за такава служба на прониарите не става никаква дума, че тя даже и при най-добра воля не би могла да се предположи.

Пжрвото известие за даруване на прония се отнася кжм времето на императора Константин Мономах (1042—1054). На висшият дворцов сановник, по-кжсно цариградски патриарх, Константин Лихуд бил даден в прония монастира Мангана.[1]

---

[1] Scylitzes, ed. Bonn. 645$_1$: . . . *καὶ τῆς τῶν μαγγάνων προνοίας, καὶ τῶν δικαιωμάτων φύλαξ παρὰ τοῦ εἰρημένου βασιλέως καταληφθείς.* Zonaras, ed. Bonn. III 670$_7$ . . . *ᾧπερ ὁ Μονομάχος καὶ τὴν τῶν Μαγγάνων ἀνέθετο πρόνοιαν καὶ τὰ περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἐνεπίστευσεν ἔγγραφα.*

Положението на Лихуда, както и неговата добре известна деятелност[1] изключват всекаква вероятност той да е бил задължен с лична военна служба.[2] Друг случай, който доказва съществуването на пронията през XI в., засега дейността на всемогъщия министър на Михаила VII Дука (1071—1078), логотетът на дрома Никифорица, който — според съобщението на съвременника — „разполагащ с голямо влияние пред царя, разпореждал за всичко в царството, предписвал дори и на самия цар това, което той требвало да върши, и харизвал достоинства и пронии комуто искал, като вземал срещу това не малко подкупи".[3] Ако на последната част от известието требва да се верва, то едва ли може да се мисли, че лицата, които били получили по такъв начин прониите си, сж били непременно военни.

Минавайки към интересуващата ни епоха, ние ще се спрем отначало на нейните юридически паметници. Грамотите, в които изрично се споменуват прониарски владения, не сж много, а и сведенията, които намираме в тех, също тъй не сж особено определени. Може би най-типични между им сж три простагми от времето на двамата Андрониковци.[4] С първата от тех един царски служител (*οἰκεῖος τῆς βασιλείας μου*) получава правото да предава в наследство даруваната му икономия в околностите на Серес, с свободата да засели в нея каквито хора иска и при обещанието, че те, с изключение на некои най-обикновени задължения, ще бъдат освободени от всекакви други финансови и държавни повинности.[1] В втората — „съдията на богохранимата войска“ (*κριτὴς τοῦ θεοφρουρήτου φοσσάτου*) получава на същите основания икономия от 1000 модии, като той и наследниците му се обявяват свободни от всекакви задължения срещу владението си.[2] В третия случай на некой си хетериарх се дава наследствено право над икономията му, без също тъй да бъдат споменати каквито и да било повинности, свързани с нея.[3] Съответната грамота не определя отблизу служебното положение на първият от споменатите прониари. Що се отнася до другите двама, известно е, че „съдията на богохранимата войска“ не е бил нито войник, нито военачалник, а придворен чиновник, който придружавал царя, — когато тоя последният участвувал в походите, — и се занимавал с разрешение на войнишките спорове и тъжби.[4] Също такива придворни чиновници през късната епоха били и хетериарсите: техната служба имала место при тържествените царски приеми и специалността им била да се разправят с чужденците — посланници или бегълци.[5]

---

[1] Гл. Br. Rodius, Beiträge zur Lebensgeschichte und zu den Briefen des Psellos. Gymnasialprogramm Plauen. 1892. стр. 3 сл. П. Безобразовъ, Византiйскiй писатель и госуд. дѣятель Михаилъ Пселлъ. Москва 1890. стр. 19.

[2] Лихуд и като патриарх искал да запази пронията си, но тя по един твърде непочтен начин му била отнета от Исака Комнин. Ако условие за владението ѝ е била военната служба, с каквато един патриарх дори и за форма не могъл да се задължи, то както желанието на Лихуда, тъй и средството, с което Исак си послужил, за да я отнеме (гл. Scylitzes 645_5; Zonaras III 670_{10}), биха били необясними. Какви сж били привилегиите или правата, на които Исак турил ръка, не се знае. За избирането на Лихуда за патриархъ, без горните подробности, гл. и Attaliata, ed. Bonn. 66_{12}.

[3] Attal. 200_{21} . . *καὶ τὰς τιμὰς καὶ προνοίας οἷς ἐβούλετο χαριζόμενος διὰ λημμάτων οὐχὶ μικρῶν*. За същото гл. Скабалановичъ, 264 и Успенскiй, 5.

[4] Датуването, което Миклошич и Мюллер им дават, е твърде произволно. При това годината 1343 (Acta V стр. 109. n. XIV) не може да се съгласува с прѣдположението, че съответната простагма е била издадена от Андроника III: той е умрел две години по-рано. Greg. ed. Bonn. I 560_2.

За военни задължения в свръзка с прониарски земи става дума в една грамота на Михаила Палеолог от 1262 г. Там обаче въпросът не е за повинности на прониара или пък за такива, които лежат на самата прония, — както бихме очаквали, ако тия повинности биха били условие за владението ѝ,

---

[1] Acta V. 89. n. II_{17} (Sathas, Bibl. gr. medii aevi, I 239_{28}).

[2] Acta V n XII стр. 107_{20} (Sathas I 241_{3}): *καθέξουσι ταύτην ἀνωτέραν πάσης ἐπιθέσεως καὶ ὀχλήσεως.*

[3] Acta V. 109. n. XIV (Sathas, id. 241 сл.)

[4] Codinus. De offic Ed. Bonn. 40_{15}. Ср. Acta IV 273 n. CLVII и n. CII стр. 178—182. В последния случай един също военен съдия се явява натоварен да реши гражданско дело. Дали това не е, защото в случая — спор за владение между Лемвоския манастир и благородника Мих. Комнин Врана — *οὐκ ὀλίγαι διενέξεις καὶ διαμάχαι γεγόνασιν, ὡς ἂν ἐντεῦθεν καὶ ἀνθρώπους μικροῦ κινδυνεῦσαι ἐπεὶ παρ᾽ἀλλήλων καὶ πρὸς ἄλληλα τὰ μέρη καὶ τόξα καὶ βέλη ἐνετάθησαν καὶ ἐπέμφθησαν?*

[5] Codin. 35_{10}, 36_{4} и 42_{4}.

— а за такива на отделните прониарски селени. Както и в самата грамота е казано, тия последните основавали правото си над известен участжк земя с обстоятелството, че плащали за него държавни и военни данжци.[1] Под последните наверно ще требва да се разбират всевжзможните доставки, парични или в натура, които били изисквани от византийското население за издржжката на войските.

Силно основание на вжзгледа за безусловната врржзка между прониарско владение и лична военна служба сж дали неколко грамоти от XV в., които утвжрждават наследствените права на семейството на Георги Гемист вжрху отстжпените му в владение крепост Фанарион с околността ѝ и друга една местност (*χωρίον*) Вризис. В всички тия грамоти обаче не е казано по-вече от това, че владелците-прониари сж длжжни да служат „сжответната служба.[2] Би било пресилено да се счита, че тая *ἀνήκουσα δουλεία* непременно е била *στρατιωτικὴ δουλεία*.[3] Тя би могла да бжде и всека друга.[4]

---

[1] Acta. VI 212. п. LXXXVI$_{13}$: . . *καὶ βάρη τελεσμάτων ἐπίκεινται τούτοις δημοσιακῶν τε καὶ στρατιωτικῶν ἕνεκα ταύτης.*

[2] Acta III 173 п. XXXVII$_{21}$: *καὶ ἐκδουλεύωσι τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν τὴν ἀνήκουσαν ὑπὲρ τούτων δουλείαν.* Ср. сжщо стр. 174 п. XXXVIII$_{18}$; 175$_{9,26}$; 226$_{33}$.

[3] Гл. Скабалановичъ, 265, Успенскій, 22.

[4] Вжпрос е още (ср. стр. 3. заб. 3) при това, дали тия три грамоти се отнасят до обикновени пронии. Думата прония в тех не е употребена. От друга страна се вижда, че Гемистовци не сж били прости прониари, а един вид малки областни владелци, които вжв земите си сж почти независими. В случая пред нас стои не нов тип земевладение а нови политически отношения. При последните некогашната централистична Византия вече се разпада на дребни области, чиито господари само номинално признават властта на централното правителство. Това раздробяване на империята, вжзникнало под натиска на една печална необходимост, взема значителни размери още през пжрвата половина на XIV в. Известно е, че Андроник II бе отстжпил острова Хиос, а след това и Фокея, на генуезската фамилия на Benedetto Zacharia (Cantac. ed. Bonn. I 370$_{10}$) По-кжсно Иоан V Палеолог дава Лесбос на Francesco Gattilusio (Ducas ed. Bonn. 46$_{11}$), чийто брат не много след това става владетел на Енос. През време на пребиванието си в Сжрбия Кантакузин бе назначил братовчеда си Иоана Ангел с хризовул за доживотен „кефалия“ на крепостите и земите в Влахия (Тесалия, Cantac. II 320$_{2}$: . . *εἰς κεφαλὴν τῶν κάστρων καὶ χωρῶν Βλαχίας ἐφ᾽ ὅρῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ),* без право, обаче, да предава властта си в наследство. ако за това не получи специално царско позволенне

В грамотите, дето става дума за военна служба, тя изрично се споменува.[1] При това лицето-прониар, за което се отнасят горните кѫсни документи, не е имало нищо общо с военното звание. — Известният от историята на философията Георги Гемист Плитон не е бил нито войник, нито пѫлководец, а един учен сѫдия и мирен мислител, мечтаещ да реформира дѫржавата и религията по принципите на платоновото учение.[2]

Виждаме прочее, че прониарите въ всички разгледани до сега случаи не сѫ били военни лица. Дали тяхната обязаност не била да представят войници, е вѫпрос, на който по-кѫсно ще се спрем. Сега, оставяйки грамотите, ние се врѫщаме кѫм известията на историците от сѫщата епоха. Пахимер разказва, че Андроник II въ края на XIII в. раздавал пронии освен на близките си сѫтудници, още на черкви и монастири.[3] Обществото от калугери и литерати, с което тоя император през целото си дѫлго царуване бил ограден, е достатѫчно познато, за да бѫде вѫзможно допущането, че тия „сѫтрудници“ сѫ били военни лица. Още по-невѫзможна, разбира се, би била подобна комбинация относно черквите и монастирите. Сѫщият автор разказва по-нататѫк, че Михаил Палеолог, за

(id. 320_{21}: *οὐ μὴν δὲ ἔχη ἐπ᾿ ἀδείας οὗτος τοῦτο δοῦναι καὶ πρὸς παιδίον αὐτοῦ, εἰ μή πως τάξη τοῦτο καὶ στέρξη ἡ βασιλεία μου, ὡς ἐξ ἄλλης ἀρχῆς*). Между задѫлженията, които в хризовула му се вѫзлагат, военната поддрѫжка е на пѫрво место. „Сам той с целата си войска, ромейска и албанска, е длѫжен да служи на царя в всички западни области, дето царѫт би се нуждаел. Ако на царя е нуждно да воюва източно от Христополъ, то да се явява с колкото войска би могѫл“ (id. 322_{10}). Това сѫобщение би било наистина решаващо, ако Иоан Ангел е бил прониар, а не областен управител.

[1] Както е случая в хризовула, с който Андроник II дава привилегии на Янинци, или пѫк в тоя, даден от Гаврилопуло на Фенерци. Acta, V 260 п. VI$_4$: *καὶ ἀποδίδωσι τὴν αὐτὴν στρατιωτικὴν δουλείαν;* сѫщо Acta, V 81_{18}: *ἵνα ἐκδουλεύσωσι στρατιωτικῶς*.

[2] Fr. Schultze, Georgios Gemistos Plethon und seine reformatoriche Bestrebungen. lena 1874 (Bd. 1 aus d. Gesch. d. Philosophie der Renaissance) стр. 32 сл., 61 сл. Ср. сѫщо H. Tozer. A byzantine Reformer, Journal of Hellenic Studies VII (1886) стр. 355 сл. За участието на Гемиста като член на светската византийска делегация в Флорентинския сѫбор, гл. Ducas 213_{23} сл.

[3] Pachym. II 390_3: *ὅσον ἐν προνοίαις ἐτάττετο μοναῖς τε καὶ ἐκκλησίαις καὶ τοῖς βασιλεῖ παρασπίσουσιν*.

да спечели привѫрзанността на сенаторите и да им се отблагодари за поддрѫжката, която те му били оказали при узурпирането на престола, — им увеличил прониите.[1] Едно подобно известие от смѫтното време след смѫртта на Андроника III ни дава и Григора. — За да привлече патриарха на страната си срещу Кантакузина, всемогѫщият Алекси Апокавк раздал на роднинитѣ му различни длѫжности и ссигурил богато живота им с дарения на земи.[2] Несѫмнено е, че далеч не всички тия сенатори и патриаршески роднини сѫ били от военно звание и не като военни лица сѫ получили дадените им пронии.[3]

Друго едно, твѫрде важно известие по вѫпроса, който тука ни занимава, намираме сѫщо в историята на Григора. След поражението при Пелекан, разказва той, Андроник III дошел до убеждението, че главната причина, която предизвикала божия гнев над царството му, били „неуредиците в дѫржавните работи и многобройните неджзи на сѫдилищата“.[4] След тѫржествена церемония императорѫт „избрал четирима мѫже, които считал, че достойно ще служат като дѫржавни сѫдии — единият между тех бил епископ — врѫчил им сѫдийската власт и, като им предал божественото свето евангелие и царския меч, поискал от тех най-страшни клетви, че безогледно и неподкупно ще раздават правосѫдие. За да им отнеме всека вѫзможност да избегнат от наказание, в случай че бѫдат уличени в беззаконие, той им раздал земи, които им носили изобилни годишни доходи“.[5]

Че тия дарувани земи, чиито доходи образували заплатите на новоназначените сѫдии, сѫ били от правната категория на прониите, не може да има никакво сѫмнение. Обстоятелството, че за тех не е употребено тук названието прония, нема значение. Тоя термин не се среща нийде в сѫчинението на Григора,[1] написано в претенциозния стил на един недѫгав класицизѫм, който изобщо отбегва да си служи с обикновените думи, сѫздадени от времето за означение на нови понятия, и се губи въ общи фрази или в широки и малкосѫдѫржателни описания.

---

[1] Pachym. I 97_{16} . . *ϰαὶ τοὺς μὲν τῆς γερουσίας αὔτω μεγαλοπρεπῶς ἐϑεράπευε, προνοίας τούτοις ἐπαύξων ϰαὶ προστιϑείς.*

[2] Greg. II 697_{1}; *Πολλοῖς τοίνυν τὸν πατϱιάϱχην ϰυϰλούμενον υἱέσι ϰαὶ ϰηδεσταῖς ϰαὶ ἀπογόνοις, ϰαὶ πλήϑει συγγενείας παντοδαπῆς, τιμαῖς ἄλλαις ἄλλους μετεωϱίσας ϰαὶ χωϱίων ἐπιδώσεσιν εὔποϱον ϰαταστήσας τὸν βίον αὐτοῖς.*

[3] Приведеното в предшествуващата бележка место от Григора не нарича наистина тия земи с техничния термин пронии, но еднаквостта на вѫпросните дарения с прониите, за които преди това говори Пахимер, показва, че и в тоя случай имаме пред себе си владения от сѫщия тип.

[4] Greg. I 436_{22}.

[5] Id., 438_{6} . . *χωϱία δοὺς ἀποχϱῶντα ϰαλῶς πϱὸς ἐπέτειον πϱόσοδον.*

Службата, която била вѫзложена от Андроника на казаните лица, е била тая на граждански сѫдии. За други некакви техни обязаности не става и дума и това обстоятелство показва за сетен пѫт и най-решително, че погрешно е да се счита прониарството за свѫрзано винаги с лични военни задѫлжения, а самите прониари — за военнослужащи. — Прониите сѫ били или награди за некакви заслуги или заплата за известна служба — безразлично каква, или пѫк просто дар на царско благоволение, както сѫ например случаите с даруването на пронии на черкви и монастири, или най сетне сѫ представяли нещо като днешните апанажи на лица от царски фамилии. Прониарските земи от последния вид обикновено обхващали големи области и значителните им приходи позволявали на техните владѣлци да живеят сѫобразно с високото си обществено положение. Брата на Михаила Палеолог, деспотѫт Иоан, притежавал като пронии островите Митилин и Родос и още много други земи из материка.[2] Зета на сѫщия тоя император, деспотѫт Михаил, имал такива пронии в Балканския полуостров. Когато по кѫсно бил подозрен в врѫзки с Светослава Тертер, те му били отнети и Андроник II ги дал на сина си Михаила в замена на прониите на тоя последния в Мала Азия, които той загубил поради турското нашествие.[3]

Щом като еднаж пронии били раздавани и вместо вѫзнаграждения за служби и дѫлжности, даряването на такива по най-естествен пѫт е требвало да се разпростре и над лица от военното сѫсловие.[1] Може би пѫрвите пронии от тоя род ще са се явили през времето на Алексия и Иоана Комниновци. Широко разпространение в всеки случай военното прониарство добило при Мануила Комнин. „У ромеите разказва Никита Акоминат, имаше обичай, — който наверно сѫществува и между варварите, — да се дават на войниците средства за издрѫжка (ὀψώνια) и да им се правят чести прегледи, за да се провери, дали те сѫ добре вѫоржени и дали се грижат за конете си. Тия пѫк, които за прѫв пѫт постѫпвали на военна служба, требвало предварително да се изследват, дали сѫ здрави и силни, дали знаят да стрелят, дали сѫ научени да вѫртят копието и чак след това да се записват в военните книги. Тоя цар обаче (Мануил, Б. М.) прибираше в сѫкровището, като вода в водоем, отпущаните на войниците средства и гасеше техната жажда с тѫй наречените дарувания на парици, използувайки по тоя начин едно средство, изнамерено от по-ранщните царе, но прилагано редко и то само за такива войници, които често унищожавали враговете. Без сам да забелезва, той с това разнебити войската, прахоса несметни богатства за безполезни работи, а навлече тежки беди и на ромейските области. Добрите войници изгубиха вече усѫрдие в опасните препрятия, понеже това, което вѫзбуждаше в тех военна добродетел, не бе вече нещо запазено само за тех, както по-рано, а представяше лесна добив за всички. От друга страна солдашката алчност изложи на най-страшни притеснения провинциалните жители. Тем не само биваше ограбвана последнята пара, но сѫбличана им биваше и сетнята риза, а понекога им се отнемаше и това, което им е най-скѫпо. Записването в войската по тия причини стана вѫзможно за всеки, който пожелае. И мнозина, които казваха, че сѫ доволни от иглата, макар тя и да им дава оскѫдно и трудно препитание, а и други, на които урисията бе конярството, и трети, които се измиваха от калта на кирпичите, що правеха, и такива, които се изтриваха от саждите на ковачниците, — всички тичаха при набирачите на войска. И като им подаряваха било персийски кон, било известна сума пари, те набѫрзо и без всекакѫв преглед се зачисляваха в войнишките отреди и веднага биваха снабдявани с царски грамоти за владението на югери плодородна земя и данѫчни ромеи, които беха длѫжни да им служат като роби. Имаше случаи ромей да плаща данѫк на некакво човече, полуварварин, който вѫобще не знаеше, що е военен строй, макар сам пѫрвият и да бе човек с внушителна вѫншност, а при това тѫй добре да разбираше от военно искуство и толкова много да надминаваше тогова, комуто бе длѫжен да внася данѫк, че в сравнение с него изглеждаше цел Ахилес".[1]

---

[1] Тук, както и в преди това приведения случай, (гл. стр. 11, заб. 2 и 3) Григора нарича тия пронии *χωρία*.

[2] Pachym. I 321_8: .. *νῆσοι γὰρ πᾶσαι τὸ πρότερον, Μιτυλήνη λέγω καὶ Ῥόδος, καὶ κατὰ γῆν πλεῖστά τε καὶ μέγιστά οἱ εἰς αὐτάρκη πρόνοιαν ἦσαν.*

[3] Id. II 407_{11}: *ἀποβαλόντι γὰρ τὰ ἀποτεταγμένα οἱ τῶν προνοιῶν κατ' ἀνατολὴν ἐκ τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν ἐπιθέσεως, προσεκυροῦντο παρὰ πατρὸς τὰ κατὰ δύσιν κτήματα τοῦ δεσπότου Μηχαὴλ* etc.

---

[1] Една недатувана грамота в Зографския кодекс говори за „черковни, монастирски, лични, войнишки и всички други пронии" (. . *τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν προνοιῶν καὶ μοναστεριακῶν, προσωπικῶν τε ἅμα, στρατιωτικῶν καὶ λοιπῶν ἁπάντων.* Actes de Zographou 119_3.

Войниците, за които разказва византийският автор, сѫ били наемници. Заменяването на заплатите им сѫс земи не ги е превръщало в обикновени стратиоти. Дадените им владения продѫлжавали да бѫдат населени или обработвани от парици, а солдатите оставали само господари, които живѣели от техния труд, получавайки известна част от техните доходи.[2] Макар в случая специалният термин и да не е употребен, несѫмнено е, че тук вѫпросѫт е за пронии, които задѫлжавали владелците си с лична служба. Мерката на Мануила означавала в такѫв смисѫл вѫвеждане на прониарството като сѫществен елемент на военната организация.

Известно е, че управлението на Мануила Комнин и в други отношения представя резко отстѫпване от държавните византийски традиции, но познато е сѫщо тѫй, че неговата система не закѫснява да предизвика реакция, особено остро изразена през кѫсото управление на Андроника I. Каква е след него сѫдбата на военните пронии, колко разпространени сѫ те през следните векове и главно — какво представят от себе си „войниците"-прониари?

Сѫобщенията, които ни идат от грамотите за тех, не сѫ много. — В един спор за владение на маслинови дѫрвета между Лемвоския монастир и некой си „войник" Михаил Петрица, последният подкрепя правото си над тех с обстоятелството, че лицето, на което те по-рано принадлежели, — некакъв монах — било парик от неговата прония[1].

---

[1] Nicetas ed. Bonn. 272_3 сл,

[2] През турската епоха спахиите, чието устройство било сѫздадено наверно по образеца на византийските военни прониари, получавали вместо заплата десетѫк от подвластните си села. Иречекъ, Исторія болгаръ, руск. превод от Бруна. Одесса, 1878 стр. 573.

В неколко други документи се говори за „царския каваларий“ (*καβαλλαρίου τῆς βασιλείας μου Συργαρῆ)*, който владел на прониарски начала селото Потамос с жителите му парици;[2] в един измежду тия документи се споменуват парици и от пронията на некой си пансеваст Алопос, също военно лице.[3] В кодекса все на същия монастир срещаме най-сетне и една спогодба с „войника“ Калигопул, комуто бил даден *κατὰ λόγον προνοίας* един рибарник на р. Ермон при Смирненския залив.[4]

Не ще съмнение, че това не съ единични случаи. Прониари-военнослужащи ще е имало много и за тех, като цело съсловие, не липсват известия и в историческите текстове.[5] — Въпросът обаче е в това — обикновени войници ли съ били те, наред с известните в Византия стратиоти, или нещо по-друго? — Отговорът е даден в самите документи, дето казаните случаи се срещат. Един от споменатите там прониари, пансевастът Алопос, както и самата му титла показва, не е бил прост войник. В съответната грамота той е наречен *προκαθήμενος* (началник), а от друга една узнаваме, че той бил *προκαθήμενος* на Смирна.[6] „Кавалариятъ“ Сиргари също не е бил обикновен конник. С тая титла византийците наричали западните рицари, каквито през XIII—XIV в. не еднаж срещаме на служба в империята.[7] Че и споменатият на първо место

---

[1] Acta, IV. 71_6: *ἐπεὶ ὁ μοναχὸς ἐκεῖνος Νικόδημος ὑπὸ παροικίαν ἦν τῆς ἡμετέρας προνοίας.*

[2] Id. IV стр. 36 п. IV_6 : ср. 37_{17}, 39_{10}, 40_6, 41. IV_{11}, 61_{21}, $81_{14,19}$, 135_7.

[3] Id. 38_{15}.

[4] Id. 242. $IV_{1,7}$

[5] Theod. Scutariota, Additamenta ad Georg. Acopolitae historiam, ed. Heisenberg, Lipsiae 1903, 286_{19}, дето според строежа на фразата *τῶν προνοίων* се отнася към *οἱ τῶν στρατιωτικῶν καταλόγων*. Ср. още Pachym. I 92_9, 97_{18} сл. Cantac. II 63_{13} сл.

[6] Acta IV 38_{17} . . *καὶ ἀπὸ τῆς προνοίας τοῦ πανσεβάστου προκαθημένου τοῦ 'Αλωποῦ;* също там 150_4: *προκαθημένου Σμύρνης . . . 'Ιωάννης σεβαστὸς ὁ 'Αλωπός*. Ср. още 147_{11} и 193_{35}.

[7] На военния съвет в Одрин, след избегването на Андроника III от Столицата, латинските наемници били представени от *καβαλλαρίου*

„войник“ Михаил Петрица не ще е бил от съсловието на простите стратиоти, се вижда от няколко странични обстоятелства. Един, наверно близък, негов роднина срещаме с благородническата титла севаст,[1] когато в друга една грамота, макар същият той и да е означен с званието „войник“, подписан е с офицерския си чин друнгари.[2] От печата на „войника“ Калигопуло в споменатата по-горе помирителна грамота се вижда, че той бил вестиарит, следователно — не прост стратиот.[3] Явно е, прочее, че през разглежданата епоха названията войнишко съсловие (*στρατιωτικόν*), войници (*στρατιῶται*) не съ означавали само обикновени солдати, но военнослужащите въобще и в техно число — офицерските чинове.[4]

Всички тия случаи, при които прониарство и военна служба съ съединени в едни и същи лица, показват следователно, че прониарите не съ били прости войници, но началници. В тоя смисъл може да бъде приведено още едно съобщение. Пахимер разказва, че малоазийските акрити били обсипани с големи почести от никейските императори и че на по-храбрите измежду им, както и на началниците им, били дарувани пронии.[5]

Φραμπέριν τεμπιολ (Cantac. I 100_{19}). При възцаряването си в Димотика Кантакузин произвел неколцина измежду латинските си наемници в рицарско звание (id. II 166_{20}: *καὶ τισι τοῖς ἐκ τῆς Λατινικῆς στρατιᾶς τὴν καβαλαρίων παρεῖχε τιμήν*). Самото име на гореспоменатия Сиргари показва, че той също е бил франк: първата сричка от него несъмнено била френското sir. Още Parisot, Cantacuzène, homme d'état et hisorien, Paris 1845. стр. 51 заб. 1. бе счел известния в андрониковските междуособици Сиргиян за sir Jean. Ср. сходните случаи Acta IV, стр. 94_{19}: *Συραλιάτος (ἀνδρικώτατος καβαλλάριος)* и 103 сл. n. XLV_{2}: *σὺρ Ἀδὰμ (παρακοιμώμενος τῆς μεγάλης σφενδόνης*). В една грамота от 1231 г. горепоменатият *Συργαρῆ* е наречен *εὐγενέστατος λίζιος καβαλλάριος*, обстоятелство, което потвърждава, че той далеч не е бил прост войник. (Acta IV 61_{21}).

[1] Acta IV 159 LXXXVII_{7}: *ἐγὼ Γεώργιος σεβαστὸς ὁ Πετρίτζης*. Документът е от 1266 г., когато първият, с името на Михаила, е от 1257 г.

[2] Id. 92 n. XXXVII_{1} и 93_{19}. Тук стои при това *Σίγνον Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ αὐτῶν* (т. е. на Георгия и на жена му Мария). Дали това не е същият Михаил Петрица? Ср. също стр. 99 n. XLII_{6}, $113_{4,23}$, 126_{26}.

[3] Acta IV 242 n. $IV_{2,9}$.

[4] Освен изброените случаи могат да се посочат и други. Т. напр. Cantac. II 84_{7}, Pachym. I 92_{9}, 97_{18}; ср. също Acta IV 179_{3}, дето „войникът“ Мануил Калоидас се явява другаде (184_{10}) като севаст.

[5] Pachym. I 16_{9}: *προνοίαις δ'ἐκ τούτων τοὺς ἐπιδοξοτέρους, καὶ οἷς τολμοῖεν τὸ φρόνημα, γράμμασιν ἐσωροῦντο βασιλικοῖς*.

В средневизантийската епоха офицерите получавали определена заплата, сжответна на техните чинове,[1] а за особени военни заслуги тем се давала като награда и част от военната плячка.[2] За установени парични заплати на военачалниците през разглеждания период нямаме никакви известия. И ако сега в много случаи срещаме такива военачалници като прониари, това може да ни наведе на заключението, че поне за голямата част от тех, дарените земи замествали паричното вжзнаграждение, което требвало да получават за службата си.

Военното прониарство вжв Византия следователно е било институт, свжрзан с известно началнишко положение.

Тук е нуждна обаче една оговорка. — Че системата на Мануила Комнин, за която ни разказва Никита Акоминат, не ще била напжлно унищожена, че и по-кжсно, ако не масово, то при известни обстоятелства и случаи все ще сж били раздавани малки пронии и на прости войници — е вжпросъ, по който не може да се спори. Требва да се подчжртае само, че за такива обикновени войнишки пронии с подвластни парици нямаме през нашата епоха нито едно ясно и определено известие. От гореприведеното сжобщение на Пахимера[3] се вижда, наистина, че техни владелци сж могли да бждат граничари, а наверно и стратиоти, — които проявявали особно усжрдие или храброст. При такива случаи обаче отличените лица, с самия акт на даруването, сж бивали издигнати над своята среда и добивали положение, което не всеки обикновен войник можел да има. Може би, освен това, като владетели на пронии е имало и наемници, чиято постояна служба не им позволявала да се занимават непосредствено с земеделие, но на които джржавата не била в сжстояние да плаща достатжчно. Владението на такиви земи ще е траело докато проджлжавала службата.

---

[1] Гл. Gelzer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung. стр. 114, 119 сл. (Abh. d. phil.-hist. Classe d. Sächs. Gesellsch. d. Wissenschaften. Bd. 18. 1899.

[2] Prochiron auctum (Jus graeco-romanum, ed. C. Zachariae v. Lingenthal. Lipsiae 1880, pars VI) tit. XL § 1. стр. 376.

[3] Гл. по-горе, стр. 16 заб. 5.

Наверно случаи от тоя вид ще се имат пред вид в друго едно известие на Пахимера, който разказва, че за да спечели поддржжката на войниците, Михаил Палеолог при вжзцаряването си „обещал да направи прониите им безсмжртни" и да остави на децата им заплатите, които сами те получавали за службата си.[1] Излишно е да се доказва, че такова обещание не е могло да има пред вид стратиотите: техните войнишки участжци винаги били „безсмжртни" т. е. предавани по наследство. От друга страна те не получавали, както на друго место ще покажем, никакви други средства за издржжка, освен това, което земеделието могло да им даде. Заплатите значи, за които става дума, в случая, сж могли да бждат получавани само от офицери или наемници. За раздаване земи на наемници се говори през времето на Андроника III[2]. Тук обаче пронии не могат да се предполагат: деловете сж били твжрде малки и разчитащи на труда на самите солдати.

Ние разглеждахме до сега отношението между прониарство и *лична* военна служба. Заключението, до което стигнахме е, че едното не винаги предполага другата и че в по-вечето случаи между тех нема никаква вржзка. Остава ни сега втората половина на поставения в самото началото вжпрос: там, дето прониарите сами не сж били военнослужащи, не е ли било техното владение основано вжрху друго едно заджлжение — да представят определено число войници?

Едно доста важно и вече разглеждано[3] известие, което, отделно взето, наистина дава голямо основание да се отговори положително на тжй сложения вжпрос, се намира в Морейската хроника. При договора между франките, нови владетели на Пелопонез, и туземните династи, разказва се там, било уговорено, щото всеки един от последните да запази пронията си, но при условието да представя това количество войници, което му било определено още преди латинското завоевание на страната[1].

---

[1] Pachym. I 92_{10} . . . *καὶ τὰς ἐκείνων προνοίας . . . γονικὰς ἐγκαθηστᾶν τοῖς παισί;* сжщо 97_{21} . . . *ὡς ἀθανάτους τὰς τῆς ξωῆς προνοίας καὶ τὰ διδόμενα σιτηρέσια τοῖς παισὶν ἕξοντας.*

[2] Cantac. I 164_{22}.

[3] Успенскій, Значеніе виз и южносл. проніи 9.

Това известие, макар едничко да говори изрично за *прониарски* земи, в останало отношение не стои изолирано. Редица грамоти сочат на сжщото задължение. Т. напр. два хризовула, дадени от Никифора Вотаниат (1079 г.) и Алексия Комнин (1087 год.) на Патмоския монастир, освобождават последния между другото и от задължението да представя „копиеносци и други войници“[2]. Сжщата привилегия се дарува с две грамоти от Ватаци на монастиря Лемвос[3] и с една от Михаила Палеолог на Хиоския *Νέα μονή*[4]. Относно Лемвоския монастир имаме и една недатувана простагма, отправена до некой си вестиарит Стронгил Стипиот, в която на последния се забранява да изисква от монастирските земи копиеносци[5]. От задължението да изваждат стрелци[6] били освободени и имотите на Михаила Аталиат, които той завещал на основаните от него монастир и дом за бедни (*πτωχοτροφεῖον*). Между актовете на монастиря Филотей намираме също две грамоти, издадени от Андроника II, който заповедва да се не изискват от него „пехотинци и копиеносци“[7].

Пжрвото питане, което се явява при сжпоставянето на всички горeприведени случаи, е — била ли е разглежданата повинност специфична за прониарите и техните земи, или пжк е лежала и вжрху по-широк кржг от хора?

---

[1] Chronicle of Morea, ed. J. Schmidt, London 1904, стр. 112, стих 1644:

> *ὅτι ὅλα τὰ ἀρχοντόπουλα, ὅπου εἶχασιν προνοῖες,*
> *νὰ ἔχουσιν ὁ κατὰ εἷς, πρός τὴν οὐσίαν ὅπου εἶχεν,*
> *τὴν ἀνθρωπέαν καί τὴν στρατείαν, τόσον νὰ τοῦ ἐνεμένῃ.*

[2] Acta VI 20_{32} и 28_{2}: *ἐκβολῆς κονταράτων ἢ ἑτέρων στρατιωτῶν.*

[3] Id. IV 4_{6} и 21_{20}: *ἐξελάσεως . . . κονταράτων.*

[4] Id. V 13_{9}: . . *ἢ κονταράτων . . ἐξελάσεως.*

[5] Id. IV 251_{11}: *καὶ διορίζεταί σοι ἡ βασιλεία μου, ὡς ἂν μηδόλως ἐξελάσῃς ἀπὸ τῶν κτημάτων τῆς τοιαύτης μονῆς κονταράτους.* Друга една, пак недатувана, грамота от дукса на тракезийската тема признава на монастиря сжщата привилегия. Id. 224 n CXXXVIII$_{12}$.

[6] Id. V 137_{27}, 144_{7}: . . *ἐκβολῆς μαλαράτων, τοξότων* etc.

[7] Actes de Philotée. (Прилож. къ т. XX Визант. временника) 12_{96} и 16_{99}: . . *ἐξελάσεως πεζῶν, κονταράτων.*

Преди всичко, не може да се докаже, че манастирите, кѫм които се отнасят горните грамоти, сѫ владели имотите си като прониари. Наистина, почти всеки от тех е имал земи, подарени от един или друг император и — макар вече и да говорихме за разликата, която в случая требва да се прави[1] — ние можем за минута да допустнем, че те сѫ били обикновени пронии. Една твѫрде голема обаче — може би по-голямата даже — част от тия имоти сѫ били такива, които всеки монастир е добил чрез завещание, дар, покупка и др. от частни лица. Ако задѫлжението да се дават войници, е лежало само вѫрху прониарските им участѫци, требвало би в сѫответните документи това по един или друг начин да бѫде указано. Такива указания липсват. Там, дето монастирите се освобождават от рекрутска повинност, грамотите не правят разлика между владения, подарени от царете, и такива, добити по частен пѫт. Това значи, че на нея сѫ били подложени и едните и другите независимо от начините, по които били придобити, и от началата, на които били притежавани. Още по-определен е случая с Михаила Аталиат. Нищо не свидетелствува, че той е бил прониар. Напротив, — некои изрази в дадените му актове показват, че имотите му сѫ били частна негова собственост.[2] Ако следователно за тия имоти Аталиат е требвало да бѫде освободен от задѫлжението да дава войници, това значи, че предметното задѫлжение не е лежало само вѫрху прониарите, а изобщо вѫрху едрите земевладелци и че самото прониарство не се е намирало в специална зависимост от него. С други думи това значи, че прониарѫт е бил подложен на рекрутска повинност не защото бил прониар, а защото е земевладелец.

С това заключение обаче, не всичко е казано. То говори само, че не могат да се тѫрсят никакви аналогии с бенефициалната форма на Запад и че е погрешен вѫзгледа, който обяснява произхода на прониарския институт с военни сѫображения и нужди.

---

[1] Ср. по-горе, стр. 4, заб. 1.

[2] Acta V 136_5 и $_{13}$, 139_{25} наричат тия имоти *ἐπικτηθέντα καὶ διαφέροντα τούτῳ κτήματα*, а произходѫт им се означава с думите *ἀκινήτων ἐπικτήσεις ποήσασθαι.*

За да разберем обаче появата и си обясним вътрешния смисъл на това, наложено върху земевладелците в Византия задължение, требва да насочим вниманието си в съвсем друга посока. — В едно писмо на охридския архиепископ Теофилакт, отправено до некакъв неизвестен от близо пансеваст, се казва: „ако охридската област не бъде спасена от твоята силна десница, тя ще изчезне от средата на България по-скоро, отколкото може да се очаква. Тя е малка, бедна и по-достойна за съжаление от всека друга област. Нека бъде пощадена от състрадателната ти и предвидлива власт при наборите на пехотинци и нека техното число бъде намалено. Как може да не докарат пълно разорение на тая област тия, които се отвличат на служба вън от нея“[1]? „Пехотинците, които вече сѫ взети, пише той по-нататък, сѫ напълно достатъчни да бъдем разорени. Нека поне в бъдаще отвеждането им престане“.[2]

В XI в. значи не само прониари и обикновени едри земевладелци, но и отделните провинции на империята били длъжни да дават определено число войници. Това задължение не се е прекратило с комниновската епоха. Има недвусмислени данни за неговото съществуване и през XIII—XIV в. В споменатата по-горе простагма до Стронгила Стипиот се казва, че той изисквал от владенията на Лемвоския монастир войници-копиеносци, тъй както правил това и в „останалата област на царството“.[3] За това „мое величество ти заповедва, пише в простагмата си неименуваният цар, — наверно Ив. Ватаци, или некои от близките му приемници[4] —

---

[1] Epistolae Theophylacti, Patrol. gr. t. 126, col. 532 . . . *Ἐλεεθήτο γοῦν ἐπὶ τῇ τῶν πεζῶν ἐκβολῇ ὑπὸ τῆς οἰκτηρμονός σου καὶ οἰκονομικῆς ἐξουσίας· καὶ ὁ ἀριθμὸς ὑφαιρεθήτω. Πῶς γὰρ οἱ ἐντεῦθεν ἐκβληθέντες οὐχ ὅλῳ τῷ θέματι τὴν μείωσιν λαμπρὰν ἐνσημαίνουσι;*

[2] Id. col. 533: *ἀρκοῦσι γοῦν ἐκβληθέντες πεζοὶ πρὸς τὸ συντριβῆναι ἡμᾶς· καὶ μὴ περαιτέρω χωρήσειν ἡ ἐκβολή.*

[3] Acta IV 251$_6$: . . *ὡς ξητεῖς ἀπὸ τῶν κτημάτων αὐτῆς κονταράτους... ἐπίσης τῇ λοιπῇ χώρᾳ τῆς βασιλείας μου.*

[4] Че въпросната простагма не е от по-раншно време, показва на първо место обстоятелството, дето тя е предшествувана от приведените вече (гл. стр. 64 заб. 3) два други хризовула на Ватаци, изда-

по никакъв начин да не вземаш от владенията на този монастир копиеносци, ... както правиш това в останалата страна, за която си отреден да набираш такива".[1] Начинът и подробностите, по които тия набори били произвеждани, не са известни. Може би определеното за всека провинция число е бивало разхвърляно между отделните околии и общини от специални чиновници, когато пък на самите общини ще е било предоставяно да определят измежду жителите си исканите за войската лица. Хризовула на Андроника II от 1319 г., който обещава на янинци „да не се принуждават, нито да се отвличат да служат като войници вън от техния град",[2] както и клетвената грамота, с която Гаврилопуло освобождава фенерци за срок от три години да се явяват на военен поход,[3] показват, че военната повинност е била нещо, от което една община могла да се освободи само по особено височайше благоволение.

Ние вече споменахме, че относно владенията си прониарите, а наверно и всички едри собственици, упражнявали много от функциите на държавната власт. Не би ли било найестествено в такъв случай да се приеме, че задължението им — да представят определено число войници из земите си — ще е произтичало единствено от това, че те са се считали за представители на подвластното им население и че относно казаната повинност тем, както и на всички едри земевладелци, е била възложена функция, която инак се е изпълнявала от чиновници — местни представители на централната власт? Конкретни и непосредствени доказателства за това заключение не намираме измежду известните ни текстове, но и никой от тех не го опровергава. Дори нещо по-вече. —

дени на същия монастир, в които освен предметната привилегия му се даруват и много други. В Лемвоския кодекс при това тя е поставена между документи датирани с 1234 и 1283 г.

[1] Acta IV 251_{14}: . . *καθὼς ποιεῖς ἐπὶ τῇ λοιπῇ χώρᾳ, ἀφ'ἧς ὡρίσθης ἐξελάσαι κονταράτους.*

[2] Acta V 81_{17}:.. *οὐδὲν καταναγκάζωνται ουδὲ καθέλκωνται, ἵνα ἐκδουλεύσωσι στρατιωτικῶς ἐκτὸς τῆς τοιαύτης πόλεως.*

[3] Id. 260 п. VI_8 . . . *ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἀπαιτήσω τοὺς αὐτοὺς Φαναριώτας ἅπαντας εἰς ταξήδιόν που τότε εἰς χρόνους τρεῖς.*

Само с него може да се обясни, защо чисто византийските паметници не споменуват нищо за рекрутската повинност на прониарите, като за нещо специфично тем, и защо именно в Морейската хроника и в венецианските и срѫбските източници тя се изтѫква на пѫрво место. В Византия това задѫлжение не е характеризирало сѫщността на прониарството, а е било пренесено вѫрху му като функция на властта, която заедно с владението му била отстѫпена. Там, дето дѫржавната власт била в прек досег с населението, с други думи — там, дето между нея и последнето не стоял прониарѫт, тя чрез местните си органи сама се грижила да сѫбира и вѫорѫжава определения войнишки контингент.

От казаното гледище е ясно и защо при договора между франките и пелопонезските прониари вѫпросната функция се явява като едничко задѫлжение, което тия династи имали кѫм новите господари на полуострова. Дошли от страни, дето феодалния строй беше в разцвета си, латинците не могли да си представят своето новосѫздадено княжество положено на по́ други основи от тия, които те познавали в родината си. Там феодала дѫлжал на своя сюзерен само военна помощ. Намерили в завоюваните византийски области земевладелски отношения, напомнящи вѫншно твѫрде много тия в собственото им отечество, — за тех било най-естествено да отѫждествят византийския прониар с западния феодал и да не искат от пѫрвия нищо по-вече от това, което било едничка дѫлжност на последния. В сключеното сѫглашение, тѫй както го предава хрониката, не става дори и дума за най-сѫществения признак на прониарското владение: че то не могло да се предава по наследство. Синовете на пелопонезските династи (*τὰ ἀρχοντόπουλα*) се явяват без всекакви спѫнки признати от латинците владелци на бащините си пронии, макар в самата Византия това наследствено право над прониите, дори и два века покѫсно, да се дарява само като израз на особена височайша милост. За франките, които в пелопонезските архонтопули виждали наследници на местните феодали, това право се разбирало от само себе си и не се нуждаело от никакво признание.

Редицата мисли, които до сега изложихме, намира понататѫк подкрепа в друго едно обстоятелство. — В Византия нийде не се срещат прониари като началници на собствени военни дружини. Това не би било тжй, ако представянето на войници би било главното условие за владението на пронииte. Разказва се наистина, че при пжрвия поход на Кантакузина срещу Солун, освен обикновената му войска, взели участие негови роднини и други благородници, които заедно с свитите си образували отред близо от 500 души,[1] но това сжобщение още не позволява да се считат кантакузиновите привжрженици за прониари, които именно като такива водили своите вжоржжени хора. При колосалното развитие на едрата частна собственост всеки благородник, прониар или не, имал вжзможността, пжк и изискванията на блесжка го налагали, да води с себе си значително число клиенти или прислужници. Такива прислужници или слуги намираме в Византия още твжрде рано, в X и XI в., когато прониарската система там далеч не е била развита. За тех ние ще говорим по-подробно на друго место.

След всичко казано до сега се налага заключението, че пронииte не сж били свжрзани непременно нито с военната служба, нито пжк с вжоржжената помощ. В много случаи те не сж имали с пжрвата нищо общо, а втората е оставала винаги едно странично и не само тем присжщо заджлжение. Раздавани обаче като награда или за издржжка срещу известна служба, те могли да бждат получавани и от лица от военното сжсловие. Военни служители не еднаж се явяват прониари, но не всеки прониар е бил военнослужащ. Разликата не е само в думите, а в обема на понятията. Те се заседат, но не се покриват. И ако в сржбските[2] и особено в венецианските паметници пронията винаги се явява прилична на военния лен, а за прониарите изрично се говори като за военни лица, това има своите особени причини. Както Сжрбия тжй и Венеция в вжтрешно отношение беха далеч от колосалната држжавна и дворцово-бюрократична организация на босфорската империя с нейните безпределни нужди. Основаната изключително върху разменното стопанство адриатическа република никога не е чувствувала недостиг от парични средства, за да издържа ограничения си щат от граждански чиновници. Военната служба в самата нея почивала на една особена комбинация от наемничество и обща повинност.[1] И ако тя в отделни места из колониалните си владения[2] допущала системата на военно прониарство, това може да се обясни с най-простата сметка: издържката на такива, намиращи се в разположение, войници не ѝ струвала по тоя начин нищо. Що се отнася до Сърбия пък, там положението било по-просто: твърде малцина сж били там кралските служители, които в сжщото време не били и военнослужащи. В случая не трябва да се забравя и друго нещо. — Сърбия, а още по-вече Венеция, се намираха под културното влияние на Запада. Особенно последнята през XIII и XIV в. бе вече напълно западна държава. За това не особено сполучливо би било да се определя сжщността на византийския институт с примери, взети от тия две държави.[3]

---

[1] Greg. II 628_2: . . τῶν δὲ συγγενῶν, καὶ τῶν ἄλλως εὐγενῶν ἀνδρῶν, καὶ ἅμα ὅποσοι τῆς σφῶν θεραπείας ἦσαν, εἰς τὸ ἔγγιστα τῶν πεντακοσίων ἀνῆγον τὸν ἀριθμόν.

[2] Ср. още Jireček, Staat u. Gesellschaft im mittelalterl. Serbien 40. (Denkschriften der Wiener Akademie. 56. 1912).

* * *

Отношението на пронията към войнишкия институт в Византия изисква по-точно определение още и защото различните места, при които срещаме тоя термин, могат да предизвикат недоразумение. Т. напр. един византийски автор, който разказва за мждрото управление на Иоана Ватаци, говори, че членовете на военното сжсловие (*οἱ τῶν στρατιωτικῶν καταλόγων*) получавали в негово време големи приходи от прониите си.[4] В една простагма от 1272 г. Михаил Палеолог забранява да се кжсат части от войнишките пронии, защото войниците, които след това би ги получили, не би могли да се издържат

БИБЛИОТЕКА НА Б. З. К. БАНКА

---

[1] H. Kretschmayr, Gesch. v. Venedig. 1920. II. 99 сл.

[2] Главно в Албания и Далмация. В островите тя според Успенски е била отбегвана (ц. с, 15). За ленната система във венецианските о-ви гл. Kretschmayr, II. 19.

[3] За пронията в Сърбия и венециянските владения накжсо и Jireček, Gesch. d. Serben II$_1$. стр. 39.

[4] Scutariota, Addit. ad. Acropol. 286$_{19}$.

от тех.[1] При Андроника II се разказва, че поради липса на контрол и недобросъвестността на провинциалните власти, мнозина от войниците незаконно увеличили прониите си.[2] Все при същия император става дума за малоазийските войници, които изгубили своите пронии поради турското нахлуване.[3] След смъртта на Андроника III голема част от войниците вече не искали да знаят за военната си служба, понеже материалното им състояние било съвсем разстроено, та по тази причина новото правителство се видело принудено да попълни недостигащите им пронии.[4]

Думата „икономия“, която, както видехме, се употребява в некои места из актовете с значението едро прониарско владение, се явява също тъй за означение на войнишко стопанство. — В споменатата простагма на Михаила Палеолог се посочва, в кои случаи икономиите на войниците могат да бъдат увеличени.[5] Пълното с злоупотребления и неуредици управление на Андроника II довело, говори се другаде, до там, че много от войниците вече не могли да се издържат, тъй като разхитените им икономии не били вече достатъчни.[6] В Янинската грамота на същия император също се споменуват войници, които имали икономии.[7]

Явно е, че в по вечето, — ако не във всичките — тия места се имат пред вид не едри земевладелци или началствуващи лица от военното сѫсловие, а обикновени войници, на които земята доставяла най-необходимите средства да живеят и носят службата си. Терминѫт икономия тук не буди никакво сѫмнение: с смисѫла обикновен войнишки имот (*στρατιωτικὸν κτῆμα*) той се явява още в X век.[1] Думата прония, обаче, с значението на такѫв имот не е по-стара отъ XIV в.[2] Означава ли в всички тия напоследѫк споменати случаи названието прония, наместо *τόποι στρατιωτικοί* или *στρατιωτικὰ κτήματα*, че тия последните през нашата епоха сѫ изгубили вече своя известен характер на еднодворни ступанства с определена големина и юридическото си положение на имоти неотчуждаеми, предавани в наследство и ступанисвани от самите им владелци, тѫй както ни ги представят новелите от X в.?

---

[1] Издадена отъ **Heisenberg**, Aus d. Gesch. u. Literatur der Palaiologenzeit. Sitzungsberichte d. Bayer. Akademie d. Wiss., Philos.-philol. u. hist. Klasse 10. 1920. 40_{81}.

[2] **Pachym.** II 258_{13}: . . *ἐπειδὴ γὰρ οἱ μὲν πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν καιρῶν πολλάκις λαβόμενοι καὶ προσηῦξον τὰς οἰκείας προνοίας.*

[3] **id** 389_{10}: *αἱ μὲν Ρωμαϊκαὶ δυνάμεις οὐκ ὅπως ἐξησθένουν, ἀλλὰ καὶ προνοίας ἀπολωλεκότες* etc.

[4] **Cantac.** II 58_{19} сл. . . *ἐσκέπτετο* . . *τὸ ἐλλεῖπον ἑκάστῳ πρὸς τὴν ἐκ βασιλέως πρόνοιαν ἀναπληρώσας* etc.

[5] **Heisenberg** 40_{79-80}... *ἢ καὶ προσθήκην δέξεται ἐπὶ τῇ οἰκονομίᾳ αὐτοῦ μέχρις* etc.

[6] **Pachym.** II 258_{16} . . *ἄλλοι δὲ πολλάκις . . . ἐκλελοιπυιῶν τῶν κατὰ σφᾶς οἰκονομιῶν τὴν ἀπορίαν εἶχον* etc. Ср. неколко реда по-горе, дето в същия смисъл е употребена думата прония, обстоятелство, което показва тъждеството на пронии и икономии. Ср. също и **Heisenberg**, $40_{80\cdot85}$ и 41_{95}.

[7] **Acta** V 81_{19}.

В византийската литература нема друг период, дето думата тѫй малко да сѫответствува на сѫдѫржанието, както това е през времето от XIII в. нататѫк. Една необикновена страст кѫм многоречие и учена архаизация блика в сѫчиненията на тогавашните византийски историографи, от платоника-теолог Григора до императора-литератор Кантакузин. За да характеризира положението на отделните категории войници, Кантакузин напр. употребява широките изрази „тия, които получават приходи от дѫржавата“,[3] „тия, всеки един, от които има отредени от царя средства за издрѫжка“,[4] „тия, които имат приходи от земя“.[5] Да се вади само от такива изрази заключение за видѫт и социалното положение на една или друга войнишка категория би било напразен труд. Всеки от тех би могжл да означава и обикновени селени-стратиоти и прониари и дори наемници. За щастие обаче тия случаи не сж едничките, по които сме принудени да правим заключенията си. В едно сжобщение на Пахимера за малоазийските войници, които требвало да бегат пред турското нахлуване и поради това изгубили „прониите“ си, се добавя, че Андроник II взел мерки да им се раздадат напуснатите и запустели по сжщата причина пронии на черквата и на царските сановници. Изрично се указва при това, че тоя надел требвало да се извжрши по системата на единичните дворове.[1] Това значи, че всеки войник требвало да получи земя, отговаряща на едно селско стопанство, и че следователно тук не е вжпрос за раздаване пронии в сжщинската смисжл на думата, с подчинени парици, а за неделяване с войнишки имоти. На такива войници-земеделци, а не на прониари указва и друго едно опитване на Иоана V Палеолог да засели принадлежащите на цариградската черква, но запустели села Икономион и Паспари.[2] Задачата и в тоя случай била да се даде на всеки войник участжк, който сам да обработва, а не имоти населени и обработвани от парици. Честите сжобщения, които срещаме у разните извори, за войници, чиито пронии били намалени и самите те поради това не били в сжстояние да носят службата си, предприеманите по тоя повод ревизии и изравнявания[3] — всичко това сжщо тжй мжчно би могло да се сжгласува с предположението, че в случая се имат пред вид истински пронии. Тия последните винаги били достатжчно големи, за да не може случайното им накжрнение да затрудни издржжката на техните владелци. Всички тия случаи, както и кжсите извлечения от старото законодателство у Арменопуло,[4] показват, че институтжт на сжщинските войнишки имоти с познатите свои особености се е пазил в Византия и през късната епоха. Названието пронии, с което те в приведените случаи сѫ означени, не означава следователно, че те сѫ променили своето правно положение. Употреблението на тоя термин ще требва да се обясни наверно с аналогията, която била открита между тия земи и обикновените прониарски владения. И едните и другите се давали от дѫржавата за издрѫжка на притежателите им, и едните и другите били получавани срещу известно задѫлжение или служба, владението и на едните и другите, макар и в различни степени, било условно. Една аналогия от сѫщия характер, но действуваща в противоположна посока, пренася названието икономии, означаващо пѫрвоначално войнишки имоти, и вѫрху прониите.

---

[1] В едикта на Багренородни, Jus graeco-romanum ed. Zacharie v. Lingenthal III 275_{23}. *οἱ τόποι δὲ τῆς στρατείας, ἤτοι αἱ ὑπὲρ τοῦ στρατεύειν οἰκονομίαι.*

[2] До колкото знаем пѫрвият случай е у Theod. Scutar. 286_{21}. Местото не е сигурно, понеже там не се говори изрично за прости войници, но за военни лица (*οἱ τῶν στρατιωτικῶν καταλόγων*), под което име могат да се разбират еднакво обикновени стратоти и военачалници. На второ место иде издадената от Heisenberg грамота на Мих. Палеолога.

[3] Cantac. II 59_{4}.

[4] Id. 58_{17}.

[5] Id. 175_{5}.

---

[1] Pachym. II 390_5.. *τάττειν εἰς στρατιωτικόν, πλὴν καὶ μονοκελλικόν.* Войниците, на които тия напустнати земи требвало да бждат разделени, били сжщите, за които Пахимер по-рано казва, че те *ἐξησθένουν, ἀλλὰ καὶ προνοίας ἀπολωλεκότες* (389_{10}).

[2] Acta I n. CCLII стр. 507—508.

[3] Pachym. II 259_1, Cantac. II 62_{11}.

[4] C. Harmenopolus, Manuale legum sive Hexabiblos ed. G. Heimbach, 1851. Lib. I, tit. XVI стр. 178 § 7, стр. 180 § 8, стр. 182 § 10.

Вѫзможността обаче от подобно генерализиране на термините винаги е свидетелство, че понятията, които те пѫрвоначално сѫ изразявали, вече губят своята изключителност и определеност и почват да се разлагат. А тѫй като понятията от своя страна сѫ израз на реалности, то всичко това на край означава, че самите тия реалности вече преживяват кризис, който характеризира преминаването на едни форми в други и излупването на новото от разпадащите се елементи на изживяното.

Такѫв един преходен период преживява Византия през XIII—XIV в. Не на последно место в него е засегната и нейната военна организация. Наред с войнишките земи се явяват големите прониарски владения, наред с стратиотите с техните еднодворни наследствени ступанства срещаме военнослужащи от най-различни степени, които се издѫржат от труда на повече или по-малко парици; наемници, на които се раздава земя, вместо да им се плаща в пари или продукти и най-сетне — полунаемници-полустратиоти, вѫзнаграждавани едновременно с земни участѫци и с заплати. Притисната от една неизлечима финансова нужда, принудена да прави все по-големи отстѫпки на висшите и имотни класи, врѫхлетена от вѫтрешни неуредици и неотстраними злоупотребления, а в сѫщото време намираща се пред постоянна вѫншна опасност, остарелата Византия е принудена да прибегва до най-странни опити и сѫчетания, които би поставили на разположението ѝ сила, на която тя би могла да повери своята сигурност и отбрана. И както винаги при подобни случаи става, явяват се форми — рожби на момента и осждени често пжти да не го преживеят, — носещи понекога отрицание на принципа, който ги е сждал, но всекога имащи оправданието да представят, ако не най-полезното или най-целесжобразното то поне най-вжзможното измежду всичко, което би могло да се сждаде.

Какво би произлезло от целата тая пжстрица при едно развитие, което не би било прекжснато от турското завоевание, безмислено е да се гадае. Това, което тук може и требва да се установи, е — че през тая кжсна епоха пронията в Византия е само една сжвсем странична форма в военното ѝ устройство.

Тракийскитѣ беси

отъ Гавр. И. Кацаровъ.

I.

Границитѣ на областьта, която въ старо време била обитавана отъ тракийското племе беси, не могатъ да се опредѣлятъ по-точно: недостатъчнитѣ и неточни данни на старитѣ географи и историци не позволяватъ това. Страбонъ[1] напр. съобщава, че тѣ заемали по-голѣмата часть отъ Хемусъ (Стара планина) и граничели съ Родопа, автариатитѣ и дарданцитѣ. Въ единъ откжслекъ отъ седмата му книга[2] се казва, че по край реката Хебъръ (Марица) живѣели корпилитѣ, по-нагоре бренитѣ (т. е. бени), а най-накрая беситѣ, до областьта на които реката била плавателна; беситѣ граничели съ одриситѣ и сапеитѣ. Плиний[3] ги поставя твърде неопредѣлено между Струма и Места. Стефанъ Византийски (споредъ Страбона) споменува беси *Τετραχωρῖται* или *Τετράκωμοι* (четири области);[4] обаче не може да се каже, дали съ това име се означава цѣлото племе, или само часть отъ него.

Въ римско време областьта на това племе е образувала едно отъ 14-тѣ воеводства (стратегии) на Тракия.[5] Стратегията *Бесика* граничела къмъ западъ съ стратегиитѣ Медика и Сердика, къмъ северъ — съ Сердика и Усдикесика, къмъ изтокъ съ Самаика и Беника.[6] Значи, тя е обемала главно Т.-Пазарджишко и Пловдивско и е навлизала отчасть и въ Балкана и Родопитѣ; ала точнитѣ й граници не могатъ да се опредѣлятъ.

---

[1] VII, 5, 12.

[2] VII fr. 47.

[3] Nat. Hist. IV, 11, 40.

[4] Ср. Oberhummer, у Pauly-Wissowa, Realenc. II^1, 329.

[5] Ср. Ptol. III 11, 6. По въпроса за стратегиитѣ ср. Г. И. Кацаровъ, Приносъ къмъ ист. на София, 15 сл.

[6] Ср. Kalopothakes, De Thracia prov. Romana 22. H. Kiepert, Formae orbis ant. XVII. L. Niederle; Slov. Starožitn. II, 1, 64.

Беситѣ сж били, следъ одриситѣ, едно отъ най-голѣмитѣ тракийски племена. Плиний[1] съобща, че носѣли много имена, т. е. тѣ сж разпадали на многобройни по-малки племена. Самъ Плиний споменува диобесситѣ (Diobessi) при р. Места; това име е сложено съ думата *Диосъ*, съ която тракитѣ наричали бога на небето и която се явява като съставна часть и у други тракийски имена (ср. Dioscuthes, Diuzenus и пр.); отъ него си носятъ името и *диитѣ*, които живѣели въ Родопитѣ.[2] Томашекъ причислява къмъ беситѣ и следнитѣ племена: *дроси* (*Δϱόσοι*), отъ които си носи името стратегията *Дросика* (между Места и южнитѣ склонове на Родопи);[3] после дисори (*Δισοϱαι* у Steph. Byz.),[4] халети, карбилеси и сиалети.[5] Нека споменемъ, че племе *Βιεσσοι* е живѣело и въ Карпатитѣ (вѣроятно южно отъ прохода Дукла).[6]

Беситѣ за пръвъ пжть се споменуватъ у Херодота (VIII, 111), който ни съобщава, че *„беси“* изпълнявали ролята на пророци въ Дионисовото светилище на сатритѣ.[7] Това светилище се намѣрвало върху най-високата часть на Пангей (дн. Пилафъ-тепе); Perdrizet[1] мисли, че то нѣмало ни храмъ, ни образъ, като гръцкитѣ светилища, а вѣроятно било нѣкаква пешеря; до върха на Пангей и днесъ сѫществувала една пещеря, въ която се извършвали нѣкакви обреди; може би това е сѫщата пещеря, която играе роля въ легендата за едонския царь Ликургъ, неприятель на Диониса.

---

[1] Nat. hist. IV, 11, 10.

[2] Tomaschek, Thraker I 71.

[3] Kalopothakes, de Thracia prov. Rom. 19.

[4] Томашекъ сравнява тракийското име *Δείσοϱος* въ надписа отъ Баткунъ: Dumont-Homolle, Mélanges 328, № 23.

[5] Plin. N. hist. IV 1 , 40 и 41: Haletos, Diobessos, Carbilesos, inde Brigas, Sapaeos, Odomantos. Старото четене Brisas, което срещаме и у Томашека, въ нови ѣ издания на Плиния е поправено въ brygas: Ср. Mayhoff въ критическия апаратъ къмъ това мѣсто.

[6] Ср. Patsch у Pauly-Wissowa Realenc. III 464; Tomaschek, I, 106. L. Niederle, Slovan. Starožitnosti I, 2, 394.

[7] *Βησσοὶ τῶν Σατϱέων εἰσὶ οἱ πϱοφητεύοντες τοῦ ἱϱοῦ;* нѣкои нови автори (напр. Томашекъ I 72, Oberhummer у Pauly-Wissowa, Realenc. III 329) схващатъ думитѣ *τῶν Σατϱέων* като зависещи отъ *Βησσοί* и твърдятъ, че беситѣ образували часть отъ племето сатри. Обаче Perdrizet, Cultes et Mythes du Pangée 39, съ право свързва *τῶν Σατϱέων* съ *τοῦ ἱϱοῦ*, като изтъква, че сатритѣ сж заемали само малка часть отъ Пангей (ср. Klio, X 23). По сжщия начинъ тълкуваше това мѣсто още Hahn, Alban. stud. I 242. Томашекъ мисли, че сатритѣ сж били чисто тракийското болярство, което се наслоило върху беситѣ; последнитѣ принадлежали къмъ старо-фригийскитѣ племена на Орбелъ и Родопа, отъ които култътъ на Диониса миналъ у тракитѣ; затова именно беси услужвали и Дионисовото светилище въ Пангей. Обаче тая теория на Томашека за наслоението на тракийскитѣ племена не може да се поддържа; ср. G. Kazarow, Beiträge zur Kulturgesch. der Thraker, стр. 4.

Херодотъ, който посетилъ това светилище (VI, 47), ни съобщава, че то въ нищо не се отличавало отъ Аполоновото светилище въ Делфи. Както ни е известно, въ Делфи пророчицата Пития, следъ като изпадала въ екстаза, изговаряла несвързани думи, които стоящитѣ до нея „пророци“ записвали и после тълкували и свързвали въ метрически изречения, които не се отличавали съ голѣма яснота. По сѫщия начинъ пророкувала и жрицата *(Πρόμαντις)* въ Пангейското светилище, на която помагали пророци (*Προφῆται*) отъ беското племе.[2] Това сходство между прорицалищата въ Делфи и Пангей лесно ще си обяснимъ, ако си припомнимъ, че въ Фокида едно време живѣели траки; въ самия Делфи сѫществувалъ единъ родъ съ името тракиди.[3]

Името беси *(Βησσοί*, или *Βῆσσοι*, по-късна форма *Βέσσοι*, въ латинскитѣ надписи Bessus, среща се и Besus и Vesus)[4] Томашекъ тълкува като „селски жители“ или „племенни другари (Clangenossen)“, или като „дружинници“, „крепостни“. Обаче това тълкуване е твърде съмнително. Може би не е случайно обстоятелството, че срещаме иранско име *Βῆσσος*;[5] споредъ А.-Fick[6] името на беския жрецъ Vologesus трѣбва да се свърже съ партийското Walagaš. Fick изтъква, че тракитѣ презъ Балкана стояли въ свръзка съ гетитѣ въ Дакия, тиригетитѣ на р. Тирасъ (Днестъръ), тисагетитѣ и масагетитѣ при Каспийско море.

Друга етимология дава G. Hahn,[7] който обяснява името беси съ албанското *bessea*[1] (вѣрность, вѣра) и предполага, че това име се е употрѣбяло не само за означение на племето, но и за жрецитѣ на върховния богъ, сжщо както е случаятъ съ гръцкото име Helloi (Selloi).[2]

---

[1] Цит. м. 37,

[2] *Πρόμαντις* получава отъ бога отговора на оракула, *προφῆται* сѫ тия които го формулиратъ и съобщаватъ на допитващия се. Ср. Vollgraff, Bull. Corr. Hell. XXVII 274.

[3] Töpffer, Attische Genealogie 38.

[4] Ср. Tomaschek, I, 73.

[5] Сатрапъ на Бактриана, Arrian. Anab. III 8, 3 и пр.

[6] Hattiden und Danubier, 29.

[7] Alban. Studien, I 242.

Другояче тълкува името Perdrizet.[3] Като предполага, че сатритѣ затова били повикали беси да обслужватъ Дионисовото светилище въ Пангей, защото тѣ се славѣли като найопитни въ обредитѣ на Дионисовия култъ, Пердризе приема етимологията на Creuzer'а, споредъ когото името „беси“ произлизало отъ сжщия коренъ като *Βασσαρός*, *Βασσαραι*, *Βασσαρεύς*. Както е известно „басари“ въ Тракия се наричали женитѣ, които празднували оргиитѣ на бога Басара, т. е. Вакха. Ако е допустимо да се свържатъ думитѣ *Βησσοί*, *Βασσαρός* съ тракийската *Βασσαρά* (лисица), могло би да се приеме, че беситѣ въ далечното време на тотемистичното почитание на животнитѣ, имали лисицата за свой тотемъ и затова се тетовирали съ знака на лисица и се преобличали като лисици, за да празднузатъ култа на своя богъ-лисица. Пердризе дори приема, че лисичата шапка (*ἀλωπεκίς*), която тракитѣ носели въ класическо време, е имала религиозенъ характеръ; това било кожата на свещеното животно, което се принасяло въ жъртва и се изядало отъ участвуващитѣ, защото вѣрвали, че по такъвъ начинъ ще могатъ да възприематъ въ себе си силата на своя богъ. Нека прибавимъ, че теорията за свещенния характеръ на лисицата е развита подробно отъ S. Reinach,[4] обаче тя срещна силно противоречие отъ страна на много учени.[5] Тукъ не влиза въ нашата задача да разглеждаме тая теория; ще забелѣжимъ само, че свързването на името „беси“ съ „басара“ ни се вижда съмнително. И това име, както е случаятъ съ много други народни и племенни имена, не е изтълкувано още съ сигурность.

---

[1] G. Meyer, Wörterb. der Alban. Spr. 33: besє.

[2] Име на зевсовитѣ жреци въ Додона.

[3] Цит. съч. 39 сл.

[4] Cultes, Mythes et Relig. II 107 сл.

[5] Ср. литературата у Евг. Кагаровъ, Культъ фетишей, растенiй и животныхъ въ древн. Грецiи, 227.

II.

Въ по-старата история на Тракия и Македония беситѣ не се споменуватъ. Споредъ Томашека, Орбелскитѣ траки, съ които воювалъ Филипъ II Македонски,[1] били беси; сѫщото той приема и за автономнитѣ траки, когато се опитали да спратъ Александра Велики, когато минувалъ презъ Хемусъ.[2] Но това е съмнително, защото не може да се установи съ положителность, презъ кой проходъ Александъръ миналъ Балкана.

Полиенъ[3] споменува единъ походъ на Антипатра, намѣстника на Македония, противъ *тетрахорититѣ*, подъ които трѣбва да разбираме беситѣ.[4] Тоя походъ е станалъ вѣроятно въ 331 г. пр. Хр., когато възстаналъ македонскиятъ стратегъ на Тракия Мемнонъ, който навѣрно възбунтувалъ тракитѣ противъ Македония, за да отцепи Тракия и да установи тамъ самостоятелно царство.[5] Антипатъръ билъ принуденъ да предприеме походъ, за да възстанови спокойствието въ тая провинция. Обаче беситѣ надали сѫ останали трайно подъ македонска власть; въ бурнитѣ времена, настѫпили следъ смъртьта на Александра Велики, тѣ може би успѣли да добиятъ независимостьта си. Дълго време за тѣхъ нищо не се споменува. Тепърва отъ 183 г. отново чуваме за беситѣ. Когато Македонскиятъ царь Филипъ V следъ войната на Римъ противъ Антиоха Сирийски, билъ принуденъ отъ сената да оттегли гарнизонитѣ си отъ побрѣжнитѣ тракийски градове,[6] той решилъ да се готви за нова война противъ Римъ. Той предприелъ походъ въ Тракия, миналъ презъ страната на одриситѣ, беситѣ и дентелетитѣ и завзелъ гр. Филипополъ,[7] дето оставилъ гарнизонъ. Обаче следъ неговото оттегляне тракитѣ прогонили гарнизона и отхвърлили македонското владичество.

Следъ учредяването на провинция Македония беситѣ, било сами, било заедно съ други племена, често нахлували тамъ за грабежъ; римлянитѣ били принудени да водятъ съ тѣхъ упорита борба. Маркъ Теренций Варонъ Лукулъ, намѣстникъ на Македония, проникналъ въ планинската область на беситѣ и ги разбилъ въ едно кървопролитно сражение; той превзелъ Ускудама (Одринъ) и Кабиле (72 г. пр. Хр.). Вѣроятно е, че Лукулъ дѣйствувалъ съ помощьта на одриситѣ, които били съперници на беситѣ.[1] Царьтъ на одриситѣ Садала и гръцкитѣ колонии по Черноморския брѣгъ (Аполония, Калатисъ, Томи, Истросъ) признали римската върховна власть. Нека прибавимъ, че въ това време беситѣ и други тракийски племена, а може би и споменатитѣ гръцки колонии, били въ съюзъ съ Митрадата Понтийски, противъ когото римлянитѣ тогава водѣли война.[2]

---

[1] Polyaen. IV 2, 16.

[2] Arrian. Anab. I 1, 16 сл.

[3] IV 4, 1.

[4] Droysen, Alex. der Grosse, изд. Rosenberg 315 сл. — Kaerst у Pauly-Wissowa, Realenc. I, 2503.

[5] Diod. XVII 62, 5.

[6] Ср. G. Colin, Rome et la Grèce 207.

[7] Polyb. 23, 8, 4; Liv. 39, 53, 12.

Ала беситѣ, които Амианъ Марцелинъ (XVII,4,1) нарича най-кораво племе (durissima gens), не преклонили глава. Въ 60 г. пр. Хр. Гай Октавий, бащата на императора Августа, като намѣстникъ на Македония, пакъ трѣбвало да води борба съ тракитѣ и беситѣ.[3] Споредъ преданието тогава той посетилъ прорицалището на Диониса въ Родопитѣ,[4] за което ще говоримъ по-долѣ.

Римлянитѣ, вѣрни на принципа си да раздѣлятъ враговетѣ си и да сѣятъ раздори между тѣхъ, за да ги владѣятъ по-лесно, покровителствували одриситѣ и ги използували като орждие противъ по-силнитѣ беси. Така е дѣйствувалъ намѣстникътъ на Македония Л. Калпурни Пизонъ Цезоний (56 г. пр. Хр.)[5]. Въ речьта си противъ Пизона[6] Цицеронъ обвинява последния, че билъ подкупенъ отъ одриския царь Котисъ да премахне беския князъ Рабокентъ. Когато последниятъ дошълъ при Пизона и му обещалъ помощни войски отъ беситѣ, Пизонъ заповѣдалъ да го посечатъ заедно съ другаритѣ му. Въ гражданската война между Помпея и Цезара (48 г. пр. Хр.) въ войската на първия служели и беси, отчасти наемници, отчасти доброволои или набрани по заповедь на Помпея[1]. Ала беситѣ не прекѫсвали своитѣ нахлувания и грабежи въ Македония; затова М. Брутъ отново трѣбвало да воюва съ тѣхъ, като се възползувалъ отъ помощьта на царя Раскупорисъ (43 г. пр. Хр.)[2].

---

[1] Eutrop. VI, 10; Rufus Fest. 9; Amm. Marc. XXVII, 4, 11.

[2] Mommsen, Röm. Gesch. III 42. B. Niese, Grundriss der Röm. Geschichte, 5-о изд. 215.

[3] Suet. Oct. 3.

[4] Suet. Oct. 94.

[5] Münzer у Pauly-Wissowa, Realenc. III, 1388.

[6] Cic. in Pison. 34.

Намѣстникътъ на Македония М. Лициний Красъ, следъ като завършилъ борбитѣ си противъ бастарнитѣ,[3] покорилъ немирнитѣ тракийски племена, които граничели съ Македония и възнаградилъ вѣрнитѣ на Римъ одриси, като имъ предалъ Дионисовото светилище, което той отнелъ отъ беситѣ.[4] Одриситѣ, които отъ сега нататъкъ се ползували съ римското покровителство, били задължени да се грижатъ и за покорнсстьта на останалитѣ тракийски племена южно отъ Балкана. Но и съ това Тракия не се усмирила. Въ 16 г. пр. Хр. дантелетитѣ отново нахълтали въ Македония, а беситѣ пъкъ започнали борба съ одриситѣ, за да си повърнатъ светилището. Реметалкъ, чичо и настойникъ на синоветѣ на Котиса, се видѣлъ принуденъ да иска помощь отъ Римъ, която и получилъ;[5] М. Лолий се явилъ съ войска и покорилъ беситѣ, които по нареждане на императора Августа били поставени подъ властьта на Раскуποриса и неговия чичо Реметалкъ.[6]

Ала и това положение не било трайно. Въ 13 г. пр. Хр. борбитѣ между беси и одриси отново започнали. На чело на беситѣ застаналъ жрецътъ на Диониса, Вологесъ *(Οὐολογαίσης)*, който се хвалилъ, че получава въодушевение отъ самия богъ. Както виждаме, борбата на беситѣ имала религиозенъ и националенъ характеръ.[7] Войскитѣ на Реметалка били добре въорѫжени и обучени отъ римски инструктори, но въ душата си тѣ си оставали тракийци. Въ едно сражение Вологесъ сполучилъ да убие младия Раскупорисъ, чийто войници, вѣрвайки, че самъ богъ помага на своя жрецъ, се разбѣгали. Самъ Реметалкъ трѣбвало да избѣга въ тракийския Херсонесъ, който тогава билъ подъ римско владичество; Вологесъ го преследвалъ и опустошилъ полуострова.[1] Сжщевременно нахълтали въ Македония и сиалетитѣ. При това сериозно положение Августъ натоварилъ съ усмиряването на Тракия Л. Калпурния Пизона, намѣстника на Мизия. Както казва единъ поетъ,[2] той си турилъ македонската шапка *(καυσία)* и започналъ войната. При неговото приближаване беситѣ оставили завоюванитѣ области и се отдръпнали въ областьта си, за да я защищаватъ. Пизонъ ги последвалъ, и ако и да билъ отначало победенъ отъ тѣхъ, успѣлъ следъ това да ги разбие и да опустоши земята имъ и тая на тѣхнитѣ съюзници. Повечето племена се покорили, но имало нужда още отъ много сражения и обсади, додето Пизонъ станалъ господарь на Тракия (11 г. пр. Хр.). Реметалкъ могълъ сега да се върне като царь на Тракия.[3] Гръцки поети прославили тогава Пизона като победитель на беския Аресъ.[4] Флоръ[5] разказва, че дори плененитѣ отъ Пизона траки не могли да укротятъ своята ярость, ами се мжчели да разкжсатъ оковитѣ си съ зжби.

---

[1] Caes. bell. civ. III 4, 6.

[2] Dio Cass, XLVII 25. Раскупорисъ е билъ вѣроятно царь на тракийското племе сапеи; той помагалъ съ 3000 конника на Цезаровитѣ убийци противъ триумвиритѣ: App. bell. civ. IV 87; Kahrstedt у Pauly-Kroll, Realenc. II Reihe, I 256.

[3] Ср. Г. И. Кацаровъ, Приносъ къмъ ист. на София 11,

[4] Dio Cass. LI, 25. Gardthausen, Augustus I, 1053. Mommsen Roem. Gesch. V 13.

[5] Dio Cass. LIV, 20.

[6] Ср. Kahrstedt у Pauly-Kroll, Realenc. II Reihe, I, 256.

[7] Въ това възстание участвували не само племената на югъ отъ Балкана, но вѣроятно и тракийскитѣ племена въ Мизия, в. Mommsen, Roem. Gesch. V 22.

За по-нататъшни борби на беситѣ противъ Римъ вече не се говори; види се, че тѣ се вече примирили съ римското владичество.

III.

По своята войнственость и буйность беситѣ държали първо мѣсто между тракийскитѣ племена. Не е за чудене, значи, че тѣ сж играли голѣма роля и въ римската войска; ние срещаме специални кохорти, образувани отъ тѣхъ: Cohors II Flavia Bessorum въ долня Мизия се споменува въ диплома XXXIII отъ 105 г.; вѣроятното е, че още въ 99 г. тя се е намирала тамъ. Въ 129 г. тя била въ Дакия (дипл. XLVI). Отъ името ѝ се вижда, че била създадена въ време на Флавиитѣ.[1] Въ новооткрити военни дипломи се среща и Cohors I Fl. Bessorum, която въ 110 г. била въ горня Мизия, а въ време на Хадриана въ Македония.[2] Въ надписитѣ се споменуватъ и много бески войници, било съ тракийски, било съ римски имена.[3]

---

[1] Dio Cass. LIV 34. Gardthausen, Augustus I 1055.

[2] Anth. Pal. VI 335.

[3] Ср. Groag у Pauly-Wissowa III 1397. Mommsen. Roem. Gesch. V 22. Gardthausen, II 665 сл. Oberhummer у Pauly-Wissowa III 330.

[4] Anth. Pal. IX 428, 552.

[5] Epit. II, 27.

Макаръ че въ историческо време тракитѣ не боравѣли съ морето, беситѣ били привличани въ голѣмъ брой на служба и въ римската флота, особено въ флотитѣ въ Мизенумъ и Равена, както ни учатъ запазенитѣ надписи. Момзенъ,[4] който е обърналъ внимание на голѣмото число на беситѣ въ флотата, предполага, че името *беси* тогава имало вече по-широко значение, т. е. то означавало изобщо цѣла Тракия и Дардания.

И у много стари писатели беситѣ се споменуватъ като едно отъ най-главнитѣ племена на Тракия; тѣ продължаватъ да играятъ роля и въ византийско време чакъ до Юстиниана.[5]

Споменахме по-горе за Дионисовото светилище въ Родопитѣ, което принадлежало на беситѣ; както е известно оргиастическиятъ култъ на Диониса се е извършвалъ отъ тракийскитѣ жени по планинскитѣ върхове[6]. Вѣроятно е, че това светилище на беситѣ се е ползувало съ голѣма почить и влияние между тракийскитѣ племена и затова одриситѣ изявявали притезание да го владѣятъ. Пердризе съ право предполага, че Пангейското прорицалище било клонъ отъ Родопското. Последното, споредъ Светония, е било посетено отъ Александра Велики и по-късно отъ Гая Октавия, баща на императора Августа.[7] Когато Октавий принесълъ жертва на бога и се допитвалъ за сѫдбата на сина си, жрецитѣ му отговорили, че виното, което било излѣно върху жертвеника, избухнало въ толкова голѣмъ пламъкъ, че се издигналъ надъ покрива на храмъ чакъ до небето. Подобна поличба се била случила по-рано само на Александра Велики.[1]

---

[1] Ср. C. Cichorius у Pauly-Wissowa, Realenc. IV 254. Филовъ, Изв. Истор. Друж. II 67. Ср. и *σπεῖρα δευτέρα Φλ. Βέσσων* у Dessau, Inscr. Lat. selectae 8853.

[2] H, Dessau, Inscr. Lat. selectae № 9054 и 9055.

[3] Dumont-Homolle, Mélanges стр. 476 сл.

[4] Gesammelte Schriften V 408, VI 51.

[5] Ср. свидетелствата, указани у Tomachek I 76, Oberhummer, ц. м, III 330.

[6] Pomp. Mela II 2: Montes Haemon et Rhodopen et Orbelon sacris Liberi Patris et coetu Maenadum celebratos.

[7] Suet. Oct. Aug. 94: Octavio, cum per secreta Thraciae exercitum duceret, in Liberi patris luco barbara cerimonia de filio consulenti, idem affirmatum est a sacerdotibus: quod, infuso super altaria mero, tantum flammae emicuisset, ut supergressa fastigium templi ad caelum usque ferretur: unique omnino Magno Alexandro, apud easdem aras sacrificanti, simile provenisset ostentum.

Ако приемемъ за достовѣрно известието на Светония, можемъ да заключимъ отъ него, че беското светилище въ римско време вече съдържало храмъ. Пердризе[2] предполага, че това светилище е сѫщото, за което съобщава Макробий;[3] именно Мокробий говори за храмъ, който се намѣрвалъ върху хълма Зилмисосъ иималъ крѫгла форма, съ отворенъ въ средата покривъ.

За жаль, следитѣ на това прочуто светилище въ Родопитѣ още не сѫ открити. Ст. Захариевъ[4] бѣше изказалъ мнение, че то се намирало въ Гьозъ-Тепе, надъ селата Наиплии и Триградъ, отдето имало далеченъ изгледъ къмъ всички страни и дето се намирали голѣми развалини отъ сгради, надписи, мозаики и пр.[1] Захариевъ обаче съобщава за тия антични остатъци споредъ сведения, черпени отъ други лица. Тия сведения и до днесъ не сж провѣрени.

---

[1] Съобшението на Светония носи легендаренъ характеръ; интересно е да се изтъкне, че легендитѣ, съ които е обкрѫжена личностьта на Августа, съдържатъ чърти, заети отъ Александровата легенда; тѣ преследватъ цель да приближатъ личностьта на Августа до тая на великия завоеватель. Светоний разказва, че майката на Августа, когато спала въ храма на Аполона — бога, отъ когото очаквали да изпрати на земята новъ щастливъ вѣкъ, — усетила на сънъ, че я оплодява драконъ и че върху тѣлото ѝ се показали петна въ форма на драконъ. Следъ 10 месеца тя добила Августа, и затова той се смѣталъ като синъ на Аполона. По-нататъкъ Светоний разказва, че Октавий видѣлъ на сънъ сина си въ свърхчовѣшка голѣмина съ мълния и скиптъръ, съ лъчиста корона и великолепно облекло на Олимпийския Юпитеръ. Въ тия и други легенди се отражаватъ и месианскитѣ очаквания на хората въ това време. Ср. Kampers, Alexander der Grosse und die Idee des Weltimperiums in Prophetie und Sage стр. 43.

[2] Ц. м. стр. 43.

[3] Macrob. I, 18, 11 (Fr. H. Graec. III p. 244): in Thracia eundem haberi Solem atque Liberum accipimus, quem illi Sebadium nuncupantes, magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit, eique deo in colle Zilmisso aedes dicata est specie rotunda, cuius medium interpatet tectum. Макробий е черпилъ отъ Александра Полиистора (I в. пр. Хр.). Интересно е да изтъкнемъ, че името Zilmissos е образувано съ характерния за предгръцкото и малоазиатско население суфиксъ -ssos.

[4] Описаніе на Т.-Пазарж. кааза 7, 72.

На друго мѣсто търси светилището В. Дѣчовъ,[2] който съобщава за нѣкакви развалини при Чилъ-тепе и Енриханъ-тепе, 20—25 км. югоизточно отъ Чепеларе. Сжщо и въ близкото село *Монастиръ* били открити остатъци отъ стари зидове, нѣкаква каменна статуя и пр. Срещу това село се намиратъ следи отъ старъ окопъ, който излиза на самия върхъ Чилъ-тепе, дѣто сжщо имало развалини отъ стари сгради. Източно отъ Чилъ-тепе е Ениханъ-тепе, раздѣлено отъ първото съ малка седловина. На върха на Ениханъ-тепе има побитъ стълбъ отъ необработенъ камъкъ, отъ неговия върхъ се вижда Одринъ и Бѣло-море. Тоя върхъ е свитилище за околнитѣ помаци; при политѣ му има студенъ изворъ, дето помацитѣ колятъ курбанъ, следъ което се качватъ на върха да се помолятъ, и пакъ се връщатъ и изядатъ курбана. Североизточно отъ Ениханъ-тепе лежатъ още три планини: Гърковица, Тиса или Ниса и Кара-Куласъ. Дали не е запазено тука името на старата Ниса, която е тѣсно свързана съ легендата на Диониса?[3]

Въпросътъ за мѣстото на Дионисовото светилище въ Родопитѣ и днесъ остава откритъ; той не ще може да се разреши безъ основно проучване на тая область въ археологическо отношение.

Главниятъ центъръ на беситѣ било селището *Bessapara*,[4] което лежало на главния пжть Сердика—Филипополъ, именно 22 мили (32·5 км.) далечъ отъ Филипополъ и 21 мили (31·100 км.) отъ Lissae (bona mansio, Ветренъ[5]). Иречекъ[6] по-рано бѣ изказалъ мнение, че Бесапара е лежала при с. Баткунъ, обаче по-късно той изостави това мнѣние, защото Баткунъ лежи доста настрана отъ главния пѫть. Въ своитѣ „Пѫтувания“ Иречекъ приема мнението на Добруски,[1] споредъ когото Бесапара била при Баба-баиръ между селата Башикарово и Симентлии, около 5 км. югоизточно отъ Т.-Пазарджикъ.[2] Шкорпилъ[3] търси Бесапара къмъ Башикарово. Ив. Велковъ[4] е наклоненъ да я постави при Синитево, 8 км. югоизточно отъ Т.-Пазарджикъ, дето сѫ открити остатъци отъ римски кастелъ и други паметници. Възможно е, че старото име на града е запазено въ дн. Башикарово,[5] обаче въпросътъ за точното мѣстоположение на това селище ще може да се разреши само следъ по-подробни археологически издирвания и разкопки.

---

[1] Ср. Иречекъ, Пжтувания 460; М. Дриновъ, Съчинения, I, 146. Иречекъ и Дриновъ смѣсватъ Пангейското светилище, за което говори Херодотъ, съ Родопското.

[2] Родопски Напрѣдъкъ, год. II 75 сл.

[3] Perdrizet, Cultes du Pangée 49 приема, че Ниса трѣбва да се търси въ Пангей.

[4] Para споредъ Fick значи „бродъ", споредъ Tomaschek Thraker II 1. 16 — „сборище", „пазарище": ср. Kretschmer, Einleitung in die Gesch. der griech. Spr. 221.

[5] Отъ тоя пжть е милиарниятъ стълбъ отъ време на М. Антония Гордиана: Dumont-Homolle стр. 323.

[6] Heerstrasse 37.

Бесапара се споменува чакъ до времето на Юстиниана, който възобновилъ крепостьта ѝ (у Прокопия IV 11, *Οὐεσούπαρον*).[6] Вмѣсто Бесапара се употребяло и съкратено название *Bessa*, което се среща като мѣсто, отдето сѫ писани писма на римскитѣ императори Константинъ,[7] Констанций и Констансъ.[8] —

Въ време на римската империя въ широки слоеве на населението се констатира голѣмъ подйемъ на религиозния животъ, и то не само въ градоветѣ, но и въ селата. Въ провинциитѣ особено много цъвти култътъ на прадѣдскитѣ локални божества; наистина, тѣ били изобразявани споредъ създаденитѣ отъ гръцко-римското изкуство типове и най-често били именувани съ гръцки и латински имена; ала това не измѣнило тѣхната сѫщина и начинъ на почитание. Съ право казва М. Ростовцевъ.[9] „особно сѫ характерни по мое мнение разкопкитѣ въ такива чисто селски страни, като днешна Сърбия, България, Ромѫния, Унгария, дето имало малко градове и дето типътъ на поселението било селото, истинското село на съвременнитѣ славянски страни. Въ всѣка отъ тѣхъ ние намираме храмъ на мѣстнитѣ богове, пъленъ съ груби оброчни релиефи съ безграмотни надписи на гръци или латински езикъ. Съ една дума, сжщото, както въ всѣко съвременно българско село, дето винаги намираме скромни църкви съ образа на Св. Георги Победоносецъ, за какъвто често служи античенъ релиефъ на конния тракийски херой, конника."

---

[1] В. Марица отъ 2 и 9 юли 1885 г.

[2] В. Arch.-epigr. Mitteil. X 92.

[3] Археол. издирвания въ Тракия, 96.

[4] Годишникъ на Нар. Музей 1921, 198.

[5] Ср. обаче Ив. Батаклиевъ, гр. Т.-Пазарджикъ, 43.

[6] Ср. мѣстата указани у Oberhummer, Pauly-Wissowa, Realenc. III 328; M. Besnier, Lexique de Géogr. ancienne 131.

[7] Cod. Justin. III 39, 3, VIII 4, 5 (отъ 330 г.).

[8] Cod. Theod. XII 1, 30 и Cod. Justin. X 32, 21 (отъ 340 г.).

[9] Русская Мысль, кн. VIII—XII 1922, стр. 33; ср. и Современныя записки, XVII (1923), 309.

И въ областьта на беситѣ сж открити подобни светилища. При манастиря Св. Петръ и Павелъ до с. Баткунъ, близу до единъ студенъ изворъ, сж били намѣрени нѣколко релиефи съ изображения на тракийския Херой-конникъ, нѣкои отъ тѣхъ иматъ и надписи.[1] Не може да има съмнение, че, тѣ произхождатъ отъ старо капище на тоя богъ. Оброчни релиефи на тракийския конникъ, приготвени отъ глина (теракота), се откриха презъ 1911 г. въ мѣстностьта „Чукуровъ върхъ" (Срѣдна Гора), около 5 км. западно отъ село Кара-Мусалъ; тѣ произлизатъ вѣроятно още отъ предримско време.[2] Особенъ интересъ представя посвещението на бога Сурегета *(Θεῷ Σουρεγέτῃ)*, който носи чисто тракийско име.[3] По-нататъкъ трѣбва да споменемъ нѣколко посвещения на Зевса и Хера, на Аполона и на Асклепия.[4] Добруски[5] описва нѣколко паметника на Асклепия и Хигия, намѣрени при споменатия баткунски монастиръ; тѣ произлизатъ може би отъ сжщото светилище на Хероя или отъ нѣкое светилище на Асклепия. Отъ сжщото мѣсто произлиза и една статуя на Хигия.[6] Вѣроятно отъ Бесапара произхожда единъ релиефъ съ образа на Митра бикоубиецъ[1] и единъ релиефъ съ образа на Диоскуритѣ.[2]

---

[1] Захариевъ, Опцсание на Т.-Пазардж. кааза 59; Dumont-Homolle, Mélanges d'archéol. 329, № 24_a; ср. и стр. 323. Отъ Баткунъ произхожда и единъ релиефъ на тракийския конникъ, посветенъ на Асклепия *('Ασκληπιῷ 'Ρασιπιρε . . .)* ср. Добруски. Изв. Нар. Музей I 99, бр. 130.

[2] Издадени отъ мене въ Изв. Бълг. Арх. Друж. V 12: ср. G. Kazarow, Wiener prähist. Zeitschr. X 1923, стр. 109.

[3] Захариевъ стр. 58; Dumont-Homolle, стр. 323, сжщо отъ Баткунъ. Ср. Tomaschek, Thraker, II 1, 49; Höfer y Roscher, Lex. der Mythol. IV 1607.

[4] Захариевъ 59; Dumont-Homolle, стр. 323 сл.

[5] Мсб. XIII 427.

[6] Б. Дяковичъ, Годишникъ на Народ. Библ. Пловдивъ, 1921, стр. 140.

Една отъ най-важнитѣ находки въ областьта на беситѣ е светилището на нимфитѣ, открито презъ 1896 г. при с. Саладиново, което лежи на лѣвия брѣгъ на Марица, 10 км. югоизточно отъ Татаръ-Пазарджикъ въ мѣстностьта „Орошакъ“.[3] Споредъ Добруски, светилището представяло проста cella, съградена отъ ломени камъне и хоросанъ; откѫслеци отъ колони, архитрави и пр. не сѫ били намѣрени. Тукъ сѫ били открити 95 мряморни оброчни плочи съ образи на нимфитѣ, повече съ груба обработка. Въ единъ отъ надписитѣ нимфитѣ носятъ прозвище *Βουϱδαπηνοί*, произведено отъ името на селището *Βουϱδαπα*.[4] Освенъ релиефитѣ на Нимфитѣ намѣрени сѫ и четири релиефи на Тракийския конннкъ.[5] Интересно е да се изтъкне, че повечето отъ дарителитѣ на релиефитѣ носятъ тракийски имена, което ни показва, че влиянието на елинизма въ вѫтрешностьта на Тракия не било много силно. Освенъ релиефитѣ били намѣрени и 48 кандилца и 13 крѫгли огледалца отъ олово,[6] нѣколко стъклени шишенца и костени лъжички. Отъ намѣренитѣ монети се вижда, че светилището е цъвтѣло презъ II—III в. сл. Хр.

Нимфитѣ сѫ изобразени или голи, обикновено съ урна (делва), отъ която тече вода, или облечени съ дългъ препасанъ хитонъ. Въ нѣкои релиефи сѫ изобразени танцуващи. Въ единъ релиефъ една отъ нимфитѣ държи класъ, въ другъ релиефъ тѣ се явяватъ заедно съ адорантъ; на друго мѣсто тритѣ нимфи сѫ изобразени заедно съ Зевса и Хера.

Култътъ на нимфитѣ въ Тракия е билъ много разпространенъ.[7] Освенъ въ релиефитѣ тѣ се срещатъ и въ монетитѣ на Анхиало, Аполония, Хадрианополъ, Августа Траяна, Траянополъ. Безспорно е, че тѣ сѫ замѣстили нѣкои домашни тракийски божества[1].

---

[1] Добруски, Мсб. XVI-XVII 36 сл.; Cumont, Textes et Monum. de Mithra II 271.

[2] Добруски, Изв. Нар. Музей I 137, бр. 194 с.

[3] Добруски, Мсб. XIII 404; XVI—XVII стр. 64. Bull. de Corr. Hellénique 1897, 119.

[4] Сѫщото село, като лежаще въ областьта на Филипополъ, се споменува въ единъ надписъ отъ Римъ, CIL III 2799; ср. Burdipta: Oberhummer у Pauly-Wissowa, Realenc. III 1062.

[5] Kazarow у Pauly-Kroll, Realenc. III Suppl. 1135.

[6] Подобни сѫ огледалцата отъ светилището на Зевса и Хера при Копиловци: Изв. Археол. Друж. IV 107.

[7] Ср. Б. Дяковичъ, Годишн. на Нар. Библ. Пловдивъ, за 1922 стр. 5 сл.

Особно трѣбва да се спремъ върху надписа отъ Баткунъ, намѣренъ въ турскитѣ гробища на Т.-Пазарджикъ.[2] Запазената часть отъ него гласи: *δ[ε]δό[χ]θαι [το]ῖς πολίταις [σ]τῆσα[ι] αὐτῷ καὶ τοῖ[ς] ἀδελφοῖς αὐτο[ῦ] τελαμῶνα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος [σ]τεφανοῦσθαι δὲ αὐτοὺς καθ' ἕκαστον πανήγυριν*. Тоя надписъ, който произхожда вѣроятно отъ втората половина на IV в. пр. Хр.,[3] ни учи, че въ околностьта на Т.-Пазарджикъ сѫществувала колония, която имала сѫщата уредба както гръцкитѣ градове; тя притежавала и храмъ на бога Аполона. Надписътъ съдържа решение на народа за единъ заслужилъ гражданинъ и неговитѣ братя, именно да имъ се постави плоча *(τελαμῶν)* въ храма на Аполона и да се окичватъ съ вѣнци при всѣко празднично събрание (панаиръ). Може би тая колония била основана още въ времето на Филипа II Македонски, който, както е известно, твърде много залѣгалъ за културното повдигане на Тракия.[4]

Нека добавимъ най-послѣ, че имаме и други светилища отъ беската область: така напр. въ Новоселъ (Пловдивско), Станимака, Пловдивъ, Хамзаларе[5] и пр.

Оскѫднитѣ сведения, които ни даватъ старитѣ писатели за културното състояние на беситѣ въ римско време, сѫ изложени отъ мене на друго мѣсто,[6] та не е необходимо да ги повтаряме тука. Ще добавимъ само, че отъ езика на беситѣ ни сѫ запазени две названия на растения: *ἀσᾶ* (гръцки *Βήχιον*, лат. tussilago): Dioscurid. de mat. med. III 112 RV, p. 124

---

[1] Ср. Kazarow, Jahrb. des deutsch. arch. Inst. Anzeiger, 1915, 166 сл., дето се обнародва и единъ отъ Саладиновскитѣ релиефи. Ср. и Филовъ, Изв. Бълг. Арх. друж. III 38, бр. 33. (Плоча отъ Саладиново съ релиефи на нимфитѣ и отъ дветѣ страни).

[2] Захариевъ стр. 58; Dumont-Homolle, стр. 322; 201.

[3] Съмнението на Mommsen, Roem. Gesch. V 181, заб. 1, не е основателно; ср. Г. И. Кацаровъ, Приносъ къмъ ист. на София, 28.

[4] Г. И. Кацаровъ, Царь Филипъ II Македонски, стр. 144, 213 сл,

[5] Ср. G. Kazarow, у Pauly-Kroll, Realenc. III Suppl. 1134 сл. За светилището при Хамзаларе ср. Б. Дяковичъ, Годишн. Нар. Библ. за 1922, стр. 31.

[6] Сборникъ на Бълг. Акад. I 16, 27, 44. Kazarow, Beiträge zur Kulturgesch. der Thraker, посоченитѣ въ показалеца стр. 114 мѣста.

Wellm., и dinupula (ἄμπελος λευκή, notia): ibid. IV 182, p. 329. Гр. Пловдивъ у беситѣ се наричалъ Pulpudeva, а споредъ Jordanes, get. 12 и името Hister принадлежило на беския езикъ.[1]

Докато въ градоветѣ на източна Тракия християнството отдавна вече хванало здрави корени, вѫтрешнитѣ племена на Тракия все още запазвали старата си религия. И у беситѣ християнството проникнало по-късно. Обрѫщането на това диво племе въ Христовата вѣра се дължи на епископа Никета отъ Ремисиана (ок. 366—414 год.), извѣстенъ не само като църковенъ писатель, но и като проповѣдникъ-мисионеръ. Въпреки това обаче ние не знаемъ много нѣщо за неговия животъ; сведенията, които имаме за него, се дължатъ на приятеля му Павлинъ отъ Нола (Paulinus Nolanus).[2]

Навѣрно Никета произхождалъ отъ Дакия, която Павлинъ означава като негово отечество. Въ 366 или 367 той билъ вече епископъ; въ 398 г. ходилъ въ Италия, дето посетилъ и приятеля си Павлина въ Нола; втори пѫть пѫтувалъ тамъ въ 401—402 г. Св. Павлинъ ни съобщава, че Никета прекарвалъ живота си повече между варваритѣ на двета Дакии, на които проповѣдалъ евангелието. Освенъ покръстването на беситѣ, които, споредъ Св. Хиеронима,[3] тогава били още полудиваци, Св. Павлинъ приписва на Никета и обрѫщането на скити и гети; споредъ Zeiller, подъ тия скити и гети трѣбва да се разбиратъ готитѣ (арианци и езичници). Св. Хиеронимъ споменува между покръстенитѣ отъ Никета племена и хунитѣ.

Възторженитѣ въ езическо време почитатели на Диониса пригърнали новата вѣра съ сѫщата ревность; имаме сведения и за бески монаси въ разни монастири на римската империя. Въ единъ надписъ отъ Vercellae въ Лигурия[4] се споменува умрѣлиятъ тамъ пресвитеръ Марцелинъ, „който прекаралъ непороченъ животъ съ добри нрави, съ благочестива вѣра, роденъ въ страната на беситѣ." За монаха Теодосия е извѣстно, че съградилъ на източния брѣгъ на р. Йорданъ близу до Мрътво море монастиръ Кутила *(τοῦ Κουτιλᾶ)*[1] съ четири пераклиса: единъ гръцки, втори за беситѣ, въ който тѣ отправяли молитвитѣ си къмъ Всевишния на родния си езикъ; третия за арменцитѣ и четвъртия за бѣсни. Споредъ други известия, при Йорданъ сѫществувалъ и други бески монастиръ съ име Субиба *(Σουβιβα)*. Въ съборнитѣ актове отъ 536 г. срещаме подписанъ нѣкой сѫ „Андрей игуменъ на бески монастиръ". При посещението си въ Синай Антоний отъ Плаценция намерилъ въ подножието на планината монастиръ, дето живѣели трима монаси, които знаели гръцки бески, сирийски и египетски. Томашекъ, който привежда тия свидетелства, твърди, че тогава тракийскиятъ езикъ билъ вече умрѣлъ, и беситѣ говорѣли вече романски диалектъ. Обаче съ това мнение не можемъ да се съгласимъ, защото ние имаме основание да предполагаме, че бескиятъ езикъ въ VI в. сл. Хр. още не билъ напълно изчезналъ.[2] Съ право изтъква Holl,[3] че монистиритѣ на разни народности (ликаони, египтяни, беси, сирийци), които се споменуватъ отъ това време, сѫ били основавали възъ основа на народния езикъ на монаситѣ.

---

[1] Въ единъ надписъ отъ 227 г. сл. Хр. у Dumont, Mélanges, p. 483, № 16 се изброяватъ 13 села въ околностьта на Пловдивъ, които носятъ чисто тракийски имена.

[2] Epist. XXVIII, Carm. XVII и XXVII. Ср. J. Zeiller, Les origines chrétiennes dans les prov. Danubiennes de l'empire romain, стр. 549 сл.

[3] Ep. 7.

[4] CIL. V 6733. За следното ср. Tomaschek, I 77; освенъ това ср. Holl, Hermes 1908, 245 сл.

---

[1] *Κουτίλας* е тракийско име: Томашекъ, II 2, 50.

[2] Ср. G. Kazarow, Beiträge zur Kulurgesch. der Thraker, стр. 93.

[3] Hermes 1908 стр. 246.

[illegible]
[illegible]
[illegible] Jordanes, [illegible] принадлежаха на бес-
кия езикъ.

Докато въ градоветѣ на източна Тракия християнството отдавна бѣше хвърлило здрави корени, [illegible] тели на Тракия все още запазвали старата си религия. [illegible] беситѣ християнството проникнало по-късно. Обръщането на това диво племе въ Христовата вѣра се дължи на епископа Никета отъ Ремисиана (отъ 366 до 414 год.), известенъ не само като църковенъ писатель, но и като проповѣдникъ на [illegible] обаче ние не знаемъ много. Както за неговия животъ, свѣденията, които имаме за него, се дължатъ на приятеля му Павлинъ отъ Нола (Paulinus Nolanus). Навѣрно Никета произхождалъ отъ Дакия, която Павлинъ означава като негово отечество. [illegible] той билъ вече епископъ, въ 398 г. дошелъ въ Италия, дето посетилъ и приятеля си Павлинъ въ Нола; втори пѫть пѫтувалъ тамъ въ [illegible] Св. Павлинъ ни съобщава, че Никета прекаралъ живота си повече между варварите на двете Дакии, на които проповѣдалъ евангелието. Освенъ покръстването на беситѣ, които, споредъ Св. Хиеронима,[2] тогава били още полудиваци, Св. Павлинъ приписва на Никета и обръщането на скити и гети; споредъ Zeiller, подъ тия скити и гети трѣбва да се разбиратъ готитѣ (арианци и езичници). Св. Хиеронимъ споменува между покръстенитѣ отъ Никета племена и хунитѣ.

Възторженитѣ въ езическо време почитатели на Диониса прегърнали новата вѣра съ сѫщата ревность; имаме сведения и за бески монаси въ разни манастири на римската империя. Въ единъ надписъ отъ Vercellae въ Лигурия[4] се споменува умрѣлиятъ тамъ презвитеръ Марцелинъ, „който прекаралъ непороченъ животъ съ добри нрави, съ благочестива

---

[1] Въ единъ надписъ отъ 227 г. сл. Хр. у Dumont, Mélanges, p. [illegible], № 16 се изброяватъ 10 села въ околностьта на Пловдивъ, които носятъ чисто тракийски имена.

[2] [illegible]

[3] [illegible]

[4] CIL. V 6662. За сведенията ср. Tomaschek I 77; освенъ това ср. Holl, Hermes 1908, 248 сл.

Български архиепископи-патриарси презъ първото царство

(до падането на източната му половина)

отъ В. Н. Златарски.

Въ българския Синодикъ или тъй наречения „Синодикъ на царь Борила“ въ преписа отъ края на XIV. вѣкъ (Палаузовски) 36-иятъ листъ се почва съ следнитѣ славословия:[1]

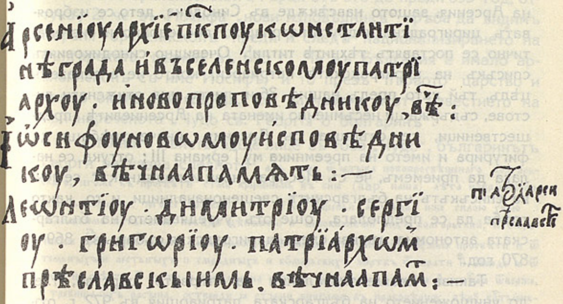

Арсенїоу архїепископоу константї
нѣграда и въселенскомоу патрї
архоу. и новопроповѣдникоу, вѣ҃:
Їѡсифоу новѡмоу исповѣдни
коу, вѣчнаа памѧть:—
Леѡнтїоу. Днмитрїоу. Сергї
оу. Григѡрїоу. патрїархѡм
прѣславскыимь. вѣчнаа пам҃:—

пра҃ бл҃гарен
преславс҃

Следъ това веднага подъ надсловъ **прѣосвещеннїи патрїарси Трнновоу** се изброяватъ търновскитѣ патриарси отъ възобновяването и признанието на българската патриаршия въ 1235 год. при царь Ивана Асеня II и включително до Евтимия, последния търновски патриархъ.

Споменатиятъ въ началото цариградски архиепископъ и вселенски патриархъ Арсений е несъмненно известниятъ съвременникъ на никео-византийскитѣ императори Теодора II Ласкарисъ (1254—1258) и Михаила VIII Палеологъ (1259—1281), защото другъ цариградски патриархъ съ това име не е имало до падането на византийската империя. Той е игралъ голѣма роля както въ църковнитѣ, тъй и въ политическитѣ работи на Византия и билъ патриархъ два пѫти: отъ 1255 до началото на 1260 г. и отъ края на августъ 1261 до края на май 1267 г. Неговъ преемникъ билъ Германъ III отъ 5. юний до 14. септемврий 1267 г., а следъ него патриархъ билъ Иосифъ I сѫщо два пѫти: отъ 1. януарий 1268 до май 1275 г. и отъ 31. декемврий 1282 до мартъ 1283 г.

---

[1] Ср. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899, стр. 74—75. — Б. Цоневъ, Опись на ръкописитѣ и старопеч. книги въ Соф. Народна Библиотека. София 1910, стр. 194.

Ако се сѫди по реда на тия трима царигадски патриарси, би трѣбало въ Иосифа „нови изповѣдникъ“ на Синодика да видимъ тъкмо патриархъ Иосифа I; обаче да се направи тая идентификация не позволява липсата на титлитѣ при името на синодиковия Иосифъ, каквито намираме при името на Арсения, защото навсѣкѫде въ Синодика, дето се изброяватъ цириградски и други патриарси, последовно и систематично се поставятъ тѣхнитѣ титли[1]. Очевидно синодиковиятъ списъкъ на цариградскитѣ патриарси, който не е запазенъ цѣлъ, тъй като предъ нашия 36-и листъ има откѫснати листове, съдържащи несъмненно имената на Арсениевитѣ предшественици, се свършва съ Арсения, иначе трѣбаше да фигурира и името на преемника му Германа III; оттука се налага да приемемъ, че съ Иосифа „нови изповѣдникъ“ се почва списъкътъ на българскитѣ свещеноначалници, и то, както трѣба да се предполага, още отъ учредяването на българската автономна църква следъ цариградския съборъ въ 869—870 год.[2]

Такива свещеноначалници за първото царство, т. е. до унищожението на българската патриаршия въ 972 г. отъ императоръ Ив. Цимисхия (969—976), споредъ даннитѣ на Синодика, имало, освенъ споменатия Иосифа „нови изповѣдникъ“, още четирма патриарси, или въ течение на 102 (=972

---

[1] Ср. въ Синодика лл. 4 и 5, по изданието на М. Попруженко, стр. 10—12; 64—67: 75—76.

[2] За това подробно вж. В. Н. Златарски, Какъ е билъ разрѣшенъ българскиятъ църковенъ въпросъ въ 870 година. Духовна Култура, I (1920), кн. 1 и 2, стр. 49—63.

—870) години българската църква се управлявала отъ петтима священоначалници, на всѣкиго отъ които се пада едно на друго по 20 години. На друго мѣсто ние изведохме, че учредяването на българската патриаршия при ц. Симеона (893—927) не може да се отнесе по-рано отъ 918 г.“, следов., ако допуснемъ, че Иосифъ е билъ първиятъ български архиепископъ отъ 870 год., то той ще да е стоялъ начело въ църковното управление на България около 50 (=918—870) години — периодъ твърде дълъгъ за едно архиепископствуване; тоя периодъ би се уголѣмилъ още повече, ако приемемъ, че българската патриаршия при Симеона била учредена покъсно отъ 918 год. Тоя изводъ ни налага да приемемъ, 1. че изброенитѣ въ Синодика български священоначалници трѣба да се смѣтатъ не отъ 870 г., а отъ 893 г., т. е. откакъ българската църква бѣ обявена за национална, или въ синодиковия списъкъ на българскитѣ священоначалници отъ първото царство не влизатъ архиепископитѣ-гърци отъ 870 до преди 893 год, оттука; 2. че въ Иосифа „нови изповѣдникъ“ трѣба да видимъ първия архиепископъ преди и следъ национализирането на българската църква въ 893 г. Че въ България е имало архиепископъ съ име Иосифъ, и то презъ първото царство и тъкмо около тая година, се научаваме и отъ известието на тъй нареченото „Чудо св. Георгія о болгаринѣ“.

Главното дѣйствуваще лице въ това „Чудо“, българинътъ Георги разказва следното: азъ ѥсмь ѿ ѩзыка новопросвѣщенаго болгарьскаго, ѥгоже б҃ъ просвѣти с҃тмь кр҃щениѥмь въ сиꙗ (вар. наша) лѣта избраникомь своимь борисомь, ѥгоже нарекоша въ с҃тмь кр҃щеньи михаила, иже силою х҃вою и знаменьѥмь кр҃тьнымь побѣди цѣпѫный и непокоривый родъ болгарьский, и омраченыꙗ ср҃ца злокознымь дьяволимь дѣйствомь свѣтомь боразоумьꙗ просвѣти и ѿ темьныхъ и лестьныхъ и смрадныхъ и бомерьскихъ жертвъ ѿврати а изведе ꙗ ѿ тмы на свѣтъ, ѿ лести и кривды на истинꙋ, а смрадная брашна а неч҃таꙗ ѿверже, і требища ихъ расыпа, оутверди ꙗ с҃тыми книгами въ правовѣрноу вѣрꙋ кр҃тьꙗньскꙋю, приведь с҃тго ѻсифа архиеп҃па, иныхъ оучителѧ и наказателѧ, и създа цр҃кви и монастырѧ, и постави еп҃пы, попы, игꙋмены, да оучать и правѧть людий ѥго на бж҃ий пꙋть.“[1]

---

[1] По преписа отъ XIV. вѣкъ въ изданието на Хр. М. Лопарева. С.-Петербургъ 1894, стр. 19-20 (Памятники древней письменности № 100). — Подробно както за тоя преписъ, тъй и за другия отъ XVII. вѣкъ и за тѣхнитѣ взаимоотношения вж. В. Н. Златарски, Кои сж били вжтрѣшни и външни боляри. Юбилеенъ сборникъ въ честь на С. С. Бобчевъ, издан. на Юридическия факултетъ. София 1921, стр. 47—51.

И тъй единъ по-младъ съвременникъ на князъ Бориса (852—889) и отъ времето на Симеона разказва, че Борисъ, чрезъ когото Богъ покръстилъ българския народъ, „съ силата Христова и кръстното знамение победилъ упоритья и непокоренъ родъ български и помраченитѣ отъ злокозненото дѣйствие на дявола сърдца просвѣтилъ съ свѣтлината на богоразумието.“ Какъ трѣба да разбираме тия изречения? Какво се крие подъ израза „победилъ упоритья и непокоренъ родъ български“? Дали тукъ авторътъ на това известие е ималъ предъ видъ болярския бунтъ противъ Бориса въ 866 год., или друго нѣкое събитие? Ако той е подразбиралъ болярския бунтъ, ние бихме очаквали да спомене и за сношенията на Бориса съ папата, или най-малко за учредяването на българската автономна църква въ 870 год.; напротивъ, като изключимъ риторическитѣ изречения за унищожението на езичеството, той непосредно говори, че веднага следъ това Борисъ закрепилъ българитѣ въ християнството чрезъ или съ помощьта на „светитѣ книги“, т. е. св. писание и богослужебнитѣ книги. Обаче тия „свети книги“ сѫ могли да окажатъ нужното въздѣйствие върху народната маса, само следъ като тѣ сѫ станали достѫпни за нея, или само следъ превода имъ на народния езикъ и въвеждането му въ църквата и училището, т. е. следъ 893 год.; оттука ясно става, че разказвачътъ е ималъ предъ видъ събитията презъ последнитѣ години отъ управлението и живота на Бориса и началото на Симеоновото царуване, както това се установява и отъ по-нататъшния разказъ, който непосредно гласи: „И потомъ сподоби и (Бориса) б҃ъ, да приимъ анг҃лкий образъ, ѿ льстиваго сего житиıа въ вышний ієрл҃мъ къ х҃у престависѧ. И іеще іемꙋ живꙋ сꙋщю в чернечьствѣ, и въ него мѣсто сꙋщю володимерꙋ, сн҃ꙋ іего́ первомꙋ, бъ҃ı бл҃гвнье віне и михаилово на семеонѣ, и (вм. иже) приıа столъ, сьгнавъ брата.“[1] Следов. подъ израза „победилъ упоритья и непокоренъ родъ български“ се разбира не бунта на болярите отъ 866 год., а близкото преди въвеждането превода на „светитѣ книги“ събитие — отстѫпническото движение на Борисовия синъ, князъ Владимира (889—893), и неговитѣ привърженици боляри-българи, на което и право посочва изречението: и омраченыıа ср҃ца злокозньнымъ дьıволимъ дѣйствомь свѣтомь бразоумьıа просвѣти, т. е., че, следъ като победилъ упоритья и непокоренъ родъ български, тия, сърдцата на които били помрачени отъ злокозненото дяволско дѣйствие, т. е. които се били отрекли отъ вѣрата, той (Борисъ) просвѣтилъ съ свѣтлината на богоразумието.

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 20.

По-нататъкъ въ горнето известие като второ по важность дѣло се изтъква това, че Борисъ „го (българския родъ) закрепилъ чрезъ светитѣ книги въ правовѣрната вѣра християнска, следъ като довелъ св. Иосифа архиепископа, други учители и наставници.“ Обикновено тоя Иосифъ се приема за първия български архиепископъ следъ преминаването на Бориса окончателно къмъ цариградската църква въ 870 год.[1] Обаче първиятъ български архиепископъ билъ назначенъ отъ цариградския патриархъ съгласно съ съборното решение въ Цариградъ отъ 4. мартъ (с. с.) 870[2]; отъ друга пъкъ страна гл. „приведъ“ по никой начинъ не може да се разбира въ прекото му значение, защото Иосифъ не е могълъ да бѫде „доведенъ“ на архиепископския престолъ отъ кн. Бориса помимо цариградската патриаршия, т. е. безъ благословението и санкцията на цариградския патриархъ въ силата на установенитѣ вече отношения между двете църкви следъ цариградския съборъ 869—870 г.; въ противенъ случай всѣко отклонение отъ тия отношения би предизвикало конфликтъ съ цариградската патриаршия, какъвто Борисъ е избѣгвалъ, може да се каже, презъ цѣлото си управление. Следов., ако авторътъ на горнето известие е употрѣбилъ думата „приведъ“, той, очевидно, е искалъ да изтъкне, че избирането на Иосифа отъ събора на българскитѣ епископи и утвърдението му отъ цариградския патриархъ е станало, поради една или друга причина, по желанието и настояването на Бориса; оттука той не е могълъ да бѫде първиятъ български архиепископъ веднага следъ учредяването на българската автономна църква въ 870 г., а е билъ единъ отъ следващитѣ подиръ първия архиепископи. Къмъ кое време ще трѣба да се отнесе неговото дохождане начело на управлението на българската църква, ще ни покажатъ пакъ даннитѣ отъ нашето известие.

---

[1] М. С. Дриновъ, Исторически прегледъ на българската църква Виена 1869, стр. 24-26; Съчинения, т. II, стр. 29-30. — Е. Голубинскій Краткій очеркъ православныхъ церквей. Москва 1871, стр. 34. — М. Соколовъ, Изъ древней исторіи болгаръ. Петербургъ 1879, стр. 208. — Д. Цухлевъ, История на българската църква. София 1910, т. I. стр. 299—300, който невѣрно предава съдържанието на известието въ „Чудо св. Георгія“; ср. сжщо стр. 361—362. Изглежда, като че ли г. Цухлевъ не е ималъ подъ ржка самия текстъ.

[2] Че първиятъ български епископъ, както и първитѣ епископи сж били право назначени отъ цариградския патриархъ, показвтъ следнитѣ известия. 1. Theoph. contin. ed. Bon., p. 342, 14—19: *(τὸ Βουλγάρων ἔθνος) ἀρχιεπίσκοπόν τε πείθεσθαι καταδέξασθαι καὶ ἐπισκόποις καταπυκνωθῆναι τὴν χώραν ἀνέχεται· καὶ διά τε τούτων διά τε τῶν ἐξ ’ορέων τε καὶ τῶν σπηλαίων τῆς γῆς μετακληθέντων καὶ ἐκεῖσε παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντων, τῶν εὐσεβῶν μοναστῶν, τά τε πατρῷα ἤθη καταλιμπάνει καὶ ὁλόκληρον τῷ Χριστῷ σαγηνεύεται*, т. е. „... той (българскиятъ народъ) се издига до убеждението да приеме архиепископъ и страната да се покрие отъ епископи; и чрезъ тѣхъ и чрезъ повиканитѣ отъ планини и земни пещери и изпратени тамъ (България) отъ императора — благочестивитѣ монаси той приема отеческитѣ обичаи и се улавя изцѣло Христу.“ 2. Папа Адрианъ II въ писмото си до импер. Взсилия I отъ 10.XI. 871 г. пише: . . . favore vestro frater et coepiscopus noster Ignatius in Bulgarorum regione consacrare praesumpsit antistitem, unde mirati sumus etc. (Migne, Patr. lat. t. 122, col. 1310 C). 3. Папа Иванъ VIII въ писмото си до хърватския князъ Домагоя (865—876) отъ 872/3 г, пише: Ad mentem reducimus, qualiter Greca falsitas Bulgarorum nobis iure pertinentem patriam per Ignatium, quam nos recuperaveramus, occupare non timuit. Qui frequenter ob hoc excommunicatus non solum non quievit, verum etiam illuc quendam scismaticum sub nomine archiepiscopi destinavit. — F, Šišic, Priručnik izvora hrvatske historije, Dio I, č. 1. Zagreb 1914, str. 200, b.

Споредъ това известие, закрепата на християнската вѣра между българитѣ съ помощьта на „светитѣ книги“, или поправо, чрезъ превода на „светитѣ книги“ е представена като непосредна сетнина отъ „довеждането“ на Иосифа за архиепископъ, защото, очевидно, това сѫ били факти близки и тѣсно свързани помежду си; следов. Иосифъ дошълъ начело на българската иерархия къмъ времето, когато у Бориса бѣ вече назрѣла идеята за църковна реформа, и билъ първиятъ български архиепископъ, който възприелъ славянската политика на Бориса и се съгласилъ да изпълни неговото желание — да въведе официално словенското богослужение и словенскитѣ книги въ българската църква и училище, оттука той билъ архиепископъ непосредно преди и следъ свикването на преславския съборъ въ края на 893 г., на който била приета тая църковна реформа.[1] — Сѫщо така подъ „други учители и наставници“ трѣбва да се разбира не гръцкото официално духовенство, изпратено въ България преди и следъ 870 г., а **инꙑхъ** — „други“ въ сравнение съ предишнитѣ, а тия други могли сѫ да бѫдатъ само словенскитѣ учители и наставници — Методиевитѣ ученици, Климентъ, Наумъ и Ангеларий, които пристигнали въ България направо отъ Моравия въ края на 885 г., и тѣхнитѣ по-млади съученици, които, следъ като избѣгнали своята зла участь въ Венеция, дошли въ България презъ Цариградъ не по-късно отъ 887 год., защото и тѣхното „довеждане“ е представено въ свръзка съ закрепата на християнската вѣра въ България чрезъ „светитѣ книги“.

---

[1] За всички тия факти говоримъ подробно на друго мѣсто.

Най-сетне третото важно дѣло на Бориса, споредъ нашето известие, било това, че той „създалъ църкви и мънастари и поставилъ“, т. е. били назначени по негово желание, „епископи, свещеници и игумени“ вече отъ „учителитѣ и наставницитѣ“—Методиевитѣ ученици, каквито били епископъ Климентъ Дебричко-Бѣлички, пресвитеръ Наумъ, епископъ Константинъ Преславски, и отъ тѣхнитѣ ученици, — каквито били епископъ Марко Деволски, пресвитеръ Григорий, пресвитеръ Иванъ Екзархъ, черноризецъ Храбъръ и други, чиито имена не сѫ достигнали до насъ, — които „да учатъ (разб. на народния езикъ) и да насочватъ народа му въ божия пѫть.“

По тоя начинъ отъ самата концепция на събитията и фактитѣ, които сѫ разказани въ приведеното по-горе известие отъ „Чудо св. Георгія“ изтича, че споменуваниятъ въ него св. Иосифъ архиепископъ по време напълно съвпада съ Иосифа „нови изповѣдникъ“ на Синодика, а оттука несъмнено и по дѣйность, както ще покаже и самото му име „изповѣдникъ“.

Въ старо-християнската църква „изповѣдници“ се наричали ония нейни членове, които, следвайки заповѣдитѣ на Христа (Мат. X, 32), презъ времето на гоненията открито се изповѣдвали за християни и, следъ като претърпѣвали мѫчения, оставали живи; ако пъкъ следъ тѣхното изповѣдване последвала смърть, то тѣ се причислявали къмъ мѫченицитѣ. По-късно обаче, особено на западъ, на думата „изповѣдникъ“ почнали да даватъ по-широкъ смисълъ. Следъ прекратяването на гоненията изповѣдници захванали да наричатъ и ония свети хора, които се особено издигнали съ своитѣ заслуги къмъ църквата и съ съвършенството на живота си. Тѣмъ било предоставено правото отново да съединяватъ съ църквата падналитѣ, т. е. отреклитѣ се отъ Христа отъ страхъ предъ мѫчения, и да имъ издаватъ, въ случай на искрено разкаяне, възсъединителни грамоти (libella pacis).[1]

Ако сега следъ горнето опредѣление, кому и за какво се давало името „изповѣдникъ“, се попитаме: ставали ли сѫ въ България следъ учредяването на българската църква, т. е. следъ 870 г. такива събития, при които би могълъ да се прояви единъ „изповѣдникъ“, то веднага ще последва положителенъ отговоръ, щомъ си спомнимъ за кратковременното управлеиие на князъ Владимира, най-голѣмия синъ и преемникъ на Бориса, следъ като последниятъ се отрекълъ отъ престола.

Докато нашитѣ домашни и византийскитѣ извори нищо не отбелѣзватъ за вѫтрешнитѣ събития презъ 4-годишното управление на Владимира, освенъ неговото име и срока на князуването му, западниятъ хронистъ Регино, аббатъ прюмски, който е написалъ една хроника отъ Р. Хр. до 906 г. и се счита за единъ отъ най-добросъвѣстнитѣ западни хронисти († 915),[2] ни съобщава, че Владимиръ, „който далечъ отстѫпвалъ на баща си въ напрегнатость и дѣйность, почналъ да се занимава съ ловъ, да прекарва времето си въ пиянство, гощавки и разпутство и съ всичко усилие да подканя новопокръстения народъ къмъ езическия обредъ“.[3] Колкото и да е кратко това известие, то все пакъ ни дава известна представа, какво е ставало въ България презъ това време.

За да вземе такава насока въ управлението, Владимиръ не ще да е дѣйствувалъ самъ: той е намѣрилъ опора въ ония български боляри, които, недоволни и дори враждебно настроени противъ Бориса, се опитали още веднажъ да си възвърнатъ предишното значение въ държавата. Възползувани отъ слабия характеръ и разпуснатия животъ на новия си господарь, тия боляри отъ самото начало поискали да го вематъ въ ръце и да дадатъ съвсемъ друга, противоположна на Борисовата насока въ вжтрешната политика на България. И наистина, роденъ въ езичество и възпитанъ въ него, Владимиръ при развратния си нравъ се теготилъ подъ строгитѣ християнски закони и особено подъ силната ржка на баща си. За това, щомъ се видѣлъ самостоенъ управитель, подбужданъ отъ недоволнитѣ боляри, той се завзелъ да върне България въ предишното положение: почналъ да събужда умиращето езичество въ държавата, защото само чрезъ него българското болярство е могло да си върне изгубеното и да заграби отново властьта въ ржцетѣ си, като заплашвало да унищожи дори почнатото отъ Бориса просвѣтно и книжовно дѣло.

---

[1] Вж. Православная Богословская энциклопедія, изд. Лопухина. т. V подъ редакціей проф. Н. Н. Глубоковскаго, s. v.

[2] W. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, Bd. I. Berlin 1893, S. 259—262.

[3] Pertz, Mon. Germ. t. I, p. 580. — Migne, Patrol. lat., t. 132, col. 96: Interea filius eius (regis Bulgarorum), quem regem constituerat, longe a paterna intentione et operatione recedens, praedas coepit exercere, ebrietatibus, comessationibus et libidinibus vacare, et omni conamine ad gentilitatis ritum populum noviter baptizatum revocare. Quod cum pater audivisset, nimio zelo accensus, sacrum habitum deposuit, et militiae cingulum resumpsit et cultu regio indutus, adsociatis sibi Deum timentibus, filium persecutus est: quem mox absque difficultate cepit, oculosque eius effodit et in carcerem misit.

Решавайки се на такова смело предприятие, Владимиръ и неговитѣ сподвижници несъмненно сж прибѣгнали къмъ найстроги мѣрки противъ ония лица, които сж могли или пъкъ сж се опитали да ги изобличаватъ въ престжпнитѣ имъ дѣяния и сж изстжпвали като защитници на заплашеното християнство, като се противопоставили на тѣхнитѣ похвати за събуждането на езичеството. Между тѣхъ на първо мѣсто билъ, разбира се, тогавашниятъ български архиепископъ Иосифъ, който ще да е билъ затворенъ, а, може би, и замжченъ[1]. Това тъкмо дръзко дѣйствие на Владимира, което явно показало, доколко опасно и за държава, и за църква било по-нататъшното му оставане въ управлението, споредъ насъ, принудило най-сетне Бориса да напусне мънастирската келия, да препаше мечъ отново и съ силата на оржжието най-строго да накаже сина си отстжпникъ, като му изболъ очитѣ и го хвърлилъ въ тъмница. Съ тая си акция Борисъ заблаговременно сполучилъ да тури край на злото и да спаси християнството и неговитѣ защитници. Тогава е билъ освободенъ и архиепископъ Иосифъ, който за своята християнска доблесть и мжченичество станалъ най-популярната личность въ народа и на когото сж гледали като на святъ човекъ, както и наистина въ „Чудо св. Георгія“ той се нарича „свети,“ а българската църква му дала име „новъ изповѣдникъ“ — новъ въ сравнение съ старохристиянскитѣ и други преди него изповѣдници. По тоя начинъ ние дохождаме до заключение, че св. Иосифъ архиепископъ въ „Чудо св. Георгія“ и Иосифъ „нови изповѣдникъ“ въ Синодика съв-

---

[1] Че около това време въ България е имало едно разколебание въ новата вѣра, което било предизвикано отъ гонението на властьта, може да се заключи отъ това, че еп. Константинъ, тогава още пресвитеръ, въ своето Учително евангелие, което било написано не по-късно отъ 894 г., счелъ за необходимо да поучава и убеждава своитѣ слушатели свято да пазятъ вѣрата си въ Бога и смело да я изповѣдватъ. Така, въ заключението къмъ 43-та беседа, като взема поводъ отъ разказа за изцѣлението на слѣпородения отъ Христа, споредъ Исидора Пелусиота, той казва: Слꙑшасте ли вѣроу слѣпьца. вїдѣсте ли дрьзновенꙑ моужьс(т)ва. како не оубоꙗсѧ народа. како не оустрашисѧ прѣщениꙗ. ѥлма бо ѡни прѣщахоу емѹ. толма же онъ въпиꙗше. „сꙑне Давꙑдовъ помилоуи мѧ.“ не толма бо хотѣаше тѣлесьнама (вм тѣлесьнꙑнма) очима прозьрѣти. ѥлма доуховьнꙑима. ѥсть же се ꙗвѣ вѣдѣти. имь же послѣдоваашe ѥмоу. славѧ ба. тѣмъ же мꙑ молимъ сѧ ѥмоу. да прозьрїмъ дш҃ьнꙑима очима. творити заповѣди ѥго. и славити ѥго бг҃олѣпьно. не боꙗщесѧ цр҃ѧ. не стꙑдѧщесѧ кнѧзь. не срамлѧющесѧ вельможь. нъ аще и гонениѥ настоить. аще моукꙑ прѣдълежѧть. аще ноужда належить. не боꙗтисѧ ни ѡтълоучитисѧ ѿ любъве ѥго. нъ съ дрьзновениѥмь проповѣдати

и молитсѧ ѥмоу. . . Въспомѧнемъ же къ семоу и свѧтыѩ мч҃нкы. не нашего ли рода бѣша вьси. сии. не въдаша ли телеса своѩ моукамъ. и ѡгневи. и звѣрии. и съмьрти. да не ѡтъпадѹть ѡтъ любъве ѥго. ни ѿвьргѹтьсѧ ѥго. тѣмь же възлюбимъ. не ѡтъвьргоущесѧ ѥго. речеть же ми нѣкто ѿ васъ. то не любимъ лї б҃а. вѣдѣ же и азъ ꙗко любите. нъ поноуждаѭ вы. да большьми възлюбите. вѣдѣ же ꙗко тѧжькъ вы ѥсмь. по вьсѧ недѣлѧ къ вамъ бесѣдоуѩ нъ не ѡстаноусѧ доньдеже добрѣише боудете. гл҃еть бо Павьлъ. настои. сирѣчь оучи. и въ врѣмѧ и безъ врѣмене. сице оучїми братїе по вьсѧ недѣлѧ. аща (?) и не по вьсѧ дьни за настоѩщаѩ работы властель. оунѣише боудемъ. тъгда бо свѣтьлѣише боудемъ. ї мьзда большї наложена боудеть ѥгда ї властельскоу работѫ оутѧжимъ. и б҃жию слоужьбоу съвьршїмъ. възлюбимъ и. да възлюбить ны. Вж. Антоній архиеп. Изъ исторіи христіанской проповѣди. Изд. 2-ое. СПБургъ 1895. стр. 227—228. — На тая беседа ни обърна вниманието г. Йор. Трифоновъ, комуто тукъ изказваме благодарность. — Колкото общи и да сж изказанитѣ въ горния откжслекъ мисли, все пакъ въ тѣхъ ясно проглежда, че, когато еп. Константинъ се обрѣщалъ съ тѣхъ къмъ слушателитѣ си, той е ималъ, очевидно, предъ видъ известни конкретни и при това близки по време събития изъ вжтрешния религиозно-общественъ животъ на тогавашна България (между 889 и 893), презъ време на които е имало случаи, че нѣкои отъ страхъ предъ власть имащитѣ, които сж поставяли властельскоу работѫ по-високо отъ служение Богу, се отрекли отъ вѣрата си, а други съ твърдость издържали всички гонения и запазили своята любовь къмъ Бога, както това право говорятъ думитѣ: въспомѧнемъ же къ семоу и свѧтыѩ мч҃нкы. не нашего ли рода бѣша вьси. сии и пр.

падатъ не само по време, но и по длъжность и дѣйность, или това е една и сжща личность, единъ и сжщи български свещеноначалникъ, който стоялъ начело на българската църква, както посочихме по-горѣ, около 20 до 23 години, и то отъ преди отиването на Бориса въ мънастирь (889), защото архиепископъ Иосифъ билъ „доведенъ“ отъ него, споредъ реда на фактитѣ въ „Чудо св. Георгія“, преди това събитие, и до преди учредяването на българската патриаршия (918), тъй че за другитѣ поменувани въ Синодика четирма преславски патриарси оставатъ повече отъ 54 (=972—918) година, или за всѣкиго отъ тѣхъ се падатъ едно на друго по 13—14 години — периодъ допустимъ и напълно нормаленъ за едно патриархуване.

Но тукъ неволно възниква въпросъ: защо въ българския Синодикъ Иосифъ не е отбелѣзалъ съ неговата архиепископска титла? За да се отговори на тоя въпросъ, ще трѣба да хвърлимъ единъ кратъкъ погледъ върху отношенията между българската и цариградската църкви презъ XIII. вѣкъ, когато Синодикътъ билъ съставенъ — презъ първата му половина при ц. Борила, а презъ втората, както ще видимъ, въ силата на българско-византийскитѣ църковни и политически отношения, той претърпѣлъ вече втора редакция.

Следъ възобновата на българската патриаршия и нейното признание отъ цариградския и другитѣ източни патриарси въ 1235 г. при Иванъ Асѣня II, цариградскитѣ патриарси не преставали да гледатъ на търновския патриархъ не само като неравенъ на себе си по достоинство и по властъ, но дори и като на свой подчиненъ. Още патриархъ Германъ II (1226—1240), при когото станало признанието на търновската патриаршия, въ едно свое съчинение, на което се позовава патриархъ Каллистъ отъ срѣдата на XIV. вѣкъ (1350—1354 и 1355—1362), се силилъ да доказва, че търновскиятъ патриархъ не билъ съвършено автокефаленъ, а длъженъ билъ да плаща мита и данъкъ на цариградския, да споменува името му презъ време на богослужение, както всѣки единъ подчиненъ на Цариградъ митрополитъ и т. н.[1], Но, докато цариградскиятъ патриархъ имал седалището си въ Никея презъ времето на латинската империя, той не предявявалъ, както изглежда, открито своитѣ претенции, защото самата цариградска църква преживявала тогава тъй наречената гръцка схизма, т. е. отцепването на европейскитѣ епископи отъ цариградската патриаршия. Обаче, следъ отстранението на схизмата и възстановяването на византийската империя въ 1261 г., както ромейскиятъ императоръ Михаилъ VIII Палеологъ се домогвалъ да прокара и да закрепи политическото си влияние въ България, тъй и цариградскиятъ патриархъ се стремилъ да подчини търновския подъ властьта си. Това най-ясно се види отъ апела, съ който византийскитѣ пратеници се обърнали отъ името на своя императоръ къмъ Лионския съборъ въ 1274 г. за унищожението на българската патриаршия[1], а тогава билъ патриархъ Иосифъ I. Но въ него време нито императорътъ, нито патриархътъ не сполучили да постигнатъ цельта си; напротивъ, тогавашниятъ търновски патриархъ Игнатий заедно съ своето паство решително се противопоставилъ на унията съ римската църква и дори изстжпалъ заедно съ българската царица Мария, сестрината дъщеря на Михаила VIII Палеологъ, като защитникъ на заплашеното византийско православие, особено следъ събора въ Цариградъ въ 1277 год., на който била прогласена и призната унията. Затова въ една приписка отъ сжщата година (1277) патриархъ Игнатий е нареченъ **стлъпъ правовѣрна**,[2] а пъкъ тогавашниятъ униатски патриархъ Иванъ Веккъ (1275—1282) за тия му дѣйствия не пропусналъ, както се приема, да обяви търновския патриархъ за низложенъ. По тоя начинъ възникналъ пъленъ църковно-политически разривъ между България и Византия[1].

---

[1] Вж. В. Г. Васильевскій, Обновленіе болгарскаго патріаршества при царѣ Іоаннѣ Асѣнѣ II въ 1235 году. ЖМНПр. ч. 238 (1885), стр. 211—214. — П. А. Сырку, Время и жизнь патріарха Евѳимія Терновскаго. СПБургъ 1898, стр. 283—284; 291—292; 305—308.

---

[1] М, С. Дриновъ, Въпросътъ за бъягарската и сръбска църкви прѣдъ сждилището на Лионския съборъ въ 1274 год. — бПСп. кн. VII—VIII (1873), стр. 33—38. — Съчинения, т. II, стр. 223—227.

[2] Въ тая приписка се чете: в лѣ҃т. ѕ҃. ѱ҃. пе҃ (6785=1277). **При ст҃ѣмь и прѣвысоцѣмь цр҃и Костандинѣ. и цр҃ци его Марий. и ѿрасль ею Михаилѣ порфирородиѣмъ. и патриарсѣ Игнатий стлъпоу правовѣрнâ.** Вж. факсимиле къмъ ст. V. Hanka, Zrnéčka k palaeografii staroslovanské. ČČM. 1851, I, стр. 155—157. — И. И. Срезневскiй, Древнiе славян. паметники юсоваго письма. СПБургъ 1868. Изслѣдов. стр. 73; текстове, стр. 223—224. За тая приписка вж. у Ђ. Даничић въ Starine, I (1869) str. 86—92. — Споредъ приписката пъкъ въ Търновското евангелие Игнатий билъ патриархъ и въ 1273 г. — Вж. Б. Цоневъ, Кирилски ржкописи и старопечатни книги въ Загребъ. СбБАк., кн. I (1912), стр. 9—10.

Тия тъкмо посегателства отъ страна на византийския императоръ и на цариградския патриархъ принудили българитѣ начело съ своя патриахъ строго да се държатъ о православието и да се борятъ за запаззане автокефалностьта на своята църква, и несъмнено пакъ тѣ сж предизвикали втората редакция на българския Синодикъ, въ която съ сжщата цель била вписана и статията за църковнитѣ събития при Иванъ Асеня II — историята и документитѣ за признаването на българската патриаршия въ 1235 год.[2]. Само по себе си се разбира, че при такива обстоятелства българитѣ сж избѣгвали да изтъкватъ всѣкакви признаци за нѣкогашното подчинено на цариградската патриаршия българско архиепископство, затова и вториятъ редакторъ на Синодика изпусналъ не само имената на българскитѣ архиепископи-гърци, както и името на българския архиепископъ-униатинъ, търновския примасъ-патриархъ, преди възобновата и признанието на патриаршията въ 1235 г., но и архиепископската титла на нашия Иосифъ, като се задоволилъ при собственото му име да отбелѣжи само даденото нему отъ българската църква име „нови изповѣдникъ";[3] отъ друга пъкъ страна той не е могълъ да не внесе името му въ списъка на българскитѣ свещеноначалници отъ първото царство, както постжпилъ съ другитѣ български архиепископи-гърци, поради голѣмитѣ заслуги, които Иосифъ оказалъ на българската църква не само като защитникъ на християнската вѣра, като святъ човекъ, но и като такъвъ, който се решилъ да прокара такава важна и ценна реформа въ България — национализирането на църквата и държавата, — реформа, която била и първа крачка за сдобиването на българитѣ съ самостойна — автокефална църква.

---

[1] М. С. Дриновъ, каз. ст., п. т., стр. 40—42. Съчинения, т. II, стр. 229—231, — Ср. Рецензията на М. Дринова върху цитираната по-горе книга на П. А. Сырку. Съчинения, т. III, стр. 431.

[2] Вж. по изданието на М. Попруженко, п. т., стр. 64—68.

[3] Тоя изводъ ни дава още едно косвено доказателство, 1. че списъкътъ на цариградскитѣ патриарси въ Синодика се е свършвалъ съ патриархъ Арсения, следов. за времето на втората редакция на Синодика не можемъ да отиваме назадъ по-нататъкъ отъ 1267 г. — годината на Арсениевото сваляне и заточение, и 2. че Иосифъ отъ Синодика не може да се идентифицира съ патриархъ Иосифа I, защото втората синодикова редакция била направена, ако не въ патриархуването на последния, то поне докато той е билъ живъ, и затова той не е могълъ да попадне въ списъка на цариградскитѣ патриарси въ Синодика, а още повече поради избухналия при него разривъ между двѣтѣ църкви.

*

Но, ако горнитѣ наши изводи сѫ правилни и вѣрни, то какъ тогава тѣ ще се съгласуватъ съ познатото известие отъ тъй наречения Дюканжовъ списъкъ на българскитѣ архиепископи, който несъмненно билъ съставенъ въ Охридската архиепископия, както ще видимъ по-долу, не по-късно отъ срѣдата на XII. вѣкъ, — известие, което гласи следното;

„5. Дамианъ въ Доростолъ, сегашна Дриста (вм. Дристра); при него България била вече почетена за автокефална. Тоя билъ прогласенъ за патриархъ отъ императорския синклитъ по заповѣдь на императора Романа Лакапина; отпосле пъкъ билъ сваленъ отъ Ивана Цимисхия“.[1]

Отъ това известие излиза, 1. че споменатиятъ Дамианъ Доростолски билъ първиятъ български патриархъ, който билъ признатъ отъ Византия по силата на мирния договоръ, сключенъ съ България въ началото на октомврий 927 год., следов. той билъ патриархъ въ 927 г. и 2. че той билъ сѫщиятъ, когото императоръ Иванъ Цимисхий свалилъ следъ покорението източната половина на първото българско царство въ 972 г., следов. Дамианъ е стоялъ начело на българската църква повече отъ 45 (=972—927) години[2] — периодъ малко вѣроятенъ за едно патриархуване. Очевидно, тукъ има нѣкоя бъркотия, която би могла да се отстрани само при следнитѣ две предположения: или Дамианъ е билъ български патриархъ преди и презъ 927 г. и билъ първиятъ признатъ отъ Византия патриархъ, но тогава той не би могълъ да бѫде сваленъ отъ

---

[1] H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Leipzig 1902, S. 6: *ε'. Δαμιανὸς ἐν Δωροστόλῳ, τῇ νῦν Δρίστᾳ ἐφ' οὗ καὶ ἡ Βουλγαρία τετίμηται αὐτοκέφαλος. οὗτος πατριάρχης ἀνηγορεύθη παρὰ τῆς βασιλικῆς συγκλήτου κελεύσει τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ· ὕστερον δὲ καθῃρέθη παρὰ Ἰωάννου τοῦ Τζιμισχῆ.*

[2] Защото въ такъвъ случай трѣба да се приеме, че Дамианъ е билъ патриархъ преди 927 г. и следъ 972 г,. защото той е оставалъ да бѫде такъвъ и въ западната половина на царството, както ще видимъ по-долу.

Ивана Цимисхий, и би трѣбало името му да фигурира между имената на другитѣ четирма патриарси въ Синодика, или пъкъ той е билъ последниятъ патриархъ въ източната половина на царството и, следъ избѣгването си оттамъ, билъ задочно сваленъ отъ Ивана Цимисхий; той ще да е завзелъ наскоро преди това патриаршеския престолъ и е прекаралъ повечето време въ западната половина на царството далечъ отъ седалището си и поради това името му е попадало въ списъка на българскитѣ охридски архиепископи, а не въ синодиковия; въ такъвъ случай въ 927 г. е билъ другъ патриархъ.

При тия комбинации второто положение въ горнята алтернатива, споредъ насъ, се явява много по-вѣроятно и по-правдоподобно при наличностьта на другитѣ четирма патриарси въ Синодика, времето на чиито патриархувания напълно подхожда хронологически, защото въ течение на около 50 (отъ 927 до 972) години на българския патриаршески престолъ се смѣнили четирма патриарси: Димитрий, Сергий, Григорий и Дамианъ.[1] Че Дамианъ билъ последниятъ български патриархъ при падането на източната половина на царството, освенъ приведенитѣ по-горе чисто хронологически съображения, показва още и самиятъ гръцки текстъ.

---

[1] Почти всички, които сѫ спирали вниманието си върху приведения текстъ отъ Дюканжовия списъкъ и сѫ знаели известието на Синодика за четирмата преславски патриарси, разбиратъ и посочватъ Дамиана за последенъ български патриархъ при падането на източната половина на първото царство. Вж. С. Н. Палаузовъ, Синодикъ царя Бориса. Временникъ Общ. Ист. Древн. кн, 21 (1858), стр. 14 и сл.; българския преводъ на тая статия въ „Български Книжици" за 1858 г. ч. I, кн. 8, стр. 235—236. — М. С. Дриновъ, Историч. прегледъ на българ. църква, стр. 30—35 и 37; Съчинения, т. II, стр. 34—37. — Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 37—39. — Д. Цухлевъ, каз. съч., стр. 401—402, само че той счита Дамиана, когото, неизвестно защо и възъ основа на какви данни, нарича гръкъ (стр. 402 и 415), за патриархъ презъ цѣлото царуване на Петра и до 972 год., като отнася споменуванитѣ въ Синодика четирма патриарси къмъ времето на Симеона, т. е отъ 919 г. (г. Ц. приема тая година за учредяването на патриаршията) до 927 г., следов., споредъ г. Цухлева, излиза, че всѣки отъ тия патриарси е стоялъ начело на българската църква едно на друго по 2 години, което е не само съмнително, но и фантастично. — Сѫщото мнение подържа и Ив. Снѣгаровъ, История на Охридската архиепископия, т. I, София 1924, който на стр. 6 пише: „Съобщението на Калояна се подтвърждава отъ синодика на царь Борила отъ 1211 г., гдѣто намираме имената на четирма прѣславски патриарси Леонтий, Димитрий, Сергий и Григорий, които сѫ били едни отъ най-раннитѣ български архипастири въ X-й вѣкъ и именно при Симеона, понеже при царь Петра патриархъ билъ Дамянъ"; а пъкъ на стр. 26 за сѫщия Дамианъ той

Още М. Дриновъ обърна внимание върху значението на гл. *τετίμηται* (*τιμάω*=почитамъ, признавамъ честьта на нѣкого, лат. colo, aestimo) и на *ἀνηγορεύθη* (*ἀναγορεύω*=обявявамъ, провъзглашавамъ, лат. pronuntio) и заключи, какво „това свидетелство доказва само, че Константинополскиятъ синклитъ е припозналъ Дамиана за български патриархъ, но не и това, че токо тогава

казва, че „билъ избранъ за патриархъ още въ царуването на Симеона, както трѣбва да се заключи отъ свидѣтелството на Дюканжовия каталогъ, че въ врѣмето на патриарха Дамяна Българската църква била удостоена съ автокефалия и той билъ признатъ за патриархъ въ Цариградъ“; при това г. Снѣгаровъ пише, че като признатъ отъ цариградската църква патриархъ Дамианъ управлявалъ 44 години (927—971), но понеже той билъ избранъ още при Симеона, т. е. между 919 и 927 г. г., па и следъ свалянето му въ 972 г. той продължавалъ да бжде патриархъ въ западната половина на царството, то споредъ Снѣгарова излиза, че Дамианъ стоялъ начело въ управлението на българската църква много повече отъ 44 години, а другитѣ преди него четирма патриарси преславски сж управлявали по-малко и отъ 2 години: колкото първото е недопустимо, толкова второто е невѣроятно. — Единъ само А. Гилфердингъ, Исторія сербовъ и болгаръ, Сочиненія т. I (1868), стр. 115, бел. 1., като се опитва да докаже, че българската патриаршия била учредена не при Симеона, а само при Петра следъ сключването на мирния договоръ въ 927 г., приема Дамиана Доростолски за първъ изобщо български патриархъ, следъ когото били споменуванитѣ въ Синодика четирма патриарси, следов. споредъ Гилфердинга, отъ 927 до 972 г. г. имало петтима патриарси, като оставя безъ внимание известието на Дюканжовия списъкъ, че Дамианъ билъ оня патриархъ, когото Ив. Цимисхий свалилъ въ 972 г. — Съвсемъ отдѣлно стои Zachariae v. Lingenthal, който, безъ да знае нѣщо за преславскитѣ патриарси, нито втората грамота на Василия II, само възъ основа на Дюканжовия списъкъ установява, че „българската църква къмъ времето на императоръ Романа Лакапина била призната за *αὐτοκέφαλος* и нейниятъ архиепископъ билъ прогласенъ за патриархъ“, че „българскиятъ архиепископъ тогава ималъ своето седалище въ Доростолъ или Дрьстъръ, който въ това време билъ негли още кралска резиденция“, а отпосле въ Преславъ. Вж. Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Kirche. St Petersburg 1864, стр. 10; а пъкъ на стр. 14 той пише; „Българската държава тогава при своя краль Симеона била достигнала върха на своята мощь. Симеоновитѣ победи принудили византийския императоръ къмъ голѣми концесии.“ Отъ тия думи може да се заключи, че Цахарие отнася учредяването на българската патриаршия къмъ времето на Симеона и счита Дамиана Доростолски е била учредена българската патриаршия."[1] Обаче вѣрностьта на това заключение състои не въ значението на посоченитѣ глаголи, а въ тѣхнитѣ форми. Въ изречението: *ἐφ᾽ οὗ καὶ ἡ Βουλγαρία τετίμηται αὐτοκέφαλος* съставительтъ на Дюканжовия списъкъ употрѣбилъ минало свършено (perfectum), а не аористъ съ цель, очевидно, да покаже, че България била вече по-рано почетена за автокефална и че при Дамиана тя продължавала да бѫде такава, както това показва и съюзътъ *καὶ*, който тукъ замѣстя наречието *ἤδη* = вече, а не че тя е била за пръвъ пѫть почетена съ тая титла при тоя дрѫстърски епископъ-митрополитъ. Отъ това пояснение смисъла на посоченото изречение става явно, че и думата *οὗτος* въ следното изречение: *οὗτος πατριάρχης ἀνηγορεύθη παρὰ τῆς βασιλικῆς συγκλήτου κτλ.* не може да се отнесе лично къмъ Дамиана Доростолски, а изобщо къмъ българския патриархъ, защото не само граматическата форма, но и изтъкнатата по-горе слаба логическа свръзка между посоченитѣ изречения ни подсещатъ да мислимъ, че разгледваното известие не е достигнало до насъ въ първоначалния си видъ, а е претърпѣло известни измѣнения чрезъ съкращения подъ влиянието на историческитѣ събития, свързани съ въпроса за сѫдбата на охридската архиепископия.

Както отъ самия надсловъ на Дюканжовия списъкъ *οἱ ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας*, тъй и отъ съдържанието на първитѣ четири пункта (особ. 2, 3 и 4), дето сѫ представени като

за пръвъ патриархъ, който ималъ седалището си въ Дрѫстъръ, понеже последниятъ билъ столица на България. — H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, S. 3, развива по-широко мислитѣ на Цахарие по следния начинъ: „Когато царь Симеонъ довелъ българската държава до върха на нейната мощь, тогава той въздигналъ митрополита Дамиана Дрѫстърски (Dorostolon—Dristra) въ автокефаленъ архиепископъ, а при неговия синъ Петра, зетя на им-ръ Христофора Лакапина, автокефалниятъ примасъ български билъ тържествено прогласенъ за патриархъ. . . . Патриархътъ ималъ резиденцията си въ Дрѫстъръ, който въ 971 год. отново станалъ източноримски, въ Средецъ (Триадица)" и т. н. И тъй, споредъ Гелцера, Дамианъ Дрѫстърски управлявалъ българската църква повече отъ 54 (=972—918) години, което едвали е допустимо. Гелцеръ е знаелъ отъ Голубински за преславскитѣ патриарси на Синодика, но той ги само назовава по име, безъ да опредѣли времето и мѣстото имъ.

[1] М. Дриновъ, Истор. прегледъ на българ. църква. Съчинения, т. II, стр. 34, бел. 4.

български архиепископи свв. Методий, Гораздъ и Климентъ, които никога не сж били такива, но чиито имена сж тѣсно свързани съ културно-просвѣтното развитие на българитѣ, а сведения за тѣхъ сж взети, очевидно, отъ пространното житие на Климента, се ясно види, че съставительтъ на тоя списъкъ ималъ за цель да прокара мисъльта, че охридската църква не е нищо друго освенъ продължение на българската автокефална църква, и то въ такова едно време, когато самостойностьта на архиепископията била сериозно застрашена. Това време било краятъ на XI. и начал. на XII. вѣкъ, когато отъ една страна цариградскитѣ патриарси, които, следъ превръщането на архиепископията отъ българска въ чисто гръцка, се домогвали да унищожатъ нейната автокефалность, защото тѣ не могли да допуснатъ, щото тя да си остава като от дѣлна независима отъ тѣхъ църковна область,[1] а отъ друга страна, когато презъ времето на страшнитѣ нормански нашествия на Роберта Гюискара (1081—1085) и на неговия синъ Боемунда Тарентски (до 1108 г.), чиито завоевания бѣха достигнали отъ Адриатика до р. Вардаръ, охридската архиепископия не по-малко се заплашвала да бжде, ако не унищожена, то поне подчинена или присъединена къмъ западната църква възъ основа на старитѣ претенции на римскитѣ папи върху западната половина на Балканския полуостровъ. По ради това и въ първоначалния текстъ на разгледвания тукъ пунктъ 5-и отъ списъка се говорило накратко за учредяването или поне за признанието на българската патриаршия при Романа Лакапина и за нейното унищожение при Дамиана Доростолски, който, следъ като билъ незаконно и задочно свалень отъ Ив. Цимисхия, продължавалъ да управлява като патриархъ българската църква въ западната — свободната часть на царството.

Съ изтъкването обаче на тоя исторически фактъ се постигала само защита противъ домогванията на цариградскитѣ патриарси; опасностьта откъмъ римската църква не се отклонявала защото българска държава въ онова време вече не сжществувала, а пъкъ върху бившитѣ ѝ владения, особено върху западнитѣ ѝ области, въ църковно отношение римскиятъ папа всѣкога считалъ, че има много по-стари и по-голѣми права, отколкото цариградскиятъ патриархъ, и при едно по-дълго закрепяване на норманската власть въ Албания и западна Македония той би могълъ всѣкога да предяви и наложи своитѣ права. Следов. трѣбало да се търсятъ средства, съ които да се противопоставятъ срещу всѣка претенция на римската курия върху охридската архиепископия. Тогава още се породила и била усвоена отъ охридскитѣ архиепископи идеята за идентичностьта на българската автокефална архиепископия (респк. патриаршия) съ оная на Първа Юстиниана, която била учредена, както е известно, съ съгласието и благословението на римския папа Вигилия (537—555) и чиято независимость била призната и утвърдена съ XI. новелла на императоръ Юстиниана I въ 564 г.; а понеже охридската архиепископия е продължение на българската, то eo ipso нейната независимость била призната и утвърдена и отъ римската църква още въ VI. вѣкъ. Тая идея, която на първо време не била възведена още въ теория, е формулирана найясно въ една прибавка къмъ хрониката на Ив. Скилица, направена въ 1118 год. отъ еп. Михаила Деволски, въ която се казва: „императорътъ (Василий II) подтвърдилъ отново българското епископство за автокефално, както нѣкога-си било при стареца Романа (Лакапина), следъ като напълно се увѣрилъ отъ разпоредбитѣ на императоръ Юстиниана, че то (българското епископство) било Първа Юстиниана, за която той (Юстинианъ) казва, че е негово отечество, имайки за епископъ Кастилиона".[1] Въ това известие все още блещука, ако и не тъй ясно, мисъльта за връзкитѣ на охридската

---

[1] Е. Голубинскiй, каз. съч., стр. 107. — Доста е да си спомнимъ само за борбата на архиепископъ Теофилакта въ края на XI. в. за защита на правата си като български архиепископъ. — Вж. Ив. Снѣгаровъ. каз. съч., стр. 83—85.

B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Iohannes Skylitzes. München 1906, S. 37, № 57: *ὁ δὲ βασιλεύς (Βασιλειος) ἐκύρωσε καὶ αὖθις τὴν ἐπισκοπὴν Βουλγαρίας αὐτοκέφαλον καθὰ καὶ πάλαι ἐπὶ τοῦ γέροντος Ρωμανοῦ, πληροφορηθεὶς ἀπὸ τῶν διατάξεων Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως αὐτὴν εἶναι τὴν πρώτην Ἰουστινιανήν, ἣν ἐκεῖνος πατρίδα ἑαυτοῦ φησὶν ἔχουσαν ἐπίσκοπον Καστελλίωνα.* — Въ 1909 г. подъ влиянието на мнението на Е. Голубински, че появяването на идеята за идентичностьта на охридската архиепископия съ първо-юстинианската не може да се отнесе по-рано отъ края на XII. или нач. на XIII. вѣкъ, ние се изказахме, че приведеното тукъ известие, както и замѣната на името Давидъ съ Иоанъ (т. п. № 58) не принадлежатъ на еп. Михаила Деволски, а сж прибавки на преписвача отъ края на XIII. или нач. на XIV в. (вж.

архиепископия съ българската и дори тя е така изразена, като че ли и Романъ Лакапинъ призналъ автокефалностьта на българската архиепископия само затуй, защото последнята съвпадала съ първо-юстинианската; поради това въ това известие се приписватъ на Василия II такива мотиви за запазването независимостьта на българската църква, за каквито самъ той не дава нито най-малки намеквания въ своитѣ грамоти. Нѣма съмнение, че, докато цариградскитѣ патриарси явно се домогвали да унищожатъ охридската архиепископия и да присъединятъ нейния диоцезъ къмъ своята църковна область, идеята за идентичностьта на последнята съ първо-юстинианската не е могла да намери одобрение и признание въ Цариградъ. Само къмъ срѣдата на XII. вѣкъ, когато архиепископския престолъ завзелъ (наскоро преди 1143 г.) Иванъ Комнинъ, братовъ синъ на императоръ Алексия I Комнинъ, който сполучилъ, благодарение на голѣмото си влияние, не само да осигури независимостьта на архиепископията, но и високо да издигне нейното значение,[1]) тая идея била прокарана и възприета отъ цариградската църква, и то несъмнено подъ влиянието на опасностьта откъмъ Римъ. Поради това Иванъ Комнинъ въ актоветѣ на цариградския съборъ въ 1156 г. вече се подписвалъ: „смирени монахъ Иоанъ и по милость Божия архиепископъ на Първа-Юстиниана и на цѣла България“.[2])

Християнска Мисъль, год. II (1909), кн. VIII, стр. 464—472). Обаче самостойното разглеждане на въпроса ни доведе до заключение, че тая идея се породила много по-рано, само че тя не могла да бѫде прокарана поради посоченитѣ по-долу причини, а оттука и въпросното известие се явява като изразъ само на сѫществуващето тогава (начало на XII. в.) мнение въ охридската църква и поради това то е могло да получи такава формула само подъ рѫката на единъ епископъ, какъвто е билъ Михаилъ Деволски. Що се отнася до мотива ни, че единъ епископъ, подведомственъ на българската църква, не би нарекълъ своето началство „епископство“, то при горнето заключение той самъ по себе си пада, защото еп. Михаилъ, изтъквайки охридската архиепископия като непосредна преемница на първо-юстинианската, трѣбало да намали до минимумъ значението на българската архиепископия-патриаршия и дори да я представи като подчинена, наричайки я „епископство“.

[1] Вж. Ив. Снѣгаровъ, каз. съч., стр. 85—86.

[2] Вж. Е. Голубинскiй, каз. съч., стр. 287, който счита, че въ тоя подписъ думитѣ „Първа Юстиниана“ сѫ по-късна прибавка въ на-

По-сетне обаче, когато въ края на XII. вѣкъ заедно съ образуването на второто царство и освобождението на българскитѣ земи била възстановена и българската архиепископия, а особено следъ сключването на унията съ римския папа при царь Калояна въ начал. на XIII. вѣкъ, въпросътъ за право на сѫществуване отново изпѫкналъ за охридската архиепископия, защото повечето отъ нейнитѣ епископии, които по-рано презъ IX. и X. вѣкъ влизали въ състава на българската по-напредъ архиепископия, а по-сетне и патриаршия, преминали отново къмъ българската държава и eo ipso къмъ българската църква. Тогава охридскитѣ иерарси начело съ Димитрия Хоматиана, за да отстранятъ тая нова опасность отъ своята църква, оставили на страна историческия фактъ за преемството на охридската архиепископия отъ българската патриаршия и се заловили да облекатъ въ цѣла теория и документално да докажатъ чрезъ подправката на XI. Юстинианова новелла известната фикция за непосредната преемственость на тѣхната архиепископия отъ архиепископията на Първа Юстиниана.[1] Съ създаването на тая теория се явило необходимо, ако не дà заличатъ съвсемъ, но поне да отслабятъ или затъмнятъ всички дири и признаци за тѣснитѣ връзки между българската патриаршия отъ X. вѣкъ и охридската архиепископия отъ нач. на XI в.; подъ влиянието на тая необходимость, споредъ насъ, и билъ съкратенъ първоначалниятъ текстъ на разгледваното тукъ известие отъ Дюканжовия списъкъ въ достигналата до насъ неясна дори съвсемъ затъмнена форма и е предаденъ

печатания преписъ на съборнитѣ дѣяния. Обаче при наличностьта на известието на еп. Михаила Деволски това предположение не може да се приеме.

[1] Вж. паралелното издание на двата тия документа — на XI. новелла и нейната подправка у Ставраки бей Аристархи въ Изв. Рус. Арх. Ин-та въ Кон-полѣ, т. VI (1901), вып. 2—3, стр. 237—249. — Че въ даденото време охридскитѣ иерарси се страхували главно отъ западната църква, показватъ характерътъ и съдържанието на подправената XI. новела. Въ нея, следъ като се опредѣля обсега на първоюстинианската архиепископия, и то главно надъ ония области, върху които римскитѣ папи предявявали своитѣ исконни права, охридскиятъ архиепископъ е представенъ въ образа на западнитѣ самостойни архиепископи, облѣченъ не само въ широка независима църковна власть, но и съ кралска свѣтска съ всичкитѣ ѝ права, привилегии и външни знакове, каквито архиепископитѣ въ източната църква никога и нийде не сж притежавали и носили.

въ посоченитѣ кратки, но съ слаба логическа свръзка изречения. По сѫщата причина и самиятъ списъкъ билъ доведенъ само до архиепископъ Иоана Комнинъ и после съвсемъ изоставенъ.

И тъй, ако следъ направенитѣ по-горе пояснения фактътъ, че Дамианъ Доростолски билъ последниятъ български патриархъ въ източната половина на царството презъ времето на катастрофата въ 972 година, остава вънъ отъ всѣко съмнение, то съгласно съ списъка на Синодика — единъ паметникъ, който заслужва не по-малко, ако не и повече довѣрие отъ двѣтѣ гръцки известия, защото той е билъ съставенъ несъмненно възъ основа на автентични документи — ще трѣбва да приемемъ. че първъ български патриархъ при учредяването на патриаршията при царь Симеона въ 918 г. билъ наистина **Леонтий**, който като непосрѣденъ преемникъ на Иосифа билъ преди това архиепископъ и управлявалъ българската църква като патриархъ по-малко отъ деветь (927—918) година, а втори следъ него патриархъ билъ **Димитрий**, при когото е станало признаването на българската патриаршия отъ Византия.

*

Въ непосредна и тѣсна свръзка съ горния въпросъ се намира другъ единъ не по-малко важенъ, а именно: дали наистина патриарситѣ презъ първото царство сѫ се наричали „преславски“, както е отбелѣзано въ Синодика, т. е. че седалището имъ било въ престолния градъ Преславъ?

По-горе ние изтъкнахме, че последниятъ, низвергнатъ задочно отъ Ив. Цимисхия, български патриархъ, споредъ Дюканжовия списъкъ, билъ Дамианъ Доростолски или Дръстърски, отъ което може да се направи само едно заключение, именно, че тогава, въ 972 г., български патриархъ билъ не преславскиятъ епископъ, а дръстърскиятъ митрополитъ, отъ което обикновено се извежда, че българскиятъ патриархъ при ц. Петра ималъ седалището си не въ Преславъ, а въ Дръстъръ[1]. Главното и едничко основание за тоя изводъ послужилъ следниятъ пасажъ отъ втората грамота на императоръ Василия II (976—1025), дадена въ 1020 г. на охридския архиепископъ.

---

[1] Тия отъ изследвачитѣ, които приематъ, че Дамианъ Дръстърски билъ първиятъ български патриархъ, представятъ работата така, че най-първо седалището на патриарха е било въ Дръстъръ, а отпосле минало въ Преславъ (Zachariae, каз. съч., стр. 10 и 14; А. Гилфердингъ, п. т., стр. 115, бел. 1 въ края, а споредъ Н. Gelzer'a, п. т., стр. 3 и 7 както при Симеона, тъй и при Петра седалището било

„Дрѫстърскиятъ епископъ заповѣдваме да има въ градоветѣ на енорията си (църковната си область=епархия) и въ другитѣ около нея градове 40 клирици и 40 парици. Защото въ царуването на Петра въ България тя (тая епископия) блестѣла съ архиепископско достоинство; следъ това, понеже архиепископитѣ преминавали отъ мѣсто на мѣсто, единъ въ Триадица (българ. Срѣдецъ, София), другъ (бѣше) въ Воденъ и Мъгленъ, а пъкъ ние намѣрихме сегашния архиепископъ въ Охридъ, то нека архиепископътъ има самия Охридъ, а въ Дрѫстъръ да се рѫкоположи епископъ“[1].

И тъй, дрѫстърскиятъ епископъ по количеството на клирицитѣ и патрицитѣ билъ причисленъ отъ Василия II къмъ

въ Дрѫстъръ), а ония, които го смѣтатъ за последенъ патриархъ, приематъ тъкмо обратното — седалището било по-напредъ въ Преславъ, а после въ Дрѫстъръ. Така, М. С. Дриновъ, вѣроятно, възъ основа на Синодиковия списъкъ въ „Истор. прегледъ на българската църква“ пише: „Столицата на българския патриархъ въ врѣмето на Симеона и въ първитѣ години на Петровото царуване биъ Прѣславъ. Но, когато рускиятъ князъ Светославъ прѣвзелъ тоя градъ и се задържалъ въ него нѣколко врѣме, то патриаршескиятъ прѣстолъ, както и царскиятъ трѣбало да се прѣнесе въ Дриста или Доростолъ (Силистра). Дриста не много врѣме биде столица царска и патриаршеска“ (Съчинения, т. II, стр. 36). По-сетне той промѣни това мнение въ смисълъ, че само последниятъ патриархъ Дамианъ ималъ седалището си въ Дрѫстъръ (вж. Съчинения, т. I. стр. 344; 349—50; 477—478), което възприеха Е. Голубински, п. т., стр. 39 и 46, и Д. Цухлевъ, п. т., стр. 412—415, който се старае да обясни причинитѣ, които сѫ предизвикали пренасенето седалището на българ. патриархъ отъ Преславъ въ Дрѫстъръ, а пъкъ напоследъкъ Ив. Снѣгаровъ п. т, стр. 8—9, възприелъ буквално първото мнение на Дринова, безъ обаче това да посочи, и прибавилъ само невѣрната годината 967 за завладѣването на В. Преславъ отъ князъ Светослава. Ср. п. т., стр. 26.

[1] По изданието на H. Gelzer'а въ Byzan. Zeitsch., II (1893), стр. 44-45: *ἤγουν κελεύομεν ἔχειν τὸν Δρίστρας ἐπίσκοπον εἰς τὰ κάστρα τῆς ἐνορίας αὐτοῦ καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα τὰ περὶ αὐτὴν κληρικοὺς μ΄ καὶ παροίκους μ΄. Ἐπὶ Πέτρου γὰρ βασιλεύσαντος ἐν Βουλγαρίᾳ αὐτη μὲν τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀξιώματι ἐλαμπρύνετο· μετὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαινόντων τῶν ἀρχιεπισκόπων, τοῦ μὲν εἰς Τριάδιτζαν, τοῦ δὲ ἐν τοῖς Βοδηνοῖς καὶ ἐν τοῖς Μογλαίνοις, εἶθ᾽ οὕτω ἐν τῇ Ἀχρίδῃ τὸν νῦν εὕρομεν ἀρχιεπίσκοπον, καὶ αὐτὴν μὲν τὴν Ἀχρίδα τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἔχειν, ἐπίσκοπον δὲ εἰς τὴν Δρίστραν χειροτονῆσαι.* — Ср. Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 261.

първия разредъ епископи, дори билъ поставенъ по-горе отъ самия охридски архиепископъ, който ималъ 40 клирици и 30 парици, затуй, защото при българския царь Петра (927—969) „дрѫстърската епископия блестѣла съ архиепископско достоинство“. Какъ трѣба да се разбира тоя изразъ?

Преди всичко явява се необходимо да се установи, въ какъвъ смисълъ Василий II употрѣбилъ тукъ думитѣ „архиепископско достоинство“: въ смисъль ли на това, че дрѫстърскиятъ епископъ е билъ въ сѫщото време и български свещеноначалникъ, или пъкъ че той е билъ архиепископъ въ тѣсенъ смисълъ на думата, т. е. свещеноначалникъ на нѣколко само епископии? Ако се вземе предъ видъ, че при царь Петра българскиятъ свещеноначалникъ вече е носилъ титлата патриархъ, призната отъ Византия, то би трѣбало да приемемъ, че тукъ „архиепископско достоинство“ трѣба да се разбира въ втория смисълъ, като при това се допусне предположението, че следъ учредяването на българската патриаршия при Симеона, заедно съ увеличаването броя на епископиитѣ въ държавата, предишнитѣ седемъ митрополитства при Бориса[1] сѫ били издигнати въ архиепископства. Обаче да се приеме това обяснение не позволява самиятъ контекстъ, защото веднага по-нататъкъ Василий II казва: „следъ това“, т. е. следъ смъртьта на Петра, или по-точно, следъ падането на източната половина на царството, „архиепископитѣ преминавали отъ мѣсто на мѣсто“, отъ което ясно става, че ако Василий II, говори въ грамотата си специално за дрѫстърската епископия, то това той направилъ освенъ по известни политически и общоцърковни съображения[2] още и затуй, защото нейниятъ последенъ предстоятель билъ и български патриархъ, следов, императорътъ е ималъ предъ видъ не дрѫстърскитѣ митрополити-архиепископи, а българскитѣ, споредъ неговитѣ разбирания, архиепископи, т. е. българскитѣ свещеноначалници; а понеже последнитѣ при Петра сѫ носили титлата патриархъ, то, очевидно, изразътъ „архиепископско“ е употрѣбено вм. „патриаршеско достоинство“. Василий II умишлено е избѣгналъ да употрѣби въ случая думитѣ „патриархъ“, „патриаршеско“, едно, защото той не е могълъ, па и не е искалъ да приравни свещеноначалника на България, на една унищожена отъ него държава, на единъ покоренъ народъ, съ вселенския цариградски патриархъ, и, друго, защото, признавайки охридската архиепископия като продължение на българската патриаршия, т. е. установявайки тѣхната преемственость, отказалъ да даде на охридския предстоятель титлата патриархъ, безъ обаче да отрича автокефалностьта на българската църква, а оттука и на охридската.

---

[1] Доколкото позволяватъ осѫкднитѣ известия, при Бориса се установяватъ засега следнитѣ митрополитства: 1. доростолско или дрѫстърско, 2. филипуполско или пловдивско, 3. сардикийско или срѣдечко, 4. ахридско или охридско, 5. тивериуполско или брѣгалнишко, 6. маргуско или моравско и 7. проватско или овечско.

[2] За тѣхъ ще говоримъ на друго мѣсто.

Направенитѣ тукъ пояснения ни даватъ достатъчно основание да приемемъ, че въ 1020 г. Василий II отличилъ дръстърския епископъ, като го поставилъ наредъ съ първоразреднитѣ епископи поради това, че неговата епископия преди и при падането на източната половина на царството блестѣла съ патриаршеско достоинство, т. е. че нейниятъ предстоятель въ сѫщото време е билъ и български патриархъ. Но, ако отъ това заключение изтича, че презъ цѣлото царуване на ц. Петра български патриарси сѫ били изключително дръстърскитѣ митрополити-епископи, то то не ни дава право и основание да твърдимъ, че и седалището на българскитѣ патриарси се намирало въ гр. Дръстъръ, а не въ престолния градъ Преславъ, и то отъ времето, следъ като Византия признала патриаршеската титла на българския свещеноначалникъ.

Мѫчно и дори невъзможно е да се допусне, че при акта на признанието българитѣ сѫ се съгласили, щото тѣхниятъ патриархъ, който дотогава, при Симеона, несъмненно е ималъ седалището си въ Преславъ, да не резидира въ престолния градъ наредъ съ царя, защото въ такъвъ случай последниятъ не би получилъ пълнотата на своето царско достоинство, па и българитѣ несъмненно сѫ искали да иматъ патриархъ на сѫщото основание, на което и самиятъ цариградски архиепископъ получилъ титлата патриархъ — поради държавната важность на мѣстото — престолния градъ. Отъ друга пъкъ страна, ако отъ разгледанитѣ исторически известия се установява, че за български патриарси сѫ могли да бѫдатъ избирани епископи или митрополити не на престолния градъ, какъвто се оказалъ, както видѣхме, последниятъ патриархъ Дамианъ, то ясно става, че, когато въ 927 г. византийскиятъ императоръ и цариградскиятъ патриархъ се съгласявали да дадатъ патриаршеска титла на българския свещеноначалникъ (който дотогава за тѣхъ билъ само архиепископъ) и eo ipso да признаятъ българската църква за автокефална, то при тогавашнитѣ политически обстоятелства било поставено отъ тѣхна страна като непременно условие, че епископътъ на престолния градъ не може да бѫде и патриархъ, а за такъвъ трѣбало да се избира измежду другитѣ епархиални епископи или митрополити; тѣ сѫ мотивирали това условие, навѣрно, съ това, че български патриархъ може да бѫде епископътъ или митрополитътъ само на такъвъ градъ или епископия, която води началото си още, ако не отъ апостолитѣ, то поне отъ първитѣ времена на християнството на Балканския полуостровъ,[1] а не епископътъ на такъвъ градъ, който преди учредяването на българската църква не билъ центъръ на епископия, какъвто билъ тогава българскиятъ престоленъ градъ Преславъ. Въ сѫщность обаче, византийцитѣ не сѫ искали, щото български патриархъ да бѫде епископътъ на политическия центъръ на държавата, за да покажатъ чрезъ това, че българскиятъ патриархъ не е равенъ на цариградския нито по достоинство, нито по власть, защото Преславъ не може да се сравни съ Новия Римъ, чийто първосвещеникъ, наистина, получилъ „първенство по честь“ (*τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς*) поради външната държавна важность на мѣстото, въ което той резидиралъ, съгласно съ решението на втория вселенски съборъ (прав. 3), обаче посетне той получилъ и „първенство по власть“ (*τὰ πρεσβεῖα τῆς ἐξουσίας*) чрезъ императорско законодателство, което било утвърдено на четвъртия вселенски съборъ (прав. 28)[2]. Следов. поставяйки посоченото по-горе условие, византийцитѣ искали 1. да изтъкнатъ, че българскиятъ свещеноначалникъ се издигалъ въ степень патриархъ не по важностьта на мѣстото— столицата и не по решението на нѣкой вселенски съборъ, а по волята и доброто съгласие на ромейския императоръ и на цариградския патриархъ; 2. да му напомнятъ, че той, каквато титла и да носи, все пакъ си остава само простъ епископъ на една обикновена епархия, и оттука 3. да покажатъ, че поради това той никога не може да се изравни нито по достоинство, нито по властьсъ вселенския цариградски патриархъ, който е недѣлимъ отъ божествения и самодържавенъ василевсъ на ромейската империя. По тоя начинъ, изпълнявайки желанието на българитѣ да иматъ самостойна църква начело съ патриархъ, византийцитѣ прокарвали сѫщата тенденция, както и при признаването царското достойнство и титла на българския господарь.

---

[1] Вж. Д. Цухлевъ, каз. съч., стр. 418.

[2] Вж. Правилата на св. Православна църква, т. I (1912), стр. 386—391 и 633—671. — Ср. сѫщо и А. С. Павловъ, Курсъ церковнаго права. Троицко-Сергіевская лавра 1902, стр. 255—256.

И тъй, когато византийцитѣ признавали въ 927 г. автокефалностьта на българската църква, тѣ не толкова се интересували, где ще резидира българскиятъ патриархъ, колкото се домогвали чрезъ поставеното отъ тѣхъ условие да прокаратъ мисъльта, че той не само не е, па и не може да бѫде равенъ на цариградския и другитѣ източни патриарси, но се намира дори въ известно подчинение спрямо първия, т. е. тѣ сѫ искали да запазятъ чрезъ това предишнитѣ отношения между двѣтѣ църкви. Предъ видъ на това и възъ основа на горе-направенитѣ обяснения ние дохождаме до заключение, че българскиятъ патриархъ при ц. Петра е носилъ титла „епископъ или митрополитъ на гр. Дрѫстъръ и патриархъ на цѣла България“ — титла, която по-сетне била пренесена и върху охридския архиепископъ, като неговъ преемникъ; а понеже Преславъ влизалъ въ дрѫстърската епархия, то нейниятъ кириархъ като български патриархъ ималъ своята резиденция, по образеца на Византия, въ престолния градъ на българската държава — единъ компромисъ, който сѫществено не нарушавалъ каноническитѣ правила, и поради това, очевидно, и византийцитѣ, сѫ се съгласили на него. Съставительтъ или вториятъ редакторъ на Синодика отбелѣзалъ патриарситѣ отъ първото царство подъ общъ надсловъ **патрїарси прѣславстїи** не толкова за туй, защото тѣ сѫ били и епископи на Преславъ, колкото, при сѫществуващитѣ тогава (презъ втората половина на XIII. вѣкъ) натегнати, нѣма да кажемъ враждебни, отношения между българската църква и цариградската, да изтъкне, че и презъ първото царство българитѣ сѫ имали автокофална църква начело съ патриархъ и че тѣхнитѣ патриарси, както и **патрїарси трьновоу**, сѫ резидирали въ престолния градъ на България и поради това, отбраняйки въ онова време своята църковна независимость, българитѣ въ сѫщото време защищавали историческото си право да иматъ своя свободна национална църква съ собствена иерархия.

22. III. 1924 г.

Образи на видинския князъ Михаила Шишмана и на семейството му.

Отъ П. Никовъ.

Не далечъ отъ града Княжевацъ въ днешна североизточна Сърбия, на дѣсния брѣгъ на река Трговински Тимокъ лежи село Долня Каменица. При това село, на растояние половина часъ отъ мънастиря св. Троица, се намирала стара пострадала отъ вѣковетѣ църквица, вжтре въ която имало изписани ктиторски, по всѣка вѣроятность, образи съ корона на глава и въ деспотско одеяние. Такива изображения имало на стената не само долу въ църквата, но и горе при излизане въ камбанарията. Както ще се убедимъ следъ малко, тѣзи образи принадлежатъ на българския видински князъ Михаила Шишмана и на семейството му.

Тѣзи изображения сж известни само по сръбски сведения. Прьвъ е съобщилъ за тѣхъ сръбскиятъ етнографъ Миличевичъ, а следъ него за втори и последенъ пжть известния сръбски филологъ Люба Стояновичъ. Съобщенията на тѣзи двама сръбски учени сж отъ научно гледище твърде недостатъчни и дори не се съвпадатъ помежду си. Последното обстоятелство може впрочемъ да се обясни съ това, гдето съ течение на времето изображенията, надписитѣ по тѣхъ, та и самата църква сж пострадали отъ стихиитѣ; защото съобщението на Миличевичъ е отъ 1867 г. и се основава на сведения, събрани отъ него още по-рано, докато онова на Стояновичъ датира отъ 1905 год., т. е. следъ 40 и повече години. Тази е една отъ причинитѣ, защо Стояновичъ дава и по-малко данни, отколкото Миличевичъ. Отъ 1905 до днесъ сж се изминали други 17 години, и то твърде усилни години. По ония мѣста сж се водили люти сражения, газили сж неприятелски войски. Какво е станало презъ това време съ нашата църквица, която още преди половина вѣкъ била доста разрушена, а въ 1905 г. наистина запазена още, но повече повредена? На този въпросъ не мога за сега да отговоря. Тѣзи изображения ми бѣха известни преди войнитѣ и тогава още бѣхъ ги опредѣлилъ като такива на основателя на династията Шишмановци, мечтаейки при благоприятенъ случай да направя снимка отъ тѣхъ и ги изуча на самото мѣсто. Презъ време на европейската война въпростната мѣстность мина за по-дълго време въ българска власть и много съжелявамъ, че усилнитѣ времена и несгодитѣ, свързани съ службата на простъ войникъ, не дадоха възможность или по-добре ми отвлѣкоха вниманието тъкмо отъ този въпросъ и направиха да забравя да сторя потрѣбното.

Отъ казаното става ясно, че ние можемъ тукъ да разгледаме и изучимъ въпроснитѣ изображения само по съобщенията на казанитѣ двама сръбски учени, които се явяватъ за сега единствени източници за тѣхъ. Ето защо ще приведемъ интегрално тѣзи съобщения, още повече че тѣ не се съвпадатъ напълно.

Въ своя трудъ за манастиритѣ въ Сърбия Миличевичъ казва следното по въпроса:

„Манастир св. Тројица.

Манастирић овај находи се на десној страни Трговишкога Тимока мало више од села Д. Каменице а од Књажевца до њега биће 2 сахата места.

. . . .

Ова мала богомоља је задужбина деспота Лазара, најмлаћег сина Ђурђа Бранковића, као што сведоче још сачувани остаци од записа надъ вратима црквеним: — **Из** . . .

оц҃а . . . сн҃а . . . хр . . . ст҃ы . . . тр . . . деспоᵀ лазарь . .

в лѣ . . . ѕ҃. ц҃ з҃. є . . . .

Храм је цркви св. Троици а тада се и сабор купи.

Ова села чине нурију манастиру св. Троице: обе Каменице горња и долња са 264 дома . . . “[1].

По-нататъкъ Миличевичъ продължава:

„На једно пола сахата ниже од задужбине деспотове, на десној страни Тимока, у с. Д. Каменице, стои порушена црквица, коју сазида велики војвода деспота Лазара, Михаило Абоговић, који по том би и наследник власти Лазареве за кратко време, што га стаде главе.

---

[1] Вж. „Гласник“ XXI (1867), стр. 25; сжщо Миличевић, Књежевина Србија. Београд 1884, стр. 835.

У овој цркви има измолован сам Михаило и жена његова у деспотском оделу и с крунама на главама. Од надписа само је остало ово: — . . . **михаиль деспо҃т . . . вь х҃а: б҃а: вѣр . . . емь . . . ла . . . бѣ . . . ѻ.** — А деспотици с левој стране остало је ово само: — . . . . . **пла деспина . . . . ль . . . .** — Куд се излазило на звонарију имају опет измоловани деспот и деспотица и уз њих три њихова мала сина"[1].

Стояновичъ пъкъ засѣга слабо и съвсемъ мимоходно образитѣ, а обръща главно внимание на надписитѣ. Надписа на деспота Лазара отъ 1457 год. въ монастиря св. Троица той ни предава по-пълно и точно, отколкото Миличевичъ, и то по следния начинъ:

„**Из отца и поспѣ. сына и совер(?) св. духа повелѣн. десп. Лазар. созид(?) в лѣто /ѕцѯ҃е. т. инд. .е. маїа. а҃і ден.**".[2]

Стояновичъ добавя, че този надписъ се намиралъ въ монастиря св. Троица „код села Г. Каменици (у Заглавку окр. Тимоч.)"; че билъ разчетенъ и преписанъ отъ Властимира Станимировичъ. Това означава, че Стояновичъ не е ходилъ самъ по ония мѣста, а е събралъ въпроснитѣ данни чрезъ посредникъ. По преписа на сѫщия посредникъ Стояновичъ ни предава и надписа подъ образитѣ на деспота Михаила и жена му, които ни занимаватъ тукъ. Подъ образа на Михаила Станимировичъ е прочелъ следното:

„**Михаиль деспо вь Христа Бога вѣрень . . . аїрѣ**"[3]. Довѣреникътъ на Стояновича не е могълъ да прочете повече отъ това. За другитѣ думи, остатъци отъ които ни съобщава Миличевичъ, не се казва нищо. Може би, тѣ да не сѫ сѫществували вече въ 1905 година. Сѫщо така и за надписа отъ дѣсна страна на Михаиловата жена, за който Миличевичъ изрично свидетелствува, Станимировичъ не съобщилъ нищо на Стояновича, и този, като го предава споредъ четенето на Миличевича, именно: „ . . . **пла деспина . . . ль . . .**",[4] забелѣзва, че това четене е „непоуздано“, т. е. несигурно. Къмъ това Стояновичъ добавя още само думитѣ: „Остаци надписа око слика у ман. св. Троице код Кньежевца“. За самитѣ образи той не дава никакви други сведения, защото негова цель сж били надписитѣ, а не образитѣ.

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 26.

[2] Л. Стојановић, Стари српски записи и надписи. Изд. сръбск. Акад. въ „Споменик". Београд. Т. I, стр. 96.

[3] Пакъ тамъ Т. III (1905). стр. 81.

[4] Пакъ тамъ.

Това сж то сведенията, съ които разполагаме тукъ за въпроснитѣ образи и надписитѣ по тѣхъ, и възъ основа на които можемъ да вадимъ своитѣ заключения. Тѣ сж, явно, твърде недостатъчни за едно пълно и изчерпателно научно третиране на въпроситѣ. Но нѣма да правимъ упрекъ на сръбския ученъ, че не ни е далъ повече и по-пълни данни за единъ паметникъ, който свидетелствува за българското минало на онази засвоена отъ сърбитѣ българска покрайнина. Впрочемъ Миличевичъ се е опиталъ, както ще видимъ следъ малко, да свърже тия образи съ сръбската история; Стояновичъ обаче, който очевидно е разбралъ неговата грѣшка, не повтаря вече този опитъ, но се държи резервирано и въ показалеца на собственитѣ имена[1]), който придружава неговия трудъ, благоразумно мълчи по въпроса за личностьта на деспота Михаила.

При това положение на даннитѣ, съ които разполагаме по въпроса, ние ще се ограничимъ тукъ само въ задачата, чрезъ сравнителна критика да опредѣлимъ и установимъ самоличностьта на лицата отъ образитѣ.

Нека сравнимъ първо сведенията, що ни даватъ двамата сръбски писатели за изображенията и надписа.

За образцитѣ ни дава собствено сведения само Миличевичъ. Споредъ неговитѣ думи, образи на деспота и деспотицата, въ деспотско одеяние и съ деспотски корони на глава, имало въ споменатата църквица на стената, безъ да се опредѣля обаче по-точно, именно где и на коя отъ четиритѣ църковни стени. Освенъ това, сжщо такива образи на деспота, деспотицата и тримата имъ малки синове имало и при излизане въ камбанарията. По-точно и подробно описание на образитѣ Миличевичъ не ни дава. — Стояновичъ споменува сжщо за долнитѣ образи, но само мимоходно, съ две думи. За горнитѣ пъкъ образи въ камбанарията той нищо не казва. Отъ това негово мълчание не може обаче още да се заключи непременно, че въ негово време камбанарията е била вече срутена или че образцитѣ били съ течение на времето унищожени отъ стихиитѣ, защото цель на неговата сбирка сѫ не образитѣ, а надписитѣ по тѣхъ; и понеже по образитѣ въ камбанарията не е имало вече надписи, както това се види отъ мълчанието на Миличевича, нѣмало защо и Стояновичъ да спомене за тѣхъ.

---

[1] П. т. III, стр. 38'.

Относно надписитѣ пакъ Миличевичъ е по пъленъ и обширенъ. Той ни съобщава, напр., ако и съвсемъ недостатъчно и непълно, за надписа, който се намиралъ въ лѣво отъ образа на деспотицата, за който Властимиръ Станимировичъ не е съобщилъ нищо на Стояновича, та и този не знае да каже за него нищо, освѐнъ онова, което казва Миличевичъ, прибавяйки само, че четенето на последния е несигурно. Трѣбва да се предположи, че този надписъ при образа на деспотицата, който още въ време на Миличевича, т. е. преди 1867 г., билъ силно повреденъ, та затова и последниятъ е можалъ да прочете отъ него едва само три фрагмента отъ думи, по-късно, въ 1905 г., ще да е билъ съвершено разрушенъ отъ влиянието на времето, та довѣреникътъ на Стояновича не е могълъ вече нищо да различи отъ него. Сѫщо и за надписа при образа на деспота Михаила Миличевичъ ни дава повече остатъци отъ думи (именно три думи повече), отколкото Стояновичъ, — нѣщо, което трѣбва да се обясни не съ погрѣшка въ четенето на Миличевича, а съ изхабяване на надписа съ течение на времето, както това се вижда ясно отъ обстоятелството, гдето всички думи, четени въ преписа на Миличевича, се четатъ и въ ония на Стояновича, само съсъ изключение на последнитѣ и крайни въ реда три фрагмента, които именно сѫ се затрили и изчезнали.

У двамата издатели има разногласие и при опредѣляне на мѣстото, гдето се намиратъ образитѣ съ надписа. Докато Миличевичъ забелѣзва, че въпросната църква съ образитѣ се намира на 1/2 часъ разстояние отъ манастиря Св. Троица въ село Долня Каменица, Стояновичъ казва, че тѣ се намиратъ у манастиря Св. Троица „код „Књажевца“, който пъкъ манастирь, както казва на друго мѣсто (именно въ Т. I. стр. 96) билъ „код села Г. Каменици (у Заглавку окр. Тимочка).“ Значи, докато единиятъ поставя въпросната църквица въ с. Д. Каменица, на 1/2 часъ далечъ отъ манастиря Св. Троица, вториятъ я пренаси въ самия манастирь Св. Троица при с. Г.

Каменица. — Като се има предъ видъ, че въ въпросния свой трудъ Миличевичъ се занимава специално и подробно съ манастиритѣ въ Сърбия и че за тази цель той ги е обходилъ и говори за тѣхъ, както и за Св. Троица, отъ опитъ, докато сведенията на Стояновича, напротивъ, сѫ твърде кратки и се основаватъ не на лични наблюдения, а на посрѣдникъ и отчасти на самия Миличевичъ, — надали може да има съмнение, че сведенията на Миличевичъ относно мѣстонахождението на нашата църквица заслужаватъ предпочитане, защото по-скоро отговарятъ на действителностьта.

Отъ това съпоставяне на даннитѣ, що донася Миличевичъ за образцитѣ и надписитѣ по тѣхъ, съ ония на Стояновича следва, че първитѣ като по-пълни и обширни трѣба да се вематъ за основа, като се поправятъ и попълнятъ съ последнитѣ.

Нека се спремъ сега на въпроса, кому принадлежатъ въпроснитѣ изображения.

Пръвъ Миличевичъ се изказалъ по този въпросъ. Както се вижда отъ приведения по-горе цитатъ отъ него, той ги е отдалъ на сръбския войвода Михаила Ангеловича (у Миличевича погрѣшно се казва Абоговичъ). Кои сѫ били неговитѣ съображения за това отъждествяване, той не казва изрично, но нѣкои могатъ да се доловятъ. Въ предговора къмъ своя често споменуванъ тукъ трудъ за сръбскитѣ монастири (стр. 1-2) Миличевичъ подчертава голѣмото значение на монастиритѣ като изразъ на миналото на сръбския народъ. Изхождайки отъ тази мисъль, той е потърсилъ, разбира се, въ сръбската история нѣкое историческо лице, съ което да отъждестви деспота Михаила, и въпреки нѣкои важни противоречещи факти и съображения, той се спрелъ на войвода Михаила Ангеловича. Присѫтствието на единъ сръбски ктиторски надписъ отъ деспота Лазара отъ 1457 г. въ близкия монастирь св. Троица, който надписъ нарочно приведохме по-горе, ще е закрепило убеждението на Миличевича въ правдивостьта на неговото предположение.[1] Въ действителность това мнение е несъвмѣстимо съ фактитѣ и затова неприемливо.

Преди всичко трѣбва да изтъкнемъ, че друго лице съ име Михаилъ, освенъ този Михаилъ Ангеловичъ, нѣма въ сръбската история, което да може да се сближи съ деспота Михаила отъ нашия надписъ. Но нека видимъ, могатъ ли наистина да се сближатъ и отъждествятъ тия две лица.

---

[1] Тъкмо презъ тази година 1457 сръбскиятъ деспотъ Лазаръ сключилъ договоръ за приятелство и сближение съ турцитѣ (вж. K. Jireček, Geschichtie der Serben II. Gotha 1918, стр 208).

За Михаила Ангеловича се знае следното. Следъ смъртьта на сръбския деспотъ Лазаръ (1456—1458), наследникъ на известния сръбски деспотъ Георги Бранковичъ, който не оставилъ синове, а само дъщери, управлението на сръбското деспотство преминало на 3. февруарий 1458 г. у едно регентство, съставено отъ вдовицата на умрелия деспотъ Елена Палеологина, отъ слепия му братъ Стефана и отъ неговия „великъ войвода“ Михаила Ангеловича. По въпроса за вънкашната политика на деспотството между регентитѣ скоро възникнало разногласие. Сърбия се колебаела отдавна вече между двата свои голѣми съседи: Унгария и Турция. Докато първитѣ двама членове отъ регентството били за съюза съ Унгария и разбира се противъ Турция, третиятъ — Михаилъ Ангеловичъ е искалъ да се води турска политика и за тази цель пусналъ даже въ крепостьта Смедерово една въоржжена турска дружина и се опиталъ да дигне надъ крепостьта турско знаме. Обаче противната партия се дигнала (мартъ 1458 г.), избила турцитѣ, уловила Михаила Ангеловича, хвърлила го въ тъмница, а имуществата му конфискувала, следъ което регентството било премахнато, а за деспотъ издигнатъ слѣпиятъ Стефанъ. Но този неприятелски актъ далъ поводъ на турцитѣ да се намѣсятъ и да започнатъ завладяването на деспотството, на което най-подиръ турили и край една година само следъ това, съ превземането презъ юний 1459 год. на тогавашната сръбска столица Смедерево.[1]

Отъ изложеното става ясно, че Михаилъ Ангеловичъ, когото Миличевичъ иска да отъжестви съ деспота Михаила отъ нашитѣ образи, не е билъ никакъвъ „деспотъ“, а обикновенъ членъ на едно тричленно регентство. Дори по положение и рангъ той е стоялъ по-низко отъ другитѣ двама регенти, които по своя родъ и кръвь притежавали известни наследствени права. Въ рагузанскитѣ официални книжа Михаилъ Ангеловичъ се нарича просто „Gubernator“; но нийде въ изворитѣ той не носи титлата „деспотъ“. Само това съображение е достатъчно, за да извика подозрение и да се противопостави решително на отъждествяването, което прави Миличевичъ. Но има и друго. Михаилъ Ангеловичъ еималъ власть като регентъ по-малко отъ два месеца, именно презъ февруарий и мартъ 1458 г., едно твърде кратко и бурно време, за да може той да строи църкви и още по-малко да изстжпи като деспотъ.

---

[1] K. Jireček, op. c., стр. 210—214.

Освенъ това надписътъ, който се намира при образа на деспота Михаила, завършвалъ, споредъ свидетелството на Миличевича, съ буквата ѳ. Ясно е, че тази гръцка буква въ славянски надписъ не може да означава друго освенъ цифра, и както подсказва и предшествуващиятъ фрагментъ отъ дума **вѣ**. . ., който ние изправяме и попълваме на лѣто, — последната цифра отъ годината, именно цифрата 9. Тази предполагаема година на надписа би трѣбало, като се събере съ 5508, да даде послѣдна цифра 9. Това обстоятелство иде така сжщо да се противопостави силно на отъждествяването на Миличевича, защото годината на управлението на Михаила Ангеловичъ—1458 г., събрана съ 5508 дава 6966; значи добива се последна цифра 6, а не исканата 9.

Всичко казано се противопоставя решително на отъждествяването на Михаила Ангеловичъ съ деспота отъ надписа. Самъ Л. Стояновичъ, който е издалъ наново надписитѣ върху образитѣ, никакъ не се изказва по въпроса за самоличностьта на деспота Михаила. Но сжщевременно той явно не възприема мнението на Миличевича за идентифицирането му съ войвода Михаила Ангеловичъ; защото въ показалеца на личнитѣ имена, придружаващъ неговата сбирка, дето при всѣко име се посочва и неговата самоличностъ, срещу името на деспотъ Михаила отъ надписа не се дава никакво опредѣление.[1] Това ясно показва, че той е отхвърлилъ и за това не приложилъ предложената отъ Миличевича идентификация, съзнавайки нейната несъстоятелность. Но по-далечъ отъ това той не е отишълъ.

Дори да нѣмаше възможность за друга идентификация, мнението на Миличевича все пакъ не можеше да не срещне най-сериозни възражения. Но то изобщо не може да бжде възприето поради това, че има въ историята, наистина, не въ сръбската, а въ българската, една личность, която въ всичко напълно се слива съ деспота Михаила отъ образитѣ, безъ ни най-малко противоречие отъ нѣкжде, и което, следователно, много по-скоро може и трѣбва да се отъждестви съ него, отколкото съ Михаила Ангеловичъ. Това е видинскиятъ деспотъ Михаилъ Шишманъ, по-послешенъ български царь и основатель презъ второто българско царство на последнята царска династия на Шишмановци. Име, титла, време, географическо разположение на земитѣ му, политическа власть и отношения—всичко се съгласява напълно съ едно отъждествяване на Михаила Шишмана съ деспотъ Михаила отъ надписа.

---

[1] Стояновичъ, ор. cit., III, 381.

По име и титла видинскиятъ князъ Михаилъ се напълно слива съ представения въ образитѣ: и двамата се наричатъ деспотъ Михаилъ. За видинския князъ е документално засвидетелствувано отъ венециански документи, че се наричалъ съ титлата деспотъ.[1]

Относно времето трѣбва да се изтъкне, че нѣма никакви затруднения, както при сближението, което прави Миличевичъ. Ако цифрата 9 (= ѳ) отъ надписа е последнята цифра отъ годината, както изтъкнахме по-горе, то надписътъ следва да се отнесе или къмъ 1311 г., или къмъ 1321 г., които събрани съ 5508, даватъ наистина последня цифра 9. И наистина, презъ това време Михаилъ Шишманъ е билъ деспотъ видински: отъ споменатия по-горе венециански документъ, който се отнася къмъ 1313 г., знаемъ, че още преди тази година Михаилъ поелъ княжеството отъ баща си, което управлявалъ до избирането му за български царь въ 1323 г.,[2]) когато видинското княжество било обединено наново съ България. Значи, и въ това отношение нашето отъждествяване се съгласява напълно съ даннитѣ отъ надписа.

За границитѣ на видинското княжество нѣмаме преки данни. Обаче, като се има предъ видъ, че то, разбира се въ своитѣ първоначални размѣри, е запазило въ българското царство до самото му падане подъ турцитѣ своя особенъ характеръ на бащинно родово владение на царствуващия родъ на Шишмановци, както това се доказва отъ обстоятелството, гдето то се е управлявало следъ Михаила Шишмана отъ неговия второроденъ синъ Шишмана[1], а по-късно отъ Срацимира, първия, лишенъ отъ престолонаследство, синъ на Ив. Александра, следва да се заключи съ значителна сигурность, че границитѣ му при последния ще да сѫ били приблизително сѫщитѣ, както и при деспотъ Михаила, че следов. отъ първитѣ може да се сѫди и за последнитѣ. За времето на Срацимира ние знаемъ, че видинското княжество е обхващало цѣлата долина на Тимокъ. Сръбско-българската граница е тръгвала отъ една точка на Дунава западно отъ Оршова, вървѣла следъ това известно време по вододѣла на р. р. Морава и Тимокъ, като се отклонявала постепенно къмъ първата и най-подиръ е достигала нѣйде къмъ Делиградъ и Алексинацъ. По такъвъ начинъ сръбски били Голубацъ, Кучево и Мейдантекъ, а български — Кладово, Зайчарско, Соколница, Свърлигъ и Темско. До 1330 г. градъ Нишъ съ околностьта е лежалъ сѫщо така въ границитѣ на Търновското царство[2]). Тази северозападна сръбска граница е сѫществувала безъ съмнѣние и при видинското деспотство на Михаила Шишмана, и то, ако не напълно въ сѫщия обхватъ, то сигурно въ по-голѣмъ, а не въ по-малъкъ, защото е добре известно, че отъ 1330 год. нататъкъ българскитѣ граници къмъ Сърбия сѫ били стѣснени, а не разширени. Следователно, видинското княжество на Михаила е обхващало цѣлата Княжевачка область заедно съ въпросната тукъ мѣстность и съ църквицата, въ която се намирали образитѣ на деспота Михаила и семейството му. Така че и по мѣсто образитѣ съ надписа напълно подхождатъ да се отдадатъ на видинския князъ Михаила.

---

[1] S. Ljubič, Monumentta spectania historiam Slavorum meridionaiium. Zagrabiae, 1868, стр, 192. Вж, сжщо П. Никовъ, Видинското княжество. „Годишникъ на Соф. Университетъ“ кн. XVIII, 8. стр. 105, заб.

[2] Kantakuzenos, ed. Bonn., I, p. 175.

Липсата на репродукция отъ образитѣ съ надписа лишава отъ възможность да се привлече на помощь и полеографията, а недостатъчниятъ и несигуренъ начинъ на изданието на надписа не позволява да се правятъ по-широки заключения и за езика на паметника. При всичко това важна е въ езиково отношение думата **кѣрень**, защото тъй, както е предадена отъ Стояновича съ **е**, тя е българска (сръбската форма би била съ **ь**) и сочи сѫщо на българския произходъ на образитѣ.

Единъ последенъ въпросъ, който трѣбва да се подложи на критическа сравнителна преценка, за да завършимъ нашитѣ изводи, е въпросътъ за образитѣ. Освенъ двата образи на деспота и деспотицата въ долната часть на църквата, имало, споредъ изричното свидетелство на Миличевича, такива образи на деспота, деспотицата и тримата имъ малки синове и при излизане въ камбанарията. За да твърди, че образитѣ при камбанарията били пакъ на деспота Михаила и семейството му, Миличевичъ трѣбва да е ималъ сериозни основания; но, понеже той не съобщава за никакъвъ надписъ върху горнитѣ изображения, трѣбва да се предположи, че той е извадилъ заключение за тъждеството на лицата въ дветѣ картини, долу и горе, по пълната имъ прилика. Трѣбва да се признае, че изглежда нѣкакъ несъобразно и безсмислено, щомъ веднажъ сж били рисувани деспотътъ и деспотицата долу, да се рисуватъ повторно горе, и то при камбанарията. Обаче трѣбва да се съгласимъ, че това не е нещо напълно невъзможно, особено при наличностьта на изричното свидетелство на Миличевича, който надали ще се е излъгалъ въ тъждеството на образцитѣ. Може, напр., да се предположи съ известна вѣроятность и за обяснение на двойнитѣ образи, че долнитѣ два образа били рисувани скоро следъ свадбата на Михаила съ Ана, когато не сж имали още деца, а петьтѣ горни образи — по-късно, когато били вече родители на три момченца.

---

[1] Срв. Kantakuzenos II, 52, 399. — Видинското княжество, стр. 97.

[2] Видинското княжество. стр. 52 заб. 1; 53 сл.

При това, като се има предъ видъ, че цифрата 9 (=ѳ) въ надписа, както се изтъкна вече, ще да е последнята цифра отъ годината, следва да се заключи, че надписътъ, а следов. и образитѣ на деспота и деспотицата, па и църквицата датиратъ отъ 1311 г. (т. е. 5508+1311=6819), а успоредно съ горното наше предположение, че долнитѣ образи ще да сж рисувани веднага или скоро следъ женитбата на Михаила за Ана, преди още да сж имали деца, следва, че тази женитба ще да е станала къмъ 1310/11 год.. И интересното е, че това заключение се подкрепя и потвърждава и отъ следното обстоятелство. Отъ историческитѣ известия, съ които разполагаме, излиза, че Ив. Стефанъ, най-стариятъ синъ и наследникъ на Михаила Шишмана, както и вториятъ му синъ Шишманъ, при смъртьта на баща си въ 1330 г., не сж били още въ зрѣла възрасть, а юноши, на около 20 години, та е станало нужда покрай царь Ив. Стефана, управлението на страната да бѫде поставено въ рѫцетѣ на царица Ана и на Белаура[1]. Като се пресметне назадъ, идваме тъкмо кѫде 1310/11 год., като година на Михаиловия бракъ, т. е. годината, която изведохме по-горе[2]. Това силно съвпадение на даннитѣ отъ надписа съ другитѣ известия, които имаме за видинския князъ, е едно ново доказателство за основателностьта на отъждествяването на последния съ деспота Михаила отъ надписа.

Впрочемъ за тази тъждественость говори силно и обстоятелството, гдето изображенията представятъ Михаила само съ синове. Това се напълно схожда съ онова, което ние знаемъ по този въпросъ отъ други извори, именно, че Михаилъ Видински е ималъ, наистина, само синове, а не и дъщери. Освенъ това, той е ималъ не единъ, но нѣколко синове. Никой отъ наличнитѣ извори не говори и не знае, щото Михаилъ Шишманъ да е ималъ отъ сръбкинята Ана дъщери. Напротивъ, всички извори, а тѣ не сж малко, говорятъ само за синове[3]; и се установява съ пълна сигурность, че Михаилъ е ималъ не единъ, а нѣколко синове[4]. И интересното е, че докато едни извори (Данаилъ и Дриновиятъ поменикъ) говорятъ само за единия—първия синъ на Михаила, другъ (Кантакузинъ) говори за двамата синове — първия и втория, трети (Григора и Неаполитанскитѣ известия) свидетелствуватъ за нѣколко синове, безъ да опредѣлятъ точно числото имъ; най-подиръ и нашитѣ изображения тукъ идватъ въ пълна хармнония съ това да съобщатъ за трима синове на видинския князъ отъ Ана. — Това пълно съгласие на изображенията съ известията, които имаме за Михаила отъ други извори, идва наново и за лишенъ пжть да потвърди идентичността на деспота Михаила отъ надписа съ видинския деспотъ Михаила Шишмана.

---

[1] Срв. В, Н. Златарски, Вопросъ о происхожденіи царя Ив. Александра. С.П.б. (Сборникъ ст. по словяновѣдѣнію, II), стр. 176—178.— Л.е. Данило, ed. Daničić, p. 195.

[2] Разбира се, че за 1301 г., като година на този бракъ, не може да се мисли, защото въ такъвъ случай въ 1330 г. Иванъ Стефанъ би трѣбало да бѫде зрѣлъ мѫжъ на 30 год., нещо, което не би се схождало съ изворитѣ.

[3] Данило, ed. cit., 191, 195. — Дриновиятъ Синодикъ у В. Н. Златарски, op. cit. p. 163.

[4] Kantakuzenos, I, 430; II, 19 сл. — Gregoras, ed. Bonn., 1,454. Грамотата на неаполитанската кралица Иохана отъ 1343 г. въ „Rad" на Акад. въ Загребъ, XVIII (1872), стр. 299. — Срв. сжщо Видинското княжество, стр. 91 сл.

Следъ всичко изведено можемъ вече съ сигурность да приемемъ, че въпроснитѣ образи съ надписа въ църквицата при Д. Каменица представятъ видинския князъ Михаила Шишмана и семейството му.

София, 1922 година.

страната да бъде поставено [illegible] рождената [illegible] Белаура". Като се пресметне наново, [illegible] 1310/11 год., като година на [illegible] ната, която изведохме по-горе². Това [illegible] данните отъ надписа съ другитѣ известия, които имаме за видинския князъ, е едно ново доказателство за [illegible] ността на отъждествяването на [illegible] Михаила отъ надписа.

Впрочемъ за тази тъждественость [illegible] обстоятелството, гдето изображенията представятъ Михаила само съ синове. Това се напълно схожда съ онова, което ние знаемъ по този въпросъ отъ други извори, именно, че Михаилъ Видински е ималъ, наистина, само синове, а не и дъщери. Освенъ това, той е ималъ не единъ, но нѣколко синове. Никой отъ наличнитѣ извори не говори и не знае, щото Михаилъ Шишманъ да е ималъ отъ сръбкинята Ана дъщери. Напротивъ, всички извори, а тѣ не сж малко, говорятъ само за синове³; и се установява съ пълна сигурность, че Михаилъ е ималъ не единъ, а нѣколко синове⁴. И интересното е, че докато едни извори (Данаилъ и Драковиятъ поменикъ) говорятъ само за единия — първия синъ на Михаила, другъ (Кантакузинъ) говори за двамата синове — първия и втория, трети (Григора и Неаполитанскитѣ известия) свидетелствуватъ за нѣколко синове, безъ да опредѣлятъ точно числото имъ; най-подиръ и нашитѣ изображения тукъ идватъ въ пълна хармония съ това да съобщятъ за трима синове на видинския князъ отъ Ана. — Това пълно съгласие на изображе-

---

[1] Срв. В. Н. Златарский, Вопросъ о происхождении царя Ив. Александра. С.П.б. (Сборникъ ст. по славяновѣдѣнию, 4), стр. 176—178. — Ал. Данило. ed. Daničić, p. 195.

[2] Разбира се, че за 1301 г., като година на този бракъ, не може да се мисли, защото въ такъвъ случай въ 1330 г. Иванъ Стефанъ би трѣбвало да бъде [illegible] на 30 год., нещо, което не би се схождало съ изворитѣ.

[3] Данило, ed. cit. [illegible] — Драковиятъ Синодикъ у В. Н. Златарски, op. cit. p. [illegible]

[4] Кантакузинъ, I, [illegible] — Григорасъ, ed. Bonn, [illegible] Грамотата на неаполитанската кралица Иохана отъ 1343 г. въ „Rad“ на [illegible] стр. [illegible] — Срв. също Видинското [illegible] стр. [illegible]

Страница изъ живота и дейностьта на Архиепископъ Иосифа Соколски[1]

отъ Ст. Станимировъ.

1. **Где се е родилъ** тъй добре известниятъ изъ историята на унията на българитѣ съ папата (1860—1861 г.) Иосифъ Соколски, не е известно положително, понеже досега не сѫ намѣрени документи, които да съдържатъ сведения за това. Ето защо азъ се виждамъ принуденъ да приведа единъ свой споменъ, който дава отговоръ на интересуващето ни питане. Въ статията си „Споменитѣ ми за архиепископъ Иосифа Соколски“[2] азъ отбѣлѣжихъ, че бѣхъ задълженъ да отивамъ при него въ Киево-Печерската лавра срещу всѣки праздникъ и недѣля. Единъ день азъ го заварихъ добре настроенъ и разположенъ да говори. Заговори ми за детинството си. При този случай той ми каза, че баща му билъ отъ с. Нова Махла и билъ вѫглищарь, та заедно съ жена си често пѫти живѣелъ въ Балкана, нейде въ околностьта на монастиря, дето ималъ колиба. Тука, каза той, въ тази колиба при жиж·ната съмъ се родилъ и тука и отраснахъ. Обаче колко време, до коя възрасть е живѣлъ въ колибата въ Балкана, не помня дали каза[3].

2. **Кога се е родилъ Иосифъ Соколски** сѫщо не е известно. Въ споменитѣ си азъ посочихъ (стр. 146), какъвъ

---

[1] Докладвано въ „Историческото дружество при Соф. Университетъ“ въ заседанието му на 12.V. 1924 г.

[2] Извѣстия на Историч. Дружество за 1922 г., Книга V, страница 129—154.

[3] Постоянното мѣстожителство на родителитѣ на Соколски било въ с. Нова Махла (Габровско), дето тѣ имали и други деца. „Иосифъ Соколски билъ роденъ отъ с. Нова Махла. Въ Новата Махла (Соколски) ималъ сестри, при които сѫщо тъй често гостувалъ; братя нѣмалъ (Вж. „Добавка“ въ края на тая статия).

отговоръ далъ той на питането: на колко сте години? — Лично азъ подобенъ въпросъ не съмъ му задавалъ, понеже, следъ като ми разказа за случката съ еродякона Владимира Бѣлчевъ, азъ съвсемъ се отказахъ отъ всѣка мисъль да събирамъ отъ него каквито и да било сведения за живота и дейностьта му. Нѣма за сега и документи, въ които да се посочва датата на раждането му. Има, обаче, единъ документъ възъ основа на който може приблизително да се опредѣли тази дата. Този документъ, който даваме по-долу (вж. стр. . .), се намира въ началото на кондиката на Габровския монастиръ. Това е бележка за времето на построяването на монастиря, въ която между другото четемъ и следното: „. . . пріидохомъ изъ монастиря троянскаго азъ *архимандритъ* Іосифъ. . ., и вселихомся здѣ. . . и соградихомъ малу церковь въ лѣто аѿлг (1833 г.) месеца іануаріа“. Отъ този документъ ние се научаваме, че въ 1833 год. Иосифъ Соколски билъ вече архимандритъ. А това дава достатъчно основание за опредѣляне приблизителната му възрасть въ 1833 г., а, следов. и вѣроятната дата на раждането му. Истина е, че въ фенерската черква и сега нѣма правило, което да опредѣля колко години най-малко трѣбва да има единъ мѫжъ, за да бѫде посветенъ за архимандритъ; истина е, че Вселенскиятъ патриархъ е рѫкополагалъ дори архиереи едвамъ на 25—26 години, какъвто е случаятъ съ Неофита Византийски, рѫкоположенъ за Търновски митрополитъ въ 1840 година; ала тъй като Иосифъ Соколски е билъ монахъ въ Троянския монастиръ, а пъкъ въ този монастиръ не сѫ имали никакви причини да бързатъ да въвеждатъ братята си въ архимандритски чинъ на млади години, то ние сме наклонни да приемемъ, че, когато въ 1833 год. Иосифъ Соколски дошълъ на Сокола и съградилъ първия малъкъ Храмъ, понеже е билъ архимандритъ, не е билъ по-младъ отъ 40—45 години. А приемемъ ли това, ще трѣбва да приемемъ, че той се е родилъ още въ края на XVIII вѣкъ, не по-късно отъ 1792 г., а може би и въ 1787 година[1].

---

[1] Въ току-що напечатания капиталенъ трудъ на проф. Б. Цоневъ „Описъ на Славянскитѣ рѫкописи въ Софийската Народна Библиотека, т. II“ на стр. 323—324 четемъ и слѣдното: „698 (30). *Габровски сборникъ отъ 1824* г. . . . конецъ 1824 год. мѣсецъ Іунія 8 число у Габрово. . , Начахъ писати сіе житіе святому мученику Онуфрію Габровскому яже

3. Где Иосифъ Соколски е прекаралъ младитѣ си години и где и кога е станалъ монахъ? Детскитѣ си години Иосифъ Соколски прекаралъ при родителитѣ си въ с. Нова Махла. Като навършилъ седемь години, родителитѣ му

рече ся пострадавшій въ Сакжсъ, преписахъ го во растояніи мѣсяци три имеяше го преподобно ученному Г. архимандритъ Іосифъ, родомъ габровецъ. Онъ принесалъ отъ святую Гору Афонскою и имѣелъ кодь мнѣ весма усердность и благословилъ да я преписати и тако почахъ писати отъ мартъ 8 и совершихъ въ юній 8-ми зри при конца книга сея. . .“—За мене почти не подлежи на съмнение, че въ тази бележка се говори за архимандрита Иосифа Соколски, понеже презъ първата половина на XIX. вѣкъ въ Габрово другъ архимандритъ Иосифъ не е имало. Азъ поне не съмъ чувалъ да се говори за такъвъ. Ако допуснемъ, че тази бележка е писана именно въ 1824 г., а не по-послѣ, то ще дойдимъ до заключение, че Иосифъ Соколски се е родилъ или въ 1784 (1824—40), или въ 1779 (1824—45).—Нека отбележимъ, че на западната страна на храма на Соколския монастиръ е изобразенъ лика на мжченика Онуфрия Габровски. — Върху бележката въ „Габровски сборникъ“ ни обърна вниманието г. Д-ръ Н. Миховъ. Благодаримъ му.

По въпроса за възрастьта на Иосифа Соколски Бурмовъ въ „Българо-гръцката църковна распря“ казва, и то съвършено случайно следното:

„Може неговото ягко здравие, неговото юначество, неговото бързо ходянье, неговото легко качванье и слѣзванье по горитѣ, *когато той бѣше даже осемдесеть годишенъ старецъ*. . .“ (стр. 162, забел. 1 подъ линия). На всѣкжде другаде Бурмовъ го нарича „старецътъ“. Като announcedземемъ предъ видъ, че Иосифъ Соколски умрѣ въ 1879 год., ще дойдемъ до заключение, че и Бурмовъ отнася ражданeто му къмъ края на XVIII вѣкъ. Като говори за отиването на Иосифа Соколски въ Цариградъ презъ м. ноемврий 1860 г. и като го характеризира, Бурмовъ, между другото, казва и следващето: „и повече отъ петдесеть годинъ не бѣше турилъ месо въ устата си“ — Ц. с., стр. 160. Тѣзи думи, като че ли идатъ да ни наумятъ, че по мнението на Бурмова, Иосифъ Соколски билъ на 80 години още тогава, когато е билъ игуменъ въ Габровския манастиръ, защото той не на млади години станалъ монахъ. Следва да заключимъ, че, по мнението на Бурмова, Иосифъ Соколски ще да се е родилъ около 1780 година. Слушалъ съмъ отъ габровци да казватъ, че той, когато умрѣлъ, билъ на повече отъ 100 години. Атанасъ Геровъ въ писмото си отъ 2.I. 1861 г., писано въ Цариградъ и адресирано до брата му Найденъ Геровъ въ Пловдивъ, сжщо съвършено случайно говори за възрастьта на Иосифа Соколски: „И Иссифъ отъ Габровскиятъ монастиръ *старъ много*“ (к. н.) Вж. „Изъ архивата на Найденъ Геровъ“, т. I, стр. 375, док. № 597. — ср. и у Раковски (Бълг. вѣроисп. въпросъ и пр.): „неще търпи да става поругание на свѣта въ *старитѣ си годичи*“, стр. 21. — Простодушныи *старецъ* Иосифъ“ въ възванието на Цариградскитѣ българи (Бурмовъ, ц. с стр. 154).

го дали въ селското училище да се учи. Не е известно колко време той е посещавалъ селското училище; но е известно, че „следъ училищнитѣ години той станалъ овчарче. Билъ много буенъ и мразилъ турцитѣ“, както казва проф. Мутафчиевъ[1]. Не е известно и колко години Соколски е живѣлъ при родителитѣ си. — Ако горе цитуванитѣ думи „прiидохомъ изъ монастыря Троянскаго“ разбираме не като посочване на мѣстото, отъ гдето двамата другари — архимандритъ Иосифъ и еромонахъ Агапий — тръгнали заедно, за да дойдатъ на „Сокола“ да построятъ монастиръ, а като посочване на монастиря, въ който и двамата се подвизавали, като братя монаси, и който сега съ благословенето на монастирското братство напущатъ, за да дойдатъ на „Сокола“ да построятъ монастиръ, то ще трѣбва да приемемъ, че Иосифъ Соколски извѣстно врѣме е живѣлъ и се е подвизавалъ именно въ този монастиръ. Може би даже, че тука е и захваналъ монашеския си подвигъ[2]. — Съ писмо отъ 12. III. 1924 г. азъ замолихъ архим. Климента, игуменъ на Троянския монастиръ, да ми яви, дали въ нѣкоя монастирска книга нѣма нѣкоя бележка, отъ която да се види, че Иосифъ Соколски е билъ монахъ въ троянския манастиръ или, ако такава бележка нѣма, то дали старитѣ монаси не знаятъ нѣщо за Иосифа Соколски. Наскоро следъ като изпратихъ писмото си, азъ се срещнахъ въ София съ архимандритъ Климента и обстойно му обяснихъ, какви сведения ми сж потребни. На 8.IV. 1924 г. азъ получихъ отъ него следното писмо: „Многоуважаемий Господинъ Станимировъ, Любезното Ви писмо отъ 12.III. т. г. притежавамъ. Получихъ сжщо и една книжка съ споменитѣ ви за покойния дѣдо Иосифъ Соколски. Много Ви благодаря, а най-вече за вниманието къмъ наше смирение. — Отъ щателната провѣрка въ архивата на нашата канцелария и библиотека не се указа нищо писано за дѣда Иосифа Соколски. По-старитѣ калугери, сжщо и дѣдо Максимъ св. Пловдивский Митрополитъ твърдятъ положително, че *той е братъ отъ Троянския монастиръ, обаче кога е калугеренъ, кой му е старецъ и пр. нищо нѣма записано.* — Въ турско време на нѣколко пжти монастира е ограбванъ отъ сжщитѣ, тъй че между цѣнноститѣ се допуска да сж унищожени и старинитѣ.

---

[1] Вж. „Добавка“ въ края на тоя ми трудъ.

[2] У габровци е имало и има обичай не само да посѣщаватъ Троянския монастиръ на 15.VIII и 8.IX, а и да ставатъ монаси въ този монастиръ. Тъй, известно е, че свещеномжченикъ Онуфрий Габровски е билъ монахъ отъ Троянския манастиръ. Въ даденитѣ ни отъ проф. Мутафчиевъ сведения за Иосифа Соколски, които ние печатаме in extenso въ края на настоящия си трудъ, се казва: „Соколски билъ заминалъ въ това време (когато се строялъ монастира) за Русия, дето се покалугерилъ (Вж. „Добавка“). — Както вече видѣхме когато захваналъ да строи монастира си, Иосифъ Соколски билъ вече не само монахъ, но даже и архимандритъ отъ преди много години.

Троянски монастиръ, (под.) Архимандритъ Климентъ
3. IV. 1924 г.

Явно е, че и възъ основа на това писмо, не е възможно да се допусне, че щомъ като е напусналъ с. Нова-махла, неизвестно кога, Иосифъ Соколски се е поселилъ въ Троянския монастиръ, и че тукъ е прекаралъ всичкото си време до края на 1832 г. Основание за това си твърдение намираме и въ следнитѣ факти изъ живота му.

Въ съчинението си „Българскый вѣроизповѣденъ въпросъ съ фанариотитѣ и голѣмая мечтайна идея панелинизма" Раковски на двѣ мѣста изтъква, че Иосифъ Соколки говорялъ *турски*. Той казва: „Дѣдо Иосифъ не знае другъ языкъ освенъ българскы и *турскы*"[1] (к. н.) и по-нататъкъ: „Но дѣдо Иосифъ, далечь отъ да се поколебае въ старитѣ си мисли отъ такава една честь и слава, коя му се отдаваше отъ сичкыя католишкы свѣтъ въ Цариградъ, особено отъ знаменити-тѣ и богаты-тѣ армено-католицы, съ които можаше и да се разговаря *на турскы езыкъ*" (к. н.)[2]. Нека отбележимъ, че въ този си трудъ Раковски карикатури Иосифа Соколски; но твърдението му, че той е знаялъ турски, е абсолютно вѣрно. Припомнямъ си слѐдния фактъ. Единъ недѣленъ день бѣхъ останалъ при дѣдо Иосифъ, защото и на другия день — понедѣлникъ — бѣ праздникъ. По едно време, следъ обѣдъ, послушникътъ Прохоръ доложи, че единъ лаврски братъ, придруженъ отъ другъ единъ човѣкъ, иска да види дѣдо Иосифа. Оказа се, че *другиятъ човѣкъ* е персиецъ и че го водятъ при дѣдо Иосифа да се разговори съ него и да види какво иска, понеже въ Лаврата никой нищо не му разбира. Дѣдо Иосифъ се разговори съ персиеца и констатира следното: персиецътъ твърди, че вече нѣколко пжти му се явявала на сънъ Св. Богородица и му заповѣдвала да се покръсти и той решилъ да се покръсти. Дѣдо Иосифъ отведе персиеца при намѣстника на Лаврата и скоро се завърна. При намѣстника билъ генералъ Столѣтовъ, който заговорилъ съ персиеца на езика му, та дѣдо Иосифъ не счелъ за нужно да остане по-дълго време при намѣстника. Азъ слушахъ разговора съ персиеца и твърда, че дѣдо Иосифъ не само говореше, но и отлично говореше по турски, като изговаряше думитѣ съ единъ особенъ акцентъ. Той говорѝ съ увлечение и юношеско въодушевление, бѣ силно възбуденъ, та не можеше спокойно да седи на канапето, а току ставаше и сядаше. Като си припомнямъ сега тази сцена, азъ твърдя, че разговорътъ съ този персиецъ му напомни за щастливо прекарани млади години. . . Пита се где и кога Иосифъ Соколски е училъ турски езикъ? — На това питане за сега категорически отговоръ не може да се даде, понеже нѣма отъ где да се почерпятъ сведения за това. Въ Балкана, въ с. Нова Махла, въ Габрово, въ Троянъ и Троянския монастиръ, а че и въ Калоферъ, дето той въ сравнително напреднала възрасть (вѣроятно, въ началото на двайститѣ години на XIX в.) билъ игуменъ на мжжкия монастиръ, отстоящъ „до 4 мили далеко отъ селото“[1], той не е могълъ да научи никакъвъ турски езикъ, защото и 70—80 години следъ раждането на Иосифа Соколски въ тия мѣста никакви турци нѣмаше[2]. Остава да приемемъ, че на млади години Иосифъ

---

[1] Стр. 19 по изданието на български и ромжнски. Ср. *Арнаудовъ*, „съчинения на Г. Раковски", „Унив. библ.", кн. 18, София 1922 г., стр. 494.

[2] Пакъ тамъ, стр. 22. Сжщо и у Арнаудовъ. — Косвено потвърждение намираме и въ следнитѣ думи на Бурмова: „Армено-католический патриархъ, *чрезъ когото ставалъ разговорътъ на турски* (к. н.), съобщилъ на всичкото присжтсвовавше католическо духовенство това заявенье и послѣ отговорилъ на българитѣ и пр. . ." (цит. съч., стр. 147).— Нѣма съмнение, че въ този разговоръ по турски живо участие е вземалъ и Иосифъ Соколски.

---

[1] *Неофитъ Архимандритъ* и *Ем. Васкидовичъ*, Краткое политическое землеописаніе, Крагуезацъ 1835, стр. 12—13.

[2] *Пакъ тамъ*: „Філипополь. . . Въ тая область се нахождатъ нѣколко великіи Болгарски села . . . *Калоферь*. . . жителитѣ са все болгары“, стр. 12—13. „. . . имѣетъ около 6000 жителей, кои всѣ болгари“ „Денница“, стр. 115 — „Вь тая терновская область се нахождатъ нѣколко великія села — *Габрово* или *Габорово*, велико село безъ

Соколски е странствувалъ изъ турската империя — ходилъ е въ Цариградъ, а може би и въ Анадолъ, дето е и изучилъ турски езикъ[1].

Раковски въ по-горепоменатото си съчинение „Българскый вѣроизповеденъ въпросъ“ дава следнитѣ сведения *за младитѣ години на Иосифа Соколски:* Папа Пий IX го поканилъ на обѣдъ, на който присѫтсвувалъ и бившиятъ Неаполитански кралъ Францъ II съ съпругата си. Следъ обѣдъ Иосифъ Соколски разказвалъ отломъци отъ живота си преди да стане монахъ, „когато былъ главатарь на една хайдушка чета и носилъ име Стоянъ войвода, билъ се съ единъ черенъ и страшенъ арапинъ и най-послѣ успѣлъ та убилъ съ ятагана си неприятеля си арапина!“[2] Тази хайдушка чета, обаче, по думитѣ на Раковски, не е била чета разбойническа, а именно

турцы“, стр. 18. Ср. В. Априловъ, Денница, стр. 103—104: „*Габрово* или *Габарово*, . . : населено одними болгарами“ — „*Троянъ*, велико село, безъ турцы“, стр. 24. Ср. и *Кат. Суходолска*: мемоаритѣ на Чайковски, дето е казано: „Като излѣзохме отъ Търново (въ 1841 г.), минахме прѣзъ нѣколко голѣми села: Елена, Дрѣново, Габрово — всички населени отъ българи. Турци нѣмаше тукъ никакви, освенъ мюдюритѣ, нѣколко заптии и сеймени, т. е. пеши и конни стражари, които квартируваха по ханищата“. Сбм. X., стр. 443. — Длъжность ми е тука да направя следнитѣ бележки по поводъ казаното отъ отца Неофита за Габрово и Соколския монастиръ: за Габрово той казва, че то е „съ двѣ прѣкрасніи церкви“. А пъкъ положително е извѣстно, че въ Габрово още въ 1814 година била построена трета църква — „св. Троица“ —, която била осветена на 1820 г. (вж. *Гѫбенски*, Историята на Габрово, стр. 10—14). Ср. В. Априловъ, Денница, стр. 104: „Въ Габровѣ трое церквей“. — Той причислява Габр. Соколски монастиръ къмъ онѣзи търновски монастири, които отстоятъ отъ Търново, „до 2, 3 и 4 часа“, а създателя и игумена му — Иосифа Соколски — нарича „преподобнейшаго во иеромонасѣхъ“, макаръ че габровскиятъ Соколски монастиръ отстои отъ Габрово на $2^{1}/_{2}$—3 часа, на югъ, а самото Габрово е на 8—9 часа на югъ отъ Търново. А Иосифъ Соколски, когато започналъ да строи монастиря си (въ 1833 г.), билъ вече архимандритъ. — Вижда се, че, макаръ въ „Увода“ къмъ землеописаиието и да казва: „когато обикаляхъ по вситѣ своеродніи болгарски села и градове“, Неофитъ преди написването на Землеописанието си не е посетилъ Габрово, а сведения за него, добилъ отъ други.

[1] Ако въ бележката къмъ „Габровски сборникъ“ (вж. по-горе стр. 92) се говори за Иосифа Соколски, то става явно, че преди 1824 г. той е билъ и въ св. Гора (Атонъ). Потвърдява се и мисъльта за странствуването му по турската империя.

[2] Цит, съч., стр. 19.

хайдушка, т. е. чета, която взела орѫжие въ рѫка, за да защищава угнетената рая отъ угнетителитѣ поганци — турци. „Той си напомнѣше, пише по-нататъкъ Ѫковски, прѣминалый си животъ, кого е admit имал въ младость, кату прѣдводитель свободныя четы въ хайдутството си, по зеленѫтѫ шумѫ, дѣ е былъ кату единъ малъкъ горски царь и дѣ е казнилъ злоупотрѣбленията на угнятатели-тѣ милаго си народа“[1]. — Проф. Мутафчиевъ по този въпросъ казва следното :. „Вече възрастенъ, той оставилъ мирния животъ и станалъ хайдутинъ. Дали къмъ това не го било подбудило нѣкакво особено събитие отъ живота му, майка ми не знае, но споредъ думитѣ ѝ хайдутството на Соколски не подлежи на съмнение: за него въ семейството ѝ често се говорило. Подвизитѣ си той вършилъ съвсемъ самъ. Еднажъ обралъ турската хазна въ Балкана, по пѫтя отъ Габрово за Шипка, като убилъ хазнатаря. Презъ това време на живота си той често се явявалъ въ кѫщата на своя побратимъ:[2] идвалъ въ късна вечерь и си заминавалъ сутринь преди разсъмване. Най-голѣмото впечатление, останало у баба ми, било, че той, ходещъ винаги пешкомъ, билъ винаги съ безукорно чисти обуща, като че ли не вървялъ, а хвъркалъ! Билъ много лекъ и чистъ човѣкъ. Перялъ си самъ горнитѣ и долни дрехи въ рѣката, що текла подъ мѣстото, дето се криялъ въ Балкана. Хранялъ се предимно съ маслини и сирене — каквито постоянно носилъ въ чантата си, а у прадѣдо ми го гощавали съ млѣко и пилешка чорба. — Месо не ядялъ.“[3]

За да се види по-ясно, каква вѣра заслужаватъ или, още по-добре, заслужаватъ ли каква годе вѣра тия думи на Раковски, ние ще дадемъ едно по-длъжко извлечение отъ разказа му.

„Съдружава го (Иосифа Соколски при отиването му въ Римъ) Г. Боре съ двама отчаяни злочести Българы и завождѫтъ го въ Римъ да го рѫкоположи святы Петровый наслѣдникъ за Българо-католишки патрикъ!... Папата отъ голѣмая си радость за успѣха и отъ любовь къмъ новообратены тѣ си Българы призовава Дѣда Иосифа на обѣдъ, дѣ е билъ и бывшыи Неаполитанскыи царь Францъ II ведно съ царицѫ тѫ сы. Дѣдо Иосифъ не знаи другъ языкъ освѣнъ Българскы и турскы щото присѫтствие то Г. Боре е было необходимо нужно за тълмачь. Сѣдатъ на стола да ѣдѫтъ, Дѣдо Иосифъ неще да ѣде! изговарящъ ся съ прѣзрѣние чи той не е *католикъ да ѣде благо въ петакъ!* Г. Боре се унужда да изяви святѣишему отцу що говори Дѣдо Иосифъ. Св. Отецъ повелѣва да се донесе постно ѣстие. Обѣда слѣдова и се продължава. Дѣдо Иосифъ ся чуди и удивява за тьнкѫтѫ и крѣхкѫ снагѫ на французѫтѫ царицѫ. Подирь обѣда донасятъ сладкы работы въ скѫпоцѣнны сѫдове и подава ся отъ слугытѣ сѣкому да си зѣми. Дѣдо Иосифъ въ нея минутѫ приказва отломкы отъ своя тѫ история, за прѣды-іоще да стани калугеръ, когито былъ главатарь на еднѫ хайдушкѫ четѫ и носилъ име Стоянъ воивода, билъ ся съ единъ черенъ и страшенъ арапинъ и наи послѣ успѣлъ та убилъ съ ятагана си неприѣтеля си арапина! Движението на рѫкѫтѫ му приобьрта сѫдоветѣ съ сладкитѣ работы!... Папата е казалъ:... и този простъ и безкниженъ Българинъ, кату получи моя тѫ дарбѫ, която само азъ имамъ право да давамъ на тои-зы свѣтъ, като наслѣдникъ Христовъ, той ще успѣе да убьрни сичкы българскы родъ въ католицизма и да го подчини подъ мои царскы папскы прѣстолъ. . . и тѫй сцената си слѣдваше. Подиръ нѣколко дны заведохѫ Дѣда Иосифа въ чьрквѫтѫ нѣколко си кардинали да го рѫкоположятъ. Свѣтъ зрители ся стекохѫ на тая триумфалнѫ церемоня. Накараха Дѣда Иосифа да изчете католишкое Вѣрую, той сиромахъ не знаи да чете! четохѫ други за него! . . (При рѫкополагането не позволилъ да му „убрьснатъ врьхѫ на главѫтѫ, мустацытѣ и брадѫтѫ, спорядъ католишкыя обрядъ“). Дѣдо Иосифъ ся упрѣ, почна да выка и не даде да ся изпълни това нѣщо на неговѫтѫ бѣлокосѫ главѫ, изговаряще съ гнѣвомъ и прѣзрѣниемъ чи той никакъ нѣще търпи да става порѫгание на свѣта въ *старытѣ си — годины!*... Нъ Дѣдо Иосифъ, далечь отъ да ся поколибае въ старытѣ си мысли отъ такавѫ еднѫ честь и славѫ, коя му ся отдаваше отъ сичкыи католишкы свѣтъ въ Царыградъ, особенно отъ знаменити тѣ и богаты тѣ армено-католицы, съ които можаше и да ся разговарѫ на *турскы языкъ*, тои сѫ впусти въ едно морно замышление и искаше срѣдство да ся отьрве отъ тая ямѫ въ коя бѣ паднѫлъ безъ да си ще. Той си напомнѣше прѣминалыя си животъ, кого е ималъ въ младость, кату прѣдводитель свободныя четы въ хаидутството си, по зеленѫ тѫ шумѫ, дѣ е былъ кату единъ малѫкъ горскы царь и дѣ е казнилъ злоупотрѣбления та на угнятители тѣ милаго си народа Студената горска вода и животворящый въздухъ, зелената морава, прохладнытѣ сѣнки и сичкытѣ други горскы природни добрыни, бѣха за него едно наи-голѣмо блаженство на свѣта. А отъ послѣ неговыя животъ въ Соколскы монастырь, на върхъ Старж-планина, съзиданъ отъ него при едни студены и быстры изворы, дѣ бѣше прѣминѫлъ по голѣма чясть на живота си, игуменъ на тои-зи монастырь, почитаемъ не само отъ околошныя Българы, кои го имахѫ кату единъ сѫщи отецъ и надъ които онъ имаше неогранично влияние, нъ и отъ сичкы тѣ другы Българы, кои духождахѫ тамо на поклонение, тыя сичкы тѣ не можахѫ да излѣзѫтъ отъ глава му и той виждаше себе падналъ въ едно най-голѣмо злочестие. А най-главное чи неговата съвѣсть непрѣстанно го грызѣше и не можеше даже и да спи! Той си думаше често въ себѣ си: какъ *азъ въ стары години* да станѫ католикъ! какъвъ отговоръ ще давамъ Богу! Папа та и кардиналы тѣ насьны го гонѣхѫ кату едны страшны злосторницы Вѣщицы и тъй онъ нѣмаше никакво спокойствие, ни тѣлесно ни душевно![1]

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 22.

[2] Иванъ Драгановъ Топалътъ отъ с. Боженци (Габровско), прадѣдо на проф. Мутафчиевъ по майка.

[3] Вж. „Добавка“.

Явно е, прочее, че въ това повѣствуване за Иосифа Соколски Раковски не ни разказва голи факти, а свои фантазии. Цѣльта на Раковски била да всели у българитѣ погнуса къмъ унията и изобщо къмъ католичеството и тъй да предпази народа отъ раздвоение въ религиозно отношение. И трѣбва да признаемъ, че въ това отношение той ималъ добъръ успѣхъ. — Ето защо твърдението на Раковски, че на млади години Иосифъ Соколски е билъ предводитель на хайдушка чета, трѣбва да се счита за негова измислица. Т. Бурмовъ, който бѣ габровецъ и отъ детинството си още е знаялъ Иосифа Соколски въ цитуваното си вече съчинение казва, че „ималъ възможность да провѣри този слухъ (твърдѣнието на Раковски, че на млади години Иосифъ Соколски билъ войвода на хайдушка чета) у людье, които сѫ знаели отъ много време и отблизо Иосифа

---

[1] Цит. съч. стр. 18—23. Арнаудовъ, пакъ тамъ стр. 494—496.

Соколски. Тѣ всѣкога сѫ отричали, да е той правилъ нѣкой видъ разбойничество съ каква годѣ цѣль. Може неговото ягко здравие, неговото . . . , да сѫ дали поводъ нѣкому да предположи, че той при тия качества безъ друго ще да е билъ предводитель въ младото си време на нѣкоя чета разбойници. Но това предположение не се е потвърдило съ никой фактъ".[1]

Косвено потвърждение на това си твърдение ние намираме и въ писмото на Неофита Бозвели, отъ 24 априлъ 1842 година до неговия интименъ приятель Иосифа Соколски. Въ това си писмо архимандритъ Неофитъ, като припомня какви клевети хърлялъ върху имъ и частно върху Иосифа Соколски търновскиятъ митр. Илларионъ,[2] казва: „Може и святинята ти да позна още като идяхме и минахме призъ монастиратъ вы че ся рече какво смы—яле месо августъ м. а҃, по мало време, чи сте хранили мораіте калугери въ монастыратъ и после мало чи смы проводили 7 балканджіи наши да го убіятъ въ Долня-Орѣховица — а най-послѣ като ходихме на Троянскія м. чи смы писали 40,000 войски".[3] — Разбира се, че ако, въ младитѣ си години Иосифъ Соколски е билъ войвода на хайдушка чета, клеветникътъ му — търн. митр. Иларионъ — не би пропусналъ да изтъкни този му грѣхъ и това би било извѣстно и на Н. Бозвели; но той, както виждаме, не поменува такова обвинение, очевидно за туй, защото по онова време „войводството" още не е било измислено. Него чакъ следъ двайсеть години го измисля Раковски съ посочената вече цѣль.

Къмъ сѫщото заключение ще дойдемъ и отъ прочитането на въззванието на цариградскитѣ българи до всичкия български народъ, изпратено на 22 декември 1860 г. отъ събралитѣ се въ българския метохъ въ Цариградъ български първенци, следъ като на 18 с. м. нѣкои българи въ Цариградъ подписали извѣстното съглашение за уния съ римския папа. Въ това въззвание, подписано между другитѣ и отъ Илариона Макариополски, х. Никола Минчоглу—отъ Търнова, Т. Ст. Бурмовъ и Хр. К. Басмаджиевъ отъ Габрово, всѣки отъ които добре познавалъ Иосифа Соколски, за него се казва; *„Простодушний старецъ Иосифъ*, игуменътъ на Габровскій мънастиръ, отишълъ и той съ диаконътъ си Виссариона, като билъ коварно излъганъ отъ съотечественикътъ си Никола Евтимовъ Сапуновъ".[1] Разбира се, че подписалитѣ въззванието не биха така благо говорили за Иосифа Соколски, ако въ миналото му имаше що-годѣ, заслужваще укоръ. Нѣма съмнение, че тѣ и него не биха пощадили, както не сж пощадили и всички други. — Прочее, басня е, че на млади години Иосифъ Соколски е билъ войвода на хайдушка чета.[2]

---

[1] Цит. съч. стр. 161. Забележ. подъ линия.
[2] Ср. и у Ив. Шишмановъ, Сбм. XVIII, стр. 323.
[3] Вж. по-долу стр. . . . въ самото писмо.

Заслужава да обърнемъ внимание върху думитѣ на Раковски за борбата на Иосифа Соколски, като войвода на хайдушка чета, съ единъ арапинъ. „Отъ една лѣтописна бѣлѣжка, направена на единъ псалтиръ на църквата Св. Троица (въ Габрово), печатанъ въ Москва въ 1785 година, научаваме, че на 1816 г. 26 II. напусналъ Търново и заминалъ за Цариградъ дотогавашниятъ войвода Фези-ага, а на негово мѣсто дошълъ новъ войвода — арапинътъ Силиманъ ага — на 9 III. с. г.; въ сжщото време дошелъ въ Габрово новъ субаша — и той арапинъ — Мустафа ага." Силиманъ ага билъ много жестокъ, та първенцитѣ отъ Търново, Габрово, Елена, Дрѣново и Трѣвна пратили депутация въ Цариградъ, която молила да го смѣнятъ. Молбата на депутацията била чута: Силиманъ-ага подъ конвой билъ изпратенъ отъ Търново въ Цариградъ. Но изъ пжтя билъ тъй злѣ третиранъ че въ Одринъ умрялъ."[3] Какво е станало съ Мустафа ага, не се знае; но въ всѣки случай на длъжностьта си той не е останалъ, защото споредъ тогавашниятъ обичай всѣки войвода си назначавалъ свои субаши въ войводството. Лесно е да предположимъ, че Мустафа ага, който не ще е билъ по-добъръ отъ Силимана, е станалъ разбойникъ въ габровско и тука е билъ пребитъ отъ българитѣ. Вѣроятно, това убийство Раковски приписва на Иосифа Соколски.

---

[1] Бурмовъ, ц. с. стр. 154.

[2] Даденитѣ ни отъ проф. Мутафчиевъ сведения за Иосифа Соколски, като че ли, до извѣстна степень потвърдяватъ казаното отъ Раковски за Соколски. При все това и възъ основа на горнитѣ съображения за сега ние си оставаме при убеждението, че Иосифъ Соколски на млади години нито се е занимавалъ съ разбойничество, нито пъкъ е билъ войвода на хайдушка чета. — „Подвизитѣ си той вършилъ съвсемъ самъ — нѣмалъ никаква дружина", казва проф. М. Вж. „Добавка".

[3] Историята на гр. Габрово и габровскитѣ възстания отъ Хр. и П. Гжбенски, Габрово 1903 г., стр. 21.

4. **Свѣтското име** на Иосифа Соколски се споменува само отъ Раковски, който твърди, че че то било *Стоянъ:* „Когато былъ главатарь на една хайдушка чета и носилъ име Стоянъ войвода“ (вж. по-горѣ).—Не е извѣстно отгдѣ Раковски черпи това сведение, а сжщо и дали той не иска да рече, че като главатарь на хайдушка чета, Иосифъ Соколски скрилъ истинското си име и билъ извѣстенъ на другаритѣ си съ измисленото име Стоянъ.

Основавайки се на думитѣ на майка си, проф. Мутафчиевъ казва: „Свѣтското му (на Соколски) име било Иванъ. Кръстенъ билъ въ една вода и носилъ едно име съ прадѣдо ми по майка Иванъ Драгановъ Топалътъ отъ с. Боженци. Въ това послѣдне село тогава още нѣмало черква и жителитѣ му извършвали требитѣ си въ Новата Махла“ (Вж. „Добавка“). — Това твърдение на проф. М. има голѣмо предимство предъ казаното отъ Раковски. У монаситѣ и сега доста е разпространенъ обичая при постригване въ монашество, като промѣнятъ свѣтското си име, да приематъ име, захващаще се съ сжщата буква. Въ случая Иванъ става на Иосифъ.

5. **Где се е училъ Иосифъ Соколски**? — По-горе казахме, че въ детскитѣ си години Иосифъ Соколски се е училъ въ училището въ с. Нова Махла и че следъ училищнитѣ години станалъ овчарче. Не подлежи на никакво съмнение, че въ детскитѣ години на Соколски въ с. Нова Махла не е могло да има и не е имало друго училище освенъ келия, въ която, възможно е, той да се е научилъ добре да чете по славянски. Но нали „следъ училищнитѣ години той станалъ овчарче“? А, бидейки овчарче, той лесно е могълъ да забрави да чете. Дори ако се допусне, че това не се е случило, азъ пакъ съмъ наклоненъ да приема, че, следъ като е постжпилъ въ монастиръ, той е продължилъ да се учи, Предполагамъ че се е училъ въ монастиря, дѣто се е постригалъ въ монашество, може би при стареца си въ Троянския монастиръ. — Бурмовъ на стр. 160 отъ цитуваното вече съчинение казва, че Иосифъ Соколски „бѣше *почти безкниженъ*, защото едвамъ можеше да чете и да пише“. Тука азъ съмъ длъженъ да корегирамъ Бурмова. Исифъ Соколски наистина едвамъ можеше да пише, но по славянски четеше много добрѣ. Азъ имахъ случай да го слушамъ и не

единъ пѫть и при четенето не само на псалми, по-голѣмата часть отъ които той знаеще наизустъ, а и на канони и други четива отъ октоиха, минея, триода и пендикостаря. А че и невъзможно би било да се обясни, защо е билъ възведенъ въ архимандритски санъ, ако не е умѣелъ нито даже да чете добре. — Той имаше добъръ гласъ и пѣеше съ чувство. Но не съмъ го виждалъ да пѣе по ноти. — Предполагамъ, че това си учение е захваналъ много късно, та затова и не е могълъ да се научи и да пише.[1]

6. **Где, кога и отъ кого Иосифъ Соколски е рѫкоположенъ за еродиаконъ, и слѣдъ това и за еромонахъ,** е сѫщо неизвестно. Не сѫ открити досега и такива документи, нито пъкъ сѫ събрани устни разкази, възъ основа на които да може да се направи макаръ какво годѣ приемливо предположение. Обаче, ако приемемъ, че той е прекаралъ по-дълго време като монахъ въ Троянския монастиръ, ще трѣбва да предположимъ, че за еродяконъ и еромонахъ той е билъ рѫкоположенъ отъ нѣкого отъ ловчанскитѣ епископи, може би, въ самия монастиръ.

Като станалъ монахъ Иосифъ Соколски, не е живѣлъ непрекъснато въ троянския монастиръ. Вижда се, че той рано е билъ забелязанъ, като човѣкъ уменъ и способенъ администраторъ, въ всѣки случай много по-добъръ отъ мнозинството тогавашни монаси. *Никола Ивановъ Бацаровъ* (роденъ въ Калоферъ на 9. III. 1818, и умрѣлъ въ София на 19. XII. 1892 г.) въ своята неиздадена още автобиграфия разказва, че като станалъ момъкъ на 18 години, баща му искалъ да го направи търговецъ, а пъкъ самъ той искалъ да се учи. Тъй като баща му не отстѫпалъ отъ рѣшението си, младиятъ Бацаровъ избѣгалъ въ София, и отъ тамъ въ Габрово, дѣто по онова време билъ учитель бележитиятъ Отецъ Неофитъ Рилски (1. I. 1835—6. V. 1837). Бацаровъ се настанилъ да живѣе съ хаджи Захария, чрезъ когото се запозналъ и съ приятеля му Иосифа Соколски. Когато Иосифъ Соколски разбралъ, че Бацаровъ е отъ Калоферъ, казалъ му, че познава баща му и че даже, *когато билъ игуменъ на калоферския монастиръ*, билъ приятель съ него. Кога, обаче, е било това и колко време Иосифъ Соколски е билъ игуменъ на калоферския монастиръ, това за сега остава неизвестно. Предполагаме, че преди 1824 г. той е напусналъ калоферския монастиръ и отишълъ въ Св. Гора (Атонъ).[1]

---

[1] Проф. Мутафчиевъ, пакъ възъ основа на думитѣ на майка си, казва: Двамата едноименници (Иосифъ Соколски и неговиятъ побратимъ Иванъ Драгановъ Топалътъ прадѣдо на професора по майка). . Като деца тѣ посещавали заедно училището въ Новата Махла, Въ четмо и писмо следователно Иосифъ не е билъ самоукъ.

7. **Кога Иосифъ Соколски е билъ посветенъ за архимандритъ и отъ кого** и това не е известно. Можемъ обаче да направимъ едно твърде вѣроятно предположение.— Ние предполагаме, че най-късно въ края на първата четвърть на XIX вѣкъ (1824 или 1825 година) Иосифъ Соколски се е върналъ въ Троянския монастиръ, отдето, както видѣхме, тръгналъ заедно съ еромонаха Агапия въ 1833 г., та дошълъ на „Сокола“, дето и построилъ монастиря си. Въ една бележка за началото на Троянскиския монастиръ се говори и за отношението на ловчанскитѣ епископи—гърци, подъ ведомството на които се намиралъ тогава Троянския монастиръ, къмъ този монастиръ. А именно, твърди се, че тѣзи епископи се отнасяли много зле къмъ монастиря, толкова зле, че игуменътъ и братята най-после решили да се избавятъ отъ тѣхъ, като преминатъ подъ непосредственото покровителство на цариградския патриахъ, или съ други думи да ходатайствуватъ монастирътъ отъ епархийски да стане *ставропигиаленъ*. Съ тази цель тѣ презъ втората половина на 1830 г. изпратили депутация въ Цариградъ при патриарха Константинъ първи, който и изпълнилъ молбата имъ. За увѣрение на депутацията било дадено синодно писано на кожа и подпечатано съ оловенъ печатъ писмо отъ 4 декември 1830 година. — Ето какво по този въпросъ четемъ въ поменатата бележка: „Но аще и

---

[1] Въ бележката къмъ: „Габровски сборникъ“ (вж. по-горе стр. 91—92) се казва, че Иосифъ Соколски, като се завърналъ отъ Атонъ, донесълъ рѫкописа „Габровски сборникъ“, преписванъ въ Габрово презъ 1824 г. Тъй като преписването се захванало на 8.III. 1824 г. то значи, че Соколски е дошълъ въ Габрово, може би презъ есеньта на 1823 година. Кога, обаче, той е тръгналъ за Св. Гора и колко време се е бавилъ тамъ, това остава за сега неизвестно. Тъй като Соколски се е числилъ за братъ на Троянския монастиръ, то, колкото време и да се е бавилъ въ Атонъ, тамъ той не е могълъ да бѫде рѫкоположенъ нито за еродяконъ, нито за еромонахъ. Черковнитѣ канони не позволяватъ това.

умаляше ся помалу озлобленіе турецкое, всяко удручаема бѣ обитель многими лѣти отъ Епископовъ Ловчанскихъ и до толь обижаемъ бѣ Игуменъ и братство яко немогуще сносити лишше удрученія ихъ. Того ради общимъ совѣтомъ притѣкша братія къ святѣйшему тогда въ Цариградѣ патріарху Господину Константію первому, и обявивше вину пришествія своего, просяху нарещися обители ихъ Стаѵропигіею. Свѣтѣйшійже Патріархъ оправдавъ ихъ взысканіе, благоизволи съ прочими Преосвященнѣйшими Архиепископы синодално вписати святую обитель въ Стаѵропигію[1] и приложию подъ покровителство самаго иже въ Константинѣ градѣ патріаршескаго престола, якоже и соборная Сѵггеліа на мемвранѣ либо кожѣ написанная и съ печатомъ на оловѣ потвержденная въ спасенія 1830, месеца Декемврія четвертаго дне, нынѣ же во святой обители хранимая свидѣтелствуетъ“[2].

Ние предполагаме, че Иосиф Соколски е билъ членъ на представилата се предъ патриарха депутация и че патриархътъ, следъ като монастирътъ билъ признатъ за ставропигиаленъ, за да покаже, че се разпорежда въ него, като въ зависящъ отъ него монастиръ, посветилъ е Иосифа Соколски за архимандритъ, ако само той и преди това време не е билъ вече архимандритъ (вж. по-горе, стр. 93 забележката въ „Габровски сборникъ“). Въ такъвъ случай, т. е., ако въ това време той вече е билъ архимандритъ, то въ тозъ чинъ той, вѣроятно, е билъ възведенъ пакъ отъ нѣкого отъ Ловчанскитѣ епископи, напр. преди изпращането му за игуменъ на Калоферския манастиръ.

8. **Построяването на Габровския Соколски монастиръ** — Габровскиятъ Соколски мѫжки монастиръ е построенъ върху една грамадна скала, която поради дивната си красота, се наричала и сега още се нарича отъ мѣстното население „Соколъ.“ Самъ Иосифъ Соколски казва, че построилъ монастиря си на „Етарския Соколъ“. На портрета съ маслени бои, рисуванъ презъ 1875 година, е написано: „Созалъ азъ, манастиратъ на Соколатъ на Етарскій“, както това изтъкнахме на стр. 152 отъ споменитѣ си за него.[3]

---

[1] Ср. въ Землеописанієто на Неофита: „Ставропигіалный монастиръ Троянскій, стр. 24.

[2] Историята на Тр. мън., стр. 19; ср. и Сбм. XII, стр. 343.

[3] „Името „Соколски“, което той (Иосифъ Соколски) далъ на манастиря, не произхожда отъ нѣкаква мѣстность. Дѣдо Иосифъ искалъ

Ето съ какви възторжни думи народниятъ поетъ — Иванъ Вазовъ — говори за Соколския монастиръ:

„Единъ старопланински мънастиръ.

Всрѣдъ глухитѣ нѣдра на Стара-планина, всрѣдъ чаровнитѣ балкански зелени самотии, въ една отъ най-раскошнитѣ гънки на сѣверния склонъ на тая планина, е кацналъ, не далеко отъ изворитѣ на кристалниятъ Етъръ, Соколскиятъ мънастиръ.

Кацналъ съ своитѣ чардаци и съ блѣстящето на слжнцето кубе, между зелени гористи висоти, надъ единъ дълбокъ долъ, пъленъ съ вѣченъ шумъ на рѣката, той привѣтливо и радостно се изпрѣчва въ зеления си фондъ, прѣдъ плѣнения погледъ на поклонника, който иде по върлия пжть отъ къмъ Габрово да го посѣти.

Миналия мѣсецъ азъ бѣхъ милъ гостъ четири деня на тая балканска светиня.

Четири деня живѣхъ въ упоение отъ чиста наслада за очитѣ, за душата и за сърдцето, всрѣдъ тая дива и величествена мѣстность, гълтайки животворния планински въздухъ, причастникъ на тайнствения животъ на гордата планинска природа.

Отъ което мѣсто на мънастиря да погледнехъ—отъ двора ли, отъ чардацитѣ ли, изъ стаята си ли — азъ виждахъ, отвредъ, чудна панорама. На сѣверъ и на западъ се спущаха и се вълнуваха дори до кржгозора зелени планински върхове съ пасбища, ниви и гори по тѣхъ; на изтокъ и на югъ високи урви, които отъ мънастира се качваха къмъ небето, за да стигнатъ гръбнакътъ на Стара-планина. Столѣтни букови лѣсове шумятъ тамъ и говорятъ за дивата свобода, за вѣковетѣ... Далеко въ хоризонта се мерджелѣе призрачниятъ обликъ на единъ могжщественъ балкански връхъ. По картата съобразявамъ, че този връхъ е Юмрю-чалъ.

то да остане като интименъ споменъ за времето, когато хайдутинътъ въ самотностьта си ималъ балканскитѣ соколи за еднички другари и съседи по жилище", казва проф. Мутафчиевъ (Вж. „Добавка").— Въ акта за построяването на монастира (вж. по-долу) се казва: „На холмѣ сукολской пещере"; а въ адреса на писмото на Неофита Бозвели отъ 24 априли 1842 г. четемъ: „на Соколѣ Габровскаго монастыра".

И ази още отъ сутриньта, разбуденъ отъ шумътъ на водитѣ и на славеитѣ въ ближния букакъ, изскачахъ изъ мънастиря и се залутвахъ по височитѣ, презъ гори и пасбища, запъстрени съ хиляди разноцвѣтни цвѣтя, за да се любувамъ още по отъ високо на безкрайната картина. А вечерь на чердака, при тайнствения шумъ на водитѣ, азъ гледахъ какъ луната вълшебно се изкачва задъ клонитѣ на гористото бърдо съ една мека зара въ тихото небе.

И не се нагледвахъ, и не се насищахъ на красоти, диви и плѣнителни.

Господи, колко е хубаво!

. . . .

София, 7. VII. 1901 г.[1]

Основатели и строители на този монастиръ били архимандритъ (по-послѣ архиепископъ) Иосифъ Соколски[2] и еро-

---

[1] Лѣтописъ, бр. 9 и 10. — Препечатано и въ пълното събрание на съчинението на поета (1921 г.) томъ XVII. („Живописна България“) стр. 103—105.

[2] „Названието „*Соколски*“ старецътъ Иосифъ имаше отъ Габровский манастиръ, който по мѣстото, гдѣто е построенъ, се нарича освенъ Габровски още и Соколски. По подражание на монаситѣ на другитѣ обители, игуменътъ и братята на монастирътъ, прибавяха до имената си, кога се подписваха, названието „Соколски“ (*Бурмовъ*, Българо-гръцката Църковна распра, стр. 160, забел. подъ линия). — А че това твърдение на Бурова е напълно вѣрно, доказателство за това намираме у *П. Р. Славейковъ*, „Габровското училище и неговитѣ първи попечители, Цариградъ 1866“, въ което съчинение на стр. 81 четемъ: „Неофитъ Георгіевъ *Соколскый* отъ Габрово (билъ учитель отъ 1 Іануарій 1854 до 1866)“. Този Неофитъ бѣ еромонахъ (ср. въ сѫщото съчинение стр. 37, дѣто той се нарича „Отецъ Неофитъ Георгіевъ, и стр. 113, дѣто той се нарича „Негово прѣподобие“) и монахъ отъ Соколския монастиръ. За сѫщия Неофитъ въ завѣщанието на Іероѳея іеромонаха, писано на 1851. Августъ 29 въ Мон. Соколо-Габровски четемъ: „За предстоители упредѣлявамъ отца *Неофита Соколскаго* и...“

„Никогы римъ — попъ не е билъ тъй смѣшно излъганъ и тъй стыдно пониженъ, какъ-то въ тои-зи случай. Агенти-тѣ на тажѫ пропаганда въ Българіѭ избиратъ едного простака и безкнижника старца инока отъ Габровскы манастирь Соколскыя планины, именемъ Иосифъ, *даватъ му име Соколскы* (к. н) и представляватъ го за едно важно и знаменыто лице българскаго священство!“ (*Раковски*, цит. съч., стр. 18; *Арнаудовъ*, пакъ тамъ, стр. 494). — Разбира се, че това твърдѣние на Раковски за врѣмето, когато Иосифъ Соколски започналъ да се нарича *Соколски*, е невѣрно.

Нека прибавимъ и следнитѣ доказателства: 1) Въ писмото си монахъ Агапий[2], дошли тукъ отъ Троянския монастиръ вѣроятно прѣзъ 1832 година, а може би и по-рано. Мѣстото за построяването на монастиря, не подлежи на съмнѣние, е било посочено отъ архимандрита Иосифа, който, като роденъ тука и тука прекаралъ дѣтинството си, а може би, и часть отъ юношеството си, добрѣ е познавалъ тадевашната мѣстность. Когато основателитѣ и строителитѣ на Соколския монастиръ дошли на „Сокола“, на скалата имало свободно мѣсто едвамъ десетина крачки и то предъ входа на пещерята, която и сега сѫществува. Тѣ се поселили тука, като си направили една малка дъсчена кѫщица, а после това изсѣкли скалата и съградили единъ малъкъ храмъ „Успение на Пресветая Богородица“. Документътъ, отъ който черпимъ тѣзи сведения, дава пълно основание да се направи заключение, че всичка работа двамата братя монаси — архим. Иосифъ и еромонахъ Агапий — сѫ я извършили съ собственитѣ си рѫце, т. е., че тѣ сѫ били добри майстори зидари. — Кога ся захванали да работятъ, това отъ документа ни не се вижда; но въ никой случай тѣ двамата не сѫ могли да свършатъ толкова работа за по-малко отъ десетина мѣсеца. Ето защо ние прѣдполагаме, че работата се е захванала най-късно прѣзъ пролѣтьта на 1832 година, а може би и презъ есеньта на 1831 година. Прѣзъ м. януарий 1833 год. всичко било вече свършено.

Когато жителитѣ отъ околнитѣ села и колиби видѣли малкия храмъ, тѣ замолили основателитѣ на монастиря да го разрушатъ, като имъ обещали да разчистятъ по-голѣмо пространство, като изсѣкатъ скалата, и да построятъ новъ по-по-голѣмъ храмъ. Основателитѣ се съгласили. Прѣзъ 1833 година скалата била изсѣчена, и разшироченото мѣсто разчистено, а прѣзъ м. мартъ 1834 година се захванало строе-

---

отъ 1860 година „месецъ к г дне“, адресирано до Найдена Геровъ и получено въ Пловдивъ на 1.VII 1860 г., архиепископъ Иосифъ се подписалъ така: Вашъ богомолицъ Соколски началникъ Архимандритъ Іосіфъ“; а въ писмото си до сѫщия отъ 1860 година, юлий 6 той се подписалъ така: „Вашъ богомолицъ Соколскій Архимандритъ Іосіфъ“ (Вж. „Изъ архивата на Найденъ Геровъ“, т. II, документитѣ подъ номера 2050 и 2051).

[2] „Въ десяти верстахъ отъ Габрова, въ ущельяхъ Балкана, *жители*, при содѣйствіи Терновскаго Митрополита Иларіона, выстроили великолѣпный монастырь — *Сокольскій* — Успенія Пресвятой Богородицы“, В. Априловъ, Денница Ново-Болгарскаго образованія, стр. 107.

нието на новия по-голѣмъ каменenъ храмъ. Цѣлата постройка била свършена презъ м. августъ сжщата 1834 година.

Всички жители отъ околнитѣ села и колиби усърдно помагали при разбиването на скалата и построяването на новия храмъ; но особено усърдни били селенитѣ отъ с. Етъръ и отъ с. Нова-Махла, които били ковачи. Дошли били еснафитѣ, майсторитѣ съ калфитѣ и чирацитѣ, работили денонощно и не само не искали надници, а си и донасяли своя собствена храна. И всичко това тѣ извършили отъ любовь къмъ Божията майка. Монастирътъ билъ съграденъ въ времето на турския султанъ Махмуда, патриарха Костандия и Търновския митрополитъ Илариона.

Горнитѣ сведения черпимъ отъ единъ документъ, който дума по дума гласи:

„О славу святыя единосущныя животворящцыя и нераздѣлныя тройцы, отца, и сына, и святаго духа, построися отъ основанія сей святый монастиръ храмъ успенія пресвятыя Богородицы, въ прѣдѣлѣ габровской, на холмѣ суколской пещере. бяше же сія стѣна отъ начала человѣкомъ не входима и незнаема. предъ пещери же бяше толико мѣсто пространно, елико до-стопи или крачки ї. и приидохамъ, изъ монастиря троянскаго азъ архимандритъ Іосифъ, и азъ ієромонахъ агапій, и вселихомся здѣ предъ пещерею, и сотворихомъ себѣ покровъ подъ каменмеъ съ доски, сирѣчъ кущицу, и обсѣкохомъ каменя, и сградихомъ малу церковь, въ лѣто аѿлг (1833) месеца іануаріа. и егда услышаша селени, и здѣ живущій, возрадовашеся; и собрашася вкупѣ отъ село, и отъ колибахъ, иснафи, мастори съ калфами, най болше отъ сія етъръ махала и новомахленцы коваче съ калфи свои и чираци, денонощно вседуши потрудишася, най паче съ своимъ препитаніемъ и безъ цѣны, любве ради Божія матере: и обсѣкоша еще болше каменя, и распространися мѣсто, тогда разорихомъ церковь малую, возградихомъ от основаніе сію болшую. Во время царя турскаго султана Махмуда, патріарха Кастандіа, и при митрополіта Іларіона Терновскаго аѿлд отъ месеца марта начася, до месеца августа укончася церковь“ [1].

---

[1] Примѣръ на подобно бързо, само за едно лѣто, построяване каменenъ храмъ имаме и въ троянския монастиръ. Въ бележката, озаглавена: „Начало бытіе Троянскія обители“, четемъ: „Того ради игу-

Горния документъ за първъ пжть бѣ обнародванъ отъ г. И. Бакаловъ въ Сборникъ за Народни умотворения, наука и книжнина", томъ XII, стр. 339, въ началото на статията подъ надсловъ: „Материали за историята на нѣкои манастири въ България". — Г-нъ Бакаловъ придружава изданието на този документъ съ слѣднята бѣлѣжка: *„Габровски Соколски монастирь.* — Въ една книга, която има форматъ на цѣлъ листь, намираме свидѣтелство за съграждането на Габровския монастиръ, който се намира на югъ отъ гр. Габрово, на 9 километра разстояние. Книгата е подвързана здраво съ цѣла кожа и на мѣсто кори има дъски. Освѣнъ това свидѣтелство, въ тая книга има написани отъ разни лица нѣколко десетки лични собствени имена и нищо повече. Нито страници, нито листа има означени нѣкждѣ. Самитѣ листа на книгата сж отъ груба и дебела хартия."

9. **Иосифъ Соколски въ Цариградъ (1837 г.).**—Презъ 1808 г. на турския престолъ въ Цариградъ се възкачилъ султанътъ преобразователь на турската империя Махмудъ втори (1808—1839), който избилъ яничаритѣ, премахналъ тая толкова тежка за християнскитѣ поданници на турцитѣ войска и я замѣнилъ съ редовна обучена по европейски образецъ войска. Между другото този султанъ разрѣшилъ на християнитѣ въ турската империя да си строятъ храмове, като, разбира се, предварително изпросятъ разрѣшение за това.

Какви сж били дотогава правата на раята въ това отношение, може да се види отъ следнитѣ думи, които вземаме отъ цитуваната вече бележка за началото на Троянския монастиръ: „Въ сія лѣта дадеся совершенное дозволеніе Всевысочайшаго царя турскаго Султана Махмуда *третіяго* на созида́ніе церквей христеянскихъ по всей его Имперій, и сіе воистинну дивно, яко отъ лютѣйшего звѣря ста кротчай-

---

менъ преподобный Партеній съ братіею возжелѣша возобновити ветхую святыя обители церковь, яже древности ради и простаго ея зданія уже къ паденію клоняшеся (тя била каменна, построена, вѣроятно, въ началото на XVIII. в. . . .) Братія же пріявше повелѣніе, сіесть ферманъ султановъ, абіе лѣта 1835, месеца Марта съ благословеніемъ святѣйшаго патріарха Господина Константіа втораго, здати начаша отъ сѣченаго камене церковь краснѣйшу . . . ., яже и совершися помощію Божіею даже до Августа мѣсеца (тогоже лѣта), благодатію же святаго Духа освятися въ шестый день тогоже мѣсеца", Вж. История на Троянский мънастирь, стр. 14; ср. Сбм. XII, стр. 344.

шій агнецъ, зане прежде не возможно бѣ единыя кераміды возложити на открытое мѣсто и покровъ церкве, но покрывашеся изъ нужды токмо ветхою рогозиною. Сіе обаче все бысть божіимъ изволеніемъ и промысломъ, яко да посилая намъ злая за грѣхи, накажетъ насъ паки яко чада свои милостію"[1] Троянското братство започнало да строи новия храмъ следъ като получило разрешение — султански ферманъ — изходатайствувано му отъ „Стоянъ Чалуоглу Бейлички родомъ отъ веси Копривщицы, егоже ходатайствомъ и предстателствомъ обитель святая къ созиданію новыя церкве царско дозволеніе получи".[2]—Иосифъ Соколски ималъ ли е разрешение да строи храмъ на „Сокола"? — Ние твърдимъ, че такова разрешение — султански ферманъ — той е нѣмалъ. Основание за това си твърдение намираме въ гореприведената бележка отъ кондиката на Соколския монастиръ за построяването на храма при този монастиръ. Въ тая бележка, която видѣхме, нищо не се казва за изходатайствуването на султански ферманъ за строение на храмъ. Въ нея се казва, че архим. Иосифъ и еромонахъ Агапий дошли на „Сокола" и построили кжщичка за живене и малъкъ храмъ. Околното население изказало желанне да построи новъ по-голѣмъ каменenъ храмъ, разрушило малкия и построило сегашния много красивъ и доста голѣмъ каменenъ храмъ.—Разбира се, че е било не само рисковано, но и твърде опасно, следъ като е билъ построенъ безъ предварително разрешение — безъ султански ферманъ — да се остави да сжществува храма безъ да има султански ферманъ за него. И ето, че за да изходатайствува такъвъ ферманъ, Иосифъ Соколски отива самъ въ Цариградъ. Това трѣбве да е било въ 1836 или 1837 години.— Нѣма сведения, възъ основа на които да можемъ категорически да твърдимъ, какъвъ е билъ резултата отъ това му отиване въ Цариградъ; но ние не се съмняваме, че той е успѣлъ да получи ферманъ. Безъ такъвъ Соколскиятъ монастиръ трудно би могълъ да просжществува цѣли 43 години подъ турска власть. Не се съмнѣваме сжщо, че въ случая твърде много е помогналъ и на Иосифа Соколски „Стоянъ Чолуоглу Бейликчи родомъ отъ веси Копривщицы, егожа ходатайствомъ и предстателствомъ обитель святая (Троянския монастиръ) къ созиданію новые церквя царское дозволеніе получи“ и който, по думитѣ на Раковски въ „Дун. Леб.“ (бр. 3, стр. 12), едничъкъ въ Цариградъ обърналъ внимание на Неофитовитѣ „общеполезны и спасителны болгарскому роду предложенія“.

---

[1] Историята на Тр. мън., стр. 13 и 14, ср. и у Бак., вж. и Дун. Лебедъ, I, 2 отъ 22.IX., 1860 г.

[2] Пакъ тамъ, стр. 14, ср. и у Бакалова.

Основание да твърдимъ, че Иосифъ Соколски е билъ въ Цариградъ най-късно презъ 1837 година намираме въ писмото на Неофита Бозвели до Иосифа Соколски отъ 24 априли 1842 г. — Това писмо е писано въ Хилендарския монастиръ (В. Х. М.) и е адресирано така: „На Соколѣ Габровкаго Монастыра всепреподобному игумену и Архимандриту Іосифу Привѣтственнѣ въ томже с. монастырѣ.“ Въ него четемъ: „ . . . . . „Того ради и святыняти, въ Цариградъ сос очитѣ си видѣ и слуша сос ушыте си, и любородныте Настоятели а Болгарскаго общества предатели и продатели — и купцы — и позна моя старателный и страдателный трудъ и подвигъ — и разумѣ чи колкото ти говорихъ всичките се исполниха — може и святиняти да позна още като идяхме приз монастыратъ вы чи са рече какво сме ꙗле мѣсо августа м.а̃, по мало време чи сте[1] храниле мораіте калугери въ монастыратъ и послѣ мало чи смы проводили 7 балканджіи наши да го убіятъ въ Долня Орѣховица — и най-послѣ като ходихме на Троянскія м. чи смы писали 40000 войска. Смысли прочее пастырскы и Митрополішскы коварства и народна[2] пагубна и умразна размышленія“. Въ този пасажъ на разгледваното писмо, ясно е, се говори за едновременно пребиваване въ Цариградъ на Иосифа Соколски и Неофита Бозвели и за задружното имъ пжтуване отъ Цариградъ презъ Габровския Соколски монастиръ до Троянския монастиръ. Пита се, кога е могло да бжде това? — Разбира се, че това не е могло да бжде преди построяването на Габровския Соколски монастиръ, т. е. преди 1834 година, защото на връщане отъ Цариградъ двамата архимандрити минали „приз монастиратъ вы;“ но то не е могло да бжде и слѣдъ 1837 година, защото въ началото на 1838 г. Неофитъ Бозвели билъ въ Търново, отдѣто заминалъ за Цариградъ, изпратенъ отъ търновскитѣ епархиоти, за да бѫде рѫкоположенъ за търновски митрополитъ слѣдъ смъртьта на търн. митрополитъ Илариона († 8. II. 1838 г.), а послѣ това вече той не е могълъ да предприема подобно пѫтуване. Не допущаме, че Иосифъ Соколски е могълъ да предприеме това пѫтуване нито въ края на 1834 г., нито даже и презъ цѣлата 1835 г., защото тутакси слѣдъ построяването на монастирския храмъ, колкото малко и да му е струвало то, понеже почти всички работили безплатно: „денонощно вседуши потрудишася, най паче съ своимъ препитаніемъ и безъ цѣны“, той пари не е ималъ — изразходвалъ е и малкото онова, което е ималъ. А безъ пари, безъ рушвети и безъ подкупи особно пъкъ въ онова време въ Цариградъ[1] нищо не е могло да се изходатайствува и особно пъкъ султански ферманъ. Ето защо той е почакалъ да се изминатъ една двѣ години и, слѣдъ като презъ това време събралъ потрѣбната му сума отъ поклонницитѣ, които и тогава, както и сега усърдно посещавали монастиря, особено пъкъ на храмовия праздникъ (15. августъ ст. ст., когато на поляната прѣдъ монастирската ограда се уреждалъ и сега се урежда панаиръ, отъ който монастиря събиралъ добъръ доходъ) и на 8 септемврий ст. ст. (Рождество на Пресвета Дева Мария), най-рано прѣзъ есеньта на 1836 или най-късно прѣзъ лѣтото на 1837 година заминалъ за Цариградъ.

---

[1] Въ „Читалище“ погрѣшно „сме“.

[2] Въ „Читалище“ погрѣшно: „инородна“.

По въпроса за отиването на Иосифа Соколски въ Цариградъ следъ построяването на Соколския монастиръ чухъ следния разказъ: като се научилъ, че султанъ Махмудъ (II) ще мине презъ „Червенъ брегъ“ на пѫть за Одринъ, Иосифъ Соколски порѫчалъ та му наловили пъстърва риба, каквато и тогава, както и после — до освобождението на България —

---

[1] Рушветчилъка, подкупничеството на турскитѣ чиновници изобщо е всеизвѣстно. Ако за това е потрѣбно и свидѣтелство на съвременникъ, ние ще посочимъ писмото (на гръцки езикъ) отъ бившия търновски митрополитъ Неофитъ отъ 30. I. 1848 година, до търновския градоначалникъ Георги п. Симеоновъ, въ което между другото четемъ и следнитѣ редове: „Когато Вие отъ опитъ знаете, че никой отъ тукашнитѣ (писмото е писано въ Цариградъ) не обѣщава никому полза, безъ предварителна своя полза.“ Вж. Иорд. п. Георгиевъ. Материали по църковната борба. Сбм. XXII.—XXIII., стр. 29, документъ № 8.

при изворитѣ на р. Янтра и притоцитѣ ѝ имало въ изобилие.[1] Отъ най-едритѣ пъстърви той изпекълъ рибникъ по габровски (рибата се туря между две петури отъ тесто и се изпича въ тава или тепсия) и отишълъ на Балкана и тамъ при чешмата постлалъ черги и наредилъ възглавници съ надежда, че ако не и самъ султанътъ, то поне нѣкои отъ свитата му отъ авангарда или ариергарда ще поседнатъ да си починатъ на постланитѣ черги и възглавници. За щастие не само авангардътъ, а и самъ султанътъ се спрялъ при чешмата и дори седналъ на постланото да си почине. Иосифъ Соколски, който съ внушителната си външность и съ хубавия си турски езикъ, още преди пристигането на султана билъ произвелъ добро впечатление на свитата му, билъ му представенъ. Султанътъ приелъ и подаръка му,—рибника съ пъстървата—и запиталъ Иосифа Соколски, какво желае. Той използувалъ случая и съобщилъ на султана следното: Азъ съмъ, казалъ той, игуменъ на „Соколския“ монастиръ въ Балкана, храмътъ на който е много старъ и полуразрушенъ. Желанието ми е да построя новъ храмъ. Ала защото това безъ ферманъ не може да стане, то азъ моля да ми дадете позволение да започна да строя и да наредитѣ да ми се издаде ферманъ. Султанътъ удовлетворилъ всичкитѣ му искания и дори заповѣдалъ да му се даде нѣкакво писмо, срѣщу което да може да си получи фермана въ Цариградъ. Когато султанъ Махмудъ се завърналъ въ Цариградъ, Иосифъ Соколски отишълъ въ Цариградъ и получилъ обѣщания му ферманъ. — Този разказъ П. Тишковъ, асисистентъ по химия при Софийския университетъ, габровчанинъ, слушалъ отъ Никола П. Палаузовъ, сжщо габровчанинъ, познатъ и приятель на Иосифа Соколски, когото не единъ пжть посетилъ въ Киевъ и отъ когото чулъ горния разказъ.

Този разказъ е много правдоподобенъ. Извѣстно е, че презъ 1837 г. султанъ Махмудъ предприелъ едно голѣмо пжтуване по Европейска Турция съ цѣль лично да се освѣдоми и за нуждитѣ на своитѣ поданици.

Ето какво по този въпросъ казватъ французитѣ Jouannin и Gaver въ съчинението си L'Univers. Histoire et Description de tous les peuples. Turquie. Paris, 1843., стр. 430—431:

---

[1] Ср. В. Априловъ, Денница, стр. 104: „Янтра ... изобилуетъ рыбою (особенно форелью).

„По примѣра на християнскитѣ господари султанътъ пожела да пжтува по империята си. Предварително проектътъ на султана бѣ съобщенъ на народитѣ въ империята чрезъ една прокламация съ цѣль да се приготвятъ умоветѣ за това твърде рѣдко въ историята на отоманската империя събитие. Това пжтуване се мотивираше съ желанието на Негово Величество, да посети крепоститѣ Варна, Шуменъ, Силистра и Русе, за да ги прегледа самъ той и за да тури подъ своята вѣчна сѣнка народитѣ и раитѣ на тази страна, като направи да блесне предъ очитѣ имъ свѣтлината на справедливостьта и на милосърдието. При все това, преди да тръгне, султанъ Махмудъ счете за свой дългъ да прояви зачитане на старитѣ обичаи: *на 19 априлий*[1] той се посвѣтва съ главния придворенъ астрологъ (мюнеджимъ-баши) и когато този последния обяви, че този день е благоприятенъ за започване пжтешествието, султанътъ, придруженъ отъ цѣлата си свита, въ присжтствието на една голѣма тълпа народъ, дошелъ да присжтствува при тръгването му, отпжтува съ единъ фрегатъ.

Обиколката на Негово Величество се продължи повече отъ единъ месецъ: въ всички посетени градове той прегледа казармитѣ, военнитѣ магазини, укрѣпленията, джамиитѣ и болницитѣ. Навредъ той заповѣда да се построятъ нови или да се подобрятъ сжществуващитѣ; той заповѣда да маневриратъ предъ него редовнитѣ войски и раздаде богати дарове на началницитѣ имъ; *достжпенъ за всичкитѣ си поданици безъ разлика, той се усвѣдомяваше за нуждитѣ имъ и благосклонно изслушваше оплакванияа имъ.*[2] (к.м.) Най-послѣ

---

[1] XXVIII. *Voyage du Grand-Turc.* Varna, le 2 mai 1837. Je viens d'accompagner le Grand-Turc pendant son voyage en Bulgarie et la Roumélie. — *Le 24 avril*, à dix heures du matin, la moment du depart avait sonné. . . Je m'étais déjà rendu, la veille, a bord de la *Victorieuse* qui avait remonté la canal jusqu'à Bijukdéré. . . A midi, nous vîmes arriver, rapide comme un dauphin, le caïc vert du Sultan, avec ses quinze paires de rameurs. . . Bientot les montagnes escarpées du Bosphore nous renvoyèrent l'écho de canons de notre frégate et des batteries du rivage. Les voiles se déployèrent, et. avec un rapidité toujours croissant, nous nous dirigeâmes vers l'Euxin redouté". — Вж. Lettres du maréchal de Moltke sur l'orient. Deuxième Edition. Paris. 1877, стр. 106—107.

2) „Chaumla, le 5. mai 1837." . . . Le Sultan leur tint ensuite, par l'intermédiaire de son premier secrétair, un discour où il leur dit qu'il etait venu pour s'assurer lui-même de leur situation... En terminant, le

той заповѣда на духовнитѣ и светски власти на посетенитѣ провинции, да прочетатъ единъ ферманъ, въ който се казваше, че едничкото желание на Негово Величество е да види спокойствието възстановено въ империята му и да зацарува най-пълна хармония между всичкитѣ класове на неговитѣ поданици *безъ разлака на народность и вѣра*; че това е именно и главната цѣль на неговото пжтуване, и че той приканя всички първенци и влиятелни човѣци въ държавата да му помогнатъ за поддържане на общественото спокойствие, което е главната основа на благоденствието на народитѣ."

Ние нарочно цитувахме всичко, което Jouannin и Gaver казватъ за пжтуването на Султанъ Махмуда II по Европейска Турция. То иде да потвърди нашето предположение за правдоподобностьта на разказа за срещата на Иосифа Соколски съ Султана и за удовлетворяването на исканията му. Щомъ като султанъ Махмудъ презъ време на пжтуването си е „билъ достжпенъ за всички свои поданници безъ разлика" (на вѣра и народность), щомъ като той „се е освѣдомявалъ за нуждитѣ имъ и благосклонно изслушвалъ молбитѣ имъ", защо да не допуснемъ. че той е изслушалъ и Иосифа Соколски и е удовлетворилъ молбитѣ му? — Явява се, обаче, другъ единъ въпросъ; а именно: миналъ ли е султанъ Махмудъ презъ Балкана? — Нашитѣ френски автори, както видѣхме,

---

Sultan demanda si quelqu'un parmi les raïats avait de plaintes à articuer et si leur églises avaient besoin de reparations." Moltke, ц. с., стр. 109—111. — Въ путешествіи своемъ, въ 1837 году, чрезъ Болгарію и Румелію, Султанъ вездѣ принималъ турецкихъ и христіанскихъ депутатовъ съ равною снисходительностію. Онъ прямо объявлялъ имъ чрезъ своего переводчика, что всѣхъ считаетъ равно своими дѣтьми, и не полагаетъ никакого различия между ними. Онъ позволялъ народонаселенію выходить къ нему на встрѣчу, и привѣтствовать его рѣчами. Бывшій, при проѣздѣ Султана (8-го мая 1827)? чрезъ Габрово, тогдашній учитель габровской школы, Хаджи Захарій Петровъ, вывелъ всѣхъ учениковъ предъ Султаномъ, и самъ произнесъ ему на турецкомъ языкѣ краткую рѣчь, которая выслушана Султаномъ благосклонно. Жители всѣхъ мѣстъ явно чувствували измѣненіе въ прежнемъ порядкѣ дѣлъ. Всѣ издержки путешествія были уплачиваемы изъ Султанской хазны, а при отъѣздѣ изъ Габрова, онъ оставилъ бѣднымъ милостыню, въ 3000 левовъ." *В. Априловъ* Денница Ново-Болгарского образованія, стр. 91. — Рѣчьта, за която е дума въ тази цитата, е напечатана на руски въ сжщото сжчиненіе на В. Априловъ на стр. 140.

говорятъ за пжтуването на султана само до Русе (Цариградъ, Варна, Шуменъ, Силистра, Русе); но нищо не казватъ за завръщането му. Прочее, по кой пжть се е завърналъ султанъ Махмудъ въ Цариградъ? — Въ своя „лѣтописъ“ тревненския свещеникъ попъ Йовчо казва: „1837. Султанъ Махмудъ дохожда въ Търново“.[1] — П. Р. Славейковъ въ статията си „Отецъ Неофитъ Хилендарецъ или Бозвели“ казва, че, като дошълъ въ Одринъ, Султанъ Махмудъ получилъ отъ зетя си Даматъ-Халилъ-Паша извѣстие, че въ Цариградъ ставали нѣкакви вълнения. Изплашенъ да не би по пжтя да го пресрещнатъ и убиятъ, той прибѣгналъ до помощьта на своя кочияшинъ българина Илия отъ *Свищовъ*,[2] който и сполучилъ да уреди пжтуването на султанъ Махмуда така, че той благополучно пристигналъ въ Цариградъ. Следъ като направилъ нѣкои разпореждания, „Илия тръгналъ нощемъ и презъ стари пжтища завелъ султанъ Махмуда въ Цариградъ“.[3] Замоленъ да ми даде съдействие, проф. В. Н. Златарски ми даде следнята писмена справка: „Презъ пролѣтьта 1837 год. султанъ Махмудъ II тръгналъ отъ Цариградъ на Варна; отъ Варна на конь за Шуменъ, Силистра и Русчукъ и оттамъ презъ Търново и Одринъ за Цариградъ. Пжтуването се продължавало петь седмици“.[4] Слѣдов., султанъ Махмудъ, връщайки се въ Цариградъ, е миналъ презъ Балкана.—Но да ли е миналъ презъ *Габровския* балканъ, та да е можалъ Иосифъ Соколски да го посрѣщне, за това нищо не се казва, освѣнъ въ разказа на Палаузова. Това твърдение на Палаузова, обаче, е абсолютно вѣрно. Въ „Габровското училище и неговитѣ първы попечители“ отъ П. Р. Славейковъ. Цариградъ 1866 на две места си говори, че султанъ Махмудъ билъ въ Габрово [1]. Тъй, въ първия отдѣлъ въ главата „Благодѣтели. Приношения извънъ Габрово“, стр. 74 е казано: *Правителственната касса* при минуваніето на Н. И. В. Султанъ Махмуда подарява за ученицитѣ на Габровското училище гроша 300“. А въ отдѣлъ III, „Смѣтки“, стр. 52 е казано: „1837. Іуній 20. Отъ даръть що оставя Н. В. Султанъ Махмудъ, като минава прѣзъ Габрово на 8-й Маія, (ср. и Априловъ: „8-го Мая 1827 г.“ стр. 91. Годината е погрешена), за училището отдѣлихѫ гроша 300“[2]. И тъй, установява се по единъ не подлежащъ на никакво съмнѣние начинъ, че Султанъ Махмудъ е билъ въ Търново, Габрово и Одринъ. Султанъ Махмудъ, както видѣхме, тръгналъ отъ Цариградъ на 17 (29) априлъ 1837 г. — съ фрегатъ, следов., по море. Той слѣзълъ въ Варна и отъ тамъ отишълъ въ Шуменъ, Силистра и Русчукъ, отъ дѣто той и отишелъ въ Търново и Габрово. Не е възможно да се допусне, че той ще се е върналъ отъ Габрово обратно, за да отиде да мине Балкана презъ Хаинъ-боазъ, напр. Напротивъ, той за това и дошелъ въ Габрово, защото е билъ решилъ тука именно да мине презъ Балкана, презъ върха „Св. Никола“ по новопостроения за него пѫть, както казва Молтке. Нека отбележимъ, че и султанъ Меджидъ, който пѫтувалъ по Европ. Турция презъ пролетьта на 1846 г. (билъ въ Търново на 15, 16 и 17 Май 1846 г. [1], билъ и въ Габрово, дето подарилъ една сума за построяване на тъй наречения „Баювъ“ мостъ, миналъ Балкана сѫщо презъ "Св. Никола". По този последния въпросъ въ лѣтописа на попъ Йовча се казва следното: „1846. 4. февруарий. Услишахомъ пришли въ Търново рухчуклийский паша Саитъ и други царски челякъ Хамитъ бей, и ша минатъ прѣзъ Габрово да сторятъ путестроение, защото ще излезе царя на пролѣтъ да промине прѣзъ тѣзи мѣста. Мыже ходихомъ на Енина, у Мариини прѣзъ сирница въ вторникъ и тогизъ мина речений бей прѣзъ Казанлѫкъ“ [2]. Допустимо е да се предположи, че синътъ— султанъ Абдулъ Меджидъ—е миналъ Балкана по сѫщия пѫть, по който по-рано, преди 9 години, го е билъ миналъ и бащата-султанъ Махмудъ II. А направимъ ли това предположение, нѣма вече защо да се съмняваме въ истиностьта на разказа за срещата ни Иосифа Соколски съ султанъ Махмуда.

---

[1] *П. Р. Славейковъ*, Извлечения отъ лѣтописа на попъ Йовча, Сбм. III, стр. 382. А Молтке въ своитѣ „Писма“ пише: „Tifnova, la 19 mai 1837. . . Nous sommes arrivés hier après midi à Tirnowa“, ц. ч. стр. 114—115.

[2] *Раковски* казва, че Илия билъ отъ *Калофоръ*. Вж. Дун. Леб. бр. 3.

[3] Сбм. XII, стр. 381, забел. подъ лиия. Ср. у Молтке: „*Andrinopole*, la 1-er juin 1837. — Nous voici dans la ville de l'empereur Adrien. . . Après-demain nous retournerons à Constantinople, *où la Sultan veut faire une entrée* solennelle. . .“ „*Constautinople*, le 6 juin 1837. Ce matin nous sommes rentrés dans la capital par la porte des Canons. C'est la porte par laquelle Mahomet II pénétra dans la rezidence des empereurs grecs et devant laquelle tomba le dernier Constantin. Les descendants des conquérants, — qui, soit dit en passant, ne savent rien de tous cela, — étaient venus par milliers pour recevoir la Sultan. Le souverain se randit au vieux sèrail pour faire sa devotions dans la chambre où se conserve l'habit du prophète“. Moltke, ц. с., стр. 120—122. — Става явно, че казаното отъ Славейкова за заслугитѣ на Илия не е вѣрно.

[4] Вж. *C. Kitter von* Sax, Geschichte des Machtverfalles der Turkei bis Ende des 19 Iahrhunderts. Wien 1908. S. 266—267, — По-послѣ устно г. Златарски ми обърна вниманието и върху Денница Ново-Болгарскаго образованія отъ *Вас, Априловъ*. Изказвамъ му моята благодарность.

---

[1] *Молке* въ своитѣ „Писма пише: „Kasanlik, le 21. mai 1837. Aujourd'hui nous avons passé le Balkan par un col qui ne s'éléve pas à plus de 3000 pids au-dessus de Gabrowa, ville située au pied de la montagne... Au sud le Balkan est coupé à pic; en moins d'une heure nous atteignîmes Schipka, un pied de la chaîne, sur une route nouvelement construite pour le Sultan“. Ц. с., стр. 116—117.

[2] „Choumla, le 5. mai 1837. „.... L'on ma dit qu'il port avec lui deux millions et demie de florins, et une masse d'objets precieux .... A son depart, il à laissé 10.000 florins pour les pauvres de Choumla .....“ *Moltke*, ц. с. стр. 109—112. „Kasanlik le 21 mai, 1837. „....Partout ou passe le monarque, il laisse des sommes considerable, dont une partie est consacrée à payer les frais de sejour, et une autre à secourir les pauvres. Il accord en outre les fonds nécessaires non-seulement aux mosqués, mais encore aux églises que ont des reperations à faire“. *Moltke*, ц. с., стр. 116—120. — „Всѣ издержки путешествія были уплачиваемы изъ султанской казны, а при отъѣздѣ изъ Габрова онъ оставилъ бѣднымъ милостыню, въ 3000 левовъ“. Вж. *Вас. Априловъ*, Денница Ново-болгарскаго образованія. стр. 91.

10. **Пита се сега, дали презъ това време — 1836—1837 година — Неофитъ Безвели е билъ въ Цариградъ?** — По този въпросъ Раковски казва следното:

„Нѣколко священы лица Българи разпалени отъ любородности, рѣшихѫ сѫ явно да проповѣдѫтъ на Българиѭ злоупотрѣблѣныя грьцкаго духовенства и да приканѭтъ народа, да извѣсти страдание си Султану и да го умоли да му сѫ дадѫтъ неговы природны священоначялства, по нѣкои си само мѣста въ Българиѭ, а имяно въ Търново. Това се разви и усили въ лѣто 1836 или 1837 между народу.

Приснопамятный Отецъ Неофитъ Архимандритъ Хилиндарскаго мънастиря, родомъ Българинъ отъ Котила, кой бѣ нѣколко години проповѣдалъ по разны мѣста въ България, а имяно въ Калоферъ и Свищовъ най-много, *дойде въ Царыградъ за тая цѣль* (к. н.). Онъ прѣди да дойде въ Царыградъ бѣ напечатилъ въ Бѣлградъ (?) нѣколко си учебны книгы на Българскы языкъ, между които и едно кратко земеописание Българии, и гы бѣ разнесалъ по Българиѭ; отъ тѣхъ книгы бѣ донесалъ и въ Царыградъ и раздаваше гы тамошнимъ Българамъ. За такавѫ еднѫ важнѫ цѣль отецъ Неофитъ трѣбваше да състави едно българско общество и чрѣзъ него да почне да дѣйствува. Нъ такова общество въ тѣхъ врѣмена трудно можеше да се състави въ Царыградъ; едно че въ него врѣмя не сѫ нахождахѫ учени и образовани Българи, кои да чювствуватъ, що е народность и Отьчьство, и друго чи българи сѫ подозрѣвахѫ отъ турскаго правителства поради грьцкы фенерскы клеветы, коихъ тии лукави сѫщества ежедневно сѣѭхѫ и плѣтѣхѫ прѣдь турскому правителству."[1] — За насъ не подлежи на съмнѣние, че и Раковски твърди, че прѣзъ 1836 или най-късно прѣзъ 1837 г. Неофитъ е дошълъ въ Цариградъ съ цѣль да работи за рѫкополагане българинъ за владика „по нѣкои си само мѣста въ Българиѫ, а имяно въ Търново". — Г. Димитровъ по този въпросъ казва слѣдното: Отецъ Неофитъ Бозвелията, слѣдъ като обикалялъ дълго врѣме изъ България като апостолъ и проповѣдникъ, *въ конеца на 1837 г.* той се явилъ и въ Цариградъ съ сѫщата цѣль, и въ кратко врѣме станалъ извѣстенъ на всички събрани отъ всички страни на отечеството ни българи, а пъкъ за царскитѣ шивачи билъ най-любезния".[2] — П. Р. Славейковъ по този въпросъ дава неясни сведения. Той казва, че като се „Захвана чумата на 1833 г., той (Неофитъ Бозвели) замина за България въ Котелъ"....

---

[1] П. Р. Славейковъ Лѣтопись на п. Йовча, Сбм.. т. III., стр. 383.

[2] Цит. съч. Сбм. т. III, стр. 383.

И после продължава така: „Кога е отишълъ втори пѫть въ Цариградъ и кога се е запозналъ съ Илия, кочиашина царски, не ми е познато, но знамъ, че той билъ въ Цариградъ и билъ приятелъ искренъ на Илия: то е било на 1839 година".[3]

Карапетровъ казва, че „Неофитъ пристигналъ въ Цариградъ около 1838 г.“[1] — Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ клони къмъ мнението на Г. Раковски, че Неофитъ дошълъ въ Цариградъ въ 1836 или 1837 г.[2] — Всички други, които писали за Неофита Бозвели, не казватъ, дѣ е билъ той презъ това време (1836—1837 г.).

---

[1] „Дун. Лебедъ", Год. I, септемврий 22. 1860, бр. 2, стр. 8 Подлистникъ „Българскый за независимо имъ священство днѣсь възбуденъ въпросъ и нихна Народна Чьркова въ Царыградъ". Ср. и у Арнаудовъ, стр. 358—362.

[2] Г. Димитровъ, „Княжество България", ч. I, стр. 272.

[3] *Славейковъ*, Отецъ Неофитъ Хилендарецъ или Бозвели, Сбм. XII стр. 380—381.

Като вземаме предъ видъ и писмото на Неофита отъ 24 апр. 1842 г., въ което той говори, че билъ въ Цариградъ едновременно съ Иосифа Соколски и че заедно съ него пжтувалъ презъ габровския Соколски монастиръ до Троянския монастиръ и горепосоченитѣ наши съображения, отъ които става явно, че Иосифъ Соколски не е могълъ да бжде въ Цариградъ по-рано отъ края на 1836 г., нито по-късно отъ лѣтото на 1837 година, ние дохаждаме до заключение, че Неофитъ Бозвели непремѣнно е билъ въ Цариградъ въ сжщото време, когато тамъ е билъ и Иосифъ Соколски, т.е. презъ лѣтото на 1837 г.

Както ще видимъ по-доле, въ автобиографията си Никола Бацаровъ казва, че презъ 1836 и въ началото на 1837 година Неофитъ билъ учитель въ Габровския Соколски монастиръ и по поржка на търновския митрополитъ (Иларионъ Критски) готвялъ за печатане Евангелие и че следъ като въ 1837 г. Бацаровъ билъ ржкоположенъ за еродяконъ; той — Неофитъ — „остави Соколатъ и отиде да печата Евангелието“. Много е приемливо предположението, че Неофитъ дошълъ въ Цариградъ да замоли патриарха да съдействува за напечатването на Евангелието. Той се е надѣвалъ да сполучи, защото и търновскиятъ митрополитъ е щѣлъ да го поддържа. Не трѣбва, следов., да се съмневаме, че Неофитъ билъ въ Цариградъ прѣзъ 1837 година.

11. **Защо Неофитъ Бозвели презъ 1837 година напусналъ Цариградъ**? — Както е извѣстно преди това време патриаршията преследвала Неофита и искала да го прати на заточение. Обаче, както се изразява проф. Ив. Шишмановъ, основавайки се на казаното отъ Раковски, „патриаршията *при най-искрено желание* (к.н.), не успѣла да го заточи“.[3] Много приемливо е, че при тѣзи условия, преследванъ отъ

---

[1] *П. Карапетровъ*, Сбирка отъ статии, въ статията „Нѣколко думи за Българския храмъ въ Цариградъ, Срѣдецъ, 1898, стр. 3.“

[2] *Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ*, Единъ непознатъ трудъ на Неофита Бозвели, Сбм., т. XVIII, стр. 276—281.

[3] Сбм. XVIII, стр. 284.

патриаршията и заплашванъ съ заточение, Неофитъ е решилъ да се махне отъ предъ очитѣ на патриаршията, толкова повече като се е и убедилъ, че Евангелието му нѣма да бжде напечатано.[1] Той използувалъ случая, заминаването на Иосифъ Соколски отъ Цариградъ, и тръгналъ съ него, може би, и съ цѣль да разпространява учебницитѣ си. При това той, вѣроятно, е предполагалъ, че като бжде далечъ отъ Цариградъ, ще бжде напълно спокоенъ. Както, обаче, видѣхме, търновскиятъ митрополитъ Иларионъ започналъ да го преследва още отъ онова време, когато той — Неофитъ — билъ въ Соколския монастиръ. Предполагаме, че това митр. Иларионъ е вършилъ и по внушение отъ Цариградъ. Вѣроятно, следъ като не позволила да се напечата приготвеното отъ Неофита Евангелие, патриаршията е внушила на митр. Илариона да преследва Неофита, като опасенъ, вреденъ за плановетѣ ѝ за погърчването на българския народъ.

12. **Връщането на архимандрититѣ Иосифа и Неофита отъ Цариградъ.** — Колко време Иосифъ Соколски е билъ въ Цариградъ не се знае, но не подлежи на съмнѣние, че той заедно съ Неофита е билъ въ Соколския монастиръ

---

[1] Въ ненапечатаната си автобиография Ник. Ив. Бацаревъ казва и следващето: „защото азъ (Неофитъ Бозвели), следъ два три мѣсеца, като свърша Евангелието, за което ме е задължилъ търновския владика да го прѣпиша и наредя по черковното служение, да се чете наредъ, безъ да се търси по зачало, ще отида да го печатамъ... Подиръ това събитие, учительтъ остави Соколътъ и отиде да печата Евангелието.“ — Ние приемаме, че той е дошълъ именно въ Цариградъ, за да поиска съизволението и съдействието на вселенския патриархъ. Обаче и сега се е случило сжщото, което по-после (въ 1840 г.), както е известно, се случило и съ Евангелието, преведено на български отъ Неофита Рилски и напечатано въ Смирна. Тогава сжщиятъ търн. митрополитъ Иларионъ (+ 8. II, 1839), за да се представи добъръ на паството си, одобрилъ превода въ ржкописъ, обаче патриаршескиятъ синодъ унищожилъ цѣлото издание и заподѣдалъ на митрополититѣ по епархиитѣ да не допущатъ да се чете словото Божие по Неофитовия преводъ. Вижда се, че и сега патриархътъ и синодътъ му сж се възпротивили и не само не сж позволили да се напечата това Евангелие на Неофита Бозвели, а сж и унищожили ржкописа, тъй че досега за него нигде нищо не е поменато. — Славейковъ говори за „Краткое тълкувание на Литургията,“ Дали не еималъ предъ видъ това Евангелие? — Вж. Сбм. XII, стр. 380.—Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ казва, че когато Славейковъ писалъ студията си за Неофита Бозвели, паметьта му вече била доста отслабнала. Вж, Сбм. XVIII, стр. 254 и стр. 276.

на 1 августъ 1837 г. Неофитъ въ горѣпоменатото си писмо твърди, че тѣхъ — Иосифа Соколски и Неофита — ги клеветили, че яли месо на 1 августъ.[1]

Вѣроятно, въ Соколския монастиръ двамата архимандрити сж прѣстояли най-малко до следъ 15 августъ 1837 г., въ който день е храмовия праздникъ на Соколския монастиръ. Ние твърдимъ това по следнитѣ съображения. Не е допустимо Иосифъ Соколски да напусне монастиря тъкмо прѣдъ храмовия праздникъ и да не бжде тамъ за този день — 15 августъ — да посрѣща гоститѣ. Личнитѣ интереси на Неофита сж го подбуждали да бжде въ Соколския монастиръ на храмовия му праздникъ, та отъ една страна да поговори на събралото се множество народъ отъ северна и южна България, отъ друга — да разпространи и книгитѣ си. Най-после и клеветата, че пратили 7 балканджии да убиятъ митр. Илариона въ Долна Орѣховица диктува да приемемъ, че двамата архимандрити сж останали по-дълго време въ монастиря, скроили заговора си и почнали да го изпълняватъ.

Въ края на 1837 г. или най-късно въ началото на 1838 година Ноефитъ Бозвели билъ вече въ Търново. Това се твърди отъ М. Радивоевъ въ съчинението: „Време и животъ на Търн. митр. Иларионъ Макариополски“. Ето какво казва Радивоевъ по този въпросъ:

„Ето при такива обстоятелства (при прокарването на реформи отъ султанъ Махмуда) на 8 февр. 1838 година отъ чума умрѣ този владика (Иларионъ Критски); за запечатване на богатството му се събрали отъ всички голѣми села всички първенци; а на четиридесетия день отъ смъртьта му и въ присжтствието на пристигналитѣ му роднини отворили сњндэцитѣ му, въ които намѣрили едно количество отъ два милиона златни гроша, съ завѣщание разпредѣлени на роднинитѣ му, за училища, болници и за други разни общеполезни заведения въ Цариградъ, Атина и Критъ, а за епархията, отъ която ги събралъ, нищо не оставилъ. Ободрени вече отъ течението на новитѣ обстоятелства, всички тѣзи представители заедно съ нѣколко по-събудени търновчани събрали се на съвѣщание и решили да се възползуватъ отъ смъртьта на владиката и да намѣстятъ българинъ за митрополитъ на архиерейския престолъ. Заради това съгласяватъ се и одобряватъ за такъвъ архимандрита Неофита Котленца, *който по това време билъ тамъ*, даватъ му препоржчителни писма до първомайсторитѣ на царскитѣ шивачи въ Цариградъ, за да му помогнатъ да стане търновски митрополитъ. Отъ Търново презъ Елена и Сливенъ арх. Неофитъ стигналъ въ Цариградъ“[1].

---

[1] На 1 августъ, както е извѣстно, се захващатъ тъй нареченитѣ „Богородични пости“ (1—14 августъ включително), прѣзъ които само единъ пжть (на „Преображение Господне“, 6.VIII, ст. ст.) се позволява да се яде риба. Толкова строго тѣ се пазятъ.— Нека тука отбѣлѣжимъ, че Иосифъ Соколски бѣ строгъ постникъ и никога не ядеше месо. Като монахъ той още въ България бѣ приелъ великата схима, бѣ „схимомонахъ.“ — Ср. и казаното по този въпросъ отъ проф. Мутавчиевъ въ „Добавка“ въ края на тая статия.

Радивоевъ въ забележка подъ линия казва: че събралъ тѣзи сведения отъ хаджи Христа Михаиловски, по-стария братъ на Илариона Макариополски, „който въ него време билъ избранъ за еленски кметъ-чорбаджия и който взелъ участие въ това дѣло“. Редомъ съ това Радивоевъ отбележилъ: „Гл. Мсб. XXIV., „Материали по църковната борба, № 231“. — Посочениятъ отъ Радивоевъ № 231 е „речь, държана отъ търновския представитель х. Никола Минчоолу противъ Д-ра Ст. Чомаковъ, въ едно отъ събранията на Народнитѣ представители въ Цариградъ“. Въ тая речь между другото четемъ и слѣдното:

. . .„Господа! Ный не искамы да кажимъ, че този черковенъ въпросъ е породенъ въ Търновската епархія еще на 1837-мо когато тя и само тя въ името на цѣлото населеніе са е потрудила да исходатайствува чрезъ свои нарочно испратени въ столицата представители, сънародно наше духовенство, за което служатъ за доказателство прошенія и други частни писма“.[2]

Ние нѣмаме никакво основание да се съмнѣваме въ добросъвестностьта на Радивоева и приемаме за напълно вѣрно твърдението му, че Неофитъ Бозвели въ началото на 1838

БИБЛИОТЕКА НА Б. З. К. БАНКА

---

[1] Време и животъ на Търновския Митрополитъ Илариона Макариополски, София, 1912., стр. 14—15.

[2] *Иорд. П. Георгиевъ.* Материали за църковната борба. Сбм. XXIV, стр. 116. док. № 231. Явно е, че този документъ не потвърдява присжтствието на Неофита Бозвели въ Търново, а само твърди, че епархиотитѣ на Търновската ерархия още въ 1837 год. се сговорили да искатъ българинъ за владика въ Търново.

година билъ въ Търново, може би, съ цѣль да разпродава печатанитѣ си презъ 1835 година книжки, които до това време разнасялъ и разпродавалъ изъ Търновската епархия. До такова заключение за времето, презъ което Неофитъ разнасялъ книгитѣ си въ Търновско, дошълъ и Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ, който казва: „Значи, Неофитъ ще е разпространилъ учебницитѣ си (поне въ Търновско) 1—2 години следъ напечатването имъ (презъ 1836—1837 г.)“[1].

13. **Защо Иосифъ Соколски и Неофитъ Бозвели, връщайки се отъ Цариградъ, отишли въ Троянския монастиръ?** — Най-вѣроятния отговоръ на това питане е следниятъ: И Неофитъ Бозвели, както и Иосифъ Соколски, вѣроятно, е билъ нѣкога, може би, преди да отиде въ Хилендарския монастиръ, монахъ въ Троянския монастиръ, може би даже, че и тука е билъ постриганъ за монахъ, или, най-малкото, идвалъ е въ този монастиръ отъ Калоферъ и добре се е познавалъ съ цѣлото братство. А щомъ като приемемъ поне едното отъ тѣзи предположения, лесно ще си обяснимъ и мотивитѣ, които сѫ подтикнали двамата архимандрити задружно да отидатъ въ Троянския монастиръ. Преди всичко, свързани съ връзкитѣ на братство съ монаситѣ на Троянския монастиръ и съ добри спомени за прѣкарания въ средата на това братство подвижнически животъ, тѣ сѫ искали да посетятъ събратията си, а, може би, и за послѣденъ пѫть да се видятъ съ старцитѣ си, които, нѣма съмнение, на времето сѫ положили толкова грижи и трудъ за духовното имъ рѫководяне и монашеско усъвършенствуване. При това и всѣки отъ тѣхъ е ималъ и специална цѣль за предприемането на това пѫтуване; а именно: Иосифъ Соколски е искалъ да сподѣли съ братството на Троянската обитель радостьта си по случай издаването на Султанския ферманъ за Соколския монастиръ, радость, която не е могла да не бѫде сподѣляна и отъ цѣлото братство, понеже тя се възбужда отъ успѣха на довчерашенъ тѣхенъ събратъ; а Неофитъ Бозвели е използувалъ случая и да разпространи своитѣ книги.

14. **За отношенията между Иосифа Соколски и Неофитъ Бозвели** може да се сѫди само по писмото на Неофитъ отъ 24.IV.1842 г. до Иосифа Соколски. Отъ това писмо,

БИБЛИОТЕКА НА Б. К. БАНКА

---

[1] „Единъ непознатъ трудъ на Неофита Бозвели“, Сбм., стр. 275.

писано въ Хилендарския монастиръ, узнаваме, че, като били двамата едновременно въ Цариградъ презъ 1837 г., както вече установихме това, Неофитъ Бозвели, който знаялъ Иосифа Соколски, вѣроятно, още отъ онова време, когато той — Соколски — билъ игуменъ на Калоферския монастиръ, а може би и отъ по-рано[1] и съ когото завързалъ още по-близко приятелство презъ онова време (1835 (?) — 1837 г.), когато билъ учитель въ Соколския монастиръ, се постаралъ да го направи свой съмишленникъ или даже и свой сътрудникъ. Съ тази цѣль отъ една страна той отблизо го запозналъ съ дейностьта за въ полза или вреда на българския народъ на всички и особено пъкъ на първенцитѣ, „любороднитѣ настоятели — и Болгарскаго общества предатели и продатели — и купцы", а отъ друга — го посвѣтилъ въ своитѣ планове и намерения, „и позна моя старателный и страдателный трудъ и подвигъ", като дори не скрилъ отъ него и всичкитѣ си несполуки въ предприятията си за обществени работи. — Близки, интимни приятели, въодушевени отъ мисъльта да работятъ за благото на милия си народъ, тѣ двамата тръгватъ отъ Цариградъ съ строго опредѣлена цѣль — да минатъ презъ Габровския Соколски монастиръ, а отъ тамъ да отидатъ въ Троянския монастиръ. — Въ края на м. юлий 1837 година тѣ пристигатъ въ Соколския монастиръ и прекарватъ тука до кѫдѣ 18—20 августъ, когато заминали за Троянския монастиръ. Отъ тука, неизвѣстно кога, Иосифъ Соколски се завърналъ въ Соколския монастиръ, а Неофитъ тръгналъ да пѫтува изъ Търновската епархия да разпространява напечатанитѣ презъ 1835 година свои книги и въ края на сѫщата 1837, или, може би, въ началото на 1838 година пристигналъ въ Търното, гдето го и заварваме презъ времето на смърьта на търн. митр. Илариона (8.II.1838 г.),

---

[1] Както вече казахме (вж. по-горѣ, стр. 120), по думитѣ на Раковски Неофитъ най-много проповѣдвалъ въ *Калоферъ* и Свищовъ. Понеже Троянскиятъ монастиръ не е далечъ отъ Калоферъ (на другата страна на Балкана), а и обичай и сега е у Калоферци да посещаватъ Троянския монастиръ, то нѣма никакво затруднение да допуснемъ, че и Неофитъ е ходилъ отъ Калоферъ въ този монастиръ и тамъ се е запозналъ съ Иосифа Соколски. Ако ли пъкъ се обистини нашето предположение, че Неофитъ е билъ нѣкога монахъ и въ Троянския монастиръ, то познанството между двамата ще датува още отъ онова време.

15. **Преследването на Иосифа Соколски отъ Търновския митрополитъ.** — Едновременното нѣколко дневно пребиваване на двамата добре познати на Търновския митр. Илариона архимандрити въ Габр. Соколски монастиръ не е могло да му остане неизвѣство. И той, предполагайки, че тѣ не могатъ да не замислятъ нѣщо въ вреда на елинизъма, решилъ да ги погуби. Очевидно, той преди всичко е искалъ да ги унизи въ очитѣ на благочестивитѣ православни българи и заради това на първо мѣсто распространилъ клеветата, че тѣ ужъ на 1 августъ, първиятъ день отъ толкова строго пазенитѣ Богородични пости, яли месо. Като видѣлъ, че съ тази клевета не могълъ да опятни никого отъ двамата, защото, очевидно, никой не й е повѣрвалъ,[1] Иларионъ пусналъ въ ходъ не единъ пжть досега изпитваното отъ него съ успѣхъ срѣдство; а именно, клеветата предъ турското правителство. Той обвинилъ Иосифа Соколски, че е хранилъ гърци (мораіти) калугери, дошли и въ България да вдигатъ такъвъ бунтъ — *завѣра* — противъ турското правителство, какъвто презъ 1821 г. били вдигнали — подтиквани и отъ Цариградския патриархъ — въ самата Гърция. Не стигало и това. Той разпусналъ и клеветитѣ, че тѣ били пратили 7 души балканджии да го убиятъ въ Долня Орѣховица и турнали началото на бунтъ срещу турската власть, като отишли въ Троянския монастиръ и записали 40,000 войска. Но, вижда се, турското правителство е намѣрило за твърдѣ прѣкалено усърдието на митр. Илариона и затова не ще да е обърнало никакво внимание на клеветитѣ му. Нѣма рѣшително никакви сведения, отъ които да се вижда, че нѣкой отъ двамата архимандрити е пострадалъ отъ тия клевети, или пъкъ че е билъ прeслѣдванъ отъ турското правителство. — По-нататъкъ въ писмото си отецъ Неофитъ се оплаква на Иосифа Соколски, като на близъкъ, който познава дѣлата му, и изказва очудването си, че той самъ толкова много работилъ за народа си, а сега, когато той е въ заточение, никой отъ

---

[1] „Отдавна врѣме още той подаваше на всичкитѣ монастирски братя примѣръ на строгъ постъ и въздържание. Презъ великитѣ пости той не ядеше по три дни, а по-нѣкога и по петь дни, и повече отъ петдесеть години не бѣше турналъ месе въ устата си.“ *Бурмовъ*, у, с., стр. 160. — Ср. и казаното по този въпросъ отъ проф. Мутафчиевъ въ „Добавки“ въ края на тая статия.

народа не помислювалъ за него. „Святиняти, казва отецъ Неофитъ, каквото рѣкохъ все то знаешъ — до кога ще ся маешъ, и не събуждашъ които знаешъ, любородцытѣ за да надстоятъ и да ме избавятъ отъ тыя смертоносни бѣды и напасти.“ — Краятъ на писмото е едно силно обрѣщение на страдащъ къмъ по-честития си приятель и молитвенъ викъ за помощь. Ето цѣлото това писмо:

В. Х. М. *На Соколњ Габровскаго Монастыря*
1842 *всепреподобному игумену и Архимандриту*
Апрілъ 24-й. *Іосифу* *ПРИВѢТСТВЕННѢ*
въ томже с. монастырњ.

Соколскаго М. всепреподобнѣйшій Игуменъ и Архимандритъ и о Христѣ Братъ Іосифъ!

Всякій по Бога человѣкъ щото сос очитѣ си види, чувстенно-же и умно и всекрайно познае и разумѣй, онова несемнѣнно вѣрва и исповѣда свободно предъ всякакво лице, безъ страха и ужаса да убажда е отъ Спасителя Христа повелѣнно *сирњчь*[1] истината, за то и Христосъ истинный Богъ нашъ на всякій *отпусть говориме*. . . . Того ради и святиняти, въ Цариградъ сос очитѣ си видѣ и слуша сос ушыте си, люборoдните Настоятели — и Болгарскаго общества предатели и продатели — и купцы — и позна моя старателный и страдателный трудъ и подвигъ — и разумѣ чиколкото ти говорихъ всичките ся исполниха — може и святиняти да позна еще като идяхме и минахме приз монастырат вы чи ся рече какво смы яле мѣсо август м. ї, по малко врѣме чи сте хранили мораітѣ калугери *въ монастыратъ*[2] и послѣ мало чи смы праводили 7: балканціи наши да го *убіятъ*[3] въ Долня Орѣховица — а най-послѣ като ходихме на Троянския м. чи смы писали 40000 войска. Смысли прочее Пастырски и Митрополітски коварства, и народна пагубна и умразна измышленія! Не ступеніятъ Іларіонъ сос нѣколцына погречены проклятницы избѣси за правда человѣцыте: Самы проклятыте Гарчулеги туй баркатъ — а кому погрѣшката хварлятъ — Болгарыте дадоха арзовалъ на Державството, и нито грекъ владыка кабулъ струватъ вече — а митрополитчето шâръ хверля. . . . . иска му сж и то да уплаши народатъ, за да забуравятъ щото сж просили и пріяли (Бол(г)арыте) отъ Державството и Негово Митрополитво имъ купи сос грошъ, и сос прелястъ Дарбата — гледа да сандардиса любородныте: и азъ грѣшенъ докад' бѣхъ, колкото можахъ за народатъ си бдѣхъ и тія коликото рѣкохме митрополитски лажлывы ефтіры, всите изваждахъ юфъ предъ него, и предъ неговыте тарафы. . . . Ни ся терпѣх вече — и за то мя докара на тоя халъ — и ми стори всичко заптъ! чудно: азъ самъ въ Цариградъ; и тука сѣдяхъ за народатъ си а единъ цѣлъ народъ да мя остави на туй златно и Богодарованно время да мя мучи за Божа правда единъ на сила и съ прелясть Долашъ, и сѣди та обира народатъ ны, за нѣйдѣси! Брате за мене не ли ги е грѣхъ: освень що изгубихъ всичко — но и здравіето си совсѣмъ изгубихъ, отъ трепрокляты несносны и досадны всечасны навыкваницы! Святиняты каквото рѣкохъ всето знаешъ — до кога ще ся маешъ, и не сабуждашъ които знаешъ, Любородцыте за да надстоятъ и да мя избавятъ отъ тыя смертоносны бѣды и напасти, за да си прибира и азъ моите вещи — чи да прощаватъ — ако мя нещатъ въ отечеството — Господня земля и исполненіе ея. . . . Мыслети молимъ чи има Богъ, и второ пришествіе — не само правдата ми, и кровта ми — но и отъ гробат прâстâ ми ще вика къ Богу...

---

[1] Написаната на това мѣсто дума не може да се прочете, защото е покрита съ дебелъ слой мастило отъ печата на музея, съ който е подпечатано писмото. Взехме я отъ „Читалище“.

[2] Тука часть отъ листа е откъснатъ, та не се знае каква дума е била написана. Въ „Читалище“ е: въ монастыратъ:

[3] И тука часть отъ листа е откъсната. Въ „Читалище“ е: убіятъ.

Прочее вы оставамъ на совѣста вы, и по Бога на милоста вы, Сторете си Хрістіанската Должность съ Мене, за кое и оставамъ на вашата о Христѣ братска любовь въ заточеніи примрелъ Неофитъ: страдающій и доброжелающій.

Готово Богодарованно, и Султанноданно за обществото Богопріятно, султаноугодно, человѣкопохвално, и общеполезно Добро — нѣкой да го продаде: и нѣкой да го купи — а който го е испросилъ, да го умертвятъ: и за които е испросено — а тіи да спятъ — да ся боятъ да продуматъ — Доволно братко молчаніе, Доволно: защо времето ще пакажи — и като силный грâмъ ще грâмни — чи ще останатъ под'срамъ вѣчно спящіи въ гробѣхъ — като Язвеніи[1] — Сабодися, Сабоди —:“[2].

16. **Ново преследване на Иосифа Соколски отъ търновския митрополитъ.** — Не подлежи на никакво съмнение, че, ако селенитѣ отъ околнитѣ на „Сокола“ села и колиби масово се стекли да строятъ новъ храмъ на Сокола, тѣ това сѫ сторили не само „любве ради божія матери,“ както това е казано въ бележката за построяването на този монастиръ. Въ тая бележка е изтъкнато, че особено усърдни въ случая били селенитѣ отъ селата Етъръ и Нова-Махала, които се явили съ калфитѣ и чирацитѣ си. Тѣзи селени твърде отблизо познавали Иосифа Соколски, който между тѣхъ се е родилъ и расълъ и, твърдѣ е вѣроятно, не единъ пѫть е билъ между тѣхъ преди да почне постройката на монастира. Вижда се, че той е съумѣлъ още отъ по-рано да имъ произведе силно впечатление, да имъ внуши вѣра въ себе си, да ги подчини на волята си, да ги привикне да виждатъ въ него авторитетно лице, да го почитатъ и да го слушатъ. Това именно, на редъ съ християнското благочестие, „любовьта къмъ божията майка“ не по-малко е влияло върху селенитѣ, та тѣ се показали толкова усърдни при построяването на монастиря. И правъ е Раковски, когато казва, че Иосифъ Соколски билъ „почитаемъ не само отъ околошныя Българы, кои го имаха кату единъ сѫщи отецъ и надъ коихъ онъ имаше неограничено влияние, но и отъ всичкы тѣ другы Българы, кои дохождахѫ тамо на поклонение.“[3] Иосифъ Соколски наистина се е ползувалъ съ почитъ, уважение и покорность отъ всички. Та че и обичали сѫ го и винаги всички

---

[1] „Язвенніи“ въ „Читалище“, „Язвеніи“ въ „Трудъ“.

[2] Архивъ на Възраждането при Народния Етнографски музей въ София, Църковно дѣло. Габрово № 8 (VIII), докум. № 296. — Въ инвентаря е отбелѣзано следното: „Писмо, 1 листъ две писани страници, 4-а, малко повредено. Изъ архивата на габровската община. Оцѣнено за 500 лева. Взето отъ Д-ръ П. Цончевъ. — За прьвъ пѫть това писмо бѣ напечатано отъ М. Радіевъ (Радивоевъ) въ сп. „Читалище“, I, 446-448; а втори пѫть — отъ Ц. Гинчевъ въ сп. „Трудъ“, III (1890) стр. 470-472. — Т. Бурмовъ въ цитуваното вече съчинение на стр, 14 въ забележка подъ линия дава нѣколко реда отъ това писмо, но тѣ сѫ и неправилно преписани и невѣрно изтълкувани. Съгласява се съ Радивоева.

[3] Ср. и казаното въ „Габровски сборникъ“: „... имеяше го преподобно ученному Г. архимандритъ Иосифъ, родомъ габровецъ.“

околни сж гледали въ всѣки случай да го запазятъ. Тъй, известно е, че когато капитанъ дѣдо Никола въ 1856 година дигналъ възстание и на 31. VII, с. г. дошълъ въ Соколския монастиръ, габровскитѣ чорбаджии „съобщили на махлебашиитѣ по колибитѣ да кажатъ на своитѣ колибари да се не излъжатъ да се присъединятъ къмъ четата, защото дѣдо Никола билъ изпратенъ ужъ отъ страна на правителството, за да опита, да ли сж вѣрни поданицитѣ на Султана. *Сжщото съобщили и на игумена на мънастиря* (к. н.)[1]

А пъкъ когато въ 1837 г. Иосифъ Соколски повдигналъ въпросъ за построяване на девически монастиръ въ самото Габрово, първенцитѣ, не само че го подкрѣпили, а единъ отъ тѣхъ дори турилъ кжщата си на разположението му и оставилъ монахинитѣ на бждащия девически монастиръ да живѣятъ въ нея до построяването келии върху подареното отъ гражданитѣ мѣсто за девически монастиръ. И тѣ живѣли тука цѣли три години. — Не ми е извѣстно кога, но въ всѣки случай преди 1848 година, може би презъ време построяването на девическия монастиръ въ Габрово (1837—1846 г.) почувствувала се нужда отъ Метохъ за Соколския монастиръ въ Габрово. Габровското общество побързало да тури на разположението на Иосифа Соколски една грамадна кжща. Ето какво, по този въпросъ казва П. Р. Славейковъ въ „Габровското училище“: Дечковата кжща е купило най-напредъ габровското общество, после пакъ съсъ съгласието на всички била е подарена на Габровскыйтъ мънастыръ за Метохъ“.[2]

Разбира се, че такъвъ човѣкъ не е могълъ да бжде добре гледанъ отъ гърцитѣ — търновски митрополити, които скоро следъ построяването на монастиря започватъ да го преследватъ. Ние видѣхме вече по-горѣ, че още въ 1837 г. търновскиятъ митрополитъ Иларионъ се опитвалъ да напакости на Иосифа Соколски. Не по-добрѣ сж гледали на него и приемницитѣ на Илариона. Запазило сж е едно писмо отъ Иосифа Соколски безъ дата (отбелязано е само „Яунарія іа“ безъ годината) до Георгя п. Симеоновъ въ Търново, въ което той заедно съ всички братя монастирски съсъ сълзи на очи моли Симеонова да го защити. Въ какво е билъ обвиненъ архимандритъ Иосифъ? — Въ писмото си той казва: „Стана една работа . . . деспотія ме вика у грат . . . ради паритѣ сакатъ да ми зематъ...“ — Вижда се, че работата ще да е била доста сериозна, защото архимандритъ Иосифъ дори се бои да не би и сеге да стане онова, което било станало въ Лесковския монастиръ: „да ни стана като на лесковицъ ами да покріешъ или ако има това дело сторими хаберъ молити.“ — За да ни стане ясно значението на тѣзи думи, нека накъсо напомнимъ случкитѣ въ лесковския монастиръ отъ онова време. Тѣ сѫ две. Първата е следнята: Както е извѣстно, търновци още въ 1838 година ходатайствували да имъ се назначи българинъ за владика. Молбата си тѣ възобновили и въ 1840, но и този пѫть не сполучили. Вмѣсто Неофита Бозвели, патриархътъ рѫкоположилъ за търновски митрополитъ 25—26 годишния гръкъ Неофитъ (Византийски), а Неофита Бозвели препорѫчалъ на младия митрополитъ за протосингелъ. Обаче, не се минало много време следъ пристигането въ Търново между протосингела и митрополита се захванали недоразумения, които се свършили съ туй, че протосингелътъ съ съгласието на митрополита напусналъ митрополията и отишълъ да живѣе временно въ лесковския монастиръ свети апостоли Петъръ и Павелъ при своя приятель игумена на този монастиръ архимандритъ Максима Райковичъ. По нареждане отъ митрополита на великата срѣда вечерьта срещу 26 мартъ 1841 година нѣколко жандарми нападнали лесковския монастиръ, дигнали отъ леглото отца Неофита и го откарали на заточение въ Хилиндарския монастиръ, дѣто той и умрѣлъ на 4 юний 1848 г.

---

[1] Хр. и П. Гжбенски. Историята на гр. Габрово. стр. 90.

[2] стр. 35, забел. 28 подъ линия.

Втората случка пъкъ е опитването да се прати на заточение игумена на Лесковския монастиръ архимандритъ Максимъ Райковичъ, интименъ приятель на Неофита Бозвели и горещъ радетель за всичко българско. Като видѣлъ, че отецъ Масимъ тъй ревностно работи за събуждането на българщината въ търновско, митрополитъ Неофитъ рѣшилъ да се избави и отъ него, като и него прати на заточение. За цѣльта изходатайствуванъ билъ и ферманъ; но, предопреденъ, архим. Максимъ избѣгалъ въ Бѣлградъ, а после въ Галацъ, дето и умрѣлъ презъ 1874 г.

Ето какъ П. Кисимовъ описва избѣгването на архим. Максима Райковича: „Неофитъ съ първото си въ Търново владикуване е ставилъ тъй сѫщо споменъ на своето владишко всемогѫшество, отъ което е треперяло черното и мирско духовенство — калугери и попови. . . А самата история (избѣгването на архим. Максимъ) се състои въ слѣдующето: владиката пратилъ заповѣдь на игумена на лѣсковския монастиръ да даде на митрополията обикновенния данъкъ за Гергйовдень (св. Георги) двѣ агнета. Игуменътъ, отецъ Максимъ, отказалъ да се покори на заповѣдьта и изругалъ пратеника и господаря му. Знаялъ е какво го чака слѣдъ тая му постжпка и побързалъ да се скрие, прѣди да пристигне владиковия гавазинъ съ пратенитѣ заптиета да го хванатъ. Лѣсковчанитѣ го крили нѣколко време въ селото си, и му дали възможность сетнѣ, съ чуждо име и тескере, да замине заедно съ лѣсковскитѣ градинари въ Сърбия и отъ тамъ въ Ромъния".[1] — Избѣгването на архим. Максима е станало или въ края на м. априлий 1844 г. или въ началото на м. май с. г., както за това може да се сжди по писмото му, писано въ Галацъ на 16 мартъ 1849 г., въ което изрично се казва: „Гледамъ чи станаха съ тжзи петь годинъ да странствувамъ и да страдая по чуждитѣ земи", и отъ подписа въ сжщото писмо, който гласи: „Вашъ доброжелающій Богомолецъ Архимандритъ Максимъ Райковичъ петь годишни Страдалецъ".[2]

Не може да се предполага, че въ писмото си до киръ Георги въ Търново, до когото е и писмото на архимандритъ Максима Райковича, Иосифъ Соколски ще да е ималъ предъ видъ случката съ архимандритъ Неофитъ Бозвели; а трѣбва да приемемъ, че е ималъ предъ видъ случката съ архим. Максима. Нашитѣ съображения сж следнитѣ: 1) Архим. Неофитъ билъ протосингелъ и случайно е вдигнатъ именно отъ Лесковския монастиръ и откаранъ на заточение. Иосифъ Соколски не би имало защо да сравнява себе си съ протосингела, макаръ че въ известна мѣрка и това е допустимо. 2) Архим. Максимъ се видѣлъ принуденъ да избѣга между другото и по тази причина, че отказалъ да даде на владиката две агнета за Гергйовдень. Иосифъ Соколски, както личи отъ писмото му, твърдо се е билъ решилъ да не дава пари на владиката („ради парите сакатъ да ми зематъ ази рекохъ единъ патъ зехъ втори патъ немамъ, като ги зематъ и тяхъ какво ша рида работа“); значи той прави, тъй да речемъ, сѫщия грѣхъ срещу владиката, какъвто направилъ и архим. Максимъ, Много е, следов., естествено, че той се бои да не би и него да сполети сѫдбата на архим. Максима („да ни стана като на лесковицъ“), да не би и него владиката да поиска да го изпрати на заточение. 3) А главното Иосифъ Соколски въ 1842 година не е ималъ пари, а въ писмото си той казва: „ради паритѣ сакатъ да ми зематъ ази рекохъ единъ патъ зехъ втори патъ немамъ“. Презъ 1837 г. той сигурно е изразходвалъ въ Цариградъ значителна часть отъ онова, което е успѣлъ да събере следъ построяването на Соколския монастиръ въ 1834 г., а може би е изразходвалъ и всичко събрано до тогава. Трудно е да се предположи, че следъ завръщането си той до началото на 1842 г. ще а успѣлъ да събере толкова много пари, щото единъ пѫть вече да му взематъ часть отъ тѣхъ и сега втори пѫть да искатъ да го ограбятъ. — Архимандритъ Максимъ Райковичъ избѣгалъ отъ Лесковския монастиръ презъ 1844 година, неизвестно кога, но въ всѣки случай следъ 23 априлий 1844 г. Писмото на Иосифа Соколски до Георги п. Симеоновъ, въ което се сочи случката съ архим. Максима, е отъ 11 януарий неизвестно коя година. То, обаче, въ никой случай не може да бѫде по-сетнешно отъ 1845 г., защото презъ следната 1846 г. вече била завършена постройката и на девическия монастиръ въ Габрово и Иосифъ Соколски пакъ е нѣмалъ пари. А пъкъ когато е писалъ писмото си, той е ималъ пари. Въ писмото си той изрично казва: „като ги зематъ и тяхъ какво ша рида работа“, които думи непременно значатъ: „съ какво ще довърша захванатия девически монастиръ въ Габрово“. — Ето защо ние приемаме, че писмото на Иосифа Соколски до Георгя п. Сименовъ е писано на 11 Януарий 1845 година. Ето сега и самото писмо:

---

[1] *П. Кисимовъ*, Исторически работи, ч. I, стр. 69—70.

[2] Писмото е адресирано до Търновския каза-векили Георги п. Симеоновъ и е напечатано въ Сбм. XXII—XXIII, стр. 31—37.

Въ една молба, подадена отъ свищовци на 15.XI 1844 г. до Високата Порта, е казано: „както *прежде краткаго времени* исходатайствува (думата е за търнойския митрополитъ Неофитъ) заточеніе и на Максимъ игумена лѣсковскаго монастыря. Вж, Иорд. п. Георгиевъ, Материали по църковната борба. Архивъ на Неофита Бозвели. Сб. А. Н., томъ XIV. стр. 44—45.

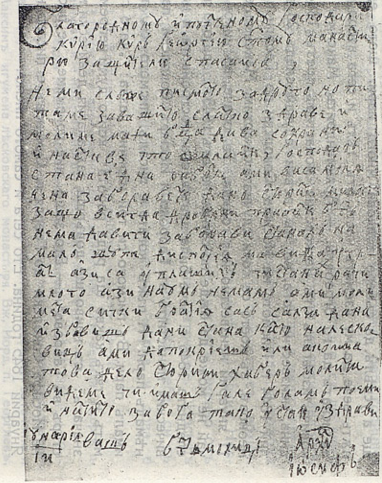

Благородному и почтенному господару
кѵрію кѵръ Георгію Стоянов манасти-
рю защитателю спасителю

Нѣми слѣзе писмото [illegible] но ти-
таме [illegible] слабо здраве и
молиме мати б[illegible] дива сохрани
и наставе [illegible] господарь
стана [illegible] на [illegible] или писание
азъ на [illegible] [illegible] [illegible]
защо всегда [illegible] [illegible]
нема давати [illegible] [illegible] на
мало [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] азъ са [illegible] [illegible] пари
много азъ надамъ немамъ [illegible]
[illegible] сички [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] дали [illegible] като [illegible]
[illegible] ами [illegible] или [illegible]
това дело [illegible] хаберъ [illegible]
[illegible] чи имамъ [illegible] [illegible]
и [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Ѵнаріа 11 вашъ [illegible]
Архим. Іюсифъ

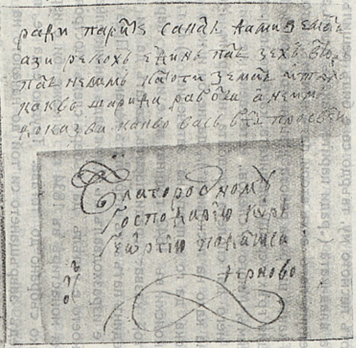

ради парите сандалъ [illegible]
азъ рекохъ единъ пакъ [illegible]
пакъ нѣмамъ [illegible] зематъ [illegible]
какво [illegible] работи а нѣмамъ
доказва [illegible] вашъ [illegible]

Благородному
Господарю кѵръ
Георгію [illegible]
Търново

Благородному Господарію Кѵрь
Георгію Податса.
Терново

Благородному и почтеному Господарю Курію Кѵрь Георгію святому манастирю защителю Спасаиса,

Не ми служи писмото за друго но питаме за вашито слатко здраве и молиме мати Богородица да ви сохрани и наставе что жилаите, Господаръ стана една работа ами ви са моля не на заборавете дано сторите милосъ защо всегда дробрни правите Богъ нема да Ви ги заборави. Станахъ на мало шупе диспотия ма вика у грат. Ази са уплашихъ чи станах рачи млого ази наумъ немамъ ами молимета сички братія сасъ салзи да ни избавишъ да ни стани като на лесковицъ ами да покриешь или ако има това дело стори ми хаберъ молити видиме чи имашъ гале големъ поеми и натито за Бога тако устаю у здрави

Вашъ Богомолицъ Архимандритъ Іосифъ.

Іунарія іа

ради парите сакатъ да ми зематъ ази рекохъ единъ патъ зехъ втори патъ немамъ като ги зематъ и тяхъ какво ша рида работа а ни имъ доказва какво васъ Богъ просвети"[1].

Вижда се, че Георги п. Симеоновъ добре ще да се е застжпилъ за Иосифа Соколски предъ Търновския митрополитъ Неофита, и че тоя послѣдниятъ ще да го е оставилъ спокойно да продължи работата си по постройката на Габровския Девически монастиръ.

17. **Двѣ думи за Георги попъ Симеоновъ.** — Въ статията си „Материяли на Църковната борба", Сбм., т. XXII—XXIII, стр. 2, Іорд. п. Георгиевъ казва за този човѣкъ следнето: „Георги п. Симеоновъ (Анагноста) отъ с. Арбанаси, тър-

---

[1] Вж. Архивъ на възраждането при Народния Етнографически музей въ София. Църковно дѣло. Габрово. № 8 (VIII), докум. № 295. Въ инвентаря на Музея е отбѣлѣжено: „Писмо, 2 листа, 2 писани страници. 8-а, оцѣнено за 1 левъ. Доставилъ Иорданъ п. Георгиевъ". Дата на постжплението не е отбележена. Взето е отъ архивата на Габровската Община отъ Иорд. п. Георгиевъ. — Ако броимъ и адреса, писанитѣ страници не сж двѣ, а три.

Иорд. п. Георгиевъ напечаталъ това писмо въ Сбм. т. XXII—XXIII, стр. 32, подъ № 13, но не е напечаталъ писаното на втората страница, вѣроятно не го е забелезалъ.

новски каза — векили, лукавъ и алченъ гъркоманъ, който билъ най-силната подпора на фенерскитѣ владици въ Търново". — Доколко е справедлива тази характеристика, ние за сега не можемъ категорически да се произнесемъ. Като вземаме, обаче, предъ видъ писмото на Иосифа Соколски до този човѣкъ, писмо, съ което Соколски се моли едвамъ ли не съ такива думи: „ако има опасность, яви ми, та че навреме и азъ да избѣгамъ, както избѣга и моя приятель архимандритъ Максимъ Райковичъ (=„или ако има това дело стори ми хаберъ молити"), ние си позволяваме да мислимъ, че присѫдата на Георгиева е много строга. — До сѫщото заключение ще дойдемъ и ако се вгледаме въ писмото на архим. Максима Райковичъ до Георги п. Симеоновъ. Ето извадки изъ това писмо, наречено отъ Иорд. п. Георги „Молба":

Благороднѣйшему Господину Господину Георгію Папа Сѵмеоновичу. Въ Арбанаси-тѣ.

Благороднѣйшій Господине Георгіе! отъ мене Высокопочитаемый, Здравствуйте.

Сѫсъ това мое смирено и молебно писмо! Най-първо прихождамъ да попытамъ за ваше-то здравіе и благополучіе, кое-то ви и азъ желая отъ Всемилостиваго Бога; второ ви моля Благороднѣйшій Господине да пріимите и сега това мое жалостно и прискърбно писмо, кое-то съмь писалъ съ плачъ и сълзы, за кое думамъ, като: гледамъ чи станаха съ тѫзи петъ годинъ да странствувамъ и да страдая по чузди-тѣ земли и до сега нѣма никой да попыта за мене; незнамъ какъ се случи само азъ да согрѣша такѫвзи голѣмъ грѣхъ, който ся не прощава. . . ами азъ сиромахъ, като стана петъ годинъ по чуздитѣ земли странствувамъ и страдая, чи не е ли грѣхота и срамота да ся не намѣри отъ едно цѣло отечество да попыта баремъ единъ за мене! . . .

Вашъ Доброжелающій Богомолецъ Архимандритъ Максимъ Райковичъ, Петгодишенъ Страдалецъ.

у Галацъ 1849, 16-го Марта".[1]

Горнето писмо, чини ми се, никога и при никакви обстоятелства не би било написано отъ архим. Максима Райковичъ, човѣкъ съ твърдъ, чиличенъ характеръ, както ни го рисуватъ съврѣменницитѣ му, до такъвъ човѣкъ, какъвто Иорд. п. Георгиевъ ни прѣдставя Георги п. Симеоновъ. Краскитѣ въ всѣки случай сѫ извънредно сгѫстени. До сѫщото заключение ще дойдемъ и ако изучимъ многобройнитѣ други писма до Георги п. Симеоновъ отъ частни лица и цѣли общини. — А. П. Кисимовъ въ своитѣ „Исторически работи", печатани въ „Българска Сбирка" години IV. и V. и препечатани въ отдѣлна книжка въ Пловдивъ въ 1897 г., ето какво казва за този човѣкъ: „Въ послѣднитѣ години на владикуването си митр. Ил737ионъ (той умрѣ на 1838 г.), по причина нѣкакви спрѣчквания издѣйствува заточението на нѣколцина *по-първи хора отъ града и селата:* Янко Челебията отъ Търново, *Георги Анагноста отъ Арбанаси,* хаджи Иорданъ Кисовъ отъ Елена и други, които сѫ стояли на заточение на разни мѣста повече отъ година, догдѣто ги е упростилъ владиката".[1] Допустимо ли е П. Кисимовъ да брои между по-първитѣ хора и Георгя п. Симеоновъ, ако той да е билъ такъвъ човѣкъ, какъвто ни го рисува Юрд. п. Георгиевъ?

---

[1] Иорд. п. Георгиевъ, Материяли по Църковната борба, Сбм. XXII—XXIII. стр. 31—32. Докум. № 12.

18. Построяването на Габровския девически монастиръ „Благовещение на Пресвета Дева Мария". — Като се снабдилъ съ султански ферманъ за „Соколския" монастиръ, Иосифъ Соколски, който, това не подлежи на съмнѣние, билъ човѣкъ решителенъ и предприемчивъ, ревнитель на просвѣщението, и при това подвижникъ и горѣщъ радѣтель за спасението душата на ближния, се заловилъ за въздигането девически монастиръ съ величественъ храмъ въ самия градъ (тогава още село[1]) Габрово. Но туха вече работата не могла да върви тъй бързо, както на „Сокола". Преди всичко потрѣбни били пари, защото габровчани при всичката си готовность да му помогнатъ, не сѫ моглп да извършатъ всичката работа по изжиждането на монастирския храмъ и потрѣбнитѣ за монахинитѣ келии. Ето защо Иосифъ Соколски захваща да работи съ една разумна постепенность. Той прѣди всичко влязълъ по този въпросъ въ споразумѣние съ селскитѣ чорбаджии и успѣлъ да привлече на страната си троица отъ тѣхъ; а именно: Пецата хаджи Христовъ, Андрея

---

[1] *Кисимовъ.* Историч. работи, ч. I, стр. 68—69.

[1] Вж. горѣприведения цитатъ отъ Землеописанието на Неофита стр. 18; ср. Гѫбенски Ц. с.: „Отъ май 1860 г. Габрово станало кааза съ каймакаминъ и кадия", стр. 27.

Семовъ (Парлапанътъ) и Недьо Табака. Цѣльта на Иосифа Соколски, очевидно, е била да се тури начало, т. е. да се извърши най-трудното. А за по-нататъшния успѣхъ той билъ сигуренъ. Единъ осъ поменатитѣ чорбаджии — П. х. Христовъ — се съгласилъ да отстѫпи въ дома си стаи за живѣне на монахинитѣ, ако такива се събератъ, до построяването на келии за тѣхъ на онова мѣсто, дето ще бѫде построенъ монастиря. Селото отстѫпило за цѣльта едно доста голѣмо пространство земя на лѣвия брѣгъ на р. Янтра, тамъ дѣто рѣката „Синкювица“ се влива въ Янтра (близо до самата сегашна „Априловска“ гимназия) и Иосифъ Соколски писалъ на игуменията на Калоферския девически монастиръ да испрати въ Габрово монахинитѣ Евфросина Николова, която била Габровка и негова роднина, и Евфросина попъ Николова, родомъ отъ с. Гѫбени (Габровско), които да бѫдатъ рѫководителки на онѣзи габровски момичета, които, Иосифъ Соколски не се съмнѣвалъ въ това, ще пожелаятъ да постѫпятъ въ новооснования монастиръ. Щомъ тѣзи монахини пристигнали въ Габрово и се настанили въ дома на П. х. Христовъ, къмъ тѣхъ се присъединили нѣколко габровски момичета, нѣкои отъ които били отъ най-първитѣ габровски семейства. Това, вѣроятно, е било не по-рано отъ 1837 г. — Цѣли три години малкото това братство живѣло въ дома на П. х. Христовъ, а къмъ 1840 година вече се прибрали въ построенитѣ за тѣхъ келии. Храмъ още нѣмало, но имало двѣ по-голѣми келии, едната отъ които служила за молелница лѣте, а другата — зиме. Къмъ 1842 год., когато броятъ на монахинитѣ се увеличилъ, построени били още келии. По този начинъ построени били всички онѣзи келии, които сѫществуватъ и сега. — Трѣбвало вече да се мисли и за храмъ. Не е извѣстно, кога именно се захванало строението на сега сѫществующия храмъ, който, ако и малъкъ, е каменenъ и много красизъ; но е извѣстно, че въ 1846 г.[1] той билъ вече завършенъ. Тъй съ успѣхъ се завършило и това отъ голѣмо културно значение велико предприятие на Иосифа Соколски.

19. Иосифъ Соколски, като просвѣтитель на народа. — Като създавалъ своитѣ монастири — Соколския мѫжки въ

---

[1] *Ср. Хр. и П. Гѫбенски.* Историята на гр. Габрово и Габровскитѣ възстания, Габрово, 1903 г., стр. 18.

Габровския балканъ и девическия въ самото Габрово — Иосифъ Соколски не е мислилъ да прибира въ тѣхъ благочестиви християни и християнки, които само да се подвизаватъ, да мислятъ и се грижатъ само за спасението на душитѣ си. Напротивъ, има фактове, които сведочатъ, че той е смѣталъ да направи и наистина е направилъ тѣзи монастири и културни, просвѣтителни центрове, отъ които лжчитѣ на просвѣщението изобилно озарявали не само най-близкитѣ на тѣзи монастири околности, но и по-далечни мѣста.

Една отъ първитѣ грижи на Иосифа Соколски за постигане на тая цѣль било уреждането на училище въ самия Соколски монастиръ и то още въ първитѣ години слѣдъ построяването му. А тъй като по онова време не било лесно да се намѣрятъ учители, то той рѣшилъ да си приготви и учители. Вижда се, че за тази работа, като по-удобоизпълнима, той се е завзелъ веднага слѣдъ построяването на монастиря. Такова заключение трѣбва да се извади отъ слѣднитѣ думи отъ автобиографията на Н. И. Бацаровъ: „Псалтика ми прѣподаваше особно на дѣдо Иосифа дякона Иларионъ, *който бѣше свършилъ това учение въ Търново и си дошълъ въ мънастиря*“ (к. н.). Понеже Бацаровъ отишълъ въ Соколския монастиръ въ края (прѣзъ зимата) на 1836 година, и тука заварилъ дякона Илариона, а „това учение“ („псалтика“) не може да се свърши дори и при извѣстна прѣдварителна подготовка, за по-малко отъ двѣ години, ние трѣбва да приемемъ, че Иосифъ Соколски още въ края на 1834 или не по-късно отъ началото на 1835 година е билъ изпратилъ въ Търново дякона си Илариона да учи псалтика, за да я прѣподава послѣ въ прѣдполаганото да бжде открито училище въ Соколския монастиръ.

Не закъснѣло и отварянето на самото училище. Но кога то е било отворено, дали въ 1835 или въ 1836 година, това за сега не може да се установи. Фактъ, обаче е, че въ края на 1836 г. при Соколския монастиръ въ Габровския балканъ имало вече училище и учитель тука билъ архимандритъ Неофитъ Хилиндарски Бозвели. По този въпросъ ето какво казва въ автобиографията си Ник. Ив. Бацаровъ, който, избѣгалъ отъ бащиния си домъ въ Калоферъ, отъ 24 Ноемврий 1836 г. билъ вече въ Габрово ученикъ при Неофитъ Рилски (както е извѣстно, Неофитъ Рилски билъ учитель въ Габрово отъ 1.I. 1835 до 6.V. 1837 г.):

„*Препись отъ преписа* (правописанието на оригинала не е запазено).

. . . .

(24.XI. 1836 г. го завели при Неофита).

Знае се вече, че въ Габровската планина има монастиръ, който се именува Соколъ (или Соколский), и който тогава бѣше отново направенъ (захватенъ на 1833 г.) и се още правѣше. Неговий игуменъ и подстроитель бѣше извѣстний на всичкитѣ българи, по събитието на съставяниeто Българската въ Цариградъ уния (1860), „Българский Униятский Патриархъ, дѣдо Иосифъ Соколский". Той дохаждаше често отъ монастиря при моя другарь хаджи Захария и се разговарѣха съ него надълго. Единъ пѫть каза на хаджи Захария, че отворилъ въ монастиря училище да се учатъ братята, „калугеритѣ", и за учитель довелъ хилендарецътъ, духовника Неофита Бозвелията, (извѣстний на всичка България двигатель и дѣецъ по черковний нашъ въпросъ, и гонитель на гръцкитѣ владици), който се бѣше върналъ изъ Сърбия, дѣто бѣ ходилъ да печати книгитѣ „Първоначално дѣтоводство" на българский езикъ въ 6 части прѣведени отъ Елински. Азъ слушахъ този разговоръ съ голѣмо внимание. А пъкъ дѣдо Иосифъ, като ме гледаже, че живѣя оскѫдно и му се оплаквахъ, че нѣмамъ пари да си купя нужнитѣ книги за писане, по нѣкогашъ ми даваше по 2—3 гроша и ми думаше: „бре синко! защо не додишъ въ монастиря да се учишъ, тамъ имамъ по-добъръ учитель отъ вашия Неофита рилецътъ и проч. Дълго и широко ме поддумваше, да оставя Габрово и отида въ монастиря да се уча.

Единъ день, отъ прѣтѣснение и нѣмане съ какво да се поддържамъ, ми бѣше вече дотегнало. Като доде дѣдо Иосифъ, азъ се оплакахъ и му се помолихъ да ми помогне отъ къмъ храна, т. е. да ми проводи малко брашно отъ монастиря; послѣ се изповѣдахъ и му казахъ истината за сичко, което до тогава крияхъ, то есть: кой съмъ, и че не съмъ отъ София, ами отъ Калоферъ и пр. до край. А той, види се това и чакалъ отъ много врѣме да чуе отъ мене, отведнъшъ ми отговори по слѣдующия начинъ: Синко! каза той, защо до сега не ми си обадилъ кое си момче? Понеже азъ, като седѣхъ въ Калоферския монастиръ игуменъ, съ баща ти съмъ много приятель, затова не те оставямъ вече тука да се наказвашъ; ще те заведа на Соколътъ (монастирътъ) и тамъ ще се учишъ по-добрѣ, стига само ти да имашъ желание, и въ случай, и ако не щѣшъ да слѣдвашъ тамъ при духовника Неофита, азъ пакъ ще те доведа тука въ училището; ама зная дѣто тамъ ще ти се понрави по-добрѣ, защото въ монастирътъ имамъ особенъ учитель, който прѣподава мусика (псалтика); той ще те учи, а ти имашъ добъръ гласъ, и отъ това ще се ползовашъ двойно. И, слѣдъ като се изучишъ, дѣто отидешъ да станешъ учитель, като знаешъ и мусика да пѣешъ, ще земашъ двойна плата. Това като ми изговори, мене ми се обърна сърцето и му казахъ: да си помисля до утрѣ и ще ви убадя. Зехъ да мисля, какво да направя? — Мислихъ и разсѫждавахъ много, но, като ми обѣщаваше, че ще ме изучи и на псалтика, рѣшихъ се да отида, защото на тогавашното врѣме учителството се цѣнеше повече по псалтиката (пѣнието), а не по наукитѣ. Слѣдъ два дни той ме заведе на монастиря Соколски.

Тукъ заварихъ и други 4 момчета да се учатъ, тритѣ отъ Габрово, а едното отъ Ново-Село (Севлиевско окрѫжие): Габровчетата се именуваха двамата Николовци, а единътъ Христо, а новоселчето се именуваше Спирдонъ. Всичкото бѣше добрѣ наредено, учительтъ „духовникъ Неофитъ“ прѣподаваше на Славянобългарски езикъ, отъ неговитѣ шесточастни книжки: Граматика, Аритметика, География, писмовникъ и още други уроци отъ свещеното писание. Псалтика ми прѣподаваше особно на дѣда Иосифа дякона Илarionъ, който бѣше свършилъ това учение въ Търново и си дошълъ въ монастиря. Азъ се установихъ тука и захванахъ да слѣдвамъ, както желаехъ, добрѣ спокоенъ отъ всѣка страна, и нѣмахъ веке грижа за нищо, освѣнъ да се уча, и думахъ въ себе си: ако съ божията воля се закрѣпя и слѣдвамъ редовно, най-малко поне двѣ години, щото да свърша мусиката (пѣнието), слѣдъ това веке не ще имамъ никоя друга нужда; ще отида да стана учитель, дѣто искамъ, и се поминувамъ спокойно. Но каква е человѣческата сѫдба непостижима! щастието непостоянно! сѫщо така, както казва пророкъ Давидъ: „Вечеръ водворится плачъ, а за утра радость“. (Псал. 29, сх. 25). — Тъй сѫщо и моето щастие не отиде за дълго врѣме, но се прѣобърна обратно словото пророческо! „Вечеръ водворится радость, а заутра плачъ“. Това стана за мене, споредъ слѣдующето, не по сердцу моему прѣвращеніе, което ще опиша въ слѣдующата глава.

§ III.

Подиръ шесть мѣсеци, единъ день ме повика учителя Духовникъ Неофитъ на особно и ми каза: Николчо, синко! ще ти кажа едно нѣщо, за което те съвѣтвамъ да ме послушашъ. Азъ съмъ забѣлязалъ, че въ тебе има единъ духъ миренъ, спокоенъ и отдалеченъ отъ всички други свѣтовни мисли, които прѣпятствуватъ человѣку на добрия успѣхъ; при това духъ успѣвателенъ въ науката, отъ всичкитѣ други мои ученици. Игуменътъ, дѣдо Иосифъ, иска да те земи намѣсто за синъ и да те направи дяконъ; пакъ сѣтнѣ, ако и да останешъ недосвършилъ въ учението; (защото азъ, слѣдъ два три мѣсеца, като свърша евангелието, за което ме е задължилъ търновския владика да го прѣпиша и нареда по черковното служение, да се чете на редъ, безъ да се търси по зачало, ще отида да го печатамъ); той ще те издържа, както ти се е обѣщалъ, като щѣлъ да те доведе отъ Габрово тука, и ще те проводи, или пакъ въ Габрово, или дѣто искашъ, да отидежъ да се учишъ. Затова те съвѣтвамъ да ме послушашъ, пакъ послѣ азъ, ако сполуча, какво мисля, да стана Български владика, ще те взема при мене за единъ пѣвецъ (псалтъ). (Това ми казваше, защото черковниятъ нашъ въпросъ бѣше захватенъ да се работи още отъ 1834 лѣто, когато той (Неофитъ Бозвели) е билъ въ Сищовъ Хилендарски таксидиотинъ и съ Елинский учитель Емануила Васкидова прѣвели на български шестьтѣ части на своитѣ книги, които и напечата въ 1835 лѣто). Като изслушахъ този territovъ съвѣтъ, когото, види се, тѣ двама съ дѣда Иосифа, прѣдварително сж скроили; азъ не зная отъ що, не можахъ нищо да му отговоря, само помня, че нѣщо ми се нажали и заплакахъ. Той ме попита, защо плача? Защото ще си отидешъ, му отговорихъ и не ще имамъ при кого да се уча: ако искашъ да дода съ тебе, дѣто отидешъ, тогава ставамъ дяконъ, ако ли не, ако и да остана тука, не ставамъ. Азъ още не отбирамъ нищо на тоя свѣтъ, само желая да се уча; а вие искате да ме правите калугеръ, да ми се смѣятъ другитѣ момчета? Нѣща! И до тука свършихме разговора, който за мене не прѣдсказваше добро бждаще.

Слѣдъ малко време, додѣто седе той въ монастиря, двамата съ дѣда Иосифа, (по наговорка познава се), въртѣха ме, сукаха ме съ обѣщание, че дѣдо Иосифъ ще ме поддържа да се уча, до дѣто свърша, колкото науки се прѣподаватъ въ Габровското училище, сѫщо и за мусиката, която много желаехъ да науча, и най-сѣтнѣ придумаха ме и склонихъ да ме направятъ дяконъ: това стана на 1837 лѣто, когато съмъ билъ на 19 и съмъ щѣлъ да постѫпя въ двадесетгодишенъ възрасть. Това не ли е измама? Какво съмъ отбиралъ отъ свѣтътъ? Само чувствувахъ въ себе си едно желание, и то да се уча, и нищо друго повече. Подиръ това събитие, учительтъ остави Соколътъ, — отиде да печати Евангелието. Азъ останахъ при дѣдо Иосифа, който ме заведе въ Габрово дѣдо свършихъ прѣподаваемитѣ български науки: Граматика, География и тритѣ части, Аритметика до тройно правило, писмовникъ за примѣри да пишемъ писма, а! и пасхалната рѫка, на която имамъ прѣписъ отъ правилата ѝ, и тъй курсътъ е вече свършенъ.

По него врѣме, понеже дякона Иларионъ (учителя на мусиката) напусна монастиря и си отиде, азъ останахъ несъвършенъ въ това учение, за което най-много горѣхъ; дѣдо Иосифъ ме заведе въ Трѣвна при единъ Хилендарски духовникъ, който бѣше съвършилъ мусикосъ (пѣвецъ), да се уча; но слѣдъ малко и тука друга бѣда за мене, ама тя ще бѫде въ моя полза. Дѣдо Иосифъ, като се научилъ, че търновскиятъ владика ме видѣлъ, обикналъ и искалъ да ме земе при него, дохожда ненадѣйно въ Трѣвна и, безъ да ме вѣрва въ това, което го увѣрявахъ, да бѫди спокоенъ, защото мразя гърцитѣ и нѣма да отида да слугувамъ на гръцки владика, ме зема отъ тамъ безъ да свърша учението си и ме заведе въ монастиря. Съ това той показваше своята обичъ къмъ мене, а отъ друга страна и страхъ, да го не оставя и отида при владиката.

Като не щѣхъ да седя въ монастиря (защото тука бѣше за мене, като да живѣя въ гробъ) безъ да свърша курса на пѣнието, и той, споредъ обѣщанието си нѣмаше право да ме спира, се принуди и ме заведе въ Отечеството ми Калоферъ, дѣто ме остави да живѣя у дома при мама, и ходя въ училището да се уча. Тука учитель бѣше Георги хаджи Стефановъ, мѫжъ съвършенъ на Елински езикъ и на пѣнието, (той прѣподаваше на гръцки), при когото се учихъ още на гръцки и. за двѣ години врѣме, свършихъ курса на псалтиката. До дѣто додохъ до тая степень въ училището се минаха четири години отъ побѣгванего ми. Това бѣше въ 1840 лѣто по Димитровъ день, когато умрѣ султанъ Махмудъ и се въцари султанъ Абдулъ Меджидъ, До дѣто се учехъ при учителя Георги, като не бѣхъ въ класъ, но ми прѣдаваше особно, той ме прѣдстави на училищния епитропъ, който, съ една малка заплата (по 50 гроша въ мѣсецъ), ме постави за неговъ помощникъ да прѣподавамъ на първоначалнитѣ ученици по взаимний способъ Ланкастерската метода. По свършванието на октомврия, учителя Георги остави Калоферъ и отиде въ отечеството си Хаджаръ за учитель; слѣдъ него доведоха отъ Карлово учителя Брайка, при когото си слѣдвахъ да бжда помощникъ, и да пѣя въ църквата Св. Богородица“[1].

---

[1] Автобиографията на Н. Бацаровъ не е още напечатана. Критиката за нея не се е още произнесла. Ние прочетохме въ прѣписъ само една малка часть отъ нея — онова, което се касае до отношенията на Бацаровъ къмъ Иосифа Соколски. Ето защо приемаме за вѣрни данитѣ отъ него сведения.

— Горниятъ преписъ ни се даде отъ г-ца Екатерина Златоустава, внучка на Н. Бацаровъ по майка. Благодаримъ ѝ.

— Както е извѣстно, досега не се знаеше, дѣ е билъ Неофитъ Бозвели презъ 1835—1837 г. Сега се установява, че най-малко презъ 1836 и часть отъ 1837 година (ако не и презъ часть отъ 1835 г.), Неофитъ е билъ учитель въ училището при Габровския Соколски монастиръ, дѣто въ сжщото време е готвилъ за печатане и едно евангелие, а до това време училъ децата въ Калоферъ. — *Ал. Тодоровъ* въ своята „Българска Литература“ Пловдивъ (1896 г., стр. 168) казва: „При Свищовското училище работели и други двама учители писатели: Неофитъ Петровъ Бозвели, архимандритъ Хилендарски (* въ Котелъ, † на Св. Гора въ 1848 г.) и Еммануилъ Васкидовичъ, родомъ гръкъ (* въ Мелникъ, † 1875). . . .“

— А Н. Ив. Ванковъ (въ „Училищенъ Прегледъ“ за 1900 г., стр 583) твърди, че Неофигъ никога не е билъ учитель. Той казва: „Помислилъ би човекъ, че и Неофитъ, който е издалъ 8 учебника за нашитѣ училища, е билъ учитель на малки дѣца. Въ сжщность, тои не е билъ такъвъ“.

— Въ второто (съкратено) изданае на сжщия учебникъ (Пловдивъ, 1901 г., стр. 94), а сжщо и въ третото му издание (Пловдивъ, 1907 г., стр. 104) А. Тодоровъ, вече (следъ казаното отъ Ванковъ ?), като чѐ ли, не поддържа твърдѣнието си, защото въ тѣзи издания казва: „Бѣлѣжито описание на България въ учебна География

Нека добавимъ, че по-после този възпитаникъ на Иосифа Соколски билъ архимандритъ и игуменъ на калоферския монастиръ. По едно време той хвърлилъ расото и се оженилъ за една калугерица[1]. Като учитель и общественъ деецъ той, обаче, се ползовалъ съ добро име. Д. П. Войниниковъ до толкова го уважавалъ, че му посвѣтилъ първото издание на учебника си „Кратка Българска История. Виена 1861 г.“ съ следнитѣ думи: „Посвящава ся родолюбивому Господину Николаю И. Бацарову Калоферцу въ знакъ уваженія любородности му. Съчинителя“.

Въ единъ случаенъ разговоръ за настоящата ни работа, г. П. Гжбенски ни каза, че веднъжъ, като билъ на Соколския монастиръ, видѣлъ, че единъ прозорецъ, стъклото на който било счупено, билъ залепенъ съ единъ листъ писана стара хартия. Той прибралъ този листъ, върху който било написано нѣщо по гръцки. Като му превели написаното, констатиралъ, че това било пантахуза — позволително за събиране милостиня, — дадена на Иосифа Соколски отъ търновския митрополитъ Атанасий (презъ м. май 1847 г.), съ която не само му се разрешава да събира милостиня за монастиря си, но още се и подканятъ благочестивитѣ християни да бждатъ щедри къмъ просителя, защото съ събранитѣ суми той ималъ намѣрение да открие въ Соколския монастиръ училище, въ което да приготовлява добри свещеници за българскитѣ храмове. Тази пантахуза, която г. Гжбенски запазилъ, не е още издадена, но очевидно е, че тя представлява

подаде архимандритъ Неофитъ Бозвели отъ Котелъ († 1848 на Атонъ); то е часть отъ изработената отъ него и другаря му учитель Емануилъ Васкидовичъ отъ Мелникъ школска енцикопледия „Славянобългарское дѣтоводство“ (Крагуевацъ, 1835).

— Сега отъ автобиографията на Н. Ив. Бацаровъ се установява, че Неофитъ е билъ учитель въ Габровския Соколски монастиръ. А пъкъ добрѣ познатиятъ нашъ писатель, стариятъ учитель Н. Начевъ, който отъ много години събира материали за историята на родния си градъ Колоферъ, съ записка между другото ни съобщи и следващето: „Дѣдо Паничковъ разправя... После дошълъ (*архим. Неофитъ Бозвели*) въ Калоферъ, като светогорски таксидиотъ и живѣлъ въ келиитѣ на черквата „Св. Атанасий“. Тамъ учелъ и деца. Презъ чумавото време 1836—1837 г.) отецъ Неофитъ избѣгалъ отъ Калоферъ наедно съ дякона си Хрисантъ Йоановичъ“.

[1] И тѣзи сведения ни даде уважаемиятъ старъ учитель Н. Начевъ. Сърдечно му благодаримъ.

голѣмъ интересъ и е твърде важна за биографията на този бележитъ българинъ[1]. А това значи, че щомъ като превършилъ постройката на девическия монасиръ въ Габрово, Иосифъ Соколски енергически се заловилъ да работи за уреждане училище въ Соколския монастиръ. Какво е направилъ, за сега остава неизвестно.

Въ Габровския девически монастиръ сжщо било открито училище (за момичета) и то още преди завършването постройката на храма (преди 1846 г.)— „Учителка въ това училище била нѣкоя си Варвара, монахиня въ сжщия монастиръ. Тя преподавала „по старата метода: — буки — азъ = ба, въ една монастирска стая, която днесъ служи — за трапезария. При нея се събирали до 20 ученички. Варвара продължавала да учителствува дори и следъ като въ общинското училище почнали да приематъ и ученички (въ 1845 г. при учителя Христодула Костовичъ.)“ [2] — Като говори за габровскитѣ училища презъ годинитѣ 1849 до края на 1855, П. Р. Славейковъ въ забележка подъ линия казва: „Макаръ че нѣмаше твърде възрастни ученицы и не доседявахж въ училището, но пакъ има таквызи, които да засвидѣтствуватъ за успѣхътъ на училището, а отъ тѣхъ които постжпихж въ учителско званіе сж: горѣпоменутый-тъ Отецъ Неофитъ Георгіевъ и Зиновія (отъ Казанлжкъ), испослѣ учителка на дѣвическото училище въ Габрово“.[3] Пита се, кои сж били тѣзи Отецъ Неофитъ Георгиевъ и Зиновия“? — Отецъ Неофитъ бѣше отъ с. Етъръ, роднина на Иосифа Соколски. Като го постригалъ за монахъ, Иосифъ Соколски го изпратилъ въ Габрово да се учи. Тука младиятъ и много даровитъ Неофитъ между другото подъ ржководството на учителя Христодула Костовичъ отъ Самоковъ[4] изучилъ основателно и грѣцки езикъ. За неговата учителска дѣйность имаме следнитѣ сведения: Той билъ учитель въ Габрово отъ 1. I. 1854 тодина до 1866 г.[5] Първоначално му се плащало, както и на учителя Христодула, отъ пожертвуванията на бащитѣ на ученицитѣ.[1] Съ свои пари „Негово преподобие купи отъ себе си праздно мѣсто, на което направи частно училище подчинено на общото. Въ него той учителствува доволно време. Въ него се прѣдава и днесъ *(1867 г.)* на първоначалнитѣ класове на дѣвойкитѣ. Като сѫдимъ по родолюбивитѣ чувства на този мѫжъ, ний за вѣрно можемъ да сматрямы това училище отъ сега още, като завѣщано на градското общество".[2] — Прѣподаваше той по едно врѣме — въ края на учителската си дейность — и на момчета и на момичета, които се събираха заедно въ горепоменатото негово собствено здание. Азъ и по-голѣмата ми сестра Дона презъ 1865—1866 год. се учихме и въ това смѣсено училище. Гѫбенски казва, че Отецъ Неофитъ преподавалъ и въ началния курсъ на девическото училище.[3] — Какъвъ е билъ той като учитель, това най-добре се вижда отъ следнитѣ думи на Славейкова: „Въ край-тъ на 1857-тѫ годинѫ и първѫтѫ половинѫ на 1858 годинѫ, Габровското училище е было въ най-цвѣтуще състояніе откъмъ ученіето: учители имаше 5-ма: Цвѣтко Недевъ, *Неофитъ Георгіевъ*, Никыфоръ попъ Константиновъ, Христодулъ Костовичъ и Тодоръ Бурмовъ, всичкы способны, всичкы достойны и въодушевены съ ревность за успѣхъ-тъ на младытѣ. Но това благосъстояніе или този златный вѣкъ не трая повече отъ 9 мѣсяца."[4] Нека отбелѣжимъ, че вината за недълготрайностьта на „Златния вѣкъ" никакъ не пада на Отца Неофита.

---

[1] Ние благодаримъ на г-на П. Гжбенски за даденитѣ ни сведения.

[2] Гжбански, ц. с., стр. 61—62.

[3] Габровското училище, стр. 37.

[4] Христодулъ Костовичъ билъ на два пжти учитель въ Габровското училище; а именно, отъ 4. XII. 1845 до 10. V. 1847 и отъ 1. IX. 1848 до 6. X. 1858. Вж. Славейковъ. ц. с. стр. 81.—Този учитель преподавалъ: „Грьцкый языкъ, писмописаніе Българско и Грѫцко, Славянскый языкъ, Търговско-то ржководство Българско и Грѫцко.“ Пакъ тамъ стр. 39.

[5] *Славейковъ*, ц. с., стр. 81.

Отецъ Неофитъ Георгиевъ, известенъ на всички габровци съ името хаджи попъ Неофитъ, бѣше и отличенъ проповедникъ. Той проповедваше на редъ по седмица въ всѣки отъ тритѣ габровски храма всѣка сѫбота и недѣля и всѣки праздникъ, като винаги произнасяше проповѣдитѣ си на изустъ. Тъй като тѣзи проповѣди бѣха несравнено много по-добри отъ проповѣдитѣ, които баща ми отъ време на време четеше по Кириакодромиона на Софрония, то тѣ привличаха и много богомолци въ храма, въ който от. Неофитъ проповѣдваше. — Следъ 1866 г. отецъ Неофитъ се върналъ въ Соколския монастиръ, дѣто и умрѣ нѣколко години следъ освобождението.

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 37. — [2] Пакъ тамъ, стр. 113. [3] Историята на гр. Габрово, стр. 62 и 63; [4] Славейковъ, ц. с., стр. 40.

Зиновия Константинова била родомъ отъ Казанлъкъ. Като постѫпила въ Габровския девически монастиръ и се постригала за монахиня, Иосифъ Соколски наредилъ, като интелигентна и много обѣщаваща мома, да се запише за ученичка въ общинското училище. Следъ като свършила, тя на 12. XI. 1856 била назначена за учителка и учителствувала до 1863 г.[1] Отъ 1. I. 1867 г. тя пакъ била назначена за учителка.[2] Въ Габрово, въ време на моето ученичество (1865—1875), тя на всички бѣ извѣстна съ името „учителка Зиновия.“ — Още следъ първото ѝ назначаване за учителка при нея отишли всички по-възрастни ученички, дори и ония, които се учели при отца Неофита Георгиевъ. Отредената за Зиновия класна стая при храма Св. Троица се оказала малка, та общината приспособила за девическо училище стаитѣ на гръцкия метохъ.[3] — Презъ 1858 г. въ Габрово изработили програма и за девическото училище, което се рѫководѣло отъ Зиновия. Задължена да преподава всички учебни предмети, добросъвестната учителка отивала въ мѫжкото училище да изучава ония предмети, по които се чувствувала недобре подготвена. Въ течение на три години тя преподавала на по-възрастнитѣ ученички и гръцки езикъ,[4] който били изучавали заедно съ Неофита Георгиевъ при учителя Христодулъ Костовичъ.— Когато (отъ 1. I. 1867 г.) Зиновия втори пѫть била назначена за учителка, тя поела и управлението на девическото училище. За своя помощница въ това време тя взела монахинята отъ габр. девически монастиръ Елисавета Паскалева,[5] която била отъ Габрово и сѫщо била възпитаница на монастиря. Девическото училище въ Габрово и въ това време се състояло отъ два курса: наченъ и главенъ. Зиновия преподавала въ главния курсъ, а Елисавета — въ началния. — Зиновия, която учителствувала и следъ освобождението, умрѣ като игуменка на девическия монастиръ.

За монаси и монахини въ монастиритѣ си Иосифъ Соколски се стараялъ да привлече все интелигентни младежи. Такива и сами бързали да отиватъ въ тѣзи монастири. Тъй извѣстно е, че еродяконъ Иеротий (ученикъ на рилския духовникъ Прокопия), родомъ отъ колибитѣ Парчовци, който още преди 1825 година билъ открилъ свое училище въ Габрово, щомъ билъ построенъ Соколския монастиръ, постжпилъ въ този монастиръ и останалъ тамъ до смъртьта си. Отъ него, но вече като отъ еромонахъ, е останало и завѣщание,[1] съ което той завѣщава часть отъ имота си на Габровскитѣ училища.

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 81. [2] Пакъ тамъ, стр. 82.

[3] Гѫбенски ц. с., стр. 62.

[4] Пакъ тамъ, стр. 63.

[5] Пакъ тамъ, стр. 64.

Следъ като въ 1860 г. Иосифъ Соколски отишълъ въ Цариградъ, а отъ тамъ презъ Римъ въ Русия (въ Киевъ), Габровския Соколски монастиръ захваналъ да запада и сега вече, при всичко че има доста добъръ имотъ, влачи жалко сжществувание. Обаче, Габровскиятъ девически монастиръ и после това продължавалъ и сега още продължава да цъвти. Той и презъ последнитѣ години на турското робство издържаше въ Габр. Девическо училище своя възпитаница (Донка Матанова), която, следъ като свърши училището, дълги години учителствува въ Габрово и сега, като монахиня Рахилъ (габровци я наричатъ Рахила), е игумения на Габр. Девически монастиръ.

20. **Иосифъ Соколски въ Римъ. Клетвата му при ржкополагането му за епископъ.** — Въ началото на м. ноември 1860 година архиепископъ Иосифъ Соколски, тогава още архимандритъ, дошълъ въ Цариградъ. Тъкмо по това време особено се била засилила дейностьта на онѣзи отъ Цариградскитѣ българи, които, на чело съ Д-нъ Цанковъ и д-ръ Г. Мирковичъ, решили да свържатъ уния съ папата, като го признаятъ за глава и на Българската черкова. Той взелъ деятелно участие въ това движение. Тъй, той билъ между ония, които на 18 декември 1860 г. отишли въ дома на католическия архиепископъ въ Цариградъ Брюнони да заявятъ, че чрезъ него — Брюнони — молятъ папата да възобнови българската народна и каноническа иерархия. А когато дошълъ редъ да се избере лице, достойно да бжде ржкоположено отъ папата за български патриархъ, водителитѣ на униятското движение избрали него,—Иосифа Соколски,—защото между тѣхъ нѣмало лице по-достойно за този високъ чинъ.—Въ срѣда на 15 мартъ 1861 година архим. Иосифъ Соколски, съдруженъ отъ диакона си Рафаила и отъ две мирски лица — Драганъ Цанковъ и Докторъ Г. Мирковичъ,—заминалъ за Римъ съ единъ

---

[1] Вж. „Габровското училище," часть II, стр. 54—55 и часть I, стр. 74.

френски параходъ, за да бѫде рѫкоположенъ отъ папата за патриархъ на съединенитѣ (приелитѣ унията) българи. Тази депутация пристигнала въ Римъ на 22 мартъ 1861 г., а на 26 с. м. тя била приета отъ папата, който обѣщалъ да рѫкоположи архимандритъ Иосифа следната недѣля (2 априлий)[1]. — При рѫкополагането му въ епископски чинъ, архимандритъ Иосифъ трѣбвало, споредъ реда, да даде клетва за вѣрность на папата и на канонитѣ на католическата черква. Той произнесълъ следнята клетва:

Клетва на Дядо Іосива — кѫмъ Папѫ-тѫ
въ време на рѫкополаганіе-то си.

„Отъ тоя часъ за напредъ ще бѫдѫ вѣренъ и покòренъ на влаженнія-тъ Апостола Петра и на свята-тѫ Римска Цьрква, и на васъ Папа, Пія Деветій и на ваши-тѣ наслѣдници, които послѣдватъ канонически. Не ща да бѫдѫ въ заговоръ, или въ съгласіе, или въ дѣло, за да изгубите живота-тъ си, или единъ ставъ, или да ся заробите; или да ся тури рѫка насилственно съ някакъвъ начинъ варху васъ, или върху тѣхъ — и да станѫтъ нѣкои укори по каква-то и да е причина. Нъ, съвѣта-тъ, когото ще ми повѣрите ви сами, или ваши-тѣ посланници, или ваши-тѣ писма, умышленно не щѫ да го откріѭ никому за ваша вреда и за вреда на наслѣдници-тѣ ви. Ще помагамъ вамъ и тѣмъ, за да въздьржѭ и бранѭ Римско-то първосвященство и царски-тѣ правдини на Св. Петра, колкото ми позволява чинъ-тъ, противъ сѣкого. Ще ся симараѭ да пазѭ, да бранѭ, да умножавамъ, да разпространявамъ права-та, почести-тѣ, привилегіи-тѣ, и власть-тѫ на свята-тѫ Римска Цьрква, ваши и на ваши-тѣ горѣрѣченни наслѣдници. Не ща да бѫдѫ въ съвѣтъ, или въ дѣло, или въ договоръ, въ които ся кроятъ, противъ васъ или противъ сѫща-тѫ Римска Цьрква, нѣща противни и вредни на лица-та, на право-то, на честь-тѫ, на състояніе-то и на власть-тѫ имъ. И ако познаѭ, че такива нѣща ся струватъ или се гледатъ да ся сторѭтъ, отъ когото и да бѫде, ще го въспрѫ, колкото мога и колкото, скоро ще го обадѭ на васъ или на друго лице, чрезъ което да може да достигне до ваше знаніе. Ще пазѭ съ сичка-тѫ си сила и ще направѭ чрезъ други да ся пазатъ правила-та на святи-тѣ отци, заповѣди-тѣ, зарѫчванія-та или расположенія-та, запазванія-та, предвиждания-та и Апостолски-тѣ заповѣди. Колко-то могѫ ще гонѭ и ще ся борѭ съ еретици-тѣ, схизматици-тѣ и съ онія които ся подигнѫтъ противъ васъ или противъ рѣчени-тѣ наслѣдници. Ще обихождамъ прагове-тѣ на Апостоли-тѣ (Църквитѣ) въ време опредѣленно въ писмата на Папа Сикста пятаго отъ блаженна память".[1]

---

[1] Вж. в. „Българія“, броевѐ 104 и 109 отъ 15 мартъ и 20 априлий 1861 г. (година III), стр. 801 и 65.

За тази дадена отъ Иосифа Соколски на папа Пия IX. клетва досега, доколкото можахъ да проследя, никой не е поменалъ. Раковски, както вече казахме по-горе' (стр. 99) бележи, че, при рѫкополагането му, Иосифъ Соколски требвало да прочете католишкото Вѣую, ала, защото не можалъ да чете, челъ другъ зарадъ него. Тодоръ Бурмовъ, който на историята на унията посвещава много страници въ съчинението си „Българо-гръцката църковна распра", нищо не казва за самото рѫкополагане на Иосифа Соколски отъ папата. Следъ като говори за приема на депутацията отъ папата и за подаръцитѣ, дадени въ Римъ на членоветѣ на тази депутация, Бурмовъ веднага говори за пристигането на Иосифа Соколски въ Цариградъ на 16 априлий 1861 г. Опитахме се да си обяснимъ тази непълнота у Бурмова и констатирахме следнето. По въпроса за пребиването на депутацията въ Римъ Бурмовъ черпи сведения отъ в. „Българія", брой 109 отъ 28. IV. 1861 г., въ който по този въпросъ е напечатана една изчерпателна кореспонденция отъ Римъ, писана отъ едного отъ членоветѣ на депутацията. Тя съдържа тъкмо даденитѣ отъ Бурмова сведения. Тази кореспонденция се завършва съ думитѣ: „Съ другія-тъ вапоръ ще ви пратя продълженіето на писмото си" (стр. 67). Обаче, въ сбирката на Народната Библиотека въ София брой 110 отъ в. „Българія", въ който, вѣроятно, е напечатано обѣщаното продълженіе на писмото, липсва. Ето защо и Бурмовъ, който работи съчинението си въ София, не е могълъ да каже нищо по въпроса за самото рѫкополагане на Иосифа Соколски отъ папата.

Трѣбва, впрочемъ, да подчертая, че азъ се съмневамъ, дали клетвата, дадена отъ Иосифа Соколски на папата, е била нѣкога напечатана въ в. „Българія". Основание намирамъ преди всичко въ самото съдържаніе на тази клетва. Внимателното ѝ прочитане дава да се разбере, че Иосифъ

---

[1] „Архивъ на възраждането, пап." № 60. П. Н, Юрдановъ. Цѣль листь 2 писани стр.

Соколски се клелъ да действува, като сжщински католикъ. А пъкъ това въ никой случай не е трѣбвало да става известно на българитѣ, защото унията и безъ това, бидейки построена на песъкъ, била готова да се разкапе, както и наистина скоро се разкапала. Друго основание за това си твърдение намирамъ въ следното обстоятелство: Горецитираната клетва, която сега вече се намира въ „Архивенъ Отделъ“ при Народната Библиотека въ София, въ една папка съ документи отъ архивата на д-ръ Хаджи Юрданъ Селимински, писана на листъ бѣла хартия, голѣмина 4^0, се завръшва съ следнитѣ думи: „Този е усновнія-тъ камекъ възъ когото намѣстника-тъ на святаго Петра си е поставилъ църквата[1].

„Пріимете, *друже мой*, това съкровище и употрѣбете го въ народна полза и въ народно изясненіе. Др. Г. В. М. 1861 8зрія 12. болградъ“.

Думитѣ: „*друже мой*“, идатъ да ни кажатъ, че този преписъ отъ клетвата е назначенъ за нѣкого, който е билъ въ близки, дружески отношения съ изпращача. Ако тя би била напечатана гдето и да било, изпращачътъ не би си далъ трудъ да я преписва, а би я изпратилъ или предалъ напечатана. Слѣдва да заключимъ, че клетвата не е била напечатана поне въ българскитѣ вѣстници и списания.

Въ края на втората страница (клетвата е преписана на първитѣ двѣ страници на бѣлъ листъ хартия), следъ горе цитуванитѣ редове, както видѣхме е написано въ три реда: „Д-ръ Г. В. М. (1861 8врія 12) болградъ. — Въ първия редъ се съдържатъ инициалитѣ на занятието (докторъ), името (Георги) и презимето (В. Мирковичъ) на преписвача-изпращачъ или раздавачъ; въ втория редъ — датата на преписването (12 октомврий 1861 г.), а въ третия — мѣстото, дѣто клетвата е била преписана (Болградъ). За мене не подлежи на съмнение че преписътъ е разпространяванъ отъ члена на депутацията, която ходила въ Римъ съ Иосифа Соколски, Д-ръ Георги В. Мирковичъ. — Пита се билъ ли е Г. Мирковичъ по онова време въ Болградъ? — Д-ръ Г. Мирковичъ ималъ стари връзки съ Болградъ, гдето той билъ и презъ

---

[1] Азъ не мога да реша, дали тѣзи думи не се отнасятъ къмъ самата клетва.

1857 година. Това се вижда отъ писмото на Отца Сава Илиевъ Радуловъ, панагюрецъ, учитель въ Болградъ отъ 1855 год. („ . . . Азъ отъ нѣмай кждѣ остахъ въ Болградъ учитель и пр.“ Вж. писмото му до Н. Геровъ отъ 30 августъ 1855 г. „Изъ Арх. на Н. Геровъ“ т. II, писмо № 1984, стр. 219), до Найдена Геровъ, писано на 28.XI. 1857 г. въ Болградъ, въ което между другото се казва и следващето: „Преди нѣколко дни бѣше тука у мене г. Георгий Мирковичъ отъ Сливенъ, человѣкъ, добъръ патріотъ, образованъ, кончившій курсъ по медицинскж наукж въ Францж. Тукашнитѣ не умѣхж да го задържатъ, а можеше да бжде полезенъ въ много отношенія. Отиде пакъ въ Турско“.[1] А П. Р. Славейковъ въ едно свое писмо до Найдена Геровъ съ дата 15 септемврий 1861 година съобщава, че Мирковичъ отишълъ въ Бесарабия. Той пише:

„ . . . Но сега вече г-нъ Павловъ му (*на Драганъ Цанковъ*) открилъ че отъ Васъ ще получи помощь, искалъ още и при Васъ да го води, отъ което и той сега са въздрънжлъ и казува ми че ималъ 30 хиляди гроша борчь, и трѣбувало да го плати, постоянствува още да иде въ Влашко, което не ми мирише твърдѣ на хубаво. *Боѭ се да не бы да иматъ нѣкои затьи за Бесарабіѭ, Мирковичъ гледамы отиде тамъ,* и тогозь татъкъ го блазни, а тамо е днесь волненіе и броженіе умовъ, и въ сама Влахія (споредъ Вѣстницы-тѣ) „либералната партія благоволи на Унытѣ-тѣ“ зато азъ искахъ да го (Др. Цанкова) имамъ за якжтж въ ржкж, но какъ ще стане сега не знаѭ. . . .[2] — Не требва, следов., да се съмняваме, че презъ м. октомврий 1861 г. Д-ръ Георги Мирковичъ е билъ въ Болградъ — въ Бесарабия.

Предъ видъ на всичкитѣ тѣзи сведения не трѣбва да подлежи на никакво съмнение: 1) че Иосифъ Соколски се е кълналъ предъ папата, 2) че напечатаната по-горе клетва е преводъ на български на дадената отъ Иосифа Соколски клетва на папата, 3) че тази клетва не е била напечатана въ съвременнитѣ български вестници и списания и че дори за нея нищо не се е знаяло и 4) че нѣкои отъ водителитѣ на унията (това може съ положителность да се твърди поне за д-ръ Мирковичъ), следъ като напуснали Цариградъ, започнали, не е известно съ каква цель, да разпространяватъ тази клетва въ преписъ.[1]

---

[1] „Изъ Арх. на Н. Геровъ“, т. II, писмо 1992, стр. 227.

[2] „Изъ Арх. на Геровъ“, т. II, писмо 2038, стр. 261.

* *
*

Приложенитѣ къмъ настоящата ми статия фотографически снимки отъ „Соколския монастиръ“ и отъ „Габровския девически монастиръ“ се изработиха благодарение на усърдието на сестриницата ми г-жа Катеринка Ник. Бобчева отъ Габрово. Сърдечно й благодаря. — Благодаря сѫщо и на г-да Екимъ Ст. Андрейчинъ, учитель, и К. Тепавичаровъ, търговецъ въ Габрово, които приготвиха снимкитѣ.

Добавка.

Въ разискванията, станали въ заседанието на „Историческото Дружество въ Софийския Университетъ“ на 12.V. 1924 г., слѣдъ като завършихъ доклада на работата си за архиеп. Соколски, взе участие и доцента при Соф. университетъ г. П. Мутафчиевъ. Той изтъкна, че, понеже Иосифъ Соколски билъ побратимъ на прадѣда му, въ семейството му се запазили спомени за този бележитъ българинъ и посочи нѣкои отъ тѣзи спомени. Замолихъ го да има добрината да ми даде казаното и писменно. Г-нъ М. обѣща, но съ оговорка, че предварително ще поговори съ майка си. — На 27.IX. 1924 г. азъ получихъ обѣщанитѣ сведения, които използувахъ при първата коректура на труда си, който въ края на м. августъ с. г, бѣхъ вече предалъ въ редакцията на „Извѣстия“.

Като поднасямъ горѣща благодарность г-ну М. за даденитѣ ми свѣдѣния, азъ ги печатимъ и in extenso поради голѣмата имъ цѣнность.

Ето тѣзи сведения:

---

[1] Върху преписа отъ клетвата на дѣдо Иосифа обърна вниманието ни г. Василъ Василевъ, учитель, командированъ на работа въ Нар. Библиотека въ София, дето сега завежда „Архивния отдѣлъ.“ Благодаримъ му.

Многоуважаеми г-нъ Станимировъ,

Въ долнитѣ редове Ви предавамъ това, което научихъ отъ майка си за личностьта на дѣда Иосифа Соколски и за началото на габровския монастиръ.

Майка ми[1] не помни дѣда Иосифа, но въ паметьта ѝ живо сѫ се запазили разказитѣ, които тя чувала за него отъ своята майка.[2] Иосифъ Соколски билъ родомъ отъ с. Нова-Махла, габровско. Свѣтското му име било Иванъ. Кръстенъ билъ въ една вода и носилъ едно име съ прадѣдо ми по майка Иванъ Драгановъ Топаловъ отъ с. Боженци. Въ това последне село тогава още нѣмало черква и жителитѣ му извършвали трѣбитѣ си въ Новата махла. Двамата едноименици споредъ обичая се считали за побратими и запазили вѣрна дружба до старини. Като дѣца тѣ посещавали заедно училището въ Новата махала. Въ четмо и писмо следователно Иосифъ не е билъ самоукъ. Следъ училищнитѣ години той станалъ овчарче. Билъ много буенъ и мразилъ турцитѣ: вече възрастенъ той оставилъ мирния животъ и сталалъ хайдутинъ. Дали къмъ това не го било подбудило нѣкакво особено събитие отъ живота му, майка ми не знае, но споредъ думитѣ ѝ хайдутството на Соколски не подлежи на съмнение: за него въ семейството ѝ често се говорило. Подвизитѣ си той вършилъ съвсемъ самъ — нѣмалъ никаква дружина. Еднажъ обралъ турската хазна въ балкана, по пѫтя отъ Габрово за Шипка, като убилъ хазнатаря. Презъ това време на живота си той често се явявалъ въ кѫщата на своя побратимъ: идвалъ въ късна вечерь и си заминавалъ сутринь преди разсъмване. Най-голѣмото впечатление, останало у баба ми, било, че той, ходещъ винаги пешкомъ, билъ винаги съ безукорно чисти обуща — като че не вървелъ а хвъркалъ! Билъ много лекъ и особено чистъ човѣкъ. Перелъ си самъ[3] горнитѣ и долни дрехи въ рѣката, що текла подъ мѣстото, дѣто се криелъ въ Балкана. Хранѣлъ се предимно съ маслини и сирене — каквито постоянно носилъ въ чантата си, а у прадѣдо ми го гощавали съ млѣко и пилешка чорба — месо не ядѣлъ. Въ Новата махла ималъ сестри, при които сжщо тъй често гостувалъ; братя нѣмалъ. Турцитѣ го дебнели, но той умѣло знаелъ да се пази. Като най-сигурно скривалище му служила пещерята при днешния монастиръ. Когато по-късно майка ми, вече възрастно момиче, ходила на монастиря, моята баба ѝ показвала въ дъното на пещерята издигнатия кжтъ, който му служилъ за одъръ. Върху една отъ стенитѣ на пещерята, въ лѣво отъ входа, е издѣлана доста грубо иконата на Богородица, която и азъ си спомнямъ да съмъ виждалъ. Тя била работа на Иосифа, който тъй запълвалъ времето си въ своето студено скривалище. Романтичното и изобилно съ хубава вода мѣсто внушило на набожния хайдутинъ идеята да построи тамъ монастиръ. Съ това той намѣрилъ и начинъ за разумно уползотворение на паритѣ, които билъ събралъ чрезъ грабежи на турцитѣ. Той казвалъ че това сж били „български пари." Още хайдутинъ и скришомъ, безъ ничия помощь и съ камъни, които самъ събралъ изъ околностьта, той издигналъ малкото параклисче[1], което сега се намира западно отъ монастирската черква. За това камънитѣ въ зидарията му сж просто наредени, безъ хоросанъ или каквато и да било спойка. Отъ разказитѣ, които чувала, майка ми увѣрява, че когато постройката на монастиря се подготвяла, Соколски още живѣелъ като нелегаленъ. Грижата за да издѣйствува за нея позволение отъ властитѣ поелъ прадѣдо ми, който се ползувалъ между турскитѣ първенци съ уважение като искусенъ „чакръкчия" — човѣкъ, който лѣкува изкълчени и счупени кости. Предъ турцитѣ трѣбвало да бжде доказано, че на избраното мѣсто нѣкога имало старъ монастиръ. За доказателство била посочена пещерната икона на Соколски и изградения отъ него параклисъ. Още при самото започване на строежа Соколски оставилъ прадѣда ми да се грижи за работитѣ, като му далъ и нужнитѣ срѣдства, а самъ той изчезналъ за дълго време. Единъ турски бей отъ Казанлъкъ, чиято любима кадъна прадѣдо ми билъ излѣкувалъ, му подарилъ конь и каруца. Съ тѣхъ той обикалялъ селата за да събира помощи за постройката и храна на зидаритѣ. Соколски билъ заминалъ въ това време за Русия, дѣто се покалугерилъ. Подъ расото и новото си монашеско име, Иосифъ, той скрилъ хайдушкото си минало и следъ завръщането си свободно могълъ да се явява предъ свѣта и да поеме самъ довършването на своето дѣло. Името „Соколски," което той далъ на монастиря, не произхождало отъ нѣкаква мѣстность. Дѣдо Иосифъ искалъ то да остане като интименъ споменъ за времето, когато хайдутинътъ въ самотностьта си ималъ балканскитѣ соколи за еднички другари и съседи по жилище.

---

[1] Донка Стоянова Мутафчиева (по баща Д. Пенчова Дрѣнкова) отъ с. Боженци (Габровска ок.).

[2] Янка Пенчова (по баща Я. Иванова Топалова) отъ с. Боженци (Габровска околия).

[3] Това той вършеше и на стари години. Ср. „Споменитѣ ми" стр. 142.

---

[1] Чувалъ съмъ да казватъ, че това, останало и до днесъ недовършено параклисче, е строено отъ Иосифа Соколски непосредствено предъ последното му заминаване за Цариградъ (презъ ноемврий 1860 г.). *Моя бележки. Ст. Ст.*

Благочестието на дѣда Иосифа ще да е било една дълбока и трайна вѫтрѣшна потрѣба. Следъ като монастирътъ билъ довършенъ, прадѣдо ми подъ негово влияние рѣшилъ да построи черквата въ Боженци, като за цѣльта отдѣлилъ и часть отъ своята градина. Въ благодарность пъкъ за помощьта, която Иосифъ намѣрилъ у побратима си, той отстѫпилъ за построяване на Боженската одая най-хубавото мѣсто въ монастиря си.

София, 27. IX. 924, *П. Мутафчиевъ.*

За хайдутуването на Иосифа Соколски до постѫпването му въ монастиръ говори и В. Тепловъ въ известния си трудъ по Българо-гръцката черковна распра[1]. Ето какво казва той за архиепископъ Иосифа Соколски:

„Лицомъ, которому выпала незавидная честь отпасть отъ православія и воплотить въ себѣ стремленія, враждебныя къ прежней его религіи — былъ Іосифъ Сокольскій. Ранѣе постриженія своего въ монахи, Сокольскій уроженецъ города Габрова, въ продолженіи десяти лѣтъ занимался гайдучествомъ; въ 50-хъ годахъ онъ отказался отъ своего ремесла и на заработанныя деньги, сначала, исправилъ полуразрушенный монастирь Св. Николая, а затѣмъ, сдѣлался его игуменомъ, не умѣя вовсе писатъ, а лишь читатъ. Въ 1860 году, когда онъ пріѣхалъ въ Константинополь съ цѣлью жа-

---

[1] Греко-Болгарскій церковный вопросъ по неизданнымъ источникамъ, Историческое изслѣдваніе В. Теплова. СПетербугъ 1889 г.

ловаться въ патріархіи на притѣсненія терновскаго греческаго митрополита, Цанкову удалось склонить Сокольскаго перейти въ унію. Съ согласія французскаго посольства и при помощи Іезуитовъ Цанковъ свезъ Сокольскаго въ Римъ, гдѣ самымъ попою онъ былъ посвятенъ въ архиепископа всѣхъ Болгаръ.

Достигнувъ своей цѣли, іезуиты охраняли вернувшагося въ Царьградъ Сокольскаго со особымъ тщаніемъ и берегли его какъ зеницу ока, точно предчувствуя неустойчивость убѣжденій новаго болгарскаго прелата. Сердце ихъ оказалосъ вѣщуномъ: прошло не болѣе пяти мѣсецевъ послѣ возвращенія Сокольскаго въ Константинополь, какъ снѣдаемый угрызеніями совѣсти за вѣроотступничество и мучимый сознаніемъ, что онъ сдѣлался орудіемъ созданія общины, которая отъ нынѣ благодаря своему новому юридическому положенію, имѣетъ всѣ средства, чтобы вести ожесточенную борьбу съ православіемъ, — Сокольскій внялъ совѣтамъ извѣстнаго болгарскаго патріота Славейкова и, не взирая на приставленную къ нему почетную стражу, бѣжалъ изъ своего дома; на простомъ, трехпарномъ каикѣ прибылъ онъ въ Буюкдере — лѣтнее мѣстопребываніе русскаго посольства.

Когда нашему тогдашнему посланнику, князю Лобанову-Ростовскому, доложили, что его желаетъ видѣть болгарскій архіепископъ и онъ вышелъ къ нему въ пріемную, Сокольскій прямо упалъ на колѣни и, изъявляя горькое свое раскаяніе во всемъ прошломъ, умолялъ князя спасти его отъ Іезуитовъ. Видя, что Сокольскій былъ одѣтъ какъ католическій прелатъ, въ фіолетовомъ одѣяніи и такихъ же чулкахъ, кн. Лобановъ потребовалъ прежде всего, чтобы онъ снялъ съ себя эту одежду — неподобающую бывшему православному духовному, — такъ какъ ранѣе того онъ не признаетъ возможнымъ входить съ нимъ въ какія либо переговоры. Сокольскій подчинился этому требованію и, такъ какъ немыслимо было для него покинуть посольскій домъ или же, пославъ въ Константинополь за другимъ платьемъ, обнаружить свое мѣстопребываніе, то прибѣгли къ помощи діакона посолской церкви Акакія, который, будучи одного роста съ Сокольскимъ, снабдилъ его своимъ платьемъ. Вторично принятый, послѣ того, нашимъ посланникомъ, Сокольскій снова

умолялъ принять въ немъ участіе и спасти его изъ когтей католическаго духовенства. Кн. Лобановъ отвѣтилъ ему: „сегодня почтовый день и черезъ часъ придетъ сюда русскій пароходъ, отправляюшійся въ Одессу: если раскаяніе ваше искренне, то ничто не мѣшаетъ вамъ сѣсть на этотъ пароходъ и тотчасъ же отправиться въ Россію". Озадаченный столь быстрымъ поворотомъ дѣла, Сокольскій тѣмъ не менѣе, послѣ минутнаго размышленія, рѣшилъ послѣдовать совѣту кн. Лобанова и въ тотъ же день выѣхалъ въ Одессу. Все это было сдѣлано такъ быстро и такъ ловко, что лишь чрезъ 3 дня, безуспѣшно искавшіе Сокольскаго повсюду, іезуиты узнали всю непріятную для нихъ правду. Но было уже поздно, дѣло было непоправимо: Сокольскій былъ уже въ Одессѣ, откуда, съ Высочайшаго соизволенія, былъ переведенъ въ Кіево-Печерскую Лавру, гдѣ провелъ на покоѣ около двухъ лѣтъ вплоть до своей кончины. Долго не могли утѣшиться католики въ понесенномъ ими пораженіи, весьма важномъ по своимъ послѣдствіямъ, особенности въ виду тогдашнихъ обстоятельствъ. Наградою же кн. Лобанова былъ весьма лестный отзивъ объ его образѣ дѣйствій въ этомъ случаѣ со стороны императора Александра II и звѣзда св. Анны, присланная ему съ первою же послѣ разсказаннаго происшествія почтою, пришедшею въ Константинополь изъ России[1].

В. Тепловъ не посочва, отъ где черпи сведенията си за 10-годишното хайдутуване на Иосифа Соколски. Това негово твърдение е толкова вѣрно, колкото сѫ вѣрни и: 1) твърдението му, че Соколски едвамъ чакъ въ петдесетитѣ години на миналия вѣкъ се заловилъ да поправя разрушениятъ монастиръ „св. Никола" (върхътъ „св. Никола" е недалечъ отъ Соколския монастиръ, но нѣма нищо общо съ него), на който по-после станалъ игуменъ и 2) твърдението му, че Соколски живѣлъ въ Киево — Печерската Лавра 2 години „вплоть до своей кончины", т. е. отъ 1861—1863 год. На В. Тепловъ, очевидоо, е неизвестно дори и това, че отъ 1871 до 1874 г. архиепископъ Иосифъ съ съизволението на Царя Освободителя четири пѫти билъ пращанъ въ г. Холмъ да рѫкополага свещеници за униятитѣ въ Холмската униятска епархия и заради това казва, че той умрелъ въ 1863 г. Въ направения цитатъ отъ съчинението му остава да вѣрваме само разказа за явяването на Соколски предъ тогавашния руски представитель въ Цариградъ кн. Лобановъ-Ростовски и за отиването му въ Русия. Остава, обаче, подъ знакъ на съмнение твърдението: „Сокольскій прямо упалъ на колѣни“ предъ княза Лобанова-Ростовски. Иосифъ Соколски, като че ли, не бѣ способенъ за такъвъ подвигъ!

---

[1] В. Тепловъ, ц. с., стр. 47—49.

Най-главнитѣ отъ забележенитѣ печатни погрѣшки:

Стр.	Редъ	Напѐчатано	Чети
112	17	която	както
113	26	размишленія	измышленія
129	15	несе-	несу-
„	20	, лю-	, и лю-
„	23	колкото	коликото
„	26	по малко	и по мало
„	—	хранили мораіти	храниле мораіте
130	4	шâръ хверля	шеръ хвâрля
„	5	сж	ся
„	9	и тія	, и тія
„	38	грâмъ	громъ

На страницитѣ 135 и 137 вм. „11 Януарий“ да се чете „18 Януарий“.

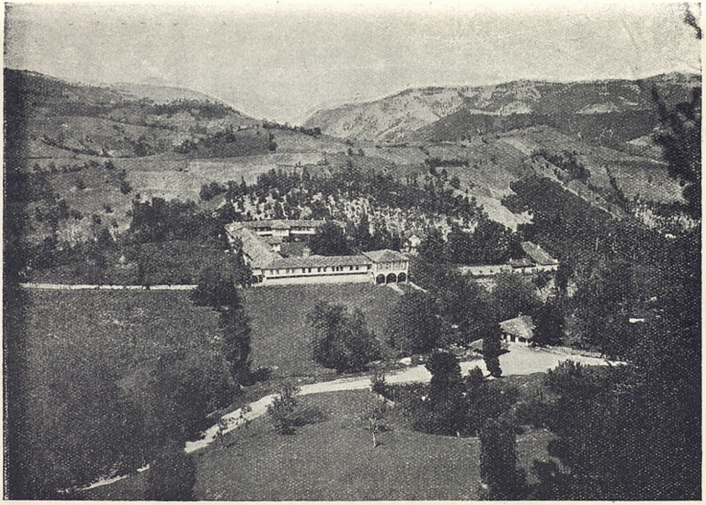

Габровскиятъ Соколски монастиръ, гледанъ отъ югъ. — Входътъ въ двора на монастиря.

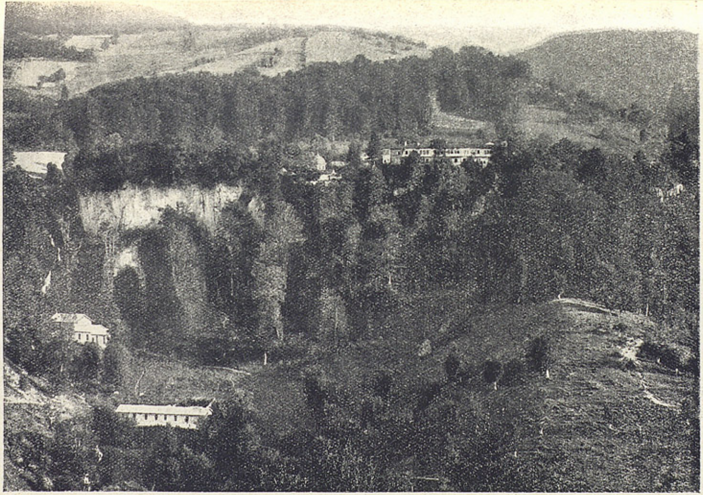

Габровскиятъ Соколски монастиръ, гледанъ отъ северъ.

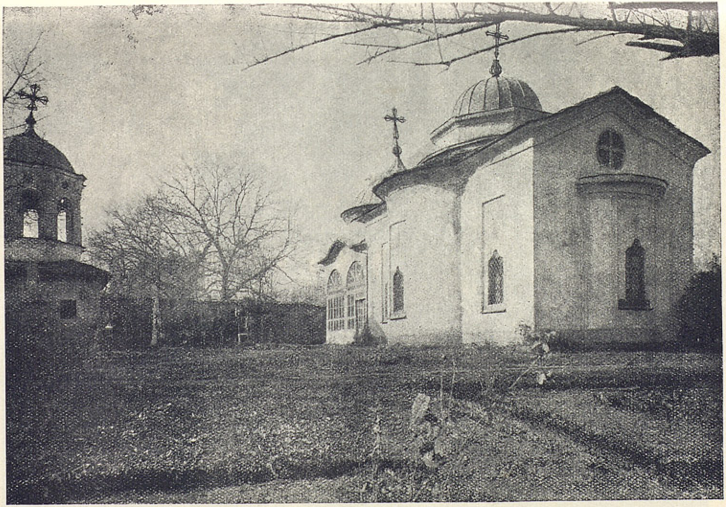

Габровскиятъ Девически монастиръ, гледанъ отъ югъ. На западната страна е звънарницата.[1]

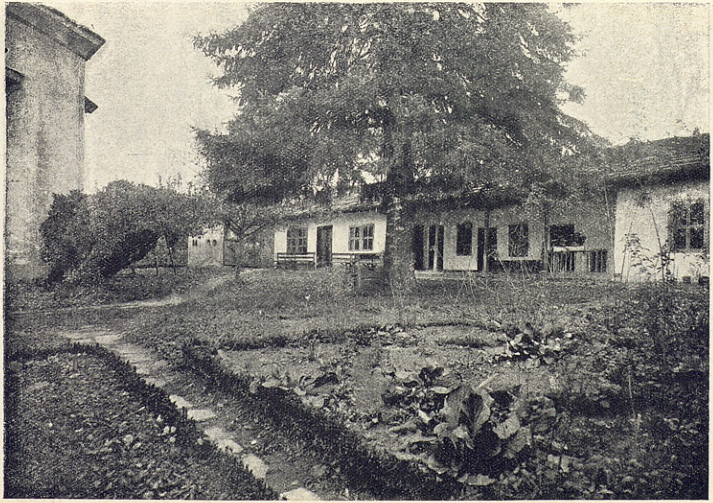

Габровскиятъ Девически монастиръ. — Чешмата и часть отъ келиитѣ на северната страна.

Византийскитѣ хроники въ църковно-славянската книжнина

отъ Юрд. Трифоновъ

Тази пролѣть се получи въ София последната (3-а) книга отъ съчинението на братиславския професоръ д-ръ Miloš Weingart „Byzantké kroniky v literatuře církevněslovanské. Přehled a rozbor filologický. V Bratislavě. Čast I, 1922. Cast II, oddíl 1, 1923. Čast II, oddíl 2, 1923". Проф. Ст. Младеновъ направи вече кратка рецензия на първитѣ две книги въ „Славянски гласъ", год. VII (1923), кн. II—III и посочи значението имъ за насъ; но нашето Историческо дружество длъжи на въпросното съчинение по-подробно разглеждане, понеже, покрай важностьта си за славистиката изобщо, то има за насъ по-специяленъ интересъ, предъ видъ на това, че почти всички византийски хроники, преведени на църковно-славянски езикъ,[1] сж се явили най-напредъ въ България и сж били преведени отъ българи. Между друго, проф. Младеновъ посочи, какъ е било замислено и презъ какви стадии на развитие е минало съчинението на Вайнгарта: отъ студия за Амартоловата хроника, то се е разширило въ обемиста (отъ 823 стр.) монография за всички преведени на църковно-славянски езикъ византийски хроники. Това разширение съставя щастливо обстоятелство, защото човѣкъ може да си състави основно понятие за една или друга преведена хроника само тогава, когато познава развитието и на другитѣ. Освенъ това, трудътъ на Вайнгарта изпълня една празднина въ славянскитѣ литератури, понеже такъвъ систематиченъ прегледъ на преведенитѣ византийски хроники, какьвто той дава, липсваше досега. Богатата пъкъ библиография, трезвитѣ възгледи на автора и поразителната ясность на изложението трѣбва да бѫдатъ изтъкнати като образецъ за подражание.

---

[1] Би трѣбвало да се каже „старобългарски"; но, както ще се види по-долу, за нѣкои хроники се допуща, ако и безъ достатъчно основание, че сж били преведени най-напредъ въ Русия.

Най-напредъ авторътъ, като посочва изобилието на исторически съчинения въ византийската книжнина, раздѣля последнитѣ на два дѣла—истории и хроники, и се спира върху странния на прьвъ погледъ фактъ, че, при всичката вѫтрешна ценность и литературни достоинства на историитѣ, нашитѣ дѣди не сѫ превели нито една отъ тѣхъ. И наистина, между преведенитѣ на старобългарски исторически съчинения нѣма нито историята на Юстиниянова съвременикъ Прокопий, който най-напредъ е далъ ценни сведения за славянитѣ отъ негово време, нито историитѣ на неговитѣ приемници Агатий, Менандъръ и Теофилактъ Симоката. Дори Константинъ Багренородни (912—959), като писатель, остава пренебрегнатъ и дори напълно неизвестенъ на нашитѣ дѣди. Видимата странность на този фактъ, обаче, изчезва съвсемъ, когато се прочетатъ особеноститѣ на историитѣ и хроникитѣ, които (особености) авторътъ е очърталъ сбито, но съ пълна ясность. Първитѣ иматъ характеръ на мемоари, писани сѫ отъ свѣтски лица, които сѫ знаели събитията отблизо и въ много случаи сами сѫ взимали участие въ тѣхъ; въ този видъ съчинения се забелѣзва и известенъ прагматизъмъ, както и вникване въ характера на дейцитѣ. По схващане на събитията и по начина на излагането имъ, тѣ приличатъ на великитѣ образци отъ класическитѣ литератури. Съвсемъ друго нѣщо сѫ хроникитѣ: тѣ сѫ писани почти изключително отъ духовни лица и сѫ се предназначавали за читатели пакъ главно изъ срѣдата на последнитѣ; изложението на събитията почва, по библията, още отъ сътворението на свѣта, следъ което се даватъ сведения за библейскитѣ патриярси и за по-важнитѣ царе на евреитѣ, египтянитѣ, вавилоно-асирянитѣ, перситѣ, гърцитѣ, римлянитѣ и византийцитѣ, и въ повечето случаи се достига до времето на автора. Покрай историческитѣ сведения главно за войнитѣ, хроникитѣ съдържатъ и различни легендарни разкази, както и поучения, религиозни размишления и дори опровержения на ереси. Тъкмо за тия си особености тѣ (хроникитѣ) сѫ се допадали на преводачитѣ и читателитѣ въ православнитѣ славянски народи—българи, сърби и руси. Липсата на що-годе точна хронология въ тѣхъ и на всѣкаква критика, както и анонимностьта на влезлитѣ въ състава имъ сведения сж станали отличителна черта и на славянскитѣ имъ преправки, каквито се явяватъ главно въ Русия. Излиза, следователно, онова, което е познато и изъ другитѣ области на културнитѣ заемания: дѣдитѣ ни сж заемали отъ византийцитѣ не онова, което намъ се вижда важно, а онова, за което сж били способни, което ги е привличало.

Проф. Вайнгартъ разглежда преведенитѣ на църковнославянски езикъ византийски хроники въ такъвъ редъ: най-напредъ дава сведения за автора и за особеноститѣ на неговата хроника, посочва историческата цѣна на последната, изброява ржкописитѣ, въ които е запазенъ грѣцкиятъ текстъ, и изданията на последния, а следъ това минава къмъ превода, като осветлява неговитѣ отношения къмъ оригинала, времето и мѣстото на извръшването му, ржкописитѣ, въ които е запазенъ, и изданията му, влиянието му върху по-сетнешнитѣ исторически трудове на славянска почва и важностьта му за славяноведението. Отдѣлнитѣ въпроси сж добре разграничени единъ отъ другъ, и посветенитѣ тѣмъ части отъ съчинечието сж снабдени съ особени заглавия; изложение пъкъ се отличава, както споменахме, съ забележителна ясность и правилность на стила. Всичко това прави съчинението привлѣкателно и леко за четене, разбира се, при потрѣбна подготовка. Отъ въпроситѣ, разгледани въ него, за насъ и за нашитѣ читатели сж особно интересни ония за времето и мѣстото на преводитѣ, затова ние ще се спремъ главно на тѣхъ.

На чело на преведенитѣ хроники стои оная на антиохиеца **Иоанъ Малала** (= Риторътъ), съвременикъ на императоритѣ Юстинъ I (518—527) и Юстиниянъ Велики (527—565), последния отъ които е преживѣлъ. Откакъ е споменалъ най-напредъ единодушното мнение на рускитѣ изследователи, че тази хроника е била позната на съставителя на първия руски лѣтописъ „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, Вайнгартъ се е помжчилъ да се доближи повече до точната дата, когато е билъ направенъ преводътъ, като е разгедалъ критично цѣлото развитие на въпроса. Приемайки наедно съ Ягича и други изследователи, че хрониката на Малала, която е била използувана отъ съставителя на „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ въ славянски преводъ още въ XI в,, не е могла да бжде преведена въ Русия, защото тамъ не е имало тогава книжовници, които да могатъ да сторятъ това, а ще да е била заета въ готовъ преводъ изъ България,—авторътъ не споделя мнението, че преводътъ е билъ извършенъ още въ Симеоново време. Както е познато, по-рано се приемаше, че Малаловата хроника е била преведена още въ Симеоново време отъ пресвитера Григория, и то затова, защото преводътъ е билъ намѣренъ въ единъ сборникъ наедно съ книги отъ вехтия заветъ, за които една приписка казва, че сѫ преведени отъ казания пресвитеръ Григорий. Днесъ, когато се разясни (отъ руския ученъ Евсѣевъ), че подъ „книгы завѣта Божиꙗ вет'хаго, сказаѭще образы новаго завѣта“, за които се говори въ приписката на Григория, въ сѫщность се разбира не лѣтописното изложение на вехтия завегъ, а тъй нареченото Осмокнижие (5-тѣ Мойсееви книги, Сѫдии, Руть и книгата на Исуса Сираховъ), мнението, че преводътъ на Малаловата хроника е билъ изършенъ отъ сѫщия Григорий, остава неподкрепено съ нищо, и въпросътъ за времето на този преводъ си остава отворенъ. Най-голѣма мѫчнотия въ случая съставя това, гдето славянскиятъ преводъ на Малала не е запазенъ изцѣло и въ непромѣненъ видъ, а е достигналъ до насъ подъ видъ на компилация, известна подъ името „Еллинскій и римскій лѣтописецъ“, съставена по хроникитѣ на Малала и Амартола и запазена въ по-късни преписи, единиятъ — вилненскиятъ — отъ XIII в., а другиятъ — архивниятъ — отъ XV в. Това обстоятелство свръзва въпроса за времето на превода съ онзи за съставянето на казаната компилация. За да обясни произхода на последната, покойниятъ ученъ изследователь на рускитѣ лѣтописи Шахматовъ бѣ изказалъ мнение, че първообразътъ на компилацията „Еллинскій и римскій лѣтописецъ“ трѣбва да се търси въ единъ голѣмъ сборникъ, който биде нареченъ отъ него „старобългарска енциклопедия“ и биде отнесенъ къмъ времето на царь Симеона. Въ този сборникъ, споредъ Шахматова, сѫ влизали редица вехтозаветни книги наедпо съ споменатото Осмокнижие, Александрията въ две редакции, хроникитѣ на Малала и Амартола, статията на Паладия за рахманитѣ, дѣяния на апостолитѣ Петъръ и Павелъ, разказъ за основаването на Цариградъ и др.[1] Доказателства за сѫществуването на такъвъ старобългарски сборникъ Шахматовъ намираше 1) въ това, че въ първата редакция на Еллинскій и римскій лѣтописецъ се изброяватъ съчинения, които сѫ били още непознати на староруската книжнина, и 2) въ това, гдето сегашниятъ Архивенъ сборникъ съдържа по-малко статии, отколкото сѫ посочени въ оглавлението му: отъ 780 посочени статии сега сѫ запазени само 334. Особено важно се явяваше въ неговитѣ очи обстоятелството, че незапазенитѣ статии сѫ напълно сходни по заглавия съ ония въ тъй наричания Святославовъ (т. е. Симеоновъ) сборникъ отъ 1073 г. Понеже последниятъ несъмнено е писанъ въ Симеоново време, и неговитѣ статии въ изгубения сега голѣмъ сборникъ („Енциклопедия“) сѫ вървѣли следъ запазенитѣ, Шахматовъ извади заключение, че цѣлиятъ голѣмъ сборникъ е билъ съставенъ въ времето на Симеона. Противъ това мнение на вещия познавачъ на рускитѣ лѣтописи се обяви главно неуморимия изследователь на рускитѣ хронографи В. Истринъ, който въ студиитѣ си се придържа о мисъльта, че староруската книжнина не е толкова робски зависима отъ старобългарската, колкото обикновено се мисли. И Вайнгартъ не приема мнѣнието на Шахматова за сѫществуването на особна старобългарска „Енциклопедия“ още по времето на Симиона, но неговитѣ основания сѫ по-други. Той обръща главно внимание на обстоятелството, че хрониката на Амартола, за която сѫщо се приема, че е влизала въ въпросната „Енциклопедия“, наедно съ своето продължение, извлѣчено отъ хрониката на Логотета, стига до 948 год. и, слѣдов., не е можела да бѫде преведена още въ времето на Симеона. Освенъ това, той не вижда основание да се допуща такава редакция (4-а) отъ компилацията „Еллинискій и римскій лѣтописецъ“, каквато допуща Шахматовъ. Най-после, нему се вижда, че предполаганата „Енциклопедия“ излиза съ твърде нестроенъ съставъ, като съдържа, напр., две хроники — Малалова и Амартолова, втората отъ които е черпила материялъ отъ първата, редица вехтозаветни книги редомъ съ исторически и пр. (вж. ч. I, стр. 34—35). Споредъ насъ, въпросътъ за сѫществуването на голѣмъ старобългарски сборникъ си остава отворенъ. Че той не се е явилъ въ Симеоново време, това не може вече да подлежи на споръ, щомъ въ него се включва и Амартоловата хроника наедно съ нейното продължение до 948 г.; но такъвъ сборникъ е можелъ да бжде съставенъ пакъ въ България, само че следъ тази година. Въ предисловието къмъ хронографа отъ I редакция, издадено отъ Востокова (Описаніе Рум. муз. стр. 734—5), е приведена годината 962, а по друго по-точно обяснение 990 г., която си остава необяснена. Не посочва ли тя времето, когато е билъ направенъ първообразътъ на голѣмия сборникъ? Въ Русия тогава още не е могло и да се мисли за голѣма книжовна дейность, защото самото покръстване на руситѣ е станало въ 988—989 г. Трѣбва да се забележи при това, че знаменитиятъ „Именникъ на българскитѣ царе“, който посочва български владетели отъ VII—VIII в., е намѣренъ тъкмо въ сборника „Еллинскій и римскій лѣтописецъ“, а тамъ той ще да е попадналъ твърде рано. Най-после нѣкои години въ първия руски лѣтописъ и въ Хронографъ I редакц., които (години) както посочи проф. В. Златарски,[1] могатъ да се обяснятъ само чрезъ българското лѣтоброение, несъмнено доказватъ, че изворътъ, отъ който сж заети — изворъ явно български — ще да е произлѣзълъ още въ първитѣ времена следъ покръстването на българитѣ. Че съставътъ на сборника, както го е предполагалъ Шахматовъ, излиза нестроенъ — това не значи нищо: такъвъ е съставътъ на всички византийски, старобългарски и староруски сборници. Мнението на Истрина, което не е останало безъ влияние и върху Вайнгарта, че сборникътъ, отъ който сж произлѣзли Вилненскиятъ и Архивниятъ, е билъ съставенъ поради мѣстна противоеврейска борба и наричането на този сборникъ „еврейски“ е плодъ отчасти на недоразумение. Предпочитането на еврейската история предъ другитѣ е общо у старитѣ писатели и се длъжи на обстоятелството, че тя е свещена; а обръщение „жидовине“ и нападки на евреитѣ срещаме не само въ Тълковната Палея, а и въ Шестоднева на Иоана Екзарха. Голѣмиятъ обемъ на предполаганата „Енциклопедия“ е дори малъкъ въ сравнение съ Четьи-Минеитѣ на Макария или съ историческата Енциклопедия отъ времето на Иоана Грозни, която има повече отъ 9700 листа.[2] Колкото за самия преводъ на Малаловата хроника, Вайнгартъ справедливо забелѣзва, че той все пакъ трѣбва да се отнесе къмъ старобългарско време, защото старобългарската преводна дѣйность не се е свършила съ царуването на Симеона, а е продължила и понататъкъ. Дали той е билъ извършенъ въ X, или въ XI в., сега не може да се каже (ч. I, стр. 39 и 243).

---

[1] Шахматовъ, А. Древнеболгарская энциклопедія X вѣка. Визант. Временникъ, VII.

---

[1] Вж. студията „Имали ли сж българитѣ свое лѣтоброение?“ въ Спис. на Бълг. Акад. на Наукитѣ, кн I, стр. 65—73.

[2] Прѣсняковъ, А. Е. Московская историческая Энциклопедія XVI в. въ Извѣстія отдѣл. рус. яз. и слов. Импер. Академіи Наукъ, т. V. кн. 3 (1900 г.), стр. 824—876.

Следъ Малаловата хроника, Вайнгартъ е разгледалъ (часть I, гл. III) тази на Георгия Синкела, съвременикъ и секретарь (отгдето прозвището „Синкелъ") на патр. Тарасия (784—806 г.), който е изложилъ събитията до Диоклетияна (284 г.). Сама по себе-си тази хроника не е играла почти никаква роля въ старитѣ славянски литератури, макаръ да има голѣмо значение за изучването на старохристиянската история. Пъленъ славянски преводъ отъ нея е запазенъ само въ два руски сборника. Важностьта на този преводъ за науката се състои главно въ това, че е запазилъ по-кратката форма на оригинала, която не е намѣрена на гръцки. Относно мѣстото и времето на превода, Вайнгардъ усвоява мнението на Истрина, който, като не намѣрилъ въ славянския текстъ нито български, нито сръбски езиковни особености, а открилъ нѣкои русизми, дошълъ до заключение, че преводътъ е билъ направенъ въ Русия, и то не по-късно отъ XIV в. Въ сѫщность, това мнение не е добре доказано. Русизмитѣ („самъ третій" и др.) сѫ могли да бѫдатъ вмъкнати по-сетне отъ преписвачитѣ, та нѣма защо да се мисли, че произлизатъ непремѣнно отъ преводача; а часть отъ думитѣ, които Истринъ счита за руски, сѫ въ сѫщность по-употребителни между българитѣ (клюка, недѣля). Освенъ това, въ славянския текстъ се срещатъ думи, които сочатъ най-старитѣ паметници на славянската книжнина, напр. строитель въ значение на управитель, ѡброучи въ значение на облѣче въ власть, а особено чистительство въ значение на свещенство *(ἱερωσύνη)* и др. Заслужва внимание и обстоятелството, че въ превода на Синкеловата хроника се намиратъ сведения за лѣтоброението у старите народи,[1] които сведения нѣма въ гръцкия текстъ. Помѣстването на такива е било потрѣбно не толкова за руски книжовникъ отъ XIV в., колкото за български отъ X — XI в.

---

[1] Истринъ, В. Изъ области древнерусской литературы. Ж. М. Нар. Просв. 1903, августъ, стр. 386 и 392.

Пакъ въ III гл. на труда си, Вайнгартъ е разгледалъ и историческитѣ съчинения на **патр. Никифора** — Кратка история *(Ἱστορία σύντομος)* и Кратка хронография *(χρονογραφικὸν σύντομος)*. Отъ тѣхъ важно за науката е само първото, което е съставено по сжщитѣ извори, по които е съставена и хрониката на Теофана; между друго, въ него има сведения и за българитѣ, които (сведения) бидоха разгледани подробно отъ проф. В. Златарски въ неговитѣ „Студии по българската история“.[1] Но това съчинение не е било преведено на старобългарски. Вмѣсто него, преведено е било и е добило голѣмо разпространение не само въ България, а и въ Русия второто му съчинение подъ заглавие „Лѣтописьць въскорѣ“. То не е нищо друго, освенъ изброяване на знаменити библейски и исторически лица съ посочване, колко сж живѣли или царували, а понегде още — какво сж извършили, или какво се е случило въ тѣхно време. Най-ново и най-добро издание на старобългарския преводъ направи Н. В. Степановъ по Новгородската кормча отъ 1282 г. наедно съ гръцкия текстъ въ Извѣстія отдѣл. р. ез. и слов. Импер. Ак. наукъ, т. XVII, кн. 3 (1912 г.), стр. 293 — 320. Като взема предъ видъ, че Лѣтописьць въскорѣ е намѣрилъ мѣсто въ казаната Кормча и че още въ Святославова (Симеонова) сбор. отъ 1073 г. е била направена преработка на сжщия подъ заглавие „Лѣтописьць въскорѣ ȏтъ ȃвгоуста даже ȋ до кѡнстантина ȋ зоѡ̑ цр̑ь грьчьскыихъ“, — Вайнгартъ дохожда до заключение, че преводътъ на разглежданото съчинение е билъ извършенъ още въ Симеоново време. А че този преводъ е билъ известенъ въ Русия още преди съставянето на първия руски лѣтописъ, вижда се оттова, гдето намиращата се въ него погрешна година за възцаряването на Михаила III — 852 вм. 842, е минала и въ Несторова лѣтописъ (Byz. kroniky, ч. I. стр. 58 — 62 и 243).

Най-голѣмо мѣсто въ своя трудъ Вайнгартъ е далъ на **Амартоловата хроника.** Това се дължи на важното значение, което последната е имала въ византийската и въ православнитѣ славянски литератури. Когато се прави характеристика на византийскитѣ хроники, има се предъ видъ главно Амартоловата: тя е типична и по преобладанието на религиозни интереси надъ свѣтски, и по използуването на чужди трудове, и по даване материялъ на по-сетнешни преправки. На тази хроника е посветенъ цѣлия II томъ отъ разглежданата книга (577 стр.), като сѫ дадени сведения за самия авторъ и за времето, когато е живѣлъ, за писателскитѣ му похвати, за частитѣ и езика на хрониката, за славянския ѝ преводъ въ двѣтѣ му редакции, за ржкописитѣ, въ които сѫ запазени последнитѣ, за влиянието на превода върху рускитѣ лѣтописи и пр. и пр. Относително времето, когато е билъ писанъ грѫцкиятъ оригиналъ, Вайнгартъ не се съгласява съ мнението на Хирша, къмъ което се присъедини и Шестаковъ. Споредъ последнитѣ, хрониката ще да е била свършена въ 866 г., когато Михаилъ III е царувалъ наедно съ Василия Македонеца; а Вайнгардъ приема, че тя е била писана наскоро следъ 843 г.[1] Разсѫжденията му по това, обаче, не сѫ твърде убедителни: тѣ почиватъ главно на обстоятелството, че авторътъ на хрониката не е споменалъ нищо за много важни събития, станали между 843 и 866 г. — неспоменуване, което може да бѫде обяснено и по другъ начинъ. Затова пъкъ издирванията на автора по особеноститѣ на хрониката, а особено по нейния преводъ заслужватъ най-голѣма похвала. Въ тѣхъ той е развърналъ всичкитѣ си сили и е турилъ въ работа обширнитѣ си филологически и и исторически познания и здрави критически похвати. Докато при излагането на сведенията за нѣкои други хроники той като че не може да се освободи отъ чужди влияния, въ издирването си върху Амартоловата хроника се явява като първостепененъ славистъ, който върви по свой пѫть и успешно съдѣйствува, науката да се движи напредъ.

---

[1] Пер. Спис. на Бълг. кн. др., кн. 63, св. 5—6.

Понеже хрониката на Георгия Амартола е била продължена чрезъ прибавка на часть, взета отъ хрониката на Симеона Логотета, и така продължена е била преведена на църковно-славянски,—Вайнгартъ се е спрѣлъ доста подробно върху въпроса за продължателя на Амартоловата хроника. За разясняването на този въпросъ най-голѣма заслуга, както ще се каже по-долу, има рускиятъ ученъ В.

---

[1] Ч. II, стр. 14.

Василевски, и авторътъ е счелъ за свой дългъ да посочи и изтъкне тази заслуга (ч. I, 63—67); но той е поправилъ нѣкои грѣшки на заслужилия ученъ, като се е възползувалъ отъ издирването на de-Boor, който е доказалъ, че синодалниятъ гръцки текстъ, съ който си е служилъ Василевски, въ сѫщность е по-сетнешенъ и съдържа много вставки (ч. II, 49—52).

Като минува да разглежда славянския преводъ на Амартоловата хроника, авторътъ най-напредъ излага, какъ се е развивала историята на въпроса за този преводъ, докато се разбере, че въ сѫщность имаме два славянски превода на сѫщата хроника, отъ които първиятъ е известенъ подъ името „Временникъ,“ а другиятъ — подъ името „Лѣтовникъ.“ Относно старината на двѣтѣ редакции се посочватъ мненията на И. Срезневски и В. Василевски, отъ които първиятъ е мислѣлъ тъй-наречената „сръбска“ редакция („Лѣтовникътъ“) за по-нова преработена на българската (т. е. „Временника),“ а вториятъ—обратно. Тѣзи мнения сѫ се дължели на обстоятелството, че още не е било известно, кой гръцки текстъ е билъ първичниятъ— въпросъ, който, както се каза, е разяснилъ едва de-Boora. За издаване на славянския текстъ на Временника е мислѣлъ още П. Шафарикъ, но го извърши едва напоследъкъ (1920—1922 год.) неуморимиятъ му издирвачъ В. Истринъ подъ заглавие: „Книгы временьныꙗ и ѡбразныꙗ георгиꙗ мниха. Хроника Георгія Амартола въ древнемъ славянорусскомъ переводѣ. Текстъ, изслѣдованіе и словарь. Томъ I. Текстъ. Петроградъ, 1920. т. II. a) Греческій текстъ „Продолженіе Амартола“; b) Изслѣдованіе. Петроградъ, 1923“. Въпросътъ за това, где и кога е билъ преведенъ Временникътъ, е разгледанъ все така подробно, както и другитѣ, като сѫ посочени всички изказани мнения отъ времето на Шафарика и Востокова до днесъ. Между друго, отъ изложението виждаме, какъ нерешително изказаното отначало отъ И. Срезневски мнение, че не е невъзможно, преводътъ да е билъ извършенъ и въ Русия, постепенно се е усвоявало отъ мнозина, докато най-после се е оформило въ теория отъ В. Истрина, макаръ да не почива на никаква здрава основа. Следъ като отхвърля несполучливото мнение на архим. Леонида, че ужъ преводътъ билъ извършенъ отъ Симеонова съвременикъ пресвитеръ Григорий, който ужъ билъ се преселилъ въ Киевь при великата княгиня Олга, мнима българка отъ Плисковъ, — авторътъ разглежда мнението на Истрина и свършва съ това на М. Сперански, който въ своята Исторія древне-русской литературы (Москва 1914) решително защищава българския произходъ на превода. Той намира въ последното мнение само тази грѣшка, гдето приближава старобългарския преводъ къмъ времето на Симеона, което е невъзможно поради това, че продължението на Амартола, включено въ превода, достига до 948 г. Самъ Вайнгартъ е твърде убеденъ, че Временникътъ е билъ преведенъ отъ българинъ. Основа за това му дава езикътъ на паметника, чийто анализъ открива много български чърти, понѣкога еднакви съ ония на най-старитѣ паметници на славянската книжнина, именно: 1) отделни думи (ладии вм. корабль, искрь вм. близъ, останъкъ вм. остатъкъ и пр.); 2) основни наставки, напр. -ꙗнинъ, -jь (вм. -овъ): самосатꙗнинъ, стромотꙗнинъ, адриꙗнь градъ вм. адрїановъ и пр.; 3) дател. притеж. вм. родител.; 4) фонетични особености, напр. ѧ (=ꙗ), а, вм. ѣ: бѧше, звьнѧше и пр. Къмъ тия доказателства на Вайнгарта биха могли да се прибавятъ и много други, напр. 1) употребата на ъи вм. ы, както е въ най-старитѣ паметници, и замѣната на това ъи чрезъ ои, напр. воиноу (вм. въиноу); 2) задпоставено то, което, макаръ да не е още членъ, доста се приближава до него, напр.: имѧ же се приатъ мѣстото нѣкоторомоу кн҃зю скӱфѧниноу родомъ (ч. II, стр. 134); 3) предаването на гръцкия υ въ собственитѣ имена чрезъ старото произношение оу вм. чрезъ по-новото и: коуръ (киръ), ıегоупетьскому, прозвоутеръ, коузикъ (града Кизикъ) и пр.

Следъ получаването на втората книга отъ Истриновото издание на паметника, авторътъ е разгледалъ наново доказателствата на руската теория за произхода на превода и ги е оборилъ въ една хубава критика, помѣстена въ края на II томъ (стр. 509—514). Той е посочилъ, че русизмитѣ—пълногласие, представка вы-, фамилни имена на -ичь, напр. Алеѯандромь Филиповичемь, и нѣкои обяснения (глоси) не сѫ много и лесно се обясняватъ като сетнешни промѣни въ стария текстъ, направени отъ преписвачитѣ. Вайнгартъ, макаръ да забелѣзва, че презъ XI в. въ Русия сѫ били превеждани само вѣрски съчинения, все пакъ се съгласява да направи тази отстѫпка на руската теория, че преводътъ на Временника може да е направенъ и въ Русия, само че непремѣнно отъ българинъ (ч. II, стр. 89, 95 и 514), Но всѣки, който прочете критиката му върху Истриновитѣ доказателства, ще се убеди, че и тази отстѫпка е излишна. Тя е направена, за да се обясни, какъ е било възможно да се яви отпосле въ България още единъ преводъ на Амортоловата хроника, именно Лѣтовникътъ. Въ сѫщность, това може да се обясни и безъ отстѫпката, която прави Вайнгартъ, защото такъвъ втори преводъ не е единично явление въ старобългарската литература. Доста е да забележимъ, че онази часть отъ Логотетовата хроника, която следва подиръ историята на иконоборцитѣ, се е явила на старобългарски като продължение на Амартола и, при все това, пакъ е била преведена наедно съ останалата часть отъ Логотета.—Изложението си за Временника авторътъ свършва (часть II, гл. III) съ доста подробни бележки за влиянието на последния върху руския първоначаленъ лѣтописъ „Повѣсти временныхъ лѣтъ“. Той приема, че пръвъ е използувалъ Временника Несторъ, но че това използуване не е измѣнило построй<ката на лѣтописа му, а е засегнало само отдѣлни мѣста. Следъ „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, отъ Временника сѫ заемали и други руски лѣтописи.

На втория преводъ отъ Амартоловата хроника — Лѣтовника, известенъ подъ името „сръбски“, Вайнгартъ е посветилъ най-голѣмия дѣлъ отъ своето съчинение (část II — oddíl 2), състоещъ се отъ 377 стр. Прозвището си „сръбски“ този преводъ е получилъ още отъ времето на Шафарика, едно, защото е запазенъ само въ сръбски преписи (14) и, друго, защото се е мислѣло, че е билъ извършенъ въ Сърбия. Последното мнение вече не може да бѫде поддържано, и Вайнгартъ, като посочва на две мѣста въ труда си (ч. II, гл. II и X) историята на въпроса, излага подробно езиковнитѣ особености на различнитѣ списъци отъ „Лѣтовника“ (ч. II, гл. IV—IX) и дохожда до заключение, че и последниятъ е български, както и Временникътъ, и че преводътъ му, по всѣка вѣроятность, е билъ извършенъ въ източна България. Езиковнитѣ издирвания на автора сѫ твърде подробни, и намъ се струва дори, че тѣ прескачатъ границата на потрѣбното въ едно историко-литературно съчинение, каквото е неговото (вж. напр., ч. II, стр. 200, 211—216, 234 и др.). Относно времето, когато е билъ извършенъ преводътъ на Лѣтовника, Вайнгартъ приема, че ще да е третата четвъртина отъ XIV в., именно царуването на Иоана Шишмана, защото най-старитѣ ржкописи сж писани наскоро единъ следъ другъ (1386, 1387, 1389), та може да се мисли, че самиятъ преводъ ще да се е явилъ наскоро преди това. Но на такова мнение противоречи обстоятелството, че групирането на ржкописитѣ възъ основа на езиковнитѣ особености (ч. II, стр. 274—5) не съвпада съ групирането имъ възъ основа на текста (ib. 309-310). Така, докато румянцевскиятъ списъкъ (отъ първата половина на XV в.) по езиковнитѣ си свойщини е най-близъкъ до незапазения срѣднобългарски първообразъ, по съдържание той е произлѣзълъ отъ Шафарикова, който спада къмъ втората група по езика си; поради това явно е, че е трѣбвало да мине доста време, докато отъ среднобългарския преводъ се развие на българска почва групата на Шафарикова преписъ, която после да се измени по езикъ отъ сърби, та да образува сегашната II група. Намъ се вижда по-вѣроятно, че преводътъ на Лѣтовника ще трѣбва да се отнесе най-късно къмъ царуването на Иоана Александра. Но това сж въпроси, по които може да се спори; а заслугата на Вайнгарта съ проучването на ржкописитѣ отъ Лѣтовника и групирането имъ си остава неоцѣнима.

Хрониката на **Симеона Логотета**, часть отъ която, както се каза, е послужила за продължение на Амартоловата, е разгледана отъ автора по-накратко, понеже много отъ въпроситѣ, свързани съ нея, сж разгледани наедно съ последната. Относно самия Симеонъ, Вайнгартъ е използувалъ издирваната на руския византологъ Василевски, който доказа, че Симеонъ Логотетъ е живѣлъ презъ втората половина на X в. и че е идентиченъ съ Симеона Метафраста, автора на прочутия 10-томенъ сборникъ отъ жития. По-рано хронистътъ Логотетъ погрѣшно се отъждествяваше съ онзи Симеонъ Магистъръ, който е водилъ въ 904 год. преговори съ вѣроотстжпника Левъ Триполитански, когато той искалъ да изгори превзетия отъ него Солунъ, и поради това отнасяше се къмъ първата половина на X в. Въпросното отъждествяване, чиято погрѣшность следъ издирванията на Василевски, е вече очевидна, у Вайнгарта все нѣкакъ стои ненапълно отхвърлено: той наистина приема, че хронистътъ Логотетъ и писательтъ на жития Метафрастъ е едно и сжщо лице, но като че е склоненъ да допусне, че това лице е ходило и като пратеникъ при Лева Триполитански (ч. I, стр. 66), безъ да вземе предъ видъ, че човѣкъ, който въ 904 год. е билъ вече зрѣлъ мѫжъ съ голѣма опитность (по думитѣ на добре познаващия го Камениятъ) не е можелъ къмъ края на X в. да бѫде дѣсна рѫка на импер. Василия Българоубиеца, защото тогава би трѣбало да бѫде на 115—120 год.[1]. Относно времето и мѣстото на славянския преводъ на Логотетовата хроника, и Вайнгартъ, подобно на други по-раншни изслѣдователи, основателно приема, че, макаръ едничкиятъ рѫкописъ, въ който е запазенъ преводътъ и по който е издаденъ отъ Срезневски, да съдържа приписка отъ XVII в. съ името на молдавския архиепископъ Анастасий Кримковичъ, самиятъ преводъ е много по-старъ, а Кримковичъ дори не го е преписалъ, а само го е порѫчалъ и платилъ за него.[2] Езикътъ на превода показва очевидно, че последниятъ е билъ извършенъ въ България. Възъ основа на него и на нѣкои други особености, Василевски, а следъ него и В. Златарски отнесоха превода къмъ XIV в., именно къмъ царуването на Иоана Александра. Самъ Вайнгартъ не се решава да приеме това време, а отнася превода къмъ началото на XV в., откогато е и преправката на Зонаровата хроника, известна подъ името Паралипоменъ Зонаринъ; обаче нѣма никакво основание да се свързватъ тия два труда. Може би, не е случайно, гдето въ тъй-наричаното Кързоново евангелие отъ 1356 г., въ единъ отъ преписитѣ на превода отъ Манасиевата хроника (тулченския) и въ превода на Логотетовата се среща една и сѫща своеобразна грѣшка, именно кръкомь вм. грькомь — което, може би, показва, че и 3-тѣ рѫкописа сѫ минали презъ рѫката на монаха Симеона, преписвача на Кързоновото евангелие.

Хрониката на Зонара, която е писана въ половината на XII в. и достига до царуването на Иоана Комнина (1118 г.), поради важностьта си за историята, е разгледана отъ Вайнгарта доста подробно (ч. I, гл. V), и то не само по чужди трудове, а и чрезъ непосрѣдни изучвания, правени по виенския преписъ отъ славянския преводъ. Поради това много въпроси, свързани съ нея, сѫ решени отъ автора самостойно. Най-напредъ той е далъ сведения за самия Зонара, добре известенъ въ нашата стара книжнина главно по тълкованията си на църковнитѣ канони, които тълкования и до днесъ не сѫ изгубили своето значение, редомъ съ ония на Валсамона и Аристида. Следъ като прави кратка оценка на хрониката по съдържание и изложение и посочва нейнитѣ предимства предъ другитѣ хроники, — Вайнгартъ разглежда нейннтѣ извори и съчиненията, посветени на тѣхното разяснение, рѫкописитѣ и изданията на гръцкия текстъ, а следъ това се спира на славянския ѝ преводъ въ неговитѣ 6 преписа (стр 89—103). При разглеждане на отношенията между славянския преводъ и гръцкия текстъ, той подлага на нова провѣрка заключенията, до които бѣ дошълъ по този предметъ рускиятъ ученъ А. Н. Поповъ[1], именно, че първитѣ 12 книги сѫ преведени изцѣло, а другитѣ 6 — въ съкращение. Тази провѣрка е направена поради обстоятелството, че отъ времето, когато е писалъ А. Поповъ (1869 г.), гръцкиятъ текстъ биде издаденъ наново. Сравнението потвърждава заключението на Попова за първитѣ 12 кн. Не е, обаче, сѫщото и съ останалитѣ 6 кн. (XIII—XVIII). За тѣхъ Поповъ е мислѣлъ, че съдържатъ непрекѫснатъ, само че съкратенъ преводъ. Че има съкращаване, това е очевидно, защото, докато въ гръцкия текстъ византийската история е много по-голѣма отъ еврейската, въ превода тя нѣма и 1/3 отъ последната; но Вайнгартъ показва, че преводачътъ не е съкращавалъ отдѣлнитѣ фрази и изобщо не е предавалъ цѣлия разказъ по-накратко, а е пропущалъ цѣли глави — което за него е било много по-лесно. Освенъ това, славянскиятъ преводъ свръшва не съ 1118 г. като гръцкия оригиналъ, а съ 1028, поради което половината отъ XVII и лѣлата XVIII книга сѫ изпуснати. Преводачътъ си е позволявалъ да презежда и собствени имена, напр. Никифоръ Ураносъ е нареченъ Никифоръ Небо. По такъвъ начинъ издирването на Вайнгарта хвърля нова свѣтлина върху отношението между гръцкия тестъ и славянския преводъ.

---

[1] Вж. Ж. М. Нар. Пр. 1897 г., май, стр. 346.

[2] За това вж. въ монографията на проф. В. Златарски „Извѣстията за българитѣ въ хрониката на Симеона Метафраста и Логотета въ Сборн. за нар. умотв., кн. XXIV, стр. 3—6.

По въпроса за времето, когато е билъ извършенъ славянскиятъ преводъ, авторътъ, като привежда прибавката (глосата), която се намира само въ славянскитѣ преписи, а не и въ гръцкия текстъ, че отъ основаването на Цариградъ до времето на писаното се били изминали, споредъ единъ преписъ 6852, а споредъ други 6840 г., и като взима, подобно на други, тази година за такава отъ сътвор. на свѣта, допуща, че преводътъ е билъ направенъ или въ 1344, или въ 1332 год. Отъ двѣтѣ тия години той дава предпочтение на последната, защото мисли, че тя се потвърждава отъ по-старитѣ преписи — бѣлградски, карловачки и виенски. Въ сѫщность, тази смѣтка е произволна: прибавката въ последнитѣ преписи не съдържа числото на хилядитѣ (6), а посочва само 840 год. като такава, която се е изминала не отъ сътворението на свѣта, а основанието на Цариградъ; а като се прибави при това число годината 330, когато, споредъ хрониката, е билъ основанъ Цариградъ, получава се год. 1170. Ако Вайнгартъ и други приематъ, вмѣсто тази год., 1332 или 1344, то е, защото не допущатъ, че преводътъ е могълъ да бѫде направенъ въ време, когато България е била подъ гръцко робство. Но такова приемане си остава произволно; а годината 1170 не е така невъзможна, както може да се помисли на пръвъ погледъ: тъкмо тогава се е подготвяло онова народно движение, което е докарало възстанието подъ началството на братята Асеневци; робството пъкъ не е прекѫснало книжовната дейность въ манастиритѣ. Къмъ XII в. сочи и употребата на името „кѹмане“ въ значение на жестоки варвари, която употреба срещаме и въ приписки на Манасиевата хроника (вж. нашата статия „Бележки върху срѣднобългарския преводъ на Манасиевата хроника“ въ Извест. на Арх. инст. II, стр. 146—147). При липса на по-положителни подадки, въпросътъ за времето на превода трѣбва да се счита за откритъ.

---

[1] Обзоръ хронографовъ русской редакціи, г. II.

Относно мѣстото, гдѣто е билъ извършенъ преводътъ на хрониката, доскоро сѫществуваше невѣрно мнение: понеже всички запазени досега преписи отъ него сѫ все отъ сръбска редакция и понеже въ тѣхъ името на дакитѣ е замѣнено съ това на сърбитѣ, приемаше се, че преводътъ е извършенъ въ Сърбия. Но по-основното изучване на паметника показа, че преводътъ е български и че, следов., името „даки“ е било замѣнено съ „сърби“ отъ нѣкой преписвачъ сърбинъ. Най-напредъ обърна внимание на българизмитѣ П.

А. Лавровъ,[1] подиръ това такива посочи и В. Качановски, а сега Вайнгартъ, следъ самостойни изучвания по виенския преписъ, привежда редица такива и безъ колебание приема, че преводътъ е билъ извършенъ отъ българинъ. За насъ, българитѣ, този преводъ, между друго, има и това значение, че е послужилъ, покрай други извори, на отца Спиридона да направи своята „Історія во кратцѣ".[3]

Покрай превода на Зонаровата хроника, въ старосръбската книжнина има и една нейна преработка, наречена Паралипоменъ Зонаринъ, която биде издадена отъ Бодянски въ Чтенія въ Обществѣ исторіи и древностей россійскихъ отъ 1847 г., часть I. За тази преработка се мисли, че е направена въ 1408 г. отъ хилендарския монахъ Григорий по поржка на сръбския деспотъ Стефанъ Лазаревичъ. Наистина, въ нея е помѣстено едно дълго предисловие на Григория, въ което се разправя, че той, като получилъ книгата, търсилъ различни стари истории, за да може да поправи по тѣхъ превода, понеже намѣрилъ, че езикътъ му е доста селашки, но не намѣрилъ тия истории, а използувалъ само нѣкои библейски книги и хрониката на Амартола. По въпросното предисловие човѣкъ би помислилъ, че авторътъ е работилъ самостойно; а въ сжщность въ Паролипомена е помѣстено само едно чудо за св. Георгия, което нѣма въ хрониката на Зонара: всичко друго е взето отъ последната, затова съчинението нѣма почти никакво значение. Вайнгартъ му е отдѣлилъ доста голѣмо мѣсто. Той е опредѣлилъ по-точно отколкото е било сторено досега, отношението между преписитѣ, както и времето, което е обгръщалъ първоначалниятъ текстъ на Паролипомена, като е разгледалъ критически досегашнитѣ мнения. Между друго, той е показалъ, че продължательтъ на Логотетовата хроника не се е ползувалъ отъ сръбския Паралипоменъ. Най-ясно е доказано у него, че Григорий не е ималъ на ржка гръцкия текстъ на Зонара, а се е водилъ по славянския му преводъ (ч. I, стр. 156-9). Неотстранено остава само следното противоречие: отъ една страна се приема, че Григорий само е преписвалъ готовъ преводъ, като е търсилъ помагала, по които да го поправи, както изрично е казано въ предисловието (в'дасть мнѣ смѣрен'номоꙋ̑ й грꙋбѣйшомꙋ в разоу́мѣ, Григорїю́, е́же прѣписати сїю),[1] а отъ друга — Григорий навсѣкжде се посочва като авторъ на преправката на Зонара. За да се излѣзе отъ противорѣчието, ще трѣбва да се допусне, че Григорий наистина само е преписвалъ и „изправялъ“ стила на превода, като е приближавалъ словоразположението му къмъ гръцкото, а самата преработка е била извършена по-рано. Може би, годината, когато е било сторено това, е посочена въ приложеното къмъ предисловието „Ска́зание́ въкратцѣ ȏ ско́нчанїй кроугозь й пасхалїи).[2] Въ него се казва, че въ началото на „тази книга“ (въ зачалѣ настоѧщее́ кнїги) стоела годината 6888; а това значи, че книгата е била съставена въ 1380 г. Името на преписвача Григорий, който е билъ виканъ да преписва книги и въ Сърбия, е запазено въ приписката № 4953 въ Сборника на Л. Стояновича. — Но, макаръ по отдѣлни въпроси, засегнати отъ Вайнгарта, да може да става споръ, новитѣ освѣтления, внесени отъ него въ разглеждането на Паралипомена Зонаринъ, си оставатъ ценень влогъ въ историята на старославянскитѣ литератури.

---

[1] Визант. Врем. IV, 459.

[2] Starine, XIV, 128.

[3] Вж. предговора на проф. В. Златарски къмъ изданието на тази история, стр. XX—XXIV.

На **Манасиевата хроника**, съчинена на гръцки въ стихове презъ втората половина на XII. в., Вайнгартъ е посветилъ най-много мѣсто, следъ Амартоловата (77 страници). За гръцкия текстъ той не говори подробно, понеже е добре известенъ, а е обърналъ главно внимание на среднобългарския преводъ. Последниятъ заслужва разглеждане 1) поради езика си, 2) поради помѣстенитѣ въ него прибавки (глоси) и 3) поради картинитѣ, които се намиратъ въ ватиканския преписъ. Богатиятъ езикъ на хрониката е привлѣкълъ вниманието още на първитѣ изследователи, и авторътъ го е разгледалъ доста подробно, като се е спрѣлъ особено на многото сложни думи въ превода, правени по образеца на гръцкитѣ. Може би, и тука, както при издирването на Лѣтовника, той се е увлѣкълъ повече, отколкото е потрѣбно въ едно историко-литературно съчинение. Много подробно сж разгледани и прибавкитѣ (глоситѣ), чието съдържание е взето изъ българската история.

---

[1] По изданието на Бодянски, стр. 2; Вайнгартъ, I, стр. 126.

[2] У Бодянски стр. 12.

Тѣмъ е посветена цѣлата VIII гл. отъ I часть. Само на картинитѣ (миниятюритѣ), които авторътъ не е ималъ предъ очи, не е посветено особено изучване: тѣхъ той само е изброилъ. Въпросътъ за прибавкитѣ, като оставимъ на страна нѣкои подробности, е достатъчно разясненъ въ разглежданата книга; само онзи за времето, когато сѫ били писани отдѣлнитѣ преписи отъ превода и когато е билъ извършенъ самиятъ преводъ, не е могълъ да бѫде тласнатъ напредъ. Но за тия въпроси ние говориме на друго мѣсто,[1]) та нема защо да ги разглеждаме наново.

Изобщо, книгата на Вайнгарта съставя цененъ вносъ въ историята на старославянскитѣ литератури и заслужва найголѣмо внимание.

---

[1]) Известия на Българския Археол. институтъ, т. II, стр. 137—174

като е търсилъ помагала, по които [illegible] рично е казано въ предисловието [illegible] и [illegible] Григорiо [illegible] а отъ друга — Григорий [illegible] на преправката на Зонара. За да се излъзе [illegible] чието, ще трѣбва да се допусне, че Григорий [illegible] е преписвалъ и изправялъ [illegible] близвалъ словоразположението му къмъ гръцкия [illegible] преработка и била извършена по-рано. Може би [illegible] когато е било сторено това, е посочено [illegible] предисловието. Сказание [illegible] писахдп)[1]. Въ него се казва [illegible] (въ началѣ настоящее книги) стоела годината 6888 [illegible] значи, че книгата е била съставена въ 1380 г. Името на преписвача Григорий, който е билъ виканъ да преписва книги и въ Сърбия, е запазено въ приписката № 4953 въ Сборника на Л. Стояновича. — Но, макаръ по отдѣлни въпроси, засегнати отъ Вайнгарта, да може да с ава споръ, новитѣ освѣтления, внесени отъ него въ разглеждането на Паралипомена Зонаринъ, си оставатъ цененъ влогъ въ историята на старославянскитѣ литератури.

На **Манасиевата хроника**, съчинена на гръцки въ стихове презъ втората половина на XII. в., Вайнгартъ е посветилъ най-много мѣсто, следъ Амартоловата (77 страници). За гръцкия текстъ той не говори подробно, понеже е добре известенъ, а е обърналъ главно внимание на среднобългарския преводъ. Последниятъ заслужава разглеждане 1) поради езика си, 2) поради помѣстенитѣ въ него прибавки (глоси) и 3) поради картинитѣ, които се намиратъ въ ватиканския преписъ. Богатиятъ езикъ на хрониката е привлѣкълъ вниманието още на първитѣ изследователи, и авторътъ го е разгледалъ доста подробно, като се е спрѣлъ особено на многото сложни думи въ превода, правени по образеца на гръцкитѣ. Може би, и тука, както при издирването на Лѣтовника, той се е увлѣкълъ повече, отколкото е потрѣбно въ едно историко-литературно съчинение. Много подробно сж разгледани й прибавкитѣ (глоситѣ), чието съдържание е взето изъ българската история.

---

[1] По изданието на Бодянски, стр. 2; Вайнгартъ, I, стр. 126.

[2] У Бодянски стр. 12.

България и българитѣ въ писмата на Молтке.

отъ К. Стояновъ

Следъ Одринския миръ въ 1829 г. интересътъ къмъ Турция се засилилъ, па и тя самата гледала да заприлича на европейска държава поне въ военно отношение. Султанъ Махмудъ, който изтреби еничеритѣ, поискалъ пруски офицери за реорганизация на турската войска. Дѣйствително, една пруска военна мисия, състояща се отъ 12 души, пристигнала въ Турция. 11-тѣ души се оказали посредствени, но 12-я си е записалъ името въ всемирната история; той е началникътъ на пруския генераленъ щабъ, Молтке, който презъ 1835—1839 г. билъ въ Турция и видѣлъ доста мѣста отъ Сѣверна и Южна България. Като наблюдатель той се явява много проницателенъ, а описанието му на Търново и Казанлъкъ принадлежи къмъ най-хубавитѣ, Интересно за забѣлѣзване е, че, когато Ами-Буе описвалъ София и Витоша, Молтке описвалъ Стара-планина и Търново. Още въ Цариградското списание „Читалище“ (1872 г., 10—15) намираме отчетъ за пжтуването на Молтке, направенъ по френския преводъ на книгата му за Турция, но поради турската цензура отчетътъ не е могълъ да бжде подробенъ, а рецензентътъ се задоволилъ да преведе главно описанието на Търново и Казанлъкъ.

Но, ако писмата на Молтке за Турция се удостоили съ френски преводъ, поради проницателностьта на автора. безспорно заслужаватъ нашето внимание онѣзи отъ тѣхъ, въ които се говори за България и българитѣ. Тѣ излѣзли найнапредъ въ 1841 г., а сега съставляватъ VIII. томъ отъ пълното събрание на съчиненията му подъ заглавие: „Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839“. Преводътъ е направенъ отъ 6-то издание 1893 год.

„На 13 ноември 1835 ние стѫпихме на турска земя (въ Русе). Всичко въ тоя градъ ни се показа ново и необикновено. Ние гледахме съ сѫщото очудване около насъ, както и жителитѣ на насъ. Пѫтътъ ни водѣше покрай конака на пашата, голѣма разнебитена кѫща съ решетки на прозорцитѣ и много издигнатъ покривъ. Отсреща на свободния площадъ стоеха нѣколко топа. Свърхъ това ние пресѣкохме пазаря, една дълга улица между два реда дюкяни, чиито покриви почти се допиратъ, тъй че единъ видъ човекъ е запазенъ отъ слънце и дъждъ. Свирки, конски принадлежности, памучни и полукопринени тъкани, плодове, обуща и пантофли бѣха единственитѣ предмети, който предлагаше тоя пазаръ. Най-подиръ достигнахме хана. Последниятъ осигурява на пѫтницитѣ подслонъ, но друго нищо. Понѣкога паша постройва такъвъ хотелъ като единъ видъ благочестиво заведение, но никой не мисли да го мобилира или да го пази въ изправно състояние. Всѣки ханъ има своята чешма, по-богатитѣ даже джамия и баня, но пѫтникътъ трѣбва самъ да си носи легло и ядене. Мене зачуди това, че въ единъ градъ съ тъй сурова зима никѫде не се намиратъ стъкла по прозорцитѣ. Последнитѣ бѣха или всецѣло отворени, или най-много съ книга залепени.

„Ние имахме отъ Букурещъ препорѫка до единъ гръцки търговецъ, който се бѣше настанилъ формално въ хана и сподѣляше съ насъ своя дюшекъ, възглавници и ядене. Той направи спогодба съ единъ татаринъ, който се нагърби за по-малко отъ 100 талера да ни заведе съ багажа въ Цариградъ, при което имаше да се погрижи и за храна. Още ми е загадъчно, какъ сполучихме да се споразумѣемъ, понеже нашия гръцки хазяинъ знаеше тъй много нѣмски и френски, колкото ние турски или гръцки.

„Вечерьта на втория день пристигнахме въ Шуменъ. Като се изкачи човекъ на височината, върху която се намира форта Странджа, има великолѣпенъ изгледъ на града съ неговитѣ красиви минарета, на стръмнитѣ планини, които се издигатъ задъ него, и широката равнина, която достига отъ подножието имъ до Дунава. Предпланинитѣ на Балкана обрѫщатъ Шуменъ въ форма на подкова, а откритата часть е запазена чрезъ окопи. Градътъ е много по-приятенъ и по-добре построенъ отъ Русе и главната джамия е много украсена и хубава.

„Тъй като всички потоци и реки бѣха се разлѣли, ние трѣбваше да се решимъ за по-нататъкъ по околенъ пжть презъ Ески-Джумая и Османъ-Пазаръ. Отъ тамъ съвършено незабелѣзано и по широки снѣжни пространства ние се изкачихме върху Стара-планина и, следъ като минахме канариста почва, видѣхме предъ насъ дълбоката долина на Котелъ, въ която пжтьтъ се спуща много стръмно. Човекъ съглежда Котелъ въ последното дефиле дълбоко заровенъ между стръмнитѣ високи канари. Отвждъ пакъ стръмно се извива нагоре само за конника удобна пжтека. Пжтьтъ става крайно труденъ поради това, че той минава презъ много малки гребени и долини. Най-после достига човекъ последната височина, отъ която вижда далече румелийската хълмиста страна. Тукъ ни духна отсреща по-мекъ вѣтъръ; снѣгътъ изчезна, дърветата носѣха още листа и безбройни минзухари цъвтѣха по зеленитѣ ливади.

„По дължината на едно дефиле, чията дълбочина бѣше закрита отъ мъгла, пристигнахме при бързъ вървежъ презъ овощни градини въ градъ Сливенъ.

„Отъ Сливенъ Стара-планина доставяще великолѣпепъ изгледъ. Облаци висѣха по върховетѣ, докато слънцето освѣтяваше голитѣ каменни стени, които показватъ най-смелитѣ и най-живописни форми. Предъ насъ лежеше една широка равнина, презъ която ние препускахме съ бодри коне по високата колкото аршинъ трева между единъ крайно трънливъ храсталакъ.

„Мръкна се, преди да стигнемъ до конака, и ние забелѣзахме, че нашиятъ татаринъ, съ когото не можахме да продумаме нито единъ слогъ, се бѣше забъркалъ. Ние се намѣрихме въ една широка ливада, заобиколена отъ разливането на Тунджа въ всички направления.

„При това бѣше тъй тъмно, щото на три стжпки отъ насъ не се виждаше, и ние се стараехме да не се отдалечимъ отъ нашия водачъ. Ние се натъкнахме на голѣми стада овце и кози, но всѣкакъвъ викъ къмъ овчаритѣ бѣше напразно; тѣ ще да знаеха добре, че посещението на единъ татаринъ имъ обѣщава безплатни повинности. Обаче последния намѣрилъ, Богъ знае какъ, единъ малъкъ козаръ, върналъ го тутакси, привързалъ го съ камшика къмъ своя конь и го принудилъ на сила предъ насъ да тича. Малкиятъ българинъ се защищаваше мжжествено, викаше, като че ли щѣше да бжде забоденъ на колъ, и азъ очаквахъ всѣка минута единъ чифтъ пушечни изстрели отъ неговитѣ роднини. Тази жестокость възбуди у насъ грозно чувство, но ние не можехме нито да се разбираме, нито да се лишимъ отъ помощьта на момчето. Като че ли небето искаше да отмъсти за неправдата, та дъждътъ се изсипа върху ни и само свѣткавицата освѣтяваше мѣстото предъ насъ. Тъй карахме ние половинъ часъ, докато нашиятъ малъкъ водачъ спрѣ предъ една мизерна колиба, която ние тутакси завзехме, дето и пренощувахме.

„Следъ като възнаградихме богато нашия малъкъ водачъ, ние продължихме по-нататъкъ пжтуването при непрекжснатъ дъждъ. Но още на пладне трѣбваше да останемъ да пренощуваме въ едно мизерно село, защото нѣмаше никаква възможность да минемъ единъ отъ притоцитѣ на Тунджа. Когато на следното утро водата малко поспадна, прегазихме я, но товарниятъ конь се спусна съ нашитѣ вещи въ реката и щѣше да бжде почти завлеченъ. Пжтищата бѣха омекнали, като че да нѣмаха почва, и нашиятъ керванъ представяше най-печална гледка, когато пристигнахме въ Одринъ.

„Нашиятъ татаринъ караше бързо и на десетото утро, следъ като бѣхме тръгнали отъ Русе, пристигнахме въ Цариградъ“.

Пжтуване на султана.

Молтке е билъ въ свитата на султана. Последниятъ при тръгване отъ Цариградъ му пожелалъ хубаво време, нѣщо, което се считало особена милость и отличие, които отпосле били повишени съ забелѣжката, че фесътъ много му приличалъ. Султанътъ тръгналъ отъ Цариградъ на 24. априлъ 1837 и пристигналъ въ Варна. Отъ тукъ потеглилъ за Шуменъ на 3. май (датитѣ сж по западния стилъ, тогава съ разлика 12 дена) и презъ нощьта останалъ въ едно село, дето за 12 дена построили и мобилирали за него единъ кьошкъ. Той закусилъ на 4. май въ друго село, дето за $^1/_4$ часовото му пребавание сжщо е била въздигната кжща, и следъ туй около пладне пристигналъ въ Шуменъ, за кждето единъ день по-рано заминалъ и Молтке.

Церемониитѣ на приема всѣкжде били сжщитѣ. Султанътъ слизалъ $^1/_4$ часъ вънъ отъ града въ палатка, за да размѣни синия сюртукъ съ познатата червена униформа.

„За кого собствено той правѣше своя туалетъ, неизвестно у насъ сж навикнали да повдигатъ великолепието на монарха чрезъ блѣсъка на велможитѣ, които го окржжаватъ. Тукъ има само единъ господарь, останалитѣ сж слуги, и азъ не виждамъ, защо единия си дава трудъ да облича друго нѣщо, освенъ спалната си роба.

„Щомъ като султанътъ се качваше на конь, едно множество мини въ каменоломнитѣ изхвъркваха въ планинитѣ. Отъ дветѣ страни на пжтя за Шуменъ парадираха нотабилитѣ на града, отъ дѣсно мохамеданитѣ, отъ лѣво — раята. Начело стоятъ молитѣ, подире свѣтскитѣ първенци. Отлѣво парадираха най-напредъ гърцитѣ съ лаврови клонове, после арменцитѣ съ восъчни свѣщи и най-после бѣднитѣ осмѣйвани и малтретирани евреи, които тукъ се смѣтатъ за малко по-горе отъ кучето, но по-долу отъ коня. Мохамеданитѣ стоеха прави съ скръстени ржце върху тѣлото, но раята, па даже владиката и поповетѣ съ свещенитѣ сждове падаха и оставаха съ челото на земята, докато мине султанътъ; тѣ не трѣбваше да видятъ лицето на падишаха. Тъй трѣбва, наистина, да се подхранва себелюбието на турцитѣ, но туй не ще може да трае дълго време. На много мѣста при минаването на султана биде закланъ курбанъ отъ седемь овни.

„Шуменъ е тъй хубавъ въ пейсажно отношение, както е интересенъ въ военно. Ако мине човекъ презъ прочутитѣ окопи, съглежда града въ една долина безъ изходъ между стръмни залѣсени планини; кубетата на джамиитѣ и банитѣ, високитѣ бѣли минарета, многото дървета между плоскитѣ покриви, богатата култура на страната доставятъ великолѣпна картина; на всѣкжде шуртятъ чешми, най-разкошни ниви красятъ широката равнина и даже стръмнитѣ планини сж покрити до половината си височина съ градини и лозя.

„На 7. май султанътъ прегледа укрепленията и присжтствува на военнитѣ упражнения на единъ редифски полкъ. Следъ това стана тържественото обличане на 60 първенци (мохамедани и християни) отъ Шуменъ; султанътъ седналъ подъ великолепенъ балдахинъ на миндеръ, а голѣмцитѣ му застанали отъ дветѣ страни. Церемонимейстърътъ ги снабдяваше съ широки сюртуци различно боядисани. Щастливецътъ цѣлуваше дрехата, допираше си ржката до земята, гжрдитѣ и челото, следъ което се връщаше, винаги съ лице срещу падишаха, оттегляне, което се свършваше отчасти не безъ препъване.

Силистра, 11. май 1837.

„Князетѣ Гика и Стурдза отъ Влашко и Молдова сѫ тукъ, за да поздравятъ своя господарь. Азъ бѣхъ любопитенъ да видя тѣхния приемъ, — той не бѣше много ласкавъ; тъкмо два часа чакаха тѣзи полусуверени на слънце, докато пристигна султанътъ, слѣзе предъ своя павалйонъ и направи своя туалетъ. Султанътъ прие двамата васали, седящъ подъ балдахина върху кадифени възглавници; князетѣ, последвани отъ своитѣ боляри, стѫпиха съ скръстени рѫце отпредъ върху тѣлото, колѣничиха и целунаха края на дрехата на султана, който имаше великодушието да имъ позволи да му броятъ 10 хиляди дукати; въ замѣна на това тѣ получиха днесъ кожуси, табакери и шалове и още иматъ удоволствие да стоятъ 10 дена въ карантина на границата на своитѣ княжества, ако искатъ да се завърнатъ.

Русе, 14. май 1837.

„Изглежда, че когато турцитѣ съ сабята си изгониха светиитѣ отъ тѣзи страни къмъ парийтѣ, тѣ забравиха Мамерта и Панкратия; последнитѣ упражняватъ въ действителность едно тъй строго господство на Дунава, както върху брѣговетѣ на Шпре и Ейдеръ.[1] Никога не бѣхъ по-силно измръзналъ въ пѫтуването до тукъ, отколкото вчера презъ нощьта; моитѣ турски другари се бѣха всецѣло вкоченясали, а арабинътъ, който караше конетѣ, викаше аманъ следъ аманъ и съжаляваше за мекото небе на Сенааръ.

Отъ дълго време азъ видѣхъ отново въ Гюргево за първъ пѫть камбанария, и приятниятъ звукъ на камбанитѣ достигаше презъ ясния вечеренъ въздухъ до насъ.

Търново, 19. май 1837.

„Що за чудесна страна е тази България! Всичко е зелено; стенитѣ на дълбокитѣ долини сѫ съставени отъ липи и диви круши, широки ливади обхващатъ потоцитѣ, раскошни ниви покриватъ равнинитѣ и даже широкитѣ пространства отъ необработена земя сж украсени съ богата трева. Много отдѣлно находящи се дървета придаватъ на страната особена прелесть и хвърлятъ своята сѣнка върху свѣтлозеленената повърхность. Низината на Дунава живо напомня за страната на Десау; селата сж редки, но голѣми, защото още е рисковано да се живѣе въ усамотени домакинства.

---

[1] Мамертъ, светия отъ V вѣкъ, се празнува на 11. май, а Панкратий, мѫченикъ отъ времето на Диоклитиана, се празнува на 12. май и се мисли, че следъ тѣхъ въ средна Европа голѣмъ студъ е невъзможенъ.

„Въ съседство на Дунава азъ намѣрихъ само турски села; вѣроятно християнскитѣ жители сж изселени задъ рекатa въ княжествата, отдето камбанитѣ се чуватъ насамъ и дето камбанаритѣ издигатъ главитѣ си въ самия въздухъ. Ти едвамъ можешъ да си представишъ една българска цървка. Когато азъ преди година и половина пжтувахъ презъ Стара-планина, пренощувахъ въ една мизерна колиба. Въ двора покрай биволския оборъ се издигаше единъ видъ хангаръ, нѣщо 10 крачки дълъгъ и широкъ; сламения покривъ бѣше тъй низъкъ, щото човѣкъ едвамъ можеше да стои правъ, всичката свѣтлина дохождаше презъ вратитѣ. На заднята стена висѣше едно восъчно платно съ безбройни икони, които заедно съ два свещника и едно килимче образуваха цѣлата екипировка на вжтрешностьта. Това бѣше цървката на значителното село Хасанъ-бейолу. Тукъ въ предпланинитѣ на Стара-планина повечето жители по селата сж християни. Българитѣ излизатъ отъ своитѣ села, за да видятъ, дали е истина, че чорбаджията имъ е дошелъ отъ далечния Цариградъ. Отъ столѣтия и до преди два месеца това бѣше толкова вѣроятно, колкото мида да остави канарата или костенурка да обикаля вънъ отъ черупката си.

„Далечъ отъ Търново жителитѣ образуваха шпалиръ, войницитѣ парадираха, а гръцкитѣ жени стоеха по плоскитѣ покриви и тераси, за да видятъ василевса да влиза. Азъ не съмъ намѣрилъ никога по романтично положение отъ онова на тоя градъ. Помисли си една тѣсна планинска долина, въ която Янтра си е издълбала дълбоко канаристо корито между перпендикулярни стени отъ песъчници и тече като змия въ най-чудновати и най-каприциозни извивки. Едната стена на долината е всецѣло покрита съ лѣсъ, другата всецѣло съ града. Посредъ долината се издига конусообразна планина, чиито пенпенцикулярни канаристи стени я правятъ естествена крепость; реката я заобикаля като островъ, и тя (планината) се съединява съ останалия градъ само чрезъ една естествена преграда отъ канари 200 крачки дълга и 40 висока, но която е достатъчно широка за пѫтя и водопровода. Никога не съмъ видѣлъ една тъй авантюристична формация отъ канари, а тъй като султанътъ днесъ отива на джамия, то азъ използувахъ празничния день да изтръгна на терена тайната му посрѣдствомъ снимка.

„Нищо по-приятно отъ моето гръцко жилище тукъ; азъ обичамъ главно тѣзи неправилни здания, на които нуждата е означила плана. Въ средата ти намирашъ малъкъ дворъ, градина съ рози и овощни дървета, наоколо се редятъ: стълба съ всевъзможни зигзаги, коридори и просторни апартаменти, които сѫ всецѣло отворени срещу двора, тъй че човекъ живѣе въ хубавия свободенъ Божи въздухъ. Краищата на коридора сѫ подигнати за естради, които сѫ постлани и носятъ само единъ миндеръ, високъ колкото рѫката, широкъ, мекъ. Широкоразтилащиятъ се покривъ засѣнява карамфиловитѣ и шибойнитѣ гърнета, които сѫ поставени въ крѫгъ вънъ отъ галерията. Стаитѣ получаватъ своята свѣтлина отъ коридоритѣ, и тукъ царува тази сигурна приятна тъмнина, която остава очитѣ да се изцѣрятъ отъ излишната свѣтлина на това хубаво небе. Нѣма по-тайнствено мѣстенце, за да бездѣйствува човекъ по-сигурно; отсреща се издига залѣсената стена на дола, подъ сѣнката на която пѣятъ славеитѣ, а снежнитѣ върхове на Стара-планина се издигатъ надъ дърветата.

Казанлъкъ, 21. май 1837.

„Днесъ преминахме Стара-планина. Азъ мисля, че седловината, презъ която минава пѫтьтъ, се издига на по-малко отъ 3000 стѫпки надъ Габрово, дето ние пренощувахме. Проходитѣ презъ Тюрингенския лѣсъ, напр., ми се показватъ по-високи, само че пѫтищата сѫ тъй удобни, щото човекъ не забелѣзва това. Наистина, върховетѣ на западъ се издигатъ значително и сѫ още покрити съ снѣгъ; отъ височината на острия гребенъ се получава широкъ изгледъ върху хълмистата страна отъ България и още по-хубавъ откъмъ румелийска страна съ очарователната казанлъшка долина. Като географска карта лежатъ тамъ нивитѣ, ливадитѣ и селата бѣлитѣ пжтища и потоцитѣ, чието течение се познава по-величолѣпнитѣ дървета; оттатъкъ се издига друга по-низка планинска верига, а цѣлото живо ми напомняше хубавата хиршбергска долина, гледана отъ Кинастъ.

„Южниятъ склонъ на Стара-планина се спуща стръмно къмъ равнината; за по-малко отъ часъ ние пристигнахме до новопостроеното за султана шипченско шосе въ подножието на планинската верига. Като планинска верига Стара-планина не е никакъ такова значително препятствие, както обикновено вѣрваме, но въ тази слабо населена страна едвамъ е разработена равнината, още по-малко планината; тамъ не сжществуватъ никакви чаркове, видни, воденици и фабрики, както при насъ. Понеже нѣма никакви селища, не сжществуватъ и никакви пжтища, затова малкото пжтища, които сж проходими, иматъ голѣмо значение.

„Още отдалече ние открихме една горичка отъ гигантски дървета и въ горичката града Казанлъкъ. Даже и минаретата не могатъ да се виждатъ надъ листата и клоноветѣ, подъ които лежатъ погребени. Орехътъ е несъмненно едно отъ най-хубавитѣ дървета на свѣта; азъ намѣрихъ множество, които простираха своитѣ клонове хоризонтално на едно пространство отъ 100 крачки въ диаметъръ; свѣжата зеленина на широкитѣ листа, мракътъ подъ тѣхния сводообразенъ покривъ и хубавата растителность около стъблото, най-подире шуртенето на поточетата и изворитѣ, които сж близу до самитѣ орехи, всичко това е чудесно хубаво, и при това тѣ сж голѣмитѣ палати, въ които обитаватъ диви гължби и славеи. За водното богатство на тази страна едвамъ може човекъ да има представа. Азъ намѣрихъ единъ изворъ на пжтя, който шуртѣше перпендикулярно и следъ туй течеше като малъкъ потокъ. Както и въ Ломбардия, всички градини и ниви се напояватъ ежедневно отъ водния запасъ. Цѣлата страна е картина на най-голѣмо благосъстояние и най-богато плодородие, една дѣйствително обетована земя. Широкитѣ полета сж покрити съ високи колкото човекъ, вълнуващи се житни стъбла, ливадитѣ—съ безбройни овчи и биволски стада. При това небето е покрито съ гжсти облаци, които се трупатъ около снѣжнитѣ върхове на планинитѣ и напояватъ отъ време на време полетата; въ промежутъка блѣщука палящето слънце, за да ги стопли пакъ; въздухътъ е изпълненъ съ благоухания, и тукъ това трѣбва да се приеме не образно, както обикновено въ описание на пѫтешествията, а съвършено буквално. Казанлъкъ е Кашимиръ на Европа, турския Гюлистанъ, страната на розитѣ; това растение се обработва не както у насъ въ гърнета и градини, а въ ниви и бразди като картофи. Нищо не е по-приятно да си помисли човекъ отъ едно такова розово поле. Ако нѣкой живописецъ иска да изобрази такова, то биха го обвинили въ преувеличение; милиони, да, много милиони столистни растения сѫ разпръснати по свѣтлозеления губеръ на розовитѣ полета, а при това сега е може-би само четвъртата часть на разтворенитѣ пѫпки. Споредъ корана, розитѣ сѫ произлѣзли презъ време на нощното възнесение на пророка, бѣлитѣ отъ капкитѣ на неговия потъ, жълтитѣ отъ тия на коня му, червенитѣ отъ тия на архангела Гаврила; и човекъ дохожда въ Казанлъкъ до предположение, че поне за архангела това пѫтуване трѣбва да е било много уморително.

„Розата сега би ме отнесла къмъ славея, ако не се боехъ да се изгубя въ областьта на поетичното: „Un voyageur doit se garder de l'enthousiasme s'il en a, et surtout s'il n'en a pas.“ Азъ искамъ само това да забелѣжа, че човекъ тукъ не само вижда и мирише розитѣ, но още и ги яде; варени розови листа въ Турция сѫ много любимо сладко и се поднасятъ за вкусване съ чаша прѣсна вода предъ кафето, нѣщо, което азъ мога да препорѫчамъ за подражание.

„Тъй че въ Казанлъкъ се добива розовото масло, на което поставятъ тъй голѣма цена. Даже въ Цариградъ е твърде мѫчно да си достави човекъ това масло чисто, нѣщо, което може да се разбере отъ обстоятелството, че тамъ единъ драмъ струва 8, а тукъ на самото мѣсто 15 гроша. Азъ си взехъ едно шише съ себе, и тъй като бѣхъ принуденъ да яздя единъ день съ стъклото въ джоба, то осемь дена миришехъ като розово стъбло.

„Султанътъ намира винаги случай да отправи къмъ мене нѣкоя любезна дума, нѣщо, което тукъ е не малко отличие. При всичкото раболепие на формитѣ, никакъ не господствува строгата сериозность и точность на етикета, както у насъ, и има нѣщо приятно, когато падишахътъ „пие“ чубука на файтона, въ задното седалище на който сядатъ два пажа, отъ които единиятъ държи на гърдитѣ си малко бѣло болонско куче. Въ сѫщия стилъ на непринуденость сѫ сѫщо и речитѣ на султана къмъ неговитѣ поданици. Днесъ стана голѣмо раздаване на почетни мантии, и докато султанътъ седѣше горе на прозореца, първиятъ му секретарь говорѣше за него на двора; но тъй като Негово Величество много пѫти се намѣсваше, завърза се единъ видъ диалогъ между господаря и неговия говорящъ органъ. Хункияръ, нашия царь, казваше Васафъ-ефенди, желае, щото неговитѣ предписания точно да бѫдатъ изпълнявани; въ бѫдаще той ще се връща отново къмъ васъ, за да се убѣди, дали всичко, каквото заповѣдалъ, е изпълнено. — „Да, но всѣка година това не може, прекъсна монархътъ, хей, хей, ефенди. — Съвършено право, продължи ораторътъ, колкото пѫти Негово Величество намѣри за нужно. Щомъ Васафъ повтори, че Ефендимизъ на всички свои поданици, отъ каквата и вѣра да сѫ, обѣщава покровителство и правосѫдие, Негово Величество му извика едно „банабакъ“ и му забелѣза, че той забрави да говори за редифитѣ, — че тази организация има за цѣль покровителството и защитата на огнището и че това (съ намекъ на насъ въ Прусия) и въ други страни е така.

„Султанътъ оставя подире си твърде значителни суми на всѣко мѣсто, отъ които по-напредъ трѣбва да се изплатятъ разноскитѣ по настаняването и всички тегоби, които причинява пѫтуването, тъй че и беднитѣ, за които се представя на Негово Величество поименenъ списъкъ, получаватъ своя дѣлъ. Не само за джамии, а и за църкви, които се нуждаятъ отъ поправка, се доставятъ средства. Дали само паритѣ попадатъ въ честни рѫце, защото широко разпространената и дълбоко вкоренената нечестность на чиновницитѣ е най-лошото препятствие, съ което има да се бори правителството.

Извѣстия за българската търговия въ Цариградъ презъ X. вѣкъ

отъ Д-ръ Иванъ Сакжзовъ.

Презъ 1892 г. бѣ открита отъ „Jules Nicole въ Женева една щастлива находка — единъ византийски папирусъ отъ около X. вѣкъ, който скоро стана известенъ подъ названието *«Ἐπαϱχικὸν βίβλιον»*, или „Едиктъ на императоръ ЛъваМждрий“.[1] Този ржкописъ хвърли изведнажъ ярка светлина върху организацията на стопанския животъ въ най-голѣмия за времето градъ на свѣта — Цариградъ, а сжщевременно ни дава косвена представа за еснафскитѣ организации въ голѣмитѣ тракийски и крайморски градове, които сж били включени въ предѣлитѣ на средневѣковна България. За насъ е още поцененъ този паметникъ затова, че въ него се говори за редовнитѣ дохождания на български търговци на цариградското тържище.[2]

Общо взетъ нашиятъ едиктъ е съставенъ за регулиране стопанско-правнитѣ отношения въ византийската столица, и то съ огледъ къмъ еснафскитѣ организации. Въ 19 следващи единъ следъ другъ статути се говори върху еснафскитѣ сдружения на нотариуситѣ *(ταβουλάϱιοι)*,[3] златаритѣ *(ἀϱγυϱοπϱᾶται)*[4] за банкеритѣ *(τϱαπεζῖται)*;[5] следъ това се спира по-подробно върху производителитѣ и търговцитѣ на копринени и ленени стоки,[6] на такива съ колониялни стоки, восъкъ, мазнини и кожи,[1] и най-после завършва съ продавачитѣ на артикули отъ първа необходимость — месари *(μακελλάριοι)*,[2] рибари *(ἰχθυοπρᾶται)*,[3] хлѣбари *(ἀρτοποιοί)*[4] и гостилничари *(κάπηλοι)*[5]. Въ самото изложение се срещатъ норми, които уреждатъ въ подробности търговскитѣ сдѣлки, ограничения за стопанската дѣятелность на отдѣлнитѣ еснафи, както и отношенията на тѣзи корпорации и градски власти срѣмо чужденцитѣ-търговци. Цѣлия едиктъ организира стопанския животъ на столицата върху началата на държавната намѣса и постояненъ контролъ, както и въ установяване на редица държавни монополи. Всичко се движи по правилата и нормитѣ, издадени отъ публичната власть, като този редъ билъ охраняванъ отъ най-строги наказателни санкции. За тази цель е била създадена специална администрация, която е бранила както държавнитѣ интереси, тъй и ония на самитѣ консуматори.

---

[1] J. Nicole. Le livre du préfet ou l'edit de l'empereur Léon le Sage sur la corporations de Constantinople. Genof 1893. Ср. сжщо Albert Stöckle, Spätrömische und byzantinische Zünfte. Leipzig 1911.

[2] Кар. IX, § 1 и 6.

[3] Кар. I.

[4] Кар. II.

[5] Кар. III

[6] Кар. IV—IX.

Еснафскитѣ организации сж имали ясно разграничени една отъ друга стопанска дѣятелность съ напълно оформенъ вжтрешно-организационенъ животъ. Приемане на нови членове ставало чрезъ препоржка отъ единъ членъ на еснафа, следъ като градския префектъ давалъ съгласието си.[6] Излизане (напущане) отъ еснафа било резултатъ отъ нарушение на еснафскитѣ или градски разпоредби. Това изключване имало публиченъ характеръ и обикновено се съпровождало отъ други наказания.[7] Между членоветѣ на еснафа била преследвана всѣка нелоялна конкуренция, още повече щомъ отъ нея сж страдали интереситѣ на консуматоритѣ.[8] Отдѣлнитѣ еснафи не могли да излизатъ вънъ отъ своята специалность, освенъ когато се касае до общо кооперативно закупуване на сурови материяли или стоки отъ търговци-чужденци, какъвто е билъ случая съ българскитѣ търговци.[9] Институтътъ на калфитѣ и чирацитѣ е слабо зачекнатъ. Забранено било да се продаватъ като роби вънъ отъ стенитѣ на града работници-специялисти.[10] Съ това се гонила цельта да не се пренася византийското изкуство въ другитѣ страни.

Еснафскитѣ работилници и дюкяни били разположени обикновено отъ двѣтѣ страни на голѣмитѣ улици.[11] На търговцитѣ съ ленени платна било забранено да продаватъ стокитѣ си у дома, а само въ опредѣленитѣ пазарни дни по улицитѣ.[1] Сѫщо и свещопродавцитѣ сѫ търгували на маси, макаръ че сѫ имали свои работилници.[2] Това се изисквало за по-лекъ контролъ.

---

[1] Кар. X—XIII. [2] Кар. XV—XVI. [3] Кар. XVII. [4] Кар. XVIII. [5] Кар. XIX. [6] Кар. IV 5; III 1; VI 6; VII 3. [7] Кар. II 5. [8] Кар. IV 9; VI 11 и др. [9] Кар. IX 6; VII 4. [10] Кар. VIII 7. [11] Кар. II 3.

Цѣлиятъ стопански животъ на столицата билъ подъ надзора на градския префектъ *(ὁ ἔπαρχος)*. Той представлява държавата спрѣмо еснафитѣ. Нему е билъ повѣренъ върховниятъ надзоръ върху производството и размѣната. Той заедно съ помощнитѣ си органи *(ληγατάριος, σύμπονος)* контролиралъ мѣркитѣ, теглилкитѣ и самитѣ монети.[3] Той нормиралъ ценитѣ на продуктитѣ, като е налагалъ глоби и други телестни наказания.[4]

Размѣната въ столицата била подложена на редица ограничения. Всички вносни стоки сѫ били провѣрявани относно тѣхното качество. Градскиятъ префектъ разпореждалъ, какво количество добитъкъ, храни, вино и др. п. могло да се внесе и съобразно съ това опредѣлялъ тѣхнитѣ цени.[5] Забелѣжителното въ случая е това, че, когато единъ артикулъ изобилствува на пазаря, тогава при една и сѫща цена тежестьта му се е увеличавала. И обратното, когато зърненитѣ храни намалѣятъ, цената на хлѣба не се измѣняла, обаче теглото му било намалявано.[6] За да се избѣгне всѣка спекула, забранена била верижната търговия. За да се отнеме възможность на посредници да купуватъ стоки, такива били излагани за продань само на опредѣленитѣ пазарища.[7] На такива мѣста най-лесно се е контролирало, дали артикулитѣ сѫ пресни и доброкачествени.[8] Стокитѣ, които напущали столицата, трѣбвало да бѫдатъ обявени на префекта. За нѣкои стоки, като скѫпитѣ произведения на държавнитѣ фабрики — разни пурпурни и копринени материи, а сѫщо и орѫжие, било необходимо търговцитѣ да бѫдатъ снабдени съ специални вули *(βοῦλλα)* отъ него.[9] Въ противенъ случай стоката се конфискувала. Между тия стоки, чието производство било държавенъ монополъ, били и скарамангиитѣ,[10] за които царь Симеонъ е твърде много напиралъ да му доставя Византия.[1] Такива стоки, които били признакъ на богатство и царско достоинство, много мжчно напущали столицата, за да не попаднатъ въ ржцетѣ на близки и далечни народи, между които били и българитѣ.[2]

---

[1] Кар. IX 7. [2] Кар. IX [3] Кар. VI 4. [4] Кар. I 5; II 7; III 1; IX 2; XI 7; XII 7. [5] Кар. XVI 3; XVII 4; XIX 1. [6] Кар. XVIII 4. [7] Кар. IX 1; XI 8; XVI 2, 3. [8] Кар. XV 2. [9] Кар. VI 4; XI 9. [10] Кар. XVIII 1.

Чужденцитѣ търговци при влизането въ града трѣбвало да се обаждатъ на префекта.[3] Тѣ могли да престоятъ тукъ до три месеца.[4] На тѣхъ било забранено да купуватъ скжпи стоки и такива, върху които е имало възбрана.[5]

* *

Това билъ въ общи черти стопанскиятъ режимъ въ голѣмитѣ византийски градове. На него били подложени и българскитѣ експортьори, които ги посещавали, Споредъ мѣстото, което е дадено на българитѣ въ нашия едиктъ, се вижда, че тѣ сж били най-честитѣ гости на византийската столица. Пасажите, които говорятъ за тѣхъ, гласятъ:

IX. Περὶ τῶν ὀθωνιοπράτων ἤτοι μιθανέων	IX. Затлатнопродавцитѣ или митаневситѣ.
§ 1. Οἱ ὀθωνιοπρᾶται ἤγουν μιθανεῖς, ὅθεν ἂν ἐπεισέρχηται λινούφαντος ἐργασία, κἄν τε ἀπὸ Στρύμωνος κἄν τε ἀπὸ τοῦ Πόντου ἢ Κερασοῦντος ἢ ἐξ ἄλλης οἱασδήποτε χώρας, ἀκωλύτως ταύτην ἐξωνείσθωσαν πρὸς τὸ χορηγεῖσθαι παρ᾽ αὐ τῶν τοῖς βεστιοπράταις λόγῳ ἐνδυμάτων τῶν βαμβακίνων χιτώνων, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐξωνεῖσθαι ἐξ αὐτῶν θέλουσι, μὴ διαπιπράσκειν δὲ εἰς ἑτέρους· εἰ δέ τις κατὰ χρείαν ἀπὸ τῶν εἰσαγόντων ἔξωθεν τὰ τοιαῦτα λινὰ ἐξωνήσασθαι βούλεται, οὐ κατὰ τοῦτο κωλύεται.	§ 1. Платнопродавцитѣ или митаневситѣ, отдето и да се внася ленена стока, било отъ Стримонъ, било отъ Понта или Керасунтъ или отъ друга коя и да било страна, нека я купуватъ безпречно, за да се доставя отъ тѣхъ за дрехопродавцитѣ подплатки на памученитѣ хитони, както и за всички които искатъ да си купуватъ отъ тѣхъ, съ уговорка да не продаватъ на други; ако нѣкой за собствена нужда желае да си купи отъ внасянитѣ отвънъ такива ленени произведения, то не му се забранява това.

---

[1] I-то писмо на виз. императоръ Романъ Лаканена до Симеона у В. Н. Златарски. Сборн. за Нар. Умотворения кн. XIII, p. 289 и 290, Not. 19.

[2] Кар. II 4. [3] Кар. XX 1. [4] Кар. XX 2. [5] Кар. IX 8; XX 1.

§ 6. Ἐὰν διὰ ἐθνῶν τυχὸν Βουλγάρων ἢ καὶ λοιπῶν εἰσέλθῃ πραγματεία λινῶν ἢ μέλιτος καὶ ὀφείλωσι δι᾽ ἑτέρων εἴδων πραθῆναι, οἱ ὀθωνιοπρᾶται καὶ οἱ σαλδαμάριοι[1] *προσλαμβανέτωσαν ἐκ τῶν ἑτέρων τεχνῶν τινάς, τοὺς τὰ ἐπιζητούμενα εἴδη κεκτημένους, εἴτε βαλαττία ἑξάλια ἢ ἐλάττονα, εἴτε πράνδια καὶ χαρέρια, καὶ εἰσερχέσθωσαν μετ᾽ αὐτῶν κοίνως ἐν τοῖς ἔθνεσι, μετὰ προσδιορισμοῦ τοῦ ἐπάρχου, καὶ κοινῶς τὴν πραγματείαν ποιείτωσαν. καὶ τοσοῦτον οἱ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστιμῶν ὑποκρατείτωσαν τῆς πραγματείας, ὅσον εἰς χρείαν ἔχουσι, τήν δὲ λοιπὴν διδότωσαν τοῖς μιθανεῦσιν, ὀφειλείας χάριν λαμβάνοντες παῤ αὐτῶν ἀνὰ ἓν νόμισμα κεράτιον ἕν· εἰ δέ τις φωραθῇ παρὰ τὰ διατεταγμένα ποιῶν, τυπτόμενος καὶ κουρευόμενος ἐκδιωκέσθω τοῦ συστήματος.*[6]

§ 6. Ако отъ българитѣ или други народи случайно се внесе произведение отъ ленъ или медъ, и тѣ трѣба да бѫдатъ продадени за други видове (стока), платнопродавцитѣ и дрогириститѣ[1] нека взематъ нѣкои (лица) отъ другитѣ занаяти, които притежаватъ търсенитѣ видове, както шестаршинни или по-малки *βλαττία*[2] или *πράνδια*[3] и *χαρέρια*,[4] и да отидатъ заедно съ тѣхъ, съ разрешение на епарха, въ народитѣ и заедно да извършатъ търговията. И нека представителитѣ отъ другитѣ занаяти да задържатъ толкова отъ стоката, колкото иматъ нужда, останалата да даватъ на митаневситѣ, взимайки отъ тѣхъ за услугата (соб. за грижата) единъ кератионъ върху една номизма;[5] ако пъкъ нѣкой, постѫпвайки противъ постановленията, бѫде уловенъ въ укриване, то той, получавайки удари и обръсванъ, да се изгони отъ съсловието (корпорацията)[6].

---

[1] Сѫщо и *σαλγαμάριος* = търговецъ на бакалска стока, собст. саламурджия.

[2] *Βλαττία (βλαττίον, βλατίον, τὸ)* = пурпурна копринена материя, но и отъ друга една или нѣколко бои; но сѫщо и вълнена или памучена материя, понѣкога гладка и празна, понѣкога ушарена съ разни фигури, а понѣкога съ злато вткана. Вж. Const. Porphyr. De adm. imp. Bon. p. 304; De ceremoniis. II, p. 91. — Codinns, De officialibus. ed. Bonn., p. 236—238.

[3] *Πράνδια—πράνδιον τό*, се различно обяснява: споредъ едни копринена или ленена мантия или изобщо широка дреха, а споредъ други — поясъ, коланъ. Const. Porphyr. De adm. imp., p. 305.

[4] *Χαρέρια—χαρέριον, τό*, вълнена материя (сукно), а споредъ други — гривна. Ibid. 305.

[5] Размѣра на тази комисиона е $8^1/_3$ $^0/_0$.

[6] Mémoires de l'institut nationale genevois. T. XVIII, 1893—1900, p. 39—40.

Отъ тѣзи цитати на нашия едиктъ се вижда, че отъ България, областьта около Черното море и Македония се е изнасяло редовно за Цариградъ ленъ, ленени платна и медъ. Дѣйствително още отъ най-древни времена лenената култура била позната на Балканския полуостровъ.[1] По-късно презъ времето на Крума населението въ Тракия имало въ своята покжщнина наредъ съ меднитѣ сждове и много платнени и вълнени покривки.[2] Българитѣ въ времето на покръстването си питали папата, могатъ ли да влизатъ въ църква съ ленени прѣвръзки на главата.[3] Единъ вѣкъ по-късно, както говори нашиятъ едиктъ, българскитѣ търговци продавали въ Цариградъ ленени платна на еснафа на платнопродавцитѣ *(ὀϑωνιοπϱᾶται)*, които отъ своя страна препродавали една часть на производителитѣ на копринени дрѣхи *(βεστοιπϱᾶται)* за тѣхна подплата.

Изглежда, че лена презъ цѣлото срѣдневѣковие е ималъ голѣмо употребление у българитѣ. Той билъ произвежданъ и обработванъ въ всѣка една кжща. Нѣкои отъ запазенитѣ хрисовули, отнасящи се до мънастири въ Македония, предписватъ на църковнитѣ парици и отроци да „посѣваю льнь да го топе и соуше и т'роу[illegible]и да га прѣдаю управл'лена"...[4] Други наши паметници отъ сжщото време говорятъ за „кудѣлница"[5], и „тъкачи."[6] Дори до днесъ голѣмата часть отъ нашето население употребява платна отъ мѣстенъ ленъ и конопъ.

„Едиктътъ на епарха" говори, че българитѣ носили на цариградското тържище освенъ ленъ още и медъ. Изглежда, че медътъ необходимъ за консомация на милионната византийска столица, билъ доставянъ най-вече отъ българскитѣ земи. Той билъ закупуванъ всецѣло отъ еснафа на дрогиститѣ *(σαλδαμάϱιοι)*[7].

Голѣмото производство на медъ въ България е останало още отъ славянитѣ и стои въ връзка съ неговата масова консумация до преди появата на захарьта. Медъ и восъкъ изнасяли българитѣ твърде много и за Италия. Даже българскиятъ восъкъ „cerra di Zavorra“ билъ по качество най-добъръ въ цѣлия Балкански полуостровъ.[1] Сигурно сжщото качество сж изнасяли българитѣ и за Цариградъ — за нуждитѣ на многобройнитѣ византийски църкви и монастири.

---

[1] Hehn V. Kulturpflanzen, Berlin 1902, p. 164 fol.

[2] Scriptoris incerti. De Leone Bardae Armenii filion, ed. Bonn., p. 346.

[3] Response papae Nicolae I, издание Д. Дечевъ. София 1923, cap. 66.

[4] Законски Споменици, издао Ст. Новаковић. Београд, 1912, p. 414.

[5] Законник Ст. Душана издао Ст. Новаковић, Београд 1898, гл. 64.

[6] Зак. Спомен., p. 684.

[7] Кар. XIII,

Стокитѣ, които българитѣ внасяли въ Цариградъ, били спирани вънъ отъ стенитѣ на града, за да бжде провѣрявано тѣхното качество и имъ се вземе митото. Този прегледъ е въ връзка съ общата стопанска политика на градскитѣ власти, за да оградатъ консуматоритѣ отъ злоупотребления и лоши материяли. Сжщо, както и търговцитѣ отъ други националности, българитѣ имали свое тържище, кждето идвали представители на отдѣлнитѣ еснафи, за да размѣнятъ своитѣ срещу тѣзи, които българитѣ донасяли. Специялно заради българитѣ, градскиятъ префектъ е разрешавалъ да се кооператъ нѣкои сродни еснафи, за да закупятъ на по-изгодни цени всичко, което българскитѣ търговци донасяли. Последнитѣ, обаче, не сж имали свободата на избора при обмѣната на стокитѣ си. Както справедливо забелѣзва J. Nicole, на българитѣ не било позволено да получатъ въ замѣна най-добритѣ по качество византийски стоки.[2]

Споредъ нашиятъ едиктъ, българитѣ размѣняли стоки срещу стоки. Натуралниятъ характеръ на размѣната има своето начало още съ тѣхното засѣдане на Полуострова и може би е продължило до епохата на Асеневци, когато въ България се появява паричното стопанство и акумулацията на паричния капиталъ. При размѣната на българитѣ, както и на всички чужденци, било забранено да изнасятъ нѣкои скжпи стоки и украшения.[3]

Изобщо на българитѣ било гледано съ недовѣрие. Тѣ трѣбвало въ тримесеченъ срокъ да напуснатъ града и за всѣки по-скжпъ артикулъ, който искали да изнесатъ отъ града, било необходимо да взематъ специално разрешение и грамота *(βουλλα)*.[4] Въ такъвъ смисълъ трѣбва да се разбира и клаузата на Тервеловия договоръ отъ 716 г., която говори за търговията между Византия и България.[1] Както по този договоръ, тъй и по нашия едиктъ[2] се предвиждало конфискации на стокитѣ, които не сѫ били пломбирани, т. е. чийто износъ или вносъ не е билъ удобренъ отъ градскитѣ власти. Подъ сѫщия режимъ били поставени и рускитѣ търговци въ Цариградъ.[3]

---

[1] Pegolotti Fr. Della Mercatura. Firenze 1766, p. 26.

[2] Revue générale de droit за 1893, p. 78.

[3] Кар. IV 1,8 ; VIII 3 ; VI 16.

[4] Кар. IV 4; VIII 5.

Въпреки тѣзи ограничения въ търговията на българитѣ съ Цариградъ последнята била много оживена. Тя била по необходимость наложена и на двѣтѣ държави. Въ обширнитѣ предѣли на Борисова и Симеонова България цъвтѣло голѣмо производство, което намирало сигуренъ пазаръ на цариградското тържище, а сѫщевременно осигурявало и прехраната на византийската столица. Оживената търговия, която се водила по голѣмитѣ търговски пѫтища между три морета, се вършила подъ българския националенъ флагъ и носила голѣми приходи на държавата. Това издигало материалната култура на България, но сѫщевременно и нейния международенъ престижъ.

Отъ тази епоха датира и нашия едиктъ.[4] Византия, която много добре предвиждала, какви резултати ще даде това стопанско развитие на България, и че заедно съ него би се застрашило нейното сѫществуване, се опитала да я уязви въ нейнитѣ икономически интереси, като премѣсти въ 894 г. българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ.

Така погледнато на този административенъ произволъ отъ страна на Византия, ще се разбере, че този casus belli на Симеона е свързанъ съ самото сѫществуване на България. „Едиктътъ на епарха“ хвърля тъкмо онази свѣтлина върху дѣйствителнитѣ интереси, които имала България въ Цариградъ, за чиято защита Симеонъ трѣбваше да реагира. Идеята за завладяването на Цариградъ не е само политическа, тя е и плодъ на голѣмия стопански подемъ на християнска България, която вижда въ милионния Цариградъ своя най-голѣмъ пазаръ и потребителъ на стоки. Неговото овладяване е необходимость на економически засиленитѣ класи въ страната и за чиито тежнения Симеонъ не е могълъ да не държи смѣтка. Опититѣ му да завладѣе азиятския брѣгъ съ гр. Лампсакъ, като окупира самитѣ Дарданели, сѫ имали за цель превзимането на Цариградъ. Тъкмо отъ този стопански империялизъмъ на Симеона се е страхувала Византия, когато е дързнала въ 894 г. да накърни българскитѣ икономически интереси, които намиратъ своето пълно освѣтление въ „Едикта“ отъ времето на Лъва Мѫдрий.

---

[1] Ср. В. Н. Златарски, История на Бълг. държава, т. I, София 1918, р. 182.

[2] Ср. по-подробно Stöckle, ц. с. р., 120 сл.

[3] Heyd G, Storia de commercio de Levante. Torino. 1913 p. 87 Stöckle, ц. с. р. 122.

[4] Споредъ J. Nicole едиктътъ е отъ времето на Лъва Мѫдрий, а споредъ Stöckle— той е издаденъ между 963—968 г. Ср. Stöckle, ц.с.р. 146.

бира и клаузата на [illegible] 716 г. [illegible] говори за търговията между [illegible] България [illegible] този договоръ, тъй и [illegible] фискации на стоките, които [illegible] чийто износъ или вносъ не е билъ [illegible] власть. Подъ сжщия режимъ били [illegible] говци въ Цариградъ.

Въпреки тези ограничения въ търговията на България съ Цариградъ последната била много оживена. [illegible] необходимость наложена и на двете държави. [illegible] предѣли на Борисова и Симеонова България цъвтяло [illegible] производство, което намирало сигуренъ пазаръ на цариградското тържище, а сжщевременно осигурявало и прехраната на византийската столица. Оживената търговия, която се водила по голѣмитѣ търговски пжтища между три морета, се вършила подъ българския националенъ флагъ и носила голѣми приходи на държавата. Това издигало материалната култура на България, но сжщевременно и нейния международенъ престижъ.

Отъ тази епоха датира и нашия едиктъ.[4] Византия, която много добре предвиждала, какви резултати ще даде това стопанско развитие на България, и че заедно съ него би се застрашило нейното сжществуване, се опитала да я уязви въ нейнитѣ икономически интереси, като премѣсти въ 894 г. българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ.

Така погледнато на този административенъ произволъ отъ страна на Византия, ще се разбере, че този casus belli на Симеона е свързанъ съ самото сжществуване на България. „Едиктътъ на епарха" хвърля тъкмо онази свѣтлина върху действителнитѣ интереси, които имала България въ Цариградъ, за чиято защита Симеонъ трѣбваше да реагира. Идеята за завладяването на Цариградъ не е само политическа, тя е и плодъ на голѣмия стопански подемъ на християнска България.

---

[1] Ср. В. Н. Златарски, История на Бълг. държава, т. I, София 1918, р. 182.

[2] Ср. по-подробно Stöckle, ц. с. р., 120 сл.

[3] Heyd G. Storia de commercio de Levante. Torino. 1913 p. 87 Stöckle, ц. с. р. 122.

[4] Споредъ J. Nicole едиктътъ е отъ времето на Лъва Мждрий, а споредъ Stöckle—той е издаденъ между 963—968 г. Ср. Stöckle, ц.с.р. 146.

Научни вѣсти и оценки

Къмъ въпроса за капитализма и индустриалното развитие въ древна Гърция

Всичката трудность при историческото изследване е да се даде правдива картина за културното съдържание на епохата, която е предметъ на историческо изучване. Главната грѣшка, въ която обикновено се изпада въ това отношение, се състои въ това, че се увеличава или намалява историческиятъ масщабъ на дадената епоха, като се пригоди къмъ масщаба на съвременостьта. Историческитѣ аналогии — сравненията на далечното минало съ сегашното — колкото сѫ ценни като изяснителни средства, толковâ сѫ и опасни съ възможноститѣ за изопачаване на действителностьта. А фалшивата историческа конструкция при изследване подробноститѣ на този или онзи кѫтъ отъ всемирната история има за свой неизбѣженъ резултатъ фалшива историческа конструкция на самата всемирна история въ нейната цѣлость: общитѣ заключения, които има да се изградятъ върху невѣрно-установени подробности на историческия процесъ и които ще засѣгатъ историческия пѫть на човѣчеството въ неговата цѣлость, ще бѫдатъ сѫщо невѣрни. Въ това е всичката трудность, важность и отговорность на дѣлото на специалиститѣ-изследвачи, разработващи едни или други подробности на даденъ исторически моментъ.

На тази страна на историческата работа въ свръзка съ въпроса за развитието на индустрията и капитализма въ древна Гърция обръща внимание напоследъкъ холандскиятъ историкъ *Prof.* Dr *Bolkestein* въ статията си *„Fabricken“ en „Fabrikanten“ in Griekenland* („Фабрики“ и „фабриканти“ въ Гърция), печатана въ холандското историческо списание *Tijdschrift voor Geschidenis*, год. 38, брой 1—2, 1923. Съ неговия редъ на мисли и съ изводитѣ, до които той достига, желаемъ да запознаемъ читателитѣ въ настоящата статия.

Германскитѣ историци (Beloch, Eduard Meyer и др) отбѣлѣзватъ въ своитѣ трудове по историята на античностьта високо развитие на индустрията въ древна Гърция, наподобяващо или дори изцѣло сливащо се въ много пунктове съ съвременния капитализъмъ. Beloch въ своята Griechische Geschichte (I ч. 1893 год.), като разглежда „стопанския разцвѣтъ следъ персийскитѣ войни“ констатира, че „се е развила една действителна едра индустрия“ въ древна Гърция [1]). Eduard Meyer въ своята речь „Стопанското развитие на древностьта“ (Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums), държана презъ 1895 г.. показва, какъ сѫ възникнали въ VI и V векъ преди Христа навредъ по брѣговетѣ на Егейско море видни търговски и индустриални центрове[2]). Той обръща внимание на постоянно напредващо „ндустриализиране на гръцкия свѣтъ“ отъ IV-ия вѣкъ нататъкъ (p. 116). Той ни рисува сѫщата картина и въ третата часть на своята Geschichte des Altertums (1901 § 303). „Както още презъ VI векъ въ Иония, въ Коринтъ така и сега—следъ персийскитѣ войни—и въ Атина самостойнитѣ заняти отстѫпятъ мѣсто на фабричната индустрия. която разполага съ запаси въ своята работа и задоволява огромния и постоянно растящия износъ“. На друго мѣсто той твърди, че „Атина въ 5. и 6. векове носи наистина сѫщо тъй признацитѣ на капитализма, както Англия отъ 18 векъ и Германия отъ 19 в. насамъ“. Подобно мнение изказва и Pöhlmann въ своята Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus. Споредъ него вече VI векъ представя „едно пълно оформяване на капитализма и съ право може да се назове „индустриална епоха (II, p. 161 сл.).

Такива възгледи на дадения въпросъ сѫ се изказали въ германската историческа наука, когато се яви на бѣлъ свѣтъ въ 1901 год. двутомното съчинение на белгийския авторъ H. Francotte: „L'industrie dans la Grèce ancienne, въ което авторътъ си поставя цельта: „опредѣляне икономическия харакна гръцката индустрия“ (la détermination du caractère économique de l'industrie grecque (I, p. 263). Неговитѣ изследвания въ различнитѣ имъ посоки довеждатъ все до единъ и сѫщъ резултатъ: „слабо индустриално производство“ [1]). Той дори заявява, че „гръцката индустрия не е надрасла своя детински периодъ на развитие“ [2]) И макаръ че Max Weber счита тази книга за твърде ценна и я посочва, като „първа“ отъ тоя родъ, „която е направила впечатление на историцитѣ“ схващанията на немскитѣ историци и следъ нейната поява си оставатъ непромѣнени. Така, Pöhlmann въ новото издание на своята Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der grieshischen Welt, като говори за статията на Beloch'a Die Grossindustrie im Altertum, намира, че „голѣмината и значението на едрата индустрия се подценява сжщо тъй, както привятъ това Guirand и Francotte.“

---

[1]) Beloch, Griech. Gesch. I г. 1893, p. 398.

[2]) Kleine Schriften, p. 43.

Eduard Meyer и другитѣ немски историци пренасятъ центра на тежестьта върху фабриката и фабричния трудъ, за който говорятъ съ терминологията на съвременната индустрия и капитализъмъ. Въ Die Sklaverei im Altertum Ed. Meyer подчертава, че главното срѣдоточие на робството е била фабриката, като прави при това следнята защитна оговорка: „Тукъ сигурно биха ми възразили, че е недопустимо да се приложи името фабрика къмъ индустриалното производство на древностьта, което винаги си е оставало, казватъ, производство на ржчния трудъ. За думи ние не желаемъ да споримъ . . . Разбира се, машини въ по-голѣми размѣри древностьта не е познавала, и огромнитѣ фабрики на съвременостьта сж ѝ били винаги чужди. Но едно предприятие, каквото е представлявала оржжейната фабрика на Демостена, въ която сж работили като оржжейни майстори 33 души роби — ние цитираме тукъ само единъ общепознатъ примеръ—споредъ мащаба на съвременностьта сжщо може да се означи само съ името фабрика“. (Kleine Schiften, p. 199). Този обаче „общопознатъ примеръ“, казва Prof. Bolkestein, е единствениятъ примеръ, съдържащъ достатъчно пълни данни, за да бжде годенъ за историческа спекулация. Касае се за наследството на Демостена, което следъ смъртьта на баща му въ 376 г. е преминало въ ржцетѣ на неговитѣ опекуни; последнитѣ, вмѣсто да пазятъ имота, разграбвали го и младиятъ Демостенъ е трѣбвало да се сжди съ тѣхъ, като се е защищавалъ самъ въ сжда.

Ако древностьта не е познала „машини въ по-голѣми размѣри“, какви машини въобще сѫ били въ употреба тогава? И какво точно трѣбва да разбираме подъ думата машина? Sombart въ своя трудъ Der moderne Kapitalismus (I^2, p. 6) като прокарва разлика между орѫдие (Werkzeug) и машина (Maschine), казва: „Орѫдие наричаме такова работно средство, което служи да подпомага човѣшкия трудъ (напр. игла за шиене), а машината е такова работно срѣдство, което замѣстя човѣшкия трудъ, следов., то само върши това, което безъ него човѣкъ би трѣбвало да извърши (напр. шевната машина). Познавала ли е древностьта такива машини и употрѣбявала ли ги е? Ценно свѣдение, което и дава отговоръ на този въпросъ, представлява опредѣлението за машината, което намираме у Vitruvius, инженеръ-архитектъ отъ времето на Цезаря и Октавианъ Августа, въ неговото съчинение De Architectura (X, 1. 1.): Machina est continents ex materia coniunctio, maximas ad onerum motus habens virtutes (Машина е такъвъ сглобъ отъ дърво, който притежа твърде голѣми свойства да движи тежести)[1]. Като се вгледаме по-добре въ тази дефиниция, единъ пунктъ въ нея особено привлича нашиятъ погледъ: машината, която е позната на Vitruvius, е направена отъ дърво. Въ връзка съ това представлява интересъ мнението на Sombart, което намираме въ неговия Der moderne Kapitalismus:[2] „Тъкмо това и отличава вѣка на ранния капитализъмъ, че той не е никакъвъ желѣзенъ вѣкъ но, ако щете дори, дървенъ вѣкъ. Гърцитѣ сѫ употрѣбявали думата машина за обозначаване на театрални приспособления (апарати) или пъкъ на уреди за обсаждане на градове. Mechanopoios е билъ именно майсторътъ на такива театрални приспособления (Аристофанъ, „Миръ“), или на обсадни уреди (Plato, Gorgias, 512; Xenoph, Cyrop. IV 1. 22). Най-много се приближава до споменатата по-горе дефиниция за machina водната мелница (воденица ὑδραλέτης, mola aquaria), за която най-ранно сведение е достигнало до насъ отъ I в. пр. Хр. и се касае за воденица въ двореца на Митрадата (Strabo, XII, 556). Въ водната мелница

---

[1]) H. Francotte, L'industrie dans la Grèce ancienne I, p. 160.

[2]) ib., p. 158.

---

[1] Общеупотрѣбителна дума у гърцитѣ е била mēchănē (μηχανή). На римлянитѣ е станала извѣстна въ своята дорийска форма māchănā, отдето е образувана латинската дума machĭna (Schmidt, Realistische Stoffe im humanistischen Unterschrift, p. 42).

[2] I^2, p. 483.

Марксъ вижда най-елементарната форма на всички видове машини, за които ни свидетелствува императорската епоха въ римската история[1].

По този начинъ, Bolkestein достига до заключението, че древностьта не е познавала нито по-голѣми машини, нито какви да е други въ съвремененъ смисълъ на думата, и онзи историкъ, който държи смѣтка за една историческа вѣрна терминология, трѣбва да изхвърли отъ употрѣба тази дума, когато говори за древностьта.

Какво трѣбва да разбираме подъ фабрика и какви сѫ били фабрикитѣ, които древностьта е познавала? „Едно предприятие — нека повторимъ думитѣ Ed. Meyer — като орѫжейната фабрика на Демостена, въ която сѫ работели като орѫжейни майстори 33 души роби . . сѫщо споредъ масщаба на съвременностьта може да се обозначи само съ името фабрика.“ Една научна терминология обаче, която има за цель да проследи различнитѣ фази на едно развитие въ тѣхнитѣ сѫществени черти, по необходимость трѣбва да борави съ такива прецизни дефиниции, които правятъ възможна подобна работа. Такава дефиниция е тази на Sombart: „Фабрика наричамъ онова едро обществено предприятие, въ което сѫщественитѣ части на производствения процесъ сѫ станали независими отъ творящето съдействие на работника и сѫ прехвърлени на система отъ самостойно работящи неодушевени предмети“ (Der moderne Kapitalismus I, p. 13). Накратко, фабрика е голѣмо работно заведение съ машини. Наличностьта на последнитѣ включва всички останали нейни признаци заедно съ раздѣлението на труда и групиране на работнитѣ сили. Отъ тукъ естествено произтича и заключението, което трѣбва да направимъ: древностьта, която не е разполагала съ машини, толкозъ по-малко е познавала и фабрики.[2] И Wilcken въ Grundzüge der Papyriskunde,[3] като говори за голѣмитѣ работни заведения въ Александрия, добавя: „тѣхъ по-право е да ги наречемъ заедно съ Max Weber работилници, отколкото фабрики“. И Демостенъ не е ималъ никаква фабрика. Но какво означава ergasterion'ътъ му (ἐργαστήριον), която дума се срѣща въ поменатия инвентаръ на наследството? Ергастерионътъ не е представлявалъ нѣкакво локално заведение, а група работници. Неговитѣ *ἐργαστήρια* сѫ се състояли отъ орѫжейни и столарски работници. Въ § 26 младиятъ Демостенъ упрева своитѣ опекуни, че последнитѣ, следъ като използували работницитѣ 10 години, направили сѫ да изчезне цѣлото ergasterion (*καρπωσάμενοι δεκ᾽ ἔτη τοὺς ἀνθρώπους, ἄρδην ὅλον τὸ ἐργαστήριον ἀφανίξουσιν*).

---

[1] Marx, Dar Kapital, I, 313.

[2] Bolkestein, p. 15.

[3] I, p. 260.

Ала кѫде тогава сѫ работили тия работници? Това става ясно отъ нѣколко мѣста въ демостеновата речь противъ неговитѣ опекуни. На едно мѣсто Демостенъ накарва своитѣ опекуни да признаятъ, че столарскитѣ работници сѫ били оставени въ неговата собствена кѫща отъ самия му баща (§ 24: *τούτους γὰρ καταλειφθῆναι μὲν οἴκοι παρ᾽ ἡμῖν πάντες ὁμολογοῦσιν*), и задава следъ това въпроса: какъ тогава тѣ сѫ излѣзли отъ кѫщата му (§ 25: *ἢ πῶς ἐκ τῆς οἰκίας ἐξῆλθεν;)*. А още по-нататъкъ съобщава, че единъ отъ опекунитѣ, Афобъ, взелъ при себе си, въ кѫщата си, цѣлото ergasterion (§ 27: *λαβὼν γὰρ ὡς ἑαυτὸν Ἄφοβος τοῦτο τὸ ἐργασιήριον.)*

Работата е напълно ясна: робитѣ сѫ работили въ кѫщата на Демостена, а по-късно въ кѫщата на Афоба. За отдѣлно работно заведение не става дума. Последното съставя часть отъ жилището.

Въ тоя духъ критикува подробно Bolkestein „общепознатия примѣръ“ за демостеновото наследство, който цитира Ed. Mayer.

Въ края на студията си той разглежда, доколко отговарятъ на дѣйствителностьта представитѣ на немскитѣ историци за състоянието на труда и неговитѣ технически и др. организации; достигнали ли сѫ тѣ съвременната стадия на развитие — стадията на манифактурното производство? Трѣбва да се отговори положително на този въпросъ, ако приемемъ за вѣрна картината, която ни рисуватъ немскитѣ историци за икономическото развитие на Гърция въ IV-ия вѣкъ. Особено подчертава това напреднало развитие Pöhlmann въ извѣстната негова книга Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt (I, p. 211 и сл.). И другитѣ историци (Wilamowitz, Staat und Gesellschaft p. 120; Kaerst, Geschichte des Hellenismus I², p. 120) вървятъ по стѫпкитѣ на Pöhlmann'а макаръ да говорятъ съ общи думи за „Arbeitsteilung“ (раздѣление на труда) или „Spezialisierung“ и пр. Pöhlmann говори за напредване и надмощие на „капиталистическото стопанство“,[1] като приписва на древностьта напълно съвременни икономически отношения. . . . „Производственитѣ средства ставатъ самостоенъ факторъ спрямо труда, ставатъ капиталъ въ рѫцетѣ на предприемателя, на когото безимотниятъ продава своята работна сила и на господството на когото той трѣбва да бѫде подложенъ“. „*Работодательтъ* (ἐργοδότης) и *работоприемательтъ* (ἐργολάβος) *стоятъ единъ срещу другъ като две остро раздѣлени една отъ друга класи*“.

Тукъ ни се дава, казва Bolkestein, забѣлѣжителенъ образецъ, отъ който се сѫди за общия погледъ на Pöhlmann'а върху икономическо-социалното и — въ неговия Grundriss der griechischen Geschichte — върху политическото развитие на Гърция. Излагайки това развитие, той никога не изпуска отъ своята мисъль модернитѣ отношения и условия, които като червена нишка пронизватъ наредъ всичкитѣ му разсѫждения. Патосътъ личи на много мѣста, но обосновката е твърде слаба.

Гръцкитѣ думи ἐργοσότης и ἐργολάβος, преведени буквално, действително значатъ работодатель и работоприематель. Обаче значението, което гърцитѣ сѫ имъ придавали нѣма нищо общо съ модерния смисълъ на тия думи. Когато азъ поръчвамъ на нѣкого да ми направи единъ чифтъ обуща или да построи кѫща, тогава азъ давамъ работа на този човѣкъ, азъ съмъ неговъ работодатель. Въ този смисълъ сж употрѣбявали гърцитѣ думата *ἐργοδότης*. Въ достигналата до насъ литература отъ преди Христа не веднъжъ се срещатъ тия думи въ това тѣхно значение.[1]

---

[1] За обяснение термина „Kapitalistische Wirtschaft“ той се позовава на книгата на Knapp, Der Landarbeiter in Knechtschaft und Freiheit. Тукъ е мѣсто да се забѣлѣжи, че не само немскитѣ класически историци необосновно сѫ наподобили икономическото развитие на древностьта съ модерната икономика.

По сѫщия пѫть върви и Waltz въ редицата свои статии подъ заглавие „Les artisans et leur vie en Grèce des temps homériques à l'époque classique“; печатани въ Revue Historique отъ 1914—1924 г. — Обратно, въ Германия се забѣлѣзва вече обратъ въ икономическото схващание на древностьта, несъмнено подъ растящето влияние на Max Weber. Неговиятъ колега Troeltsch отъ Тюбингенския университетъ прокарва неговия възгледъ въ своята книга Die Soziallehren der christlichen Kirche; сѫщо Lohmeyer, Soziale Fragen im Urchristentum (1921), Sigwart, Kapitalismus въ Real- Encyclopädie на Pauly-Wissowa.

Цѣлата конструкция на една остра класова борба между предприемателя-работодатель, отъ една страна, и наемния работникъ, който получава работа, отъ друга, почива на невѣрна интерпретация на нѣколко технически термина.

Въ работилницитѣ сж работили роби. За сжществуването на свободни наемни работници въ модерния смисълъ на думата ние не намираме никакви следи въ изворитѣ. Съ термина *μισθοφόροι* гърцитѣ сж означавали наемни войници — действително, воденето на война е било широко разпространеното „предприятие" въ гръцкия и римския свѣтъ.

Накрай, Prof. Bolkestein ето какъ резюмира съ нѣколко думи резултата на своята работа: Гръцкиятъ свѣтъ е познавалъ въ по-голѣмата си часть дребното занаятчийско производство, което е доминирало; познавалъ е и работилници, въ които сж работили по-голѣмъ или по-малъкъ брой работници — все роби. Тъй като обаче въ тѣхъ сж липсвали такива съединения на орждията, за да е необходимо едно напреднало раздѣление на труда, чрезъ което общата работа върху единъ продуктъ се разпредѣля между много работници, — ще бжде невѣрно и погрѣшно да имъ се дава името фабрики. Сжщо така не могатъ да се намѣрятъ никакви следи за съсловие на фабриканти, на хора, които изключително се занимаватъ съ управлението на голѣми работни заведения.

Мюнхенъ, 20. ноемврий 1924 г.

Я. Тодоровъ.

---

[1] Xenoph. Cyropaedie VIII. 2. 5., още у лексикографа Pollux VII, 200 Сжщо и въ надписи. Фидиасъ, напр., е билъ ergolabos на прочутата статуя на Атина. (Plut., Pericles 31; Strabo VI.1 p. 354: Xen. Mem. III. 1.2· Demosth. XVIII. 122).

Сборникътъ на византийскитѣ грамоти.

Всѣки, който се е занимавалъ съ културната история на Византия и на народитѣ — въ това число и нашия, — които сѫ се развивали подъ нейното влияние, знае, колко много проблеми въ нея още не сѫ напълно изяснени и колко много, отъ друга страна, въпроси има, до които научното издирване още не се е докосвало. Ако дори външната история на византийско-славянския изтокъ днесъ е несравнено по-слабо разработена отъ тая на романогерманския западъ, то неговата вѫтрешна история, историята на неговитѣ социални и политически институции и отношения, е една область, за чието изучване сѫ направени едва само първитѣ стѫпки.

Причинитѣ за това сѫ твърдѣ много: не само че изтокътъ и до най-ново време бѣ осѫденъ да остане подъ единъ режимъ, въ който липсваха и най-необходимитѣ условия за научно творчество, не само че средъ европейскитѣ учени още твърде рано бѣ се създало едно отрицателно отношение къмъ византийския свѣтъ, дето тѣ не искаха да видятъ никакви ценности.—Когато това гледище презъ последньото полустолѣтие бѣ замѣнено съ усиленъ интересъ къмъ тъй несправедливо отричания „византинизъмъ“, то пречки отъ по-другъ характеръ продължиха да спъватъ византийскитѣ студии.— Политическитѣ катаклизми, които византийско-славянскитѣ страни въ далечнвто минало бѣха осѫдени да преживѣятъ, буритѣ на последньото завоевание и настѫпилата следъ него епоха на варваризиране — унищожиха много отъ паметницитѣ, особено архивнитѣ документи—частни или официални грамоти — чрѣзъ които би могло да се възстанови миналото на тия земи. Отъ друга страна, дори и запазенитѣ измежду тия паметници оставаха и още сѫ неизвестни или недостѫпни за изследвачитѣ, било защото не сѫ публикувани, било пъкъ защото сѫ издадени въ рѣдки, твърде стари и малко познати публикации — списания или сборници, каквито не могатъ да се намѣрятъ събрани и въ най-богатитѣ библиотеки.

Спънкитѣ отъ последньото естество отдавна бѣха породили идеята за едно пълно издание на византийскитѣ грамоти. Първиятъ голѣмъ опитъ въ това отношение бѣ предприетъ отъ Миклошича и Иос. Мюлеръ. Но изданието на Acta et diplomata graeca medii aevi, отъ което до 1890 г. излѣзоха шесть тома, бѣ прекѫснато поради смъртьта на двамата учени. Започнато безъ достатъчни предварителни проучвания, това недовършено издание има много недостатъци: документитѣ въ него сѫ помѣстени безъ планъ, безъ прегледность и безъ да сѫ спазени нѣкои отъ най-обикновенитѣ въ такива случаи изисквания. При това, отпечатано само въ триста екземпляра, това издание днесъ е библиографска рѣдкость. У насъ се намиратъ само първитѣ три тома отъ него, — завещани заедно съ други книги отъ Палаузова на Народната библиотека. Изданието на императорскитѣ хрисовули отъ C. Zachariae v. Lingenthal (Jus graeco-romanum III), освенъ че е твърде непълно, страда отъ сѫщитѣ недостатъци.

Нуждата отъ едно пълно, достѫпно и извършено при спазването на всички научни изисквания издание на паметницитѣ отъ тоя родъ особено силно бѣ почувствувана презъ последнитѣ три десетолѣтия, въ които византологията си извоюва правото на отдѣлна научна область и когато, съобразно съ това, притокътъ на научни сили въ нея почна да се увеличава необикновено бърже. Изразитель на тая нужда стана покойниятъ мюнхенски професоръ Карлъ Крумбахеръ, който въ много отношения може да се счита за основатель на модерното византиноведение. Инициативата му намѣри най-ревностно съчувствие у тъй познатия средъ насъ Конст. Иречекъ. Въ 1903 г. се появи съставениятъ отъ P. Marc, ученикъ на Крумбахера, „Планъ за издание на единъ корпусъ на византийскитѣ грамоти“ съ предговоръ отъ Крумбахера и Иречека. На конгреса на Интернационалния съюзъ на академиитѣ въ Лондонъ 1904 г. въпросътъ за изданието на тия грамоти, повдигнатъ отъ Крумбахера, намѣри най-горещъ приемъ. Извършването на всички свързани съ него работи, съ обещаната подкрепа на ученитѣ отъ всички страни, бѣ предоставено на академиитѣ въ Мюнхенъ и Виена. При следнитѣ конгреси, интересътъ къмъ подетата инициатива не отслабна и последниятъ докладъ по нея бѣ представенъ на петербургския конгресъ въ 1913 г. На конгреса въ Римъ, преди това, бѣ решено, щото проектираниятъ „Корпусъ“ да бѫде предшествуванъ отъ Регести, подробно изложение на всички документи и известия, които ще влѣзатъ въ него.

Европейската война съ предизвиканото отъ нея разстройство въ международното семейство на ученитѣ, тури край на много начинания и погреба много надежди. Изглеждаше, че следъ нея ще бжде невъзможно продължението и на това предприятие, още повече поради тежкитѣ условия, които се създадоха за учения трудъ и издателската дейность въ разнитѣ страни. Поради това толкова по-голѣма е радостната изненада, съ която днесъ трѣба да посрещнемъ неочаквания починъ за осжществяването на тъй отдавна замисленото дѣло.

Прѣдъ насъ е едва що излѣзлата първа часть отъ „Регеститѣ на византийскитѣ императорски грамоти", прѣдставящи началото на „Корпусътъ на грьцкитѣ грамоти изъ срѣдньовѣковието и новото време"[1]. Съ обработката на отчасть събранитѣ материали се е заелъ младиятъ и многообещаващъ ученъ г. Фр. Дьолгеръ, университетски библиотекарь въ Мюнхенъ. Излѣзлата часть съдържа императорскитѣ регести отъ 565 до 1025 г. Споредъ даденото въ прѣдговора обяснение следнитѣ четири части ще съдържатъ импер. регести до 1453 г. — падането на Цариградъ. Всичкитѣ петь части ще образуватъ само първия дѣлъ на изданието. Въ останалитѣ сжщо четири дѣла ще бждатъ помѣстени регеститѣ на патриаршескитѣ, чиновнишки, митрополитски и епископски и най-сетне — частни грамоти. Регеститѣ ще представятъ само първата редица отъ цѣлото издание. Втората редица, съ сжщитѣ подраздѣления, ще съдържа самитѣ грамоти, а третята — систематични изложения или отдѣлни изследвания върху византийския Urkundenwesen.

Публикуваната първа часть прави отлично впечатление както по ерудията на автора, тъй и по сериозностьта, съ която той се е отнесълъ къмъ своето дѣло. — Отбѣлѣзани сж съ възможно най-точни хронологични указания и групирани по времето на различнитѣ императори изъ въпросния периодъ не само всички грамоти, писменни нареждания и държавноправни актове, запазени до сега въ оригинали или преписи, но и загубенитѣ — deperdita, по съобщения, които могатъ да се намѣрятъ за тѣхъ изъ съчиненията на византийски и чужди аналисти и историографи. Съдържанието на всѣки документъ или актъ е предадено заедно съ бѣлѣжки относно неговата автентичность, съ указания за изворитѣ, хронологията и сжществуващата литература. Всичко е наредено ясно, прегледно и навсѣкжде личи, че желанието на автора е било да облекчи работата на тия, които би се ползували отъ неговия трудъ. За тая цель при завършека на всѣки дѣлъ той обещава и подробенъ регистъръ.

---

[1] Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und neueren Zeit. Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien. Reihe A. Regesten. Abt. 1: Regesten der Kaiserurkunden des oström. Reiches, bearbeitet von Fr. Dölger. I Th. Regesten von 556-1025. Verlag R. Oldenburg. München und Berlin 1924. Стр. XII+105.

Излишно е да се говори за голѣмото значение, което „Корпусътъ“ ще има за разработването не само на византийската, но и на нашата история. Достатъчно е да се знае, че много отъ византийскитѣ грамоти отразяватъ социалнитѣ и политическитѣ отношения въ българскитѣ земи презъ времената, когато тѣ сж се намирали подъ византийска власть. Въ публикуваната часть на регеститѣ е даденъ прегледъ и на всички известни държавни актове засѣгащи отношенията между Византия и България до смъртьта на Василия II — като напримѣръ мирнитѣ договори въ 705 и 716, дипломатическитѣ отношения между двете страни презъ времето на Симеона, Петра, Бориса II, хризовулитѣ дадени отъ Василия II на охридската архиепископия и т. н. Възъ основа на сведенията, които тукъ сж събрани, всѣки изследвачъ, безъ лутаници и безъ да губи време, ще може да намѣри отправнитѣ точки на своитѣ по-нататъшни изследвания.

Въ литературата, която авторътъ дава при различнитѣ случаи, той, естественно, не е могълъ да избѣгне опущения. Би било обаче несправедливо да му се вмѣнява това въ голѣмъ грѣхъ особено тамъ, дето въпросътъ е за трудове на славянски и, частно,—на български учени, които сж тъй неизвестни или мжчно достжпни за европейския свѣтъ. Пъкъ и немислимо е при една такава работа всичко да бжде споменато.

Желателно е изданието да намѣри най-широко разпространение у насъ и да не липсва въ никоя по-голѣма публична библиотека. Наистина, малцина сж още въ обществото ни хората, подготвени за самостоятелна работа изъ областьта на историческото издирване, но бждащето ще ги създаде. Днешното време е длъжно да подготви условията за тѣхната плодотворна дейность. Нѣма учена работа, която да е тъй зависима отъ книгата, както това е съ работата на историка. Една отъ най-голѣмитѣ пречки, задето историческитѣ студии у насъ още сж тъй зле, е липсата на богати и добре уредени библиотеки. А има книги, които известно време следъ тѣхното появяване мжчно могатъ да се намѣрятъ.

П. Мутафчиевъ.

Добавка къмъ статията: „Тракийскитѣ беси“.

1. Беси, като жители на с. Quintionis, се поменуватъ въ нѣколко надписи отъ гр. Истрия: veterani et cives Romani et Bessi consistentes vico Quintionis. Надписитѣ сѫ обнародвани напоследъкъ отъ V. Pârvan, Histria VII: Acad. Romana, sect. istor. Seria III, tom. II Memor. 1, стр. 56 сл.

2. Обяснение на думата Бурдана (сега Саладиново) дава Д. Дечевъ, трако-келтски език. успоредици: Год. Соф. Унив. XVIII 4, стр. 10; споредъ него това име означава „Магарешки изворъ.“

Библиография

по история на българитѣ и българскитѣ земи презъ 1922—1924 г.

Съкращения: ГСУ = Годишникъ на Софийския Университетъ: И-Ф. ф. = Историко-Филологически факултетъ; Юр. ф. = Юридически факултетъ. — ГНАМ = Годишникъ на Народния Археологически Музей. — ГНБП = Годишникъ на Народната Библиотека въ Пловдивъ. — ДК = Духовна Култура. — ИзвБАИ = Известия на Бъл. Археологически Институтъ. — ИзвИД = Известия на Историческото Дружество въ София. — ИзвНЕМ = Известия на Народния Етнографически Музей. — МП = Македонски Прегледъ. — СбНУК = Сборникъ на народни умотворения и книжнина. — СпБАН = Списание на Българската Академия на наукитѣ. — СпБИД = Списание на Българското Икономическо Дружество. — УчП = Училищенъ Прегледъ. — ЮрП = Юридически Прегледъ.

Арнаудовъ, М. Съчинения на Г. С. Раковски. Изборъ, характеристика и обяснителни бѣлѣжки. София 1922, 750 стр.

— Г. С. Раковски. Животъ — произведения — идеи. Съ портретъ на Раковски и 18 образа въ текста. София 1922, 290 стр.

— Сѣверна Добруджа. Етнографски наблюдения и народни пѣсни. СбНУК, кн. XXXV (1923), 424 стр.

Ancel Jaques, Manuel historique de la question d'Orient, avec deux cartes. Paris, 1924, p. 336

Бакаловъ, Г. Нашитѣ революционери (Раковски, Левски, Ботевъ) София 1924, 42 стр.

Баласчевъ, Г. Изъ древноститѣ на Варна, в. „Развигоръ,“ бр. 52 отъ 4. II. 1922. Върху новооткрития молувдовулъ на царь Бориса.

— Най-старата словенска държава на Балканския полуостровъ презъ VII и VIII в. и нейния етнически съставъ, съ две карти. София. 1924, 20 стр.

— Какъ се появила Българската държава въ Македония презъ X вѣкъ. в. „Независима Македония“ год. I (1923), бр. 12. стр, 2.

Bănescu, N., Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristion. Bulletin de la section historique de l'Akad. Roumaine. t. X (1923) p. 49—72.

Батаклиевъ, Ив. Градъ Татаръ-Пазарджикъ. Историко-географски прегледъ (съ 7 факсимилета, 1 чертежъ и 11 портрета въ текста и 23 фотограф. снимки, 1 карта и 1 планъ извънъ текста). София 1923, 445 стр.

Благоевъ, Н. Проф., Бесѣдата на презвитеръ Козма противъ богомилитѣ, ГСУ, Юр. ф., кн. XVIII (1923), 80 стр.

— Князъ Крумъ, ГСУ, Юр. ф. кн. XIX (1924), 90 стр.

Бобчевъ, С. Проф., Народно брачно право въ юридическитѣ ни пословици, ГСУ, Юр. ф., кн. XVIII (1923), 85 стр.

— Българската археология и правната ни история. ЮрП. XXIII (1923), стр. 349—354.

— Свети Кирилъ и Методий и най-ранниятъ български номоканонъ. ДК. кн. 18—19 (1923), стр. 180—191.

— Канунъ-наме отъ 1857 за чорбаджилъка въ Търновския санджакъ. СпБАН, кн. XXIX (1923), стр. 79—103

— Славянскиятъ свѣтъ преди и следъ великата свѣтовна война (територия. население, държавенъ строй и култура). Очерки и бѣлѣжки. София 1923, 180 стр.

— Македонскитѣ българи и българската народна просвета, предимно до учредяване на българска екзархия. София 1922, 31 стр.

Божковъ, Хр. Македонското освободително движение. София 1923, 32 стр.

Бръчкова, М. Месемврия и старата ѝ уредба споредъ епиграфския материалъ. ИзвИД, кн. V (1922), стр. 11—15.

Васильовъ, Т. Нашитѣ първи владици. Сбор. въ честь на митроп. Симеона, стр. 220—225.

Велковъ, Ив. Релифъ съ циркови игри отъ София, ИзвБАИ, т. I 1921—1922, стр. 21—31.

— Две новооткрити римски военни дипломи отъ Веспасиана. ИзвБАИ, т. II (1923 —1924), стр. 83—98.

— Антични наметници изъ България. ГНАИ за 1921, стр. 198—216.

— Старини около с. Байлово, Каменица и Гол. Раковица. ГНАМ. за 1921, стр. 239— 241.

Велчевъ, Велчо. Страници отъ новата ни политическа история. София, 1924, 295 стр.

Вестителевъ, Г. Градъ Воденъ — МП, год. I (1924), кн. 2, стр. 105—122.

Върговъ, Х., Революционери (страници отъ културната ни история). София, 1924, 255 стр.

Генадиевъ, Н. Мемоари, т. I. София, 1923, 158 стр.

Геновъ, М. Положението на християнитѣ въ Турция споредъ мюсюлманското право, ГСУ, Юр. ф. кн. XVIII (1923). 109 стр.

Господиновъ, С. Стари водопроводи въ Преславъ, ИзвБАИ, т. I 1921—1922, стр. 216—223.

Грабаръ, А. Болгарскія церкви—гробницы. ИзвБАИ, т. I, 1921—1922, стр. 103—132.

— Нѣколко срѣдневѣковни старини въ западна България. ГНАМ за 1921 г. стр. 286—296.

— Стенописътъ въ църквата Св. Четиредесеть мѫченици въ Търново. ГНАМ за 1921 г., стр. 90—112.

— Роспись церкви — костницы Бачковскаго монастыря. ИзвБАИ, т. II (1923—1924), стр. 1—68 и табл. I—XIII.

Гриммъ, Е. Проф., Історія и идейныя основы проекта Органическаго устава, внесеннаго въ Тырновское Учредительное собраніе 1879 г., ГСУ, Юр. ф. томъ XVII (1922), 377 стр.

Дечевъ, Д. Проф., Една келто-тракийска религиозна успоредица, ИзвИД, кн. V (1922), стр. 17—33.

— Едно срѣдновѣковно описание на българскитѣ земи, ГСУ, И. ф. ф., кн. XIX (1923), 42 стр.

— Отговоритѣ на папа Николай I по допитванията на българитѣ, София 1922, 119 стр.

Димитровъ, М. Биография на Христо Ботевъ, София 1924, 94 стр.

Доревъ, П. Външна политика и причини на нашитѣ катастрофи. Спомени, факти и документи. София 1924, 78 стр.

Доросиевъ, Ив. Българскитѣ колонии въ Мала Азия, СпБАН, кн. XXIV (1923), стр. 32—193.

Дрончиловъ, К. Проф., Бурелъ, антропогеографски изучвания (съ 11 чертежа въ текста и 41 фотографически снимки и карта извънъ текста), ГСУ, И.-ф. ф. кн. XIX (1923), 250 стр.

Думевъ, В. Изъ споменитѣ на две учителки въ Македония. МП. год. I (1924), кн. 2, стр. 52—66.

Дяковичъ, Б. Барелиефи на тритѣ нимфи въ група съ Зевсъ и Хера. ГНБП. за 1922, стр. 2—16.

— Тракийско оброчище при с. Хамзаларе. ГНБП за 1922 стр. 31—40.

— Оброчни барелиефи на Херкулесъ въ България. ГНБП за 1922, стр. 17—30,

— Сборникъ на Фередунъ-бей. ГНБП, за 1922| Пловдивъ (1924) стр. 191—199.

— Находки изъ некропола на античния Пловдивъ, ИвзБАИ, т. I 1921—1922, стр. 41—61.

Жековъ, Н., Политическия животъ на България и войнството. София 1924, 64 стр.

Gentizon P., La mégalomanie grecque et la nouvelle Bulgarie, Paris, 1922, p. 86.

Захариевъ, В. Самоковскитѣ иконописци. „Вѣстникъ на Изкуствата“ бр. 2 отъ 21. V. 1922 год.

Златарски, В. Проф., Легендата за откриване мощитѣ на Тивериуполскитѣ мѫченици. I Отчетъ на Бълг. Арх. Инст. за 1921 год. София 1922, стр. 22—97.

— Моливдовулъ на Самуила Алусиана, ИзвАН, томъ I, 1921—1922, стр. 86—103.

— Дѣ се намиралъ гр. Деволъ ИзвИД. кн. V, (1922), стр. 35—56.

— Най-стариятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина, съ приложение на три факсимилета, СпАН, кн. XXVII (1923), стр. 132—182.

— Политическата роля ня Софрония Вратчански презъ руско-турската война, 1806—1812, ГСУ, И-Ф. ф., кн. XIX (1923), 85 стр.

— Намѣрениятъ въ Албания надписъ съ името на българския князь Борисъ-Михаила. Slavia, t. II Praha 1923, 61—91.

— Учителската дейность на св. Климента. „Църковенъ Вѣстникъ“ год. XXIV (1923) бр.бр. 43 (15. XII. 1923) и 44 (22. XII. 1923).

— Александъръ II и българския църковенъ въпросъ. Юбилеенъ Сборникъ въ честь на митрополита Симеона. София 1923, стр. 238—254.

— Къмъ историята на откриҭия въ мѣстностьта Патлейна старъ български монастирь, ИзвБАИ, т. I, 1921—1922, стр. 146—163.

— Хронологически редъ на по-главнитѣ събития отъ старата българска история. „Малка енциклопедическа библиотека“. София 1924, 52 стр.

— Де се е намирала епископията на св. Климента Охридски. „М.П.“, год. (1924) кн. 1, стр. 1—14.

Zlatarski, V. N. Die bulgarische Zeitrechnung. Journal de la Société Finno-Ougrienne. t. XLI, (1924), стр.

Златарски, В. Н. Къмъ историята на монастиря Св. Наумъ въ Македония. МП. год. (1924) кн. 1. стр. 1—11 съ две фотографии.

Ивановъ, Г. Ловечъ и борбата за национална църква, ИзвИД, кн. V (1922), стр. 155—162.

Ивановъ, Й. Проф. Произходъ на павликянитѣ споредъ два български ржкописа, СпБАН, кн. XXIII (1922), стр. 20—31.

Ивановъ, Н., запас. генералъ, Балканската война 1912—1913. Действията на втората армия, обсада и атака на Одринската крѣпость. „Военна библиотека“ № 16, София 1924, 332 стр.

Иширковъ, А. Проф., Де е станала Златишката битка въ 1443 година, СпБАН, кн. XXIV (1923), стр. 9—20.

— Походитѣ на краль Владислава III въ България въ 1443 и 1444 г. София 1923, 29 стр.

— Струмишко. Стопански чъртици. МП. год. I (1924) кн. 1, стр. 26-37.

Карамандҗуковъ, Хр. Родопи и Родопската областъ съ обяснителна карта въ края. Приносъ за изучаване на нашето отечество. София 1924, 32 стр.

Катерински, А. Нови данни за историята на Ботевата чета. София 1924.

Кацаровъ, Г. Антични паметници изъ България, ГНАМ за 1921 г., стр. 147—157.

— Народностьта на старитѣ македонци. Сп. „Македония“, год. I (1924), кн. 1, стр. 10—21 и 23—29.

— Приносъ къмъ археологията на Мариово, ibid. кн. X, стр. 6—11!

— Приносъ къмъ старата история на Македония, ИзвИД. кн. V, София 1922, стр. 1—10.

— Царь Филипъ II Македонски. История на Македония до 336 год. пр. Хр. София 1922, IV—318 стр. съ карта.

— Паметници на религиозния синкретизъмъ въ стара Тракия, ИзвБАИ, т. I 1921—1822, стр. 137—146.

Kazarow, G. Vorgeschichtliches aus Makedonien. Buličev Zbornik, (1924), стр. 9—12.

— Vorgeschichtliches aus Bulgarien. Wien. praehist. Zeitsch. X (1923), S. 109—111.

— Neue Denkmäler zur Religionsgeschichte Thrakiens. Archäol. Anzeig. XXXVIII (1922), S. 185—202.

Кацаровъ Г. Антични паметници изъ България. ИзвБАИ, т. I, (1923—1924) стр. 69—82.

Kazarow G. Prof. Die enthnographische Stellung der Päonen Klio, XVIII, 1922, S. 20—26.

— Inscriptions et antiquités de la Macédoine occidentale (régions de Mariovo et de Prilep). Bull. de corresp. hellen. XLVII. 1923, p. 275-300.

Кацаровъ, Г. Нови изследвания върху археологията на Македония МП. год. I (1924), кн. 1, стр. 21—25.

Киселковъ, В. Кирилъ и Методи, животъ и дейность, София 1923, 168 стр.

Киселковъ, В. Сл. Панонскитѣ легенди или пространнитѣ жития на славянскитѣ просветители Кирилъ и Методи, Ямболъ 1923.

Киселковъ, В. Изъ живота на Раковски въ Цариградъ, СпБАН, кн. XXVI, (1923), стр. 71—119.

— Кога се е покръстилъ князъ Борисъ, УчП, кн. 2 и 3 за 1924. стр. 136—142.

Кйорчевъ, Д. Европа презъ 1922 год., политически прегледъ София 1923, 188 стр.

Клинчаровъ, И. Василъ Левски-Дяконътъ, животъ и революционна дейность, София 1924, 196 стр.

Convention concernant les frontières de Thrace, signée à Lausanne le 24 juillet 1923. Journal Officiel, 1924, № 5.

Костенцевъ, Михаилъ Г. Къмъ историята на нашето духовно възраждане. Спомени отъ моето книжарство, СпБАН, кн. XXVI, (1923), стр. 163—189.

Костовъ, Д. Петь писма на В. Априловъ до Илариона Макариополски. ИзвНЕМ, год. II (1922), кн. 1—2, стр. 23—36.

Костовъ, Ст. Паритѣ като накитъ, ИзвНЕМ, книжка III и IV (1923), стр. 130—142.

Lamouche L. La Bulgarie, Paris 1923, p. 124.

Lanfried O. Der Endkampf in Mazedonien 1918 und seine Vorgeschichte, Berlin 1924.

Маджаровъ, М. Ролята на Англия при нашето освобождение, ДК, кн. 20 и 21, 1924, стр. 39—69 (следва).

Марциусъ. Борбата противъ личния режимъ и неговитѣ крепители. Приносъ къмъ политическата история на Бълрария, часть I. Управление на демократическата партия отъ 1908 до 1911 год. София 1922, 92 стр.

Милевъ, Н. Охридскиятъ патриархъ Атанасий и скитанията му въ чужбина, ИзвИД, кн. V (1922), стр. 113—128.

Миховъ, Н. Населението на България и Турция презъ XVIII и XIX в. Библиографски издирвания съ статистични и етнографични данни, т. II. София 1924, 379 стр.

— Библиографски източници за историята на България и Турция, II. София 1924, 133 стр.

Миятевъ, Кр. Мозайки отъ Трапезица, ИзвБАИ, т. I 1921-1922, стр. 163—177.

— Приносъ къмъ срѣдневѣковната археология на българскитѣ земл. ГНАМ, за 1921 год. стр. 242—285.

— Палестински кръстове въ България. ГНАМ за 1921 год., стр. 59—99.

Мутафчиевъ, П. Гърци, византийци и елини, сп. „Демокрация," год. III (1922) кн. 3, стр. 58—63, кн. 4, стр. 84—89.

— Войнишки земи и войници въ Византия прѣзъ XIII—XIV в. СпБАН, кн. XXVII (1923), стр. 1—114.

Мушмовъ, Н. Развитието на българската нумизматика и класификация на българскитѣ монети, ГНАМ за 1921 г., стр 113—146.

— Нови български монети съ двуглавъ орелъ, ИзвБАИ, т. I (1921—1922), стр. 61—68.

— Монетитѣ и печатитѣ на българскитѣ царе, съ 266 образа въ текста и 7 таблици. София 1924, XVI+198 стр.

— Кои сѫ най-старитѣ монети отъ Александра Велики. МП. год. I (1924) кн. 1, стр. 15—20.

— Българската нумизматика. УчП, год. XXIII, (1924) кн. 1, стр. 25—44.

— Сребърни монети отъ Асѣня II и Георги I Тертеръ, ИзвБАИ, т. I. (1921—1922), стр. 177—186.

Немановъ, Л. Балканската криза и македонския въпросъ. София 1923, 22 стр.

Никовъ, П. Проф.. Изправки къмъ българската история, ИзвИД, кн. V (1922), стр. 57—84.

— Архивата на Варненската митрополия отъ прѣди освобождението, ГСУ, И-ф. ф., кн. XVIII (1922), 20 стр.

— Материали за срѣдневѣковната история на България. ГСУ И-ф. ф., кн. XVIII (1922), 22 стр.

— История на Видинското княжество до 1323 година. ГСУ, И-ф.ф. кн. XVIII (1922). 124 стр.

— Избирането на първия български варненски митрополитъ въ 1872 г. Сборникъ въ честь на митроп. Симеона, стр. 159—181.

Николаевъ, Н. Независима Македония. София 1924, 16 стр,

Niderle Lubor, Prof. Manuel de l'antiquité slave, Tome 1: l'histoire, Paris, 1923, pages 246.

Панчевъ, Т. Найденъ Геровъ, сто години отъ рождението му 1823—1923. Кѫси черти изъ живота и дейностьта му. София 1923, 127 стр.

Папанчевъ. А. Едно престѫпно царуване, Фердинандъ I царь на българитѣ. София 1923, 174 стр.

Пасковъ, В. Вѫтрешната Македонска организация — начало и развой. МП. год. I (1924), кн. 1, стр. 74—86.

Погореловъ, В. Описъ на старитѣ печатани български книги 1802—1877. София 1923, VI+795 стр.

Поповъ, Р. Материали за проучване на халщатската и ла-тенската култури въ България и Македония. ГНАМ за 1921 г., стр. 152—182.

— Материали за предисторията на България. ГНАМ за 1921 г.' стр. 223—238.

— Некрополътъ при с. Байлово, Софийско. ИзвБАИ, т. I (1921—1922), стр. 68—86.

Папруженко, М, Г. Страницы изъ исторіи болгаръ. Сборникъ памяти проф. А. К. Медвѣдева. София 1922, стр. 24—34.

Попруженко, М. Проф. Изъ замѣтокъ по исторіи болгарскаго возрождения, ИзвНЕМ, год. III (1924), кн. I и II, стр. 5—21.

Протичъ, А. Сжщност и развитие на българската църковна архитектура. ИзвБАИ, т. I (1921—1922), стр. 186—206.

— Арбанашката кжща. ГНАМ за 1921 год., стр. 29—58.

Protich A., Guide à travers la Bulgarie. Archéologie, Histoire, Art. avec 109 fugures, Sofia 1923, p. 38.

Protitch, A. L'architectures religieuse bulgare. Avec 65 figures dans le texte. Sofia 1924, p. 1—72. (La Bulgarie d'aujourd'hui № 4).

Пундевъ, Василъ. Боянъ магьосникътъ, историко-литературна студия. София 1923, 49 стр.

Радевъ, Ж. Географска и етнографска Македония (Средецътъ на Балканския полуостровъ). МП, Год. I (1924), кн. 2. стр. 15—38.

Радославовъ. В. България и свѣтовната криза. София 1923, 217 стр.

Райновъ, Н. Графиката на Николай Павловича. ГНБП за 1922. стр. 67—189.

Рачевъ, К. Бѣломорска Тракия. София 1924, стр. 40.

Романски, Ст. Културно историчнa и езикова взаимност у балканскитѣ нарони. УчП, год. XXIII (1924), кн. 1, стр. 1—12 (неофц отд.)

— Възстанически заговоръ на Василъ Х. Вълковъ въ Браила презъ 1843 година, ГСУ, И.ф, кн. XVIII (1922), стр. 1—132.

Сакжзовъ, Ив. Търговията въ Македония прѣзъ VII—XIV вѣкове сп. „Македония", год. I (1922), кн. 6, стр. 9—23.

— Българската търговия презъ XII—XIV вѣкъ. СпБИД год. XXI (1922), кн. 1 и 2, стр. 43—87.

— Данъчната система въ срѣдневѣковнитѣ ни монастири. ДК кн. 20 и 21 (1924), стр. 123—151.

— Срѣдневѣковното монастирско стопанство въ България СпБИД кн. 4—5 (1923), стр. 205—232.

Сборникъ въ честь на Варненския и Преславски митрополитъ Симеонъ по случай 50 годишното му архиерейско служение. София 1922, 392 стр.

Sis, Vladimir, Novy Balkán. Praha 1924, стр. 229, съ 2 карти.

Славейковъ, Р. Български народни обичаи и вѣрвания. София 1924, 191 стр.

Снѣгаровъ, Ив. История на Охридската архиепископия. т. I София 1924, 346 стр,

Списаревски, К. Земледѣлското движение, потекло и развитие. София 1923, 110 стр.

Стамболски, Д-ръ Хр. Провъзгласяване на схизмата (откъслекъ отъ неиздадени мемуари). Сборникъ въ честь на митроп. Симеона, стр. 195—211.

Craneвъ, Н. Василъ Левски, животъ и апостолска дейность. София 1923, 204 стр.

— Най-нова история на България, 1878—1918, съ илюстрации кн. I. Отъ освобождението до балканската война. София 1924, 248 стр.

Станимировъ, Ст. Стефанъ Ковачевъ, епископъ Лаодакийски ИзвНЕМ, год. II (1922), кн. 1—2, стр. 37—83.

— Споменитѣ ми за архиепископъ Иосифъ Соколски. ИзвИД кн. V, (1922), стр. 120—154,

Стоиловъ, А. Български книжовници отъ Македония. I. — 1704—1878, съ 11 портрети. София 1922, 92 стр.

— Жени-хероини, ИзвНЕМ кн. III и IV (1922), стр. 105—118.

— Краятъ отъ Величковата завѣра отъ 1835 година, СпБАН кн. XXVI (1923), стр. 119—131.

— Документи за биографията на Илариона Макариополски. ДК, кн. 20 и 21 (1924), стр. 69—77.

— Единъ документъ по църковната борба въ с. Доленъ (Неврокопско). МП. год. I (1924). кн. 2, стр. 67—70.

Стойчевъ Ив. Българската светиня на Златния рогъ и нейното минало, съ приложение на фотографически снимки. София 1923, 78 стр.

Стояновъ-Вълкадиновъ, К. Славянофилството на Луй Леже и Македония. МП. год. I (1924), кн. 1 стр. 62—69.

— Значението на св. Ивана Рилски за нѣкогашнитѣ и днешни българи, ДК, кн. 18—19 (1923), стр. 224—234.

Стояновъ, Хр. П. Изъ миналото на монастиря св. Иванъ Предтеча въ Сѣрско. МП. год. I (1924), кн. 1, стр. 70—73.

Страшимировъ, А. Рупци, ИзвНЕМ. кн. I и II (1923). стр. 21-33.

Страшимировъ, Д. Раковски и неговото време. ДК. кн. 20 и 21, (1924), стр. 8—39.

Тарановски, Ф. Увод у историiу словенских права. Београд 1923 год.

Теодоровъ-Баланъ, А. Проф., Къмъ тъй нареченитѣ панонски жития, ГСУ, Й.Ф.Ф, кн. XIX (1923), 31 стр.

Теодосий, бив. скоп. митр., Спомени отъ епохата на българското духовно и политическо възраждане. Сбор. въ честь на митроп. Симеона, стр. 212—219,

Тишковъ, П. История на нашето занаятчийство до освобождението ни. София 1922, 58 стр.

Тошевъ, С. Запас. генер., Победени безъ да бждемъ бити, София 1924. 362 стр.

Трайчевъ, Г. Дойранъ и неговото езеро. София 1923, 52 стр.

Трифоновъ, Ю. Велика Търновия, Велика Сардикия и Велика Европия, ИзвИД кн. V, (1922), стр. 85—111.

— Бѣлѣжки върху развитието на песнитѣ за Новака у българитѣ и сърбитѣ. СпБАН кн. XXIX (1923), стр. 103—128.

— Духовенството и народната ни история. Сбор. въ честь на митроп. Симеона. стр. 226—237.

— Къмъ въпроса за старобългарското болярство. СпБАН кн. XXVI (1923), стр. 1—71.

БИБЛИОТЕКА НА Б. З. К. БАНКА

— Бесѣдата на Козма Презвитера и нейниятъ авторъ. СпБАН кн. XXIX (1923), стр. 1—79.

— Български пѣсни съ исторически спомени отъ XVI вѣкъ. ИзвНЕМ кн. III и IV, стр. 79—105.

— Бѣлѣжки върху срѣднобългарския преводъ на Манасиевата хроника. ИзвБАН, т. II (1923—1924), стр. 137—173.

Уста-Генчовъ. Д. Приносъ къмъ живота и дейностьта на Уста-Генчо Кѫнчевъ. СпБАН кн. XXVI (1923). стр. 122—163.

Филовъ, Б. Разкопки въ църквата Св. Георги въ София. ГНАМ. за 1921 г.. стр. 183—197.

Две бронзови статуйки на Аполона, ИзвБАИ, т. I. (1921—1932), стр. 1—21.

— Охридскиятъ надписъ на Димитрия Хоматияна, СпБАН, кн. XXIV (1923), стр. 1—9.

— Старобългарското изкуство, 2-ро допълнено издание, съ 85 образа въ текста и 58 таблици. София 1924, VIII 124 стр.

— Книжовна старина отъ Елена, ГСУ. кн. XIX (1923), 61 стр.

Цухлевъ, Д. Кирилица или глаголица въ старата българска книжнина? Видинъ 1923, 40 стр.

Чилевъ, П. Надписи по сѫдове, накити и военни предмети въ Народния етнографски музей, ИзвНЕМ. кн. III и IV (1922). стр. 132—144.

— Едно писмо на Константинъ Миладиновъ до архимандритъ Хрисантъ. МП., год. I (1924). кн. 2, стр. 71—73.

Чилингиревъ, С. Кога е пренесена Любенъ Каравеловата печатница отъ Букурещъ въ Търново, ИзвНЕМ, кн. III и IV (1922), стр. 144—152.

— Василъ Левски, животъ и революционна дѣйность. София 1923, 59 стр.

Шалдевъ, Хр., Гр. Прилѣпъ за своитѣ училища. МП. год. I (1924), кн. 1, стр. 46—55; кн. 2, стр, 39—51.

Шанговъ, С. Българска история, т. I съ две карти. София 1923 157 стр.

Шишковъ, Ст. Н. Етнографско-археологическото значение на монастиритѣ въ Пловдивската епархия. ГНБП за 1922, стр. 55—65,

— Тракия преди и следъ европейската война. Издирвания и документи съ приложение на две факсимилета, 26 образци, 11 статистически таблици и етнографска карта. Пловдивъ 1922, 176 стр,

ОТЧЕТЪ

за дейностьта на Историческото Дружество презъ 1923-24 г.

На общото събрание на Дружеството, което се състоя на 22. юний 1924 г. предсѣдательтъ прочете отъ името на настоятелството следния отчетъ за неговата дейность презъ 1923-24 год.

П. Г.

Съгласно съ решението, взето отъ васъ на общото събраиие отъ 26 ноемврий 1922 година (вж. протокола му), тазгодишното общо събрание трѣбваше да стане още презъ месецъ май, обаче по независящи отъ настоятелството причини последното биде принудено да отлага свикването му на нѣколко пѫти, та и до днесъ.

Презъ отчетния периодъ настоятелството има 6 (шесть) редовни заседания, въ които е обсѫждало разни въпроси главно за съживяване и засилване дейностьта на дружеството.

1. Първото и най-главно негово желание бѣше да установи броя на дружественитѣ членове и да запише нови такива както въ София, тъй и въ провинцията. Способътъ, който настоятелството избра въ случая — покана, отправена къмъ учителитѣ по история и къмъ всички, интересующи се отъ историята, чрезъ 160 пощенски карти да се запишатъ за членове на дружеството, макаръ и да се оказа до известна степень муденъ, все пакъ даде утешателни резултати: членоветѣ на дружеството се увеличиха на сто, отъ които 60 въ София и 40 въ провинцията. Ползуваме се отъ случая, за да изтъкнемъ тукъ едно твърде отрадно явление, а именно, че учителитѣ по история въ провинцията проявиха много по-голѣмъ интересъ за развитието и успѣха на Историческото Дружество, отколкото столичнитѣ преподаватели, отъ които повечето за съжаление не се отзоваха на отправената къмъ тѣхъ покана. Но и при все това настоятелството не губи надежда, че и последнитѣ едновременно съ постепенното влизане на дружеството въ нормаленъ животъ нѣма да се забавятъ да се запишатъ за членове и чрезъ това да дадатъ по силата си интелектуална и материална подкрепа да постигането целитѣ на дружеството ни.

2. Съ особено задоволство настоятелството отбелѣзва факта, че въпреки голѣмитѣ мѫчнотии, то най-сетне сполучи да възобнови срещитѣ и беседитѣ на дружественитѣ членове всѣки понедѣлникъ въ историческия семинаръ. На тия срещи отъ 3 мартъ т. г. се прочетоха

следнитѣ реферати, съпроводени съ оживени разисквания по разглежданитѣ въ тѣхъ въпроси: 1. проф. В. Н. Златарски — Принципитѣ на българското лѣтоброение и изчисленията по него; 2. Проф. Г. Кацаровъ — Тракийскитѣ бесси; 3. Проф. В. Н. Златарски — Кога и при какви обстоятелства България станала царство въ X. вѣкъ; 5. Проф. П. Бицилли — Гностицизмътъ въ първоначалното християнство и 6. Ст. Станимировъ — Нови данни за живота и дейността на архимандритъ Неофита Бозвели. — Настоятелството счита за свой непремененъ дългъ да изкаже тукъ своята голѣма благодарность на г. г. референтитѣ, като се надѣва, че презъ следната година броятъ на рефератитѣ изъ областьта не само на специалнитѣ изследвания, но и на методиката по история и историческата география, а главно броятъ на рецензии върху излѣзлитѣ нови исторически трудове значително ще се увеличи и ще направи още по-интересни срещитѣ по понедѣлницитѣ.

3. Въпреки оскжднитѣ материялни средства на дружеството, настоятелството има смелостьта и тази година да почне печатането на книга VI отъ „Известията“ на дружеството ни, отъ която вече сж отпечатани 30 страници; обаче поради забавянето на държавната субсидия свързана съ забавянето на държавния бюджетъ, то биде принудено временно да прекжсне по-нататъшното печатане на книга VI, за да може окончателно да се установи, съ какви сили дружеството ще разполага презъ тая година, защото отъ тѣхъ ще зависи и голѣмината на тая книга. Настоятелството се надѣва, че следъ получаването на държавната субсидия презъ лѣтнитѣ месеци книгата ще бжде отпечатана, защото материальтъ е почти съвсемъ готовъ.

4. Съгласно съ вашето решение, стариятъ библиотекарь следъ многобройни напомняния отъ страна на настоятелството и дълги протакания отъ негова страна най-сетне презъ октомврий 1923 година предаде на новия библиотекарь само ключовете отъ книжния имотъ на дружеството, безъ обаче да се отчете и до днесъ, както предъ касиера, тъй и предъ новия библиотекарь, въпреки обещанията му да стори това въ най-скоро време. Макаръ тая работа бѣ изпълнена на половинъ, все пакъ това даде възможность на настоятелството да разпрати на всички стари и нови членове своевременно книга V отъ „Известията“ и срещу нея да събере всички членски вносове въ размеръ отъ 24 лв. за 1922 и 1923 година, така че въ тая работа ще се тури редъ следъ като стариятъ библиотекарь се напълно отчете предъ новия.

5. Какво е днесъ финансовото положение на дружеството и въ какво състояние се намира „Фондътъ 41-й пехотенъ полкъ“ на 1. януарий ще узнаете подробно отъ доклада на контролната комисия. Тукъ ще отбележимъ само това, че Д-то ни за сега разполага съ 14135.88 лв. къмъ които като се прибавятъ 10000 лева държавна субсидия по бюджета за 1924/25 год. сумата ще достигне до 24135.88 лв., а „фондътъ 41-й пехотенъ полкъ“ т. г. възлиза на 39748.35 лв. Ползуваме се отъ случая да ви съобщимъ, че бѣха направени постжпки, за да се увеличи държавната субсидия, но тоя опитъ не даде реаленъ резултатъ, а само обещания, че въ бюджета за следната година субсидията ще бжде уголѣмена.

6. Въ свръзка съ осжднитѣ материялни средства на дружеството трѣбва да се постави и това, че настоятелството не можа да изпълни едно ваше решение—да даде на дружеството нѣколко публучни сказки, обаче и въ това отношение то се надѣва, че при едно по-стабилизирино положение на дружественитѣ приходи, каквото ще може да се предвиди за следната година, реализирането на това решение ще може да се постигне.

7. Презъ отчетния периодъ настоятелството отпусна безплатно отъ „Известията" на: 1. Библиотеката на Виенския университетъ кн. IV и V., 2. На Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft въ Берлинъ кн. V., 3. на Д-ръ Ockar Wudy въ Виена младъ ученъ-славистъ кн. V, 4. На морския сговоръ и 5. На Етнографическия музей кн. IV и V въ замѣна.

Като ви представя на обсжждане тоя кратъкъ отчетъ за дейностьта си презъ 1923/24 година, настоятелството реши да предложи на вашето благосклонно внимание и разглеждане и следнитѣ въпроси, чието решение е отъ компетентностьта на общото събрание.

1. Презъ отчетния периодъ настоятелството получи следното колективно запитване отъ учителитѣ по история отъ гр. Плѣвенъ: не би ли се заело Историческото дружество да урежда всека година презъ коледната или великденската ваканция, конференции по Всеобща и Българска история, на които да се четатъ реферати освенъ съ чисто научно съдържание, още и реферати по методиката на историята, по програмитѣ и характера на историческия материялъ, предвиденъ за разнитѣ учебни заведения въ държавата. Споредъ мнението на тия учители, тия конференции биха допринесли едно опресняване въ знанията на провинциялнитѣ учители по история и биха възбудили въ тѣхъ още по-голѣмъ интересъ къмъ преподавания отъ тѣхъ предметъ. Писмото се завършва съ следнитѣ думи: „желанието на всички ни е: да се обединятъ около единъ стожеръ, Софийското дружество, всички за сега разхвърлени въ страната исторически сили." Едничкото условие, което тѣ предлагатъ, за да имъ се даде възможность да посещаватъ тия конференции, е—да се издействува, тамъ, гдето трѣбва, безплатно пжтуване по желѣзницитѣ. Настоятелството обстойно обсжжда тоя въпросъ и по принципъ възприе това предложение като твърде умѣстно и полезно начинание. Обаче то не можа да дойде до едно правилно решение на въпроса, по кой начинъ би могло да се осжществи това добро начинание, или съ други думи, то не можа да отговори на въпроса: биха ли се заловили членоветѣ на историческото дружество въ София да организиратъ такива конференции, като вэематъ найдеятелно участие въ тѣхъ, още повече, че въ устава на дружеството подобни конференции не сж предвидени. Ето въпроса, който настоятелството предлага на общото събрание за обсжждане и решение.

2. Споредъ § 4 отъ устава на дружеството, членоветѣ плащатъ годишенъ вносъ 12 лв. срещу който получаватъ даромъ „Известията" на дружеството. Предвидъ на това, че печатенето на книги е извънредно поскжпнѣло и че предвидениятъ въ устава членски вносъ не покрива дори една четвърть отъ стойностьта на всѣка книга отъ „Известията," настоятелството, следъ обстойно обсжждане на въпроса, реши

да предложи на общото събрание, щото членскитѣ вносове да се увеличатъ поне съ два пѫти повече, т. е. годишно членскиятъ вносъ да възлиза на 24 лева, сума, която едва ли ще падне тежко върху членоветѣ.

3. Тъй като на 29. априлъ 1925 година се навършватъ 5 години, откакъ дружеството ни е поело управлението на „Фонда 41-й пехотенъ полкъ“, а пъкъ споредъ „Основнитѣ положения“, изработени отъ основателитѣ на фонда, следъ изтичането на този срокъ, лихвитѣ отъ фондовия основенъ капиталъ могатъ да се използуватъ за цѣлитѣ на самия фондъ, настоятелството, съгласно съ пунктъ 9 отъ „Основнитѣ положения“, е изработило Правилникъ за управлението на „Фондъ 41-й пехотенъ полкъ“ при Историческото дружество въ София, който то предлага на почитаемото общо събрание да разгледа и, ако го намери за целесъобразенъ, да го одобри и приеме.

Съ това ще завършимъ отчета си за нашата скромна дейность, като пожехаваме на новото настоятелство, което ви предстои да изберете, съгласно съ § 5 отъ устава на дружеството, въ днешното общо събрание, да подхване работата на Д-вото съ по-голѣма енергия и умелость и да постигне много по-голѣми и добри успѣхи.

Председатель: Проф. В. Н. Златарски

Секретарь: Кр. Крачуновъ.

Следъ това г. Ив. Гребенаровъ отъ името на контролната комисия прочете следния протоколъ за състоянието на дружествената каса и за положението на „Фонда 41-й пехотеиъ полкъ“: „Днесъ 13. юний 1924 година контролната комисия, състояща се отъ Петъръ Ценовъ и Иванъ Гребенаровъ, прегледа смѣткитѣ на касиера на Историческото дружество — Иванъ Поповъ за врѣмето отъ 26. XI. 1922 год. до днесъ 13. VI. 1924 година и намери:

I. ПРИХОДЪ.

1. На 25. XI. 1922 год. имало		6,072·58
2. Прибавени отъ 26. XI. 1922 година до 13. VI. 1924 година:		12,994·10
а) отъ членски виоски	2.691·— лв.	
б) лихва отъ пощ. сп. каса за 1922 г.	191·20 „	
в) „ „ „ „ „ „ 1923 г.	111·90 „	
г) получени отъ М-то на Н. Пр. за 1923 г.	10.000·— „	
Всичко приходъ		19,066·68

II. РАЗХОДЪ.

1. За отпечатв. стат. на Мутафчиевъ „Пронията“	4245·— лв.	4931·80
2. „ „ три кочана квитанции	180·— „	
3. „ брава и ключъ на шкафа	23·— „	
4. „ пощенски марки	66·80 „	
5. „ канцеларски разходи	225·— „	
6. Отстѫпка 25% за събиране 32 членски вноски	192·— „	
Оставатъ		14,134·88

(четиринадесеть хиляди сто и тридесеть и четири лева и 88 стотинки), отъ които 12,854·10 лв. (дванадесеть хиляди осемстотинь петдесеть четири лева и 10 стотинки) въ пощенската спестовна каса и въ наличность 1281·78 лв. (хиляда двеста осемдесеть и единъ левъ и 78 ст.)

Б. „Фондъ 41-й пехотенъ полкъ" при Историческото дружество:

1. Българската земледѣлска банка къмъ 2. II. 922 год. съ писмо № 1951, 21. II. 922 год. имало	2983·— лв.
2. По банково свидѣтелство № 9992, 6. IX. 922 год.	33297·— „
Всичко:	36280·— лв.
Първата сума (2983) съ лихвата 5% за 922 год. и 6½% за 1923 год. къмъ 1. I. 924 год. възлиза на	3552·90 лв.
По банково свидѣтелство (33297) съ лихва 6½%	36195·45 „
Всичко:	39748·35 лв.

Настоящия протоколъ се състави въ два екземпляра — единия за касиера и другия за дружеството.

гр. София, 13. VI. 1924 г.

Членове на контролната комисия (п.) И. Гребенаровъ.
(п.) П. Ценевъ.

Касиеръ: (п.) Ив. С. Поповъ.

Следъ прочитането на протокола на контролната комисия, събранието одобри отчета на настоятелството, като благодари на последното за вложенитѣ отъ него грижи за съживяването на Д-вото и постепенното му въвеждане въ нормаленъ животъ, и го освободи отъ отговорность за презъ 1923/24 год.

Следъ това се разгледаха въпроситѣ, предложени отъ настоятелството за обсѫждане и решение, както следва:

1) По запитването на плѣвенскитѣ учители по история, следъ станалитѣ оживени разисквания, събранието взема следното решение: дружеството да вземе инициативата за уреждане всѣка година конференции по история и география; самото уреждане на тия конференции да стане чрезъ взаимодействието на Историческото, Географско дружества и Археологическия институтъ, настоятелствата и управителниятъ съветъ на които ще се споразумѣятъ за изработването предварителния планъ за първата конференция, която ще стане презъ Коледната ваканция на учебната 1924/25 г. и на следващата. Следъ като всичката подготвителна работа бѫде направена, да се поиска отъ името на горнитѣ дружества подкрепата на Министерството на Народното Просвѣщение за окончателното реализиране на това добро начинание, за което своевременно да се оповести чрезъ печата,

2. Следъ направенитѣ нѣколко предложения за увеличаване членския вносъ въ по-голѣмъ размѣръ, събранието най-сетне прие предложението на настоятелството — увеличение на 24 лв. годишно. започвайки отъ 1924 година. По тоя поводъ се исказа пожелание, щото настоятелството да предложи на нѣкои отъ членоветѣ да опредѣлятъ

доброволно по колко лева, освенъ 24 лв.. желаятъ годишно да внасятъ.

3. Прѣдложениятъ „Правилникъ за управлението на фонда 41-й пехотенъ полкъ" се одобри отъ общото събрание, следъ като реши да се махне изречението, какво трудове на членове отъ настоятелството не се приематъ за премиране и да се прибави, че могатъ да се премиратъ трудове и въ рѫкописъ, респективно писани на машина. Освенъ това общото събрание реши да се обяви конкурсъ за написването „Историята на 41-й пехотенъ полкъ" съ срокъ до края на 1927 година. По повндъ на това изказа се мнение и се прие да се поиска съдействието на I-ий пехотенъ полкъ (сега дружина), майката на 41-й пехотенъ полкъ, за материална подкрепа на фонда.

4) Следъ изчерпването на дневния редъ г-нъ Министъръ Рашко Маджаровъ направи следнитѣ съобщения: 1. Че е възложилъ на специална комисия, въ която влизатъ историци — специалисти, за да изработи по-задоволителенъ проектъ за държавенъ гербъ; 2. Че въ скоро врѣме ще внесе въ Министерския Съветъ въпроса за създаването въ и около старата Плиска единъ видъ национално исторически музей — паркъ съобразно съ посочванията на историко-археологическата наука и 3. Че проф. В. Златарски се е задължилъ да приготви въ течение на една година единъ съкратенъ курсъ по Българска история, който да бѫде достѫпенъ за учителитѣ и за по-широка публика и за издаването на която сѫ намерени нужнитѣ средства. Общвто събрание посрещна съ радость горнитѣ съобщения на г. Р. Маджаровъ и пожела по-скоро да се реализиратъ.

5. Г-нь Н. Милевъ съобщи, че презъ юний т. г. ще стане отпразнуване на 250-годишнината отъ смъртьта на заслужилия български родолюбецъ, католишкия архиепископъ Петъръ Парчевичъ и покани Историческото дружество да вземе участие въ това отпразнуване. Понеже г-нъ Н. Милевъ ще държа сказка на устройваното по случая утро, общото събрание го натовари да представлява Историческото дружество на това празненство.

6. Инцидентно се повдигна отъ г-нъ П. Мутафчиевъ и въпроса за слабото застѫпване на Българската история, като учебенъ предметъ въ нашитѣ прогимназии и гимназии: Българска история се изучва само въ III класъ на прогимназиитѣ и нѣколко месеци въ VII класъ. Това положение на отечествената история тйо намира за извънредно ненормално; самитѣ учители по история въ София сѫ посочили тоя недостатъкъ. Макаръ и да не влиза въ прекитѣ задачи на дружеството да се занимава съ програмитѣ на срѣднитѣ училища, общото събрание все пакъ единодушно възложи на настоятелството да обърне вниманието на Министерството на Народното Просвѣщение върху тоя такъвъ важенъ въпросъ, като писменно му изложи необходимостьта да се издигне Българската история на подобаващата висота въ нашитѣ училища, и се постави между предметитѣ на зрѣлостнитѣ изпити, предъ видъ на това, че и въ новия законъ се предвижда ревизия на програмитѣ. Съ съставянето на самото изложение се натовари г-нъ П. Мутафчиевъ, а близката конференция по история, която ще

стане презъ коледната ваканция, ще се занимае по-подробно съ тоя въпросъ.

7. Най-сетне се пристѫпи къмъ изборъ на ново настоятелство. Съгласно съ § 6 отъ устава на дружеството, съ тайно гласуване се избраха за членове на новото настоятелство: В. Златарски, П. Мутафчиевъ, Йор. Трифоновъ, Ив. Пастуховъ, Кр. Крачуновъ, (следнитѣ подгласници бѣха: Ив. Гребенаровъ, П. Никовъ и Йор. Ивановъ); за контролна комисия се избраха Ст. Странимировъ и Ив. Поповъ.

8. Преди да се закрие заседанието, по предложение на председателя общото събрание единодушно и съ акламация избра г-нъ Р. Маджаровъ за свой почтенъ членъ за неговитѣ ценни съдействия по разработването на отечествената ни история и за голѣмия иу интересъ, който той показа за преуспѣването на историческото дружество.

ПРАВИЛНИКЪ

за управлението на „фонда 41-й пѣх. полкъ" при Историческото дружество.

I. Основание на фонда.

§ 1. Съгласно съ наредбата на 41-й пехотенъ полкъ № 277, § 4 отъ 1917 год. офицеритѣ отъ сѫщия полкъ, следъ свършването на Европейската война, при демобилизацията и разформируването на полка въ общото си събрание отъ априлъ 1919 година решили отъ събраната сума за благотворителни и народополезни цели, възлизащи на 31407.34 лв., да основатъ на вѣчни времена единъ фондъ, отъ който да се издаватъ и премиратъ най-добритѣ съчинения по историята, културата и етнографията на България, въ свръзка съ историята на нашитѣ съседи (вж. протокола на общото събрание въ архивата на Историческото дружество).

§ 2. Горниятъ основенъ капиталъ се предаде за управление на Историческото дружество подъ име „фондъ 41-й пехотенъ полкъ" на 29. априлъ 1919 година, за да го внесе рентирано въ Българската Земледѣлска Банка (вж. акта по приемането на капитала 31407.34 лв.) съгласно съ основнитѣ положения за употрѣбата на фонда, а лихвитѣ — на текуща смѣтка въ нѣкое сигурно кредитно учреждение съ най-голѣма лихва.

§ 3. За целитѣ на фонда се използуватъ само годишнитѣ лихви отъ капитала и то следъ 5 години отъ времето, когато той биде приетъ отъ Историческото дружество; неупотрѣбенитѣ суми опредѣлени за премии или издание на трудове, както и приходитѣ отъ продажбата на фондовитѣ издания се капитализиратъ всѣки три години.

II: Награди.

§ 4. Награди се раздаватъ всѣки (3) три години за трудове, напечатани презъ тия три години. Най-голѣмата награда е 3,000 лв. При особени случаи наградата може да се разпредѣля между еднакво ценни съчинения.

§ 5. Всѣка трета година въ началото на м. май настоятелството на Историческото дружесто разгласява чрезъ печата, че ще бѫдатъ приемани за награда трудове, излѣзли презъ последнитѣ три години. Приематъ се трудове и въ рѫкописи (респ. написани на пишуща машина).

§ 6. Трудоветѣ за награда се изпращатъ до председателя на Историческото дружество въ София най-късно до края на годината, въ която е обявенъ конкурсътъ.

§ 7. Настоятелството опредѣля било отъ своята срѣда, било измежду дружественитѣ членове и външни лица двама рецензенти, които разглеждатъ постжпилитѣ трудове и съ мотивиранъ писменъ докладъ до настоятелството даватъ оценка за тѣхнитѣ достойнства, като се произнасятъ, кой трудъ или кои трудове заслужаватъ да бждатъ наградени. Възъ основа на оценката настоятелството присжжда, кому каква награда трѣбва да се даде.

§ 8. Въ случай че отъ представенитѣ за награда трудове никой не бжде удостоенъ съ премия, новиятъ конкурсъ се обявява въ края на следния тригодишенъ срокъ.

III. Издания на „фонда"

§ 9. Отъ лихвитѣ на „фонда 41-й пѣхотенъ полкъ" Историческото дружество издава (или субсидира изданието на) отдѣлни закрѫглени изследвания изъ областьта на историята, културата и етнографията на България.

§ 10. Трудове за издаване отъ фонда се приематъ всѣко врѣме Историческото дружество може да предлага само теми, по които да се приготвятъ трудове за издаване отъ фонда.

§ 11. За издаване отъ фонда се приематъ както трудове на дружествени членове, тъй и трудове на външни лица. Прегледването и оценката ставатъ по реда, по който се преглеждатъ, оцѣняватъ и приематъ трудове за награди (и субсидия).

§ 12. Хонораръ за трудове, издавани отъ фонда, се плаща на печатна кола въ размѣръ, какъвто плаща Българската Академия на Наукитѣ за подобни съчинения и въ формата на „Списанието на Българската Академия на Наукитѣ", като се вземе подъ внимание характера и научната стойность на труда.

§ 13. Премиранитѣ или издаденитѣ книги носятъ на заглавнитѣ си страници надписа: премирана или издадена отъ „фонда 41-й пех. полкъ".

IV. Смѣтководство и отчети.

§ 14. Сумата, опредѣлена да се изразходва презъ всѣки три години отъ лихвитѣ на фонда, се разпредѣля на три равни части: а) суми за награди или за издаване трудове споредъ случая; б) суми за възнаграждение на рецензентитѣ и в) за канцеларски и други разноска (клишета, таблици и пр.)

§ 15. На рецензентитѣ се плаща възнаграждение въ размѣръ опредѣленъ отъ настоятелството споредъ случая и характера на рецензията.

§ 16. Фондътъ се управлява отъ настоятелството на Историческото дружество. Смѣткитѣ се водятъ отъ касиера, а другитѣ дѣла отъ секретаря. Фондови пари се изтеглятъ отъ Българската Земледѣлска

Банка и други кредитни учреждения отъ касиера на дружеството по решение на настоятелството съ заверка на председателя му.

§ 17. Всѣка година отъ името на настоятелството касиерътъ дава отчетъ за положението на фонда и за проектиранитѣ награди или издания предъ общото събрание на дружеството.

Възъ основа на тоя отчетъ общото събрание опредѣля, какви суми да се отпуснатъ за опредѣленитѣ награди или за издаване на трудове.

§ 18. За даденитѣ награди или обнародванитѣ съчинения отъ фонда се съобщава на общото събрание и се разгласява чрезъ печата.

БИБЛИОТЕКА НА Б. З. К. БАНКА

Цена 80 лева